

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Ex. C

Socialpol.
Sv.

EMIGRATIONSUTREDNINGEN

BILAGA X

BONDEKLASSENS UNDER- GRÄFVANDE

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET, P. A. NORSTEDT & SÖNER

1910

083387

8r-73
534

EMIGRATIONSTREDDNINGEN

BILAGA 2

BONDEKÄSSENS UNDER

GRÄVANDEN

FARAN AF
BONDEKLASSENS UNDER-
GRÄFVANDE

I SAMMANHANG MED DE GAMLA ARFVEJORD-
ÅSKÅDNINGARNAS UPPLÖSNING, EMIGRATIONEN
OCH BONDJORDENS MOBILISERING

AF

NILS WOHLIN

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1910

ERSTES

BONDEKLAASSEN EN DER

GRATIAZIE

DE BONDEN EN DE BONDEN
DE BONDEN EN DE BONDEN
DE BONDEN EN DE BONDEN

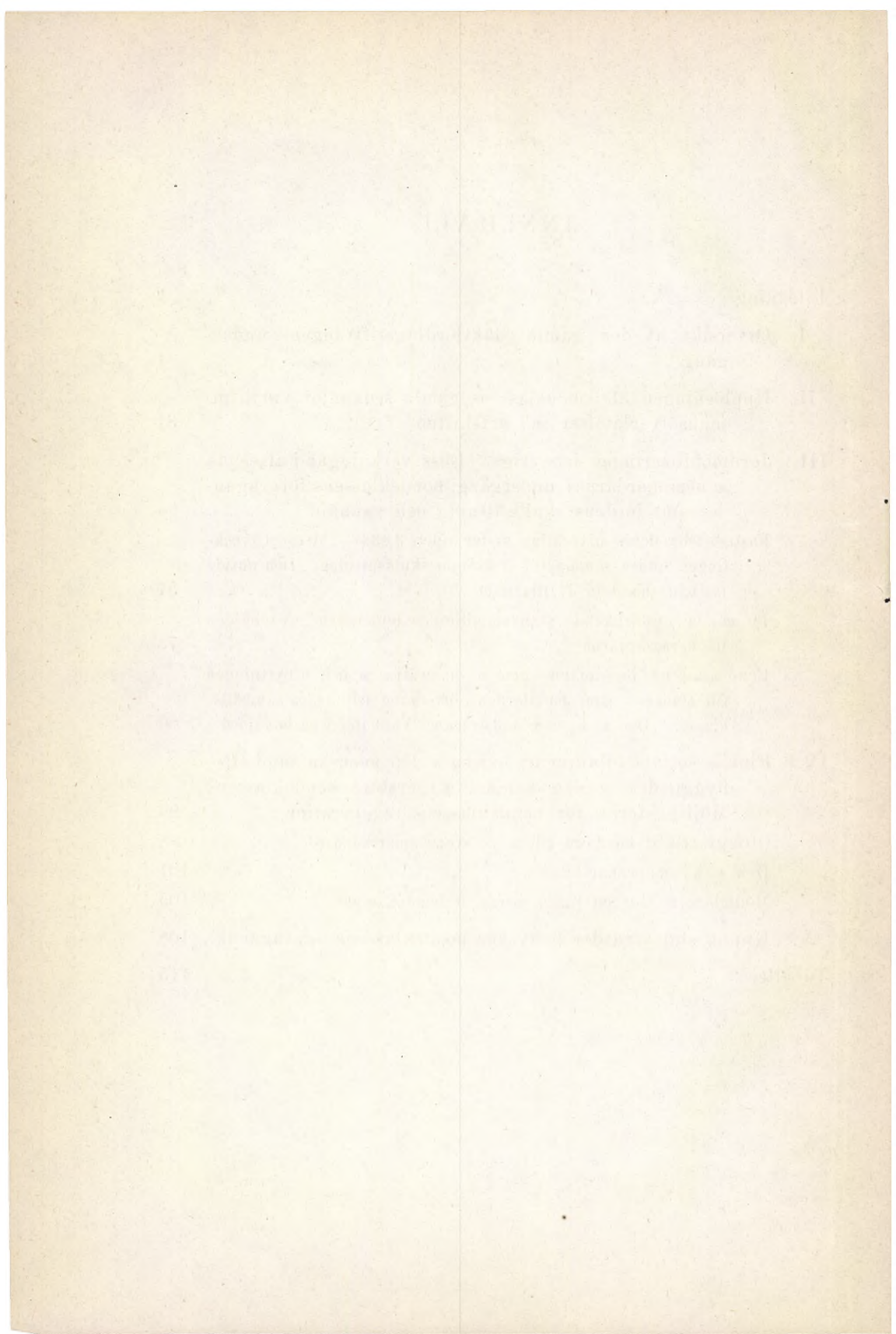
DE BONDEN

INNEHÅLL.

	Sid
Inledning	1
I. Öfversikt af den gamla släktjordlagstiftningens undergång	4
II. Upplösningen af bondeklassens gamla sedvänjor vid hemmansöfverlåtelse och arfskiften	31
III. Jordmobiliseringen i Sverige. Dess verkningar i afseende å herregårdarnas undergång, bondeklassens försvagande samt jordens skuldsättning och vanhäfd	56
Fastighetshandeln utveckling under tiden 1833—1907. Utvecklingen under samma tid af jordens skuldsättning. Den nutida fastighetshandeln i allmänhet	57
De gamla jordbrukande ståndsfamiljernas undergång. Vanhäfden på herregårdarna	73
Bondeklassens försvagande genom emigrationen och utflyttningen till städerna samt bondjordens öfvergång till andra samhällsklasser. Den s. k. norrlandsfrågan. Vanhäfden på bondjord	80
IV. Finnas sociala bildningar, hvilka i den svenska samhällsbyggnaden kunna komma att ersätta bondeklassen? Möjligheterna för bondeklassens regeneration	96
Öfvergången af bondjord till s. k. svenskamerikanare	98
Den s. k. småbrukareklassen	101
Möjligheterna för en regeneration af bondeklassen	105
V. Kunna statsåtgärder motverka bondeklassens försvagande?	108
Tabeller	115

Inledning.

Den industriella revolutionen sedan midten af det 19:de århundradet har medfört djupgående förändringar i den svenska allmogebefolkningens sammansättning.¹ Utvandringen äfvensom den stora folkströmningen till städerna och industrien har visserligen berört alla kategorier inom jordbruksbefolkningen. Men i stort sedt hafva landsbygdens underklasser starkast decimerats. Bondeklassens numeriska utveckling har, trots den betydande utvandringen af de uppväxande generationerna, varit relativt gynnsammast.²

Den djupaste orsaken härtill ligger dock icke i demografiska förhållanden. Bondeklassens motståndskraft mot industrialismens verkningar har icke varit större än den obesutna allmogebefolkningens. Att bondeklassen, i fråga om såväl antalet af familjeöfverhufvuden som totalantalet af till densamma hörande personer, visat den minst ogynnsamma utvecklingen, har berott på företrädena hos dess yttre förhållanden. Äganderätten till jorden har under den stora flykten från landsbygden varit den faktor, som ur konservativ synpunkt verkat kraftigast skyddande.

Bondeklassens utveckling har emellertid icke i och för sig varit gynnsam. Väl visar antalet af nytillkomna bondebruk, vid jämförelse med förra hälften af det 19:de århundradet, en anmärkningsvärd tillväxt.³ Men denna fortskridande hemmansstyckning har icke gått jämsides med en ökning af bondeklassens verkliga styrka. Utvandringen har starkt frätt på hushållens storlek; i större delen af södra och mellersta Sverige har bondeklassen i dess helhet stagnerat, ja i vissa provinser gått tillbaka i absolut numerär.⁴

De anmärkningsvärdaste förändringarna framgå dock icke vid numeriska betraktelser. Af djupare betydelse är den omvandlingsprocess, som bondeklassen under de senaste mansåldrarna undergått i andra afseenden. Penningehushållningen har alltmera undanträngt den gamla naturalhushållningen, den stigande folkbildningen har beredt vägen för nya tidsströmningar, det liberala tidsskedets individualistiska uppfattningar hafva undergrävt bondeklassens gamla åskådningar om familjegemenskapen och släktjorden.

¹ Jfr *Nils Wohlin*. Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751—1900. Statistisk-demografisk studie på grundval af de svenska yrkesräkningarna (Emigrationsutredningen, Bil. IX). Stockholm 1909. — ² *Ibldm* sid. 45. — ³ *Ibldm* sid. 38. — ⁴ *Ibldm* sid. 157.

Denna bondeklassens omvandling är för närvarande vårt lands största agrarpolitiska fråga. Bondeklassen utgör kärnan af vår jordbruksidkande befolkning. På den hvilar i vidsträckt grad vårt lands historiska traditioner, dess inre jämvikt och yttre kraft. Ända från äldsta tider och in i det 19:de århundradet bibehöll bondeklassen med förvånansvärd seghet de egenartade åskådningar, hvilka af ålder utgjort dess styrka och hvilka lågo till grund för den gammalsvenska familjerätten och agrarrätten. Under loppet af knappast ett halft århundrade hafva större förändringar gjort sig härutinnan gällande än förut under ett halft årtusende. Samtidigt har den gamla bondekulturen gått under, bondeklassens numeriska öfvervikt i förhållande till vissa andra samhällsklasser gått tillbaka, dess politiska inflytande minskats. Slutligen kan på vissa orter iakttagas, att den slappnat i sin urgamla kraft och i sitt arbete för odlingens vidmakthållande och utveckling.

Den svenska bondekulturens undergång är ett uppmärksammat kapitel, som tillhör den kulturhistoriska forskningen. Bondeklassens roll i det svenska statslivet tillhör den politiska historien. Dess tillbakaträdande för det 19:de århundradets nya sociala bildningar faller inom ramen för en skildring af den industriella revolutionen. Däremot tillhör den gamla familjerättens och jordrättens utveckling under inflytande af de liberala tidsströmningarna vår agrariska historia. Dit hör äfven en undersökning öfver de djupgående förändringarna i bondeklassens sedvänjor och åskådningar i fråga om släktjorden och dessa förändringars yttre verkningar på jordmobiliseringen, jordbrukets utveckling samt bondeklassens och bondjordens nutida öde.

I afseende ä dessa sistnämnda frågor må anmärkas följande. Med dem sammanhänger i viss grad den stora agrarpolitiska frågan om jordstyckningens utveckling och inverkan på bondeklassens historia under de senare århundradena. Bland de gammalgermanska släktjordåskådningarna ingick ju sträfvandet att bibehålla gårdarna ostyckade inom efterföljande generationers ägo. I viss mån utgör därför hemmansdelningens fortskridande sedan mediet af det 18:de århundradet ett led i den utveckling, som ledt till den moderna jordmobiliseringen och bondeklassens försvagande. Men dels är för Sveriges vidkommande sammanhanget mellan dessa frågor icke så absolut som i andra germanska länder gjorts gällande,¹ dels sammanhänger frågan om jordstyckningspolitikens och jordstyckningens verkningar med vissa andra frågor, som här ej direkt komma i betraktande, nämligen den svenska befolkningspolitiken och befolkningsrörelsen under de gångna århundradena, förändringarna i bondeklassens

¹ Jfr det i not. 3 sid. 3 citerade ställe. Jfr dessutom nedan sid. 45.

allmänna ekonomiska ställning och besutenhet samt den nutida emigrationen. Vi uppskjuta fördenskull till ett särskildt sammanhang¹ den närmare undersökningen öfver jordstyeckningens roll i bondeklassens historia.

Med den nutida jordmobiliseringen samt upplösningen af bondeklassens gamla åskådningar har otvifvelaktigt äfven skiftesverkets utveckling stått i viss samband. Detta har ju åstadkommit en revolution ej blott i det af ålder gängse brukningssättet af jorden, men äfven ifråga om de sociala förhållandena på landsbygden. Byalagens söndersprängning har jämte sina gagneliga verkningar starkt bidragit till individualismens genomträngande hos bondeklassen. Med denna sistnämnda strömning har emellertid de gamla släktjordsåskådningarnas undergräfvande stått i nära samband. Därjämte har skiftesverket i flera afseenden direkt befordrat den nutida jordmobiliseringen, framför allt genom skogarnas skiftande. Samtliga dessa frågor äro emellertid af den omfattning, att de icke i det följande kunna annat än i förbigående beröras. Deras närmare utredning fordrar, liksom jordstyeckningsproblemet, sitt särskilda sammanhang.²

Vårt problem i det följande är att undersöka jordmobiliseringen i Sverige under det 19:de århundradet samt dess verkningar. Till detta problem hör äfven frågan om de svenska herregårdarnas mobilisering samt undergången af den gamla svenska jordbrukararistokratien. Hufvudvikten faller emellertid på frågan om bondjordens mobilisering och om verkningarna däraf ifråga om bondeklassens försvagande samt bondjordens nutida häfd. Härvid bör dock redan nu anmärkas, att den viktigaste faktorn i denna utveckling är den kroniska utvandringen, hvars orsaker icke blott ligga på det område, som här sysselsätter oss. Det skall emellertid i det följande blifva en uppgift att betona det djupt liggande sambandet mellan denna företeelse samt den stora omvandlingsprocess, som bondeklassen uti nu betraktade afseenden undergår.

Frågan om den nutida jordmobiliseringens inverkan på bondebefolkningens ställning har i andra germanska länder varit föremål för vidtomfattande officiella undersökningar.³ I Sverige har frågan på en punkt blifvit mycket uppmärksammas, nämligen i sammanhang med den s. k. norrlandsfrågan. Utredningen och uppfattningarna i denna fråga hafva emellertid lidit däraf, att man isolerat densamma från den allmänna frågan om bondeklassens nutida utveckling. Man har på vissa håll icke förstått den djupare arten af de omhvälfningar inom bondeklassen, af hvilka utvecklingen i Norrland blott är ett symptom bland många. I det följande skall norr-

¹ Denna undersökning kommer att innehållas i Emigrationsutredningen, Bil. XII. — ² Denna utredning kommer att innehållas i Emigrationsutredningen, Bil. XIII. — ³ Jfr särskildt: *Die Vererbung des ländlichen Grundbesitzes im Königreich Preussen*. Im Auftrage des Kgl. Ministeriums für Landwirtschaft, Domänen und Forsten herausgeg. von M. Sering. Bd I—VII. Berlin 1899—1908.

landsfrågan belysas i dess sammanhang med det allmännare historiska problem, som här sysselsätter oss.

Går man detta problem in på djupet, så finner man, att bondjordens nutida mobilisering har sina innersta orsaker i karaktärsförändringar hos bondeklassen af genomgripande betydelse. Alla yttre faktorer, som medverka, äro blott sekundära. Att bondeklassen icke kunnat hålla stånd mot de upplösande och försvagande krafter, som kallats till lif af det 19:de århundradets ekonomiska och sociala revolution, har innerst varit en följd däraf, att den öfvergifvit sina forna åskådningar om familjegemenskapens och släktjordens betydelse. Dessa åskådningar hafva varit den sammanhållande kraften inom den svenska, liksom i allmänhet inom den germanska allmogen.

I problemets förgrund ställer sig fördenskull frågan om dessa åskådningars upplösning och om orsakerna därtill. Vi komma ock i det följande att betona orsakssammanhanget mellan denna utveckling samt jordmobiliseringen med dess verkningar. På ingen annan punkt belyses nu nämnda åskådningars omvandling klarare än i fråga om sedvänjorna vid öfverlåtelse af bondhemman till efterföljande generation samt vid arfskiften i bondehushållen. Arfskiftes-sedvänjornas utveckling inom bondeklassen måste alltså bilda kärnan i undersökningen.

Det här upptagna problemet har icke endast sammanhang med den hittillsvarande utvecklingen och nuvarande situationen. Det öppnar äfven vidsträckt perspektiv inåt framtiden. Vi skola nedan komma till den slutsats, att, trots de nuvarande förhållandena, kan den svenska bondeklassens historiska roll långt ifrån vara utspelad. Dess kringskärande och försvagande under den nuvarande tidsepoken kan icke sluta med dess förintande. Inga sociala nybildningar finnas, som kunna tänkas komma att öfvertaga dess arbetsuppgifter och sociala betydelse. Utsikter för en regeneration af bondeklassen och bondekulturen saknas heller icke. En klar blick för dessa frågor är oundgänglig för vår praktiska jordbrukspolitik under den närmaste framtiden.

I. Öfersikt af den gamla släktjordlagstiftningens undergång.

Såsom inledningsvis påpekades, kan man vid en historisk undersökning af den omvandlingsprocess, som det svenska bondeståndet nu undergår, icke vara tillfreds med endast yttre förklaringsgrunder. Bondjordens mobilisering och öfvergång i andra samhällsklassers händer samt bondeståndets försvagande i politiskt och socialt afseende kan icke hafva sina djupaste orsaker i rent ekonomiska förhållanden. Visserligen har bondeklassen genom städernas och industrisamhälle-

nas tillväxt, genom skogsrörelsens industrialisering, genom de stegrade egendomsvärdena, de stigande arbetslönerna utom jordbruket, förändringarna i landthushållningen och jordfördelningen samt folkflyttningen till industrien och till Amerika försatts uti i mycket förändrade ekonomiska och sociala förhållanden. Om den emellertid med oförminskad styrka hade kvar de åskådningar, hvarpå den forna arfvejordlagstiftningen hvilade, så skulle den icke härigenom behöft i verklig mening försvagas. Hushållningen på bondhemmanen skulle väl förändras i riktning mot en mera genomförd penningehushållning, och utflyttningen af utlösta arfvingar skulle göras nödvändig; men på bondjorden skulle dock kvarsitta en stam af hushåll, som med oförminskad styrka upprätthölle bondeståndets gamla traditioner. Så är icke förhållandet, och orsakerna härtill måste ligga i djupare karaktärsförändringar hos allmogen.

Det har redan anmärkts, att dessa förändringar kunna kännetecknas såsom en upplösning af de gamla åskådningarna om släktjorden och familjegemenskapen. Vi skola nedan närmare påvisa arten af denna omvandlingsprocess. Dessförinnan uppställer sig emellertid den frågan, hvilket inflytande den gamla *släktjordlagstiftningens* utplånande ur den svenska familjerätten haft på ifrågavarande psykologiska omvandling hos allmogen, eller, allmänne sedt, hvilket sammanhang som har bestått mellan dessa båda företeelser. Det bör vara af intresse att lära känna de synpunkter, hvilka bestämde det allmänna tänkesättet hos allmogen på den tid, då förstnämnda lagstiftning upphäfdes. Däraf bör kunna slutas, om denna den lagstiftande maktens åtgärd var en nödvändig följd af bondeståndets förändrade åskådningar eller icke. I senare fallet är samma åtgärd icke utan skuld till bondeståndets nutida utveckling; i förra fallet har den varit utan anmärkningsvärdt inflytande på den nutida situationen.

Det är icke här behöfligt att utveckla de äldsta förhållanden, hvarunder den forna släktjordlagstiftningen utbildade sig. Det är bekant, huru det forna släktsamhällets upprätthållande kräfde vissa inskränkningar i den enskildes förfoganderätt öfver sin fasta egendom, hvilka åsyftade att bibehålla denna sistnämnda inom släkternas ägo. Den egentliga äganderätten ansågs icke tillhöra den enskilde, utan slakten i dess helhet. På denna grundåskådning hvilade de olika rättsinstitut, som hade afseende å släktjorden: arfsrätten, de manliga arfvingarnas företräde i arftäkt framför de kvinnliga, det s. k. arfvejordsystemet, som gaf arfvingar rätt att återkalla bortgifven eller borttestamenterad arfvejord, samt bördsrätten som, där arfvejord eller bördköpt jord blifvit försäld, gaf vissa säljarens skyldmän rätt att återlösa den försälda jorden.

Den rättshistoriska analysen af arfsrättens, arfvejordsystemets och bördsrättens gemensamma källor i det gamla släktsamhällets åskåd-

ningar tillhör icke detta sammanhang. Dessa instituts utveckling från landskapslagarna genom landslagen till 1734 års lag är för den rättshistoriska forskningen väl bekant; ingående behandlad är äfven den under olika tider gällande lagstiftningen om arftäkt, testamente och bördslösen. Här komma emellertid de historiska faktorer i betraktande, som under det 19:de århundrade tledde till arfvejordssystemets och bördsrättens upphäfvande samt till de ändringar i giftorätten, arfsrätten samt lagstiftningen om arftäkt, hvilka med afseende å den nutida jordmobiliseringen haft i viss grad liknande verkningar som förstnämnda instituts försvinnande ur den svenska rätten.

Man har påpekat, att orsakerna till den häftiga rättsutvecklingen på dessa områden sträckte sig öfver långt tillbaka liggande tids-skeden. Det har framhållits sammanhanget mellan denna utveckling samt det gamla släktsamhällets undergång, den romerska rättens utbredning i de germanska länderna, den politiska och sociala utvecklingen under medeltiden samt under de 16:de och 17:de århundradena. Det är äfven bekant, huru de åskådningar, hvarpå bördsrättsinstitutet hvilade, under samma tid undergingo förändringar, och att den i 1734 års lag innehållna s. k. nyare bördsrätten, med dess för börde-mannen ofördelaktigare bestämmelse om vederlaget samt dess färre till börd berättigade skyldskapsleder i viss grad hvilade på en annan princip än den äldre bördsrätten. Den senare var en grundsten i den äldsta samhällsbyggnaden, medan den nyare bördsrätten tillkom under en annan samhällsstruktur och hade ett mindre vidtomfattande, ehuru fortfarande viktigt ändamål, nämligen upprätthållandet inom den jordbrukande klassen af kärleken till fädrens jord samt af känslan för familjegemenskapen.

Det framgår emellertid af talrika historiska dokument, att de åskådningar, hvarpå bördsrätten hvilade, ännu under det 18:de århundradet voro af allmogen allmänt omfattade. Den seghet, med hvilken den svenska bondeklassen ännu på denna tid fasthänge vid fädrens jord, träder skarpt i dagen vid ett studium af denna tids börd- och arfskiftesprocesser; den belyses äfven af bondeståndets förhandlingar vid frihetstidens riksdagar om skatteköpsverket, af de talrika processerna mellan bönder och herremän om skatteköp, af bondeståndets försvar för de författningar, som för vissa slag af hemman stadgade förbud mot försäljning till vissa oskylda personer, samt af bondeståndets yrkanden på ytterligare sådana stadgandens utfärdande. Arfvejorden var ännu på denna tid bondens dyrbaraste egen-dom; vid den var hans släkts historia knuten och på densamma berodde hans och hans efterkommandes utkomst. Dess bevarande inom familjen var föremål för all hans sträfvan, och bördsrätten och arfvejordssystemet betraktades ännu nästan såsom grundade på naturrätten.

Dessa åskådningar hafva under det 19:de århundradet försvagats, och den lagstiftning, hvori de hade sitt uttryck, har gått under. Orsakerna till dessa omhvälfningar kunna icke hafva varit alltför historiskt aflägsna. De hafva haft föga gemensamt med de historiska händelser, som föranledde den äldsta bördsrättens ombildande. Arfvejordsystemet och den nyare bördsrätten voro icke ovillkorligen knutna till förhållandena i det äldsta släktsamhället. De äro icke oförenliga med någon som helst samhällsstruktur, för hvilken familjegemenskapen och kärleken till fädernas jord ännu äro grundåskådningar inom den jordbrukande klassen. Dessa rättsinstitutets undergång kan därför icke hafva berott på förändringar i samhällsbyggnaden. Orsakerna sammanhänge i stället med de framflytande individualistiska tidsströmningarna i de 18:de och 19:de århundradena och hafva tillhört vissa afvigsidor af den moderna liberalismen.

Att så varit förhållandet, skall tillfyllest framgå af efterföljande öfversikt af den gamla släktjordlagstiftningens undergång. Vi hafva därvid koncentrerat framställningen på förhandlingarna om bördsrättens upphäfvande, emedan synpunkterna för och emot släktjordlagstiftningen på denna punkt kommo till ojämförligt tydligaste uttryck. Frågan om arfvejordsystemets upphäfvande var väl vid flera tillfällen, samtidigt med frågan om bördsrätten, under diskussion, och var ju icke utan sammanhang med den senare frågan. Men diskussionerna beträffande arfvejordsystemet rörde sig mera med familjerättsliga synpunkter af principiell juridisk karaktär. Detsamma kan i stort sedt sägas om diskussionerna rörande ändringarna i giftorätten och arfsrätten, på hvilka diskussioner icke här är behöfligt att i detalj ingå.

Frågan om *bördsrättens upphäfvande* hade väl redan under det 18:de århundradet vid vissa tillfällen varit på tal, men för bondeklassen var densamma dock främmande. Först vid ingången af det 19:de århundradet synes tanken härpå hafva vunnit insteg äfven hos enstaka representanter för allmogen.

Ett par ledamöter af bondeståndet motionerade sålunda vid 1812 års riksdag om bördsrättens¹ upphäfvande, hvilket emellertid i samma stånd äfvensom i prästeståndet gaf anledning till en motion och ett flertal uttalanden i motsatt riktning. Som skäl för det förra yrkandet påpekades, huru hemmanen, medan bördstvisterna pågingo, i följd af osäkerheten ifråga om äganderätten ofta vanvårdades,² huru bördsrätten uppväckte och underhölle många och långvariga rättgångar, öppnade för oroliga sakdrifvare tillfällen till bedräglighet och prejeri och måhända förorsakade menader³, samt huru många

¹ Då här skrives *bördsrätten*, afses uteslutande bördsrätten på landet. Med bördsrätten i stad komma vi i det följande icke närmare att befatta oss. — ² Anders Erickssons från Älfsborgs län memorial, uppläst vid laguskottets sammanträde den 2 juni 1812. L. U. Prot. [RA]. — ³ Doctor Hedrens i yttrande till laguskottets protokoll den 2 juli 1812. (L. U. Prot.)

bördstvister uppstode blott af vinningslystnad hos aflägsna släktingar.¹ Till försvar för bördsrätten anfördes å andra sidan, att bördsrätten vore ett medel att förhindra oskylda kapitalisters åtkomst af den mindre besutne medborgarens egendom; att alltså dess afskaffande eller inskränkning skulle bereda en vidsträcktare möjlighet för egenyttans bundsförvandter samt förvandla den utestängde arfvingens vilja och verksamhet till liknöjdhet och ledsnad.² Om någon af miss-hushållning eller andra orsaker bortsålde den fasta egendom, som förfäder med omtanke och arbetsamhet behållit, så vore väl intet mera naturligt och billigt än att arfvingarna genom börd återkallade en förlorad rättighet.³ Bördsrätten åsyftade därjämte ett annat, icke mindre viktigt ändamål, nämligen kärleken till fädernejorden. Samhallsdygden lever i en själ som med rörelse betraktar den torfva, där fadren bodde och han själf föddes och uppfostrades; det vore orättvist och fördärfligt att förneka honom en utväg att förvärfva denna jord.⁴

Debatterna vid riksdagen kommo emellertid mindre att röra sig om bördsrättens afskaffande än om den ändring i den gällande lagstiftningen, att fjärmare skyldeman ej borde få begagna sig af den rättighet till bördslösen, som en närmare arfvinge ej kunde eller ville utöfva. På åtskilliga utvecklade grunder hemställde äfven lagutskottet⁵ om en lagändring i sistnämnda riktning.

Ehuru detta förslag icke ledde till några följder, är det dock af intresse såsom belysande den riktning, hvaruti den allmänna meningen utvecklade sig. Att frågan vid nu anmärkta tillfälle fick hvila, berodde i väsentlig mån därpå, att *lagkommittén* var sysselsatt med en revidering af allmänna lagen, och det ansågs lämpligt att afvakta denna kommittés resultat. Såsom bekant blef äfven under kommitténs öfverläggningar frågan om arfvejordsystemet och bördsrätten mycket uppmärksammas, och i dess *förslag af år 1818* till ärfdebalk och jordabalk⁶ framlades förslag till en förändrad lagstiftning uti dessa ämnen.⁷ Det är ej anledning att här ingå på de inom kommittén rådande meningsskiljaktigheterna, huruvida bördsrätten samt förbudet mot arfvejords bortgifvande eller borttestamenterande hade samma historiska ursprung och samma syften eller icke.⁸ Såsom bekant fann kommittén ett upphäfvande af det senare förbudet af flera skäl önskvärdt, men ansåg det i sådant fall lämpligt att utsträcka bördsrätten till att gälla äfven i de fall, då arfvejord bortgifvits eller borttestamenterats. Då kommittén sålunda förordade bördsrättens bibehållande, skedde emellertid detta med vissa inskränk-

¹ Prosten Bildahl i yttrande vid samma tillfälle. — ² Anders Erickssons yttrande. 1. c. — ³ Biskopen Weideman i yttrande till prästeståndets protokoll den 22 juni 1812 (Pr. St. Prot.). — ⁴ Doctor Hedréns yttrande 1. c. Jfr dessutom Johan Olsson Longbergs från Gäfveborgs län yttrande till bondeståndets protokoll den 20 juni 1812. (Bond. St. Prot.). — ⁵ Lagutskottets memorial N:o 30 af den 7 juli 1812 (L. U. Prot.). — ⁶ Lagkommittén. Förslag till ärfdebalk och jordabalk. Stockholm 1818. — ⁷ Jordabalkens kap. 6; 1. c. sid. 14—24. — ⁸ Jfr kommitténs protokoll för den 16 nov. 1816; 1. c.

ningar, såväl ifråga om skyldskapsleder som i andra afseenden. Därjämte fann kommittén nödigt att utförligt bemöta de skäl, hvilka utom och inom densamma hade uttalats för den motsatta ståndpunkten.

Gentemot bördsrättens bibehållande anfördes,¹ att om denna rätt skulle nära eller uppväcka fosterlandskärleken hos någon, så vore det utan tvifvel hos den, som vore i tillfälle att sig af en sådan rättighet begagna. Men hvad älskade då denne annat i bördsrätten än sina egna personliga företräden och sin enskilda båtnad? Och låge det icke i sakens natur, att hvarje gång en sådan rättighet utöfvades, köparens harm uppvägte bördemannens båtnad? Sannolikt vore antalet af dem, som icke vore i tillfälle att börda, vida större än af dem, som därtill hade rätt, anledning eller förmåga. Bördsrätten skulle således, i utbyte emot det välbehag, hvarmed den af ett mindre antal individer nyttjades, alltid väcka obehag hos ett ännu större antal, som stundeligen hotades att förlora en äganderätt, den de ofta icke utan största möda förvärfvat. Gynnades den allmänna fosterlandskärleken af en lagstiftning, som då hon toge denna kärlek i anspråk, endast gjorde detta för det enskilda intresset och den enskilda båtnaden? Uppstode icke genom brytningen emellan de enskildes sålunda isolerade intressen en strid, ägnad att splittra fosterlandskänslan i det hela? Ägde icke den af främlingar anmärkta afund, som så ofta söndrade vårt fäderneslands innebyggare, bemantlande sig med dräkten af kärlek till förfädernas jord, i bördsrätten ett medel för tillfredsställandet af sina så föga medborgerliga afsikter? Borde icke lagstiftningen, genom undanrödjandet af en anstalt, som endast gäfvade näring åt släktegoismen, småningom försöka omskapa denna till verklig nationalstolthet? Det vore oftast vinningslystnaden, afundsamheten och den enskilda fäfången, sällan en uppriktig åtrå efter förfädernas jord och aldrig fosterlandskärleken, som nu för tiden påkallade bördsrättens utöfning. Skadan af osäkerheten i äganderätten voro äfven ganska betydlig; oftast såge man köparen, angripen af bördesanspråk, bemöda sig att genom användandet af alla rättegångschikaner i det längsta kvarhålla sig vid dispositionen af en jord, den han på allt sätt plundrade och utarmade. Man påstode vidare, att bördsrätten skulle hindra, att stora egendomsmassor i en hand sammanbragtes, samt förekomma att landets fastigheter för ofta ombytte ägare. Genom begagnande af en annan obemedlad persons bördsrätt kunde emellertid penningemannen alltid finna utvägar att inkräkta hvad han behagade, och tankarna voro mycket delade i afseende på nyttan eller skadan af fasta egendomars rörlighet.

¹ Akademiadjunkten doktor Afzelius i yttrande till protokollet den 16 nov. 1816; 1. c. sid. 25.

Till försvar för bördsrätten och gentemot dessa anmärkningar yttrades bland annat följande.¹ Uti en stat, där jordbruket vore belastadt med en mängd hårdt tryckande allmänna skyldigheter, borde man vara angelägen att vid denna näring bibehålla dem som ägde en förvärfvad vana, härdighet och tålmod att förrätta de tunga arbeten, som jordens bruk kräfver, och att försaka de större bekvämligheter, som andra yrken kunna erbjuda. Det vore ofelbart, att bördens ledde till detta ändamål. Man hade invändt, att kärleken till släktjord skulle motarbeta eller förringa kärleken till det allmänna eller fäderneslandet. Men man hade härvid ej besinnat den skillnad, som måste göras mellan statens tjänare och ämbetsmän samt dess enskilda medlemmar. Den kärlek, som de senare hyste för de föremål som vore dem närmast, och den tillgifvenhet, som lika stånd, seder och lefnadssätt uppväckte hos dem som lefva inom en inskränktare krets, borde kunna lifva och underhålla kärleken till den stat, som skyddade dem och deras medbröder i besittningen af dessa föremål. Försvagades hos någon af jordbrukande ståndet kärleken till fosterjorden, och vande han sig vid ständiga ombyten och flyttningar, så vore det att befara att kärleken till fäderneslandet ej vore särdeles djupt rotad i hans hjärta, och han vore färdig att flytta utur själfva landet. Den som aflade förfäders och landsmäns vanor och plägseder samt antoge nya, lika lätt som man bortkastar en gammal och påkläder sig en ny rock, skulle snart vara färdig att ombyta religion och öfverhet. Det vore gifvet, att fasta egendomars rörlighet, d. v. s. täta ombyten af deras ägare, hade ett skadligt inflytande på nationalvälmågan. Bördens skulle kunna tjäna till ett medel, hvarigenom en egendom, som eljest komme att gå genom flera spekulerande personers händer, kunde komma åter i den verkliga jordbrukarens ägo.

Äfven en för sina liberala åsikter sedermera mycket känd ledamot af kommittén, som starkast uttryckte betänkligheterna mot arfvejordsystemets bibehållande, anslöt sig med beaktansvärda skäl till åskådningen, att bördsrätten borde bibehållas.² Det lefde ännu hos svenska folket en djupt rotad kärlek till den jord, förfäderen bebott. Denna kärlek vore ett enkelt och sant uttryck af menighetens fosterlandskänsla och skulle utplånas, om bördsrätten afskaffades. Bördens hade under någon senare tidrymd blifvit framställd såsom en af de förhatligaste inrättningar. Det verkliga förhatliga finnes dock icke i bördsrätten, utan i det egentliga arfvejordsystemet. Det senare vore obestriddigen ett tryckande band på äganderätten, af hvilket tvång de flesta tvister hade sitt upphof. Hade bördsrätten någon gång vållat krångliga rättegångar, så hade detta hufvudsakligast

¹ Kommerserådet Zenius i yttrande vid samma tillfälle; 1. c. sid. 6 o. följ. — ² Häradshöfding Richert i yttrande vid samma tillfälle; 1. c. sid. 42—45.

härörört af sammanhanget mellan denna rätt och arfvejordssystemet. Blevde börden hädanefter ett helt för sig själf, så skulle tvisterna därom ofelbart blifva de lättaste att skyndsamt afgöra af alla rättegångar. Då allt, hvad man ville åtkomma, måste betalas efter sitt fulla värde, hade egennyttan ingenting att räkna på. Det vore den oskyldiga kärleken till förfäders jord, som blefve enda driffjädern till begagnandet af lösningsrätten. Svenska bondeståndet utgjorde ej mera någon egendomsadel, men så länge bördsrätten varade skulle Sveriges allmoge säkert behålla Sveriges mesta jord, och så länge skulle ej heller svenska bonden förlora den rang han ägde framför de flesta, kanske alla andra länders jordbrukare.

Lagkommittén stannade äfven, såsom anmärkts, vid att förorda bördsrättens bibehållande. Den anförde i sina motiver, att hos rikets allmoge lefde ännu samma kärlek till släktjord som i äldre tider, och ehuru dess medlemmar i senare tider mera än förr voro mäktiga att älska det allmänna för dess egen skull och ej endast för individuella affektioner, så trodde dock kommittén vara nödigt, att äfven de senare motiverna till fosterlandskärleken underhölles och lifvades. Om också börden, såsom ett medel att främja ett af dem, skulle förorsaka några olägenheter, ansåg kommittén detta vida öfvervägas af det goda, den ännu kunde åstadkomma. En lag borde ej förkastas, förrän den upphört att gagna sitt ändamål eller den af vanan eller opinionen blifvit afskaffad. Sådant vore ej, efter kommitténs tanke, förhållandet med bördsrätten.

Såsom bekant blef lagkommitténs förslag af år 1818 föremål för en del yttranden¹, hvaruti jämväl anmärkningar framställdes mot dess förslag till ny lagstiftning om börd. Anmärkarna delade emellertid kommitténs allmänna ståndpunkt beträffande bördsrättens bibehållande, och juridiska fakulteten i Upsala anförde härför ytterligare skäl, hvilka hade afseende å bördsrätten såsom ett medel att konsolidera spridda fastighetsdelar samt att förekomma egendomars ackumulation på för få händer. Uti sitt förnyade förslag af år 1826² ställde sig äfven lagkommittén beträffande bördsrätten på samma ståndpunkt som år 1818, om ock ett par af dess ledamöter³ voro af motsatt åsikt, ansågo bördsrättens helgd i allmänna omdömet allt mer och mer falla och hyste den öfvertygelse, att för allmogens bildning till sann medborgerlighet ej mera vore behof af en inrättning som bördsrätten, hvilken medförde flera och stora olägenheter. Beträffande arfvejordssystemets bibehållande eller uteslutande ur lagstiftningen voro meningarna bland kommitténs granskande ledamöter

¹ Lagman Ödmans anmärkningar till lagkommitténs förslag. Odaterade. Assessor Juringti anmärkningar till dito. Odaterade. Juridiska fakultetens i Upsala anmärkningar till dito den 20 febr. 1821. [*Lagkommitténs handlingar R. A.*]. — ² Lagkommittén. Förslag till Allmän civillag. Stockholm 1826. — ³ Jfr Kommitténs protokoll för den 19 nov. 1825. l. c.

så delade, att för dessa ståndpunkter dubbla texter utarbetades till de kapitel, i hvilka arfvejordsystemet ingick.

Kommittén motiverade emellertid på nytt den af dess arbetande ledamöter redan vid det tidigare tillfället uttalade åsikten, att arfvejordsystemet borde uteslutas ur lagstiftningen, medan bördsrätten borde fortfara.¹ I senare afseendet anfördes, att den svenska jordbrukaren hade vant sig att älska sitt hem; hade förfäder odlat jorden före honom, så hade denna därigenom i hans ögon fått ett värde, som ej i materiella beräkningar kunde uppskattas. Han läste då i sina närmaste omgifningar en bildrik teckning af egna och förfäders öden. Från fädernejordens minnen utvidgades synkretsen småningom till fäderneslandets. Kärleken till fäders jord blefve således alltid en djup grundval för kärleken till fäderneslandet. Bördsrätten i sig själf medförde ej sådana olägenheter, att den för allmänt väl behöfde afskaffas; kommittén utvecklade sin uppfattning, att dessa olägenheter hufvudsakligen vidlådde arfvejordsystemet. I bördsrätten låge jämväl en icke obetydlig motvikt, både för jordegendoms öfverdrifna splittring och för deras sammanhopande i större klumpar.

Öfver lagkommitténs sistnämnda förslag yttrade sig som bekant flera myndigheter. Göta hofrätt² var med kommittén ense därutinnan, att bördsrätten borde bibehållas, och yttrade sig dessförutom för ett bibehållande äfven af arfvejordsystemet. Hofrätten öfver Skåne och Blekinge åter³ icke endast tillstyrkte arfvejordsystemets försvinnande, men förordade äfven bördsrättens upphäfvande. Hofrätten anförde,⁴ att erfarenheten vore säkraste ledningen för omdömet, huruvida fosterlandskärleken hade någon verklig vinst att påräkna genom bördsrättens bibehållande. Den nyare bördsrättens princip, kärlek till förfäders jord, kunde väl icke i och för sig själf klandras; men om en eller annan gång denna presumerade kärlek påkallade domarens biträde att få lösa bördejord, skulle oftare den oädla egenyttnan begagna samma medel. Hvar funnes någon kontroll, att denna kärlek skulle ligga till grund för hvarje bördesanspråk? Bördsrätten syntes dessutom icke innefatta någon bestämd motvikt för jordegendoms öfverdrifna splittring eller för deras sammanhopande i större klumpar. Lades därtill, att bördsrätten medförde hinder i äganderättens fria utöfning och att den i sin mån bidroge att afhålla statens så kallade oproduktiva arbetare att ingå i den jordbrukande klassen, så syntes icke någon tvekan böra uppstå att tillstyrka bördsrättens upphäfvande. — Samma åsikt utvecklades af en ledamot inom Högsta Domstolen,⁵ hvars flesta ledamöter dock delade lagkommitténs åsikt.

¹ 1. c. Motiver till jordabalkens kap. 11. — ² Anmärkningar vid förslaget till allmän Civillag, författade vid den af Kongl. Maj:t i nåder Presidenten uti Kongl. Götha Hofrätt anbefallde granskning af berörde förslag. Stockholm 1827. Sid. 17, 43. — ³ Anmärkningar vid förslaget till allmän Civillag, författade vid den af Kongl. Maj:t i nåder Presidenten uti Kongl. Hofrätten öfver Skåne och Blekinge anbefallde granskning af berörde förslag. Sthlm 1827. — ⁴ 1. c. sid. 98—99. — ⁵ Högste Domstolens Protocoll vid Granskningen af Förslaget till Allmän Civillag. Sthlm 1836. Sid. 118—119.

Under de decennier, då lagkommitténs arbeten pågingo, funnos alltså bland landets jurister flera förespråkare för bördsrättens utslutande ur den svenska rätten. Denna åsikt hade vunnit ytterligare utbredning, då *gamla lagberedningen* tjugu år senare eller år 1847 afgaf sitt förslag till nya giftermåls-, ärfda-, jorda- och byggningsbalkar. I detta förslag¹ uteslöts som bekant såväl arfvejordssystemet som bördsrätten. I sin motivering härför anförde beredningen endast i korthet, att då lagkommitténs pluralitet, ehuru med åtskilliga inskränkningar, hade i sitt förslag bibehållit bördsrätten, så skedde detta emedan den ansåg dess nyare princip, kärleken till förfäders jord, vara så införlifvad med svenska jordbrukarens sympatier och så besläktad med fosterlandskänslan i allmänhet, att lagstiftningen, för att foga sig efter folkets lynne, borde låta den, utan afseende på de allmänt kända olägenheterna af denna föräldrade institution, ännu längre fortfara. Beredningen hänvisade emellertid till Skånska Hofrättens ofvan citerade yttrande och sade sig vara öfvertygad, att denna myndighets då uttalade erfarenhet blifvit under de sistförflutna tjugu åren besannad af de flesta högre och lägre domstolar i riket. Det låge ock i sakens natur, att i samma mån jordbruket ginge framåt och utbildades såsom hufvudnäring för en växande folkmängd, i samma mån skulle dess idkare mera efterfråga hvad jorden för närvarande dugde till och hvad högre värde arbetet därå kunde gifva, än af hvilka förfäder den under en förgången tid varit bebodd. Man borde ej föreställa sig, att den sanna fosterlandskänslan hade ett starkare stöd i forntidens minnen än i framtidens förhoppningar. Då bördsrätten någon gång komme i fråga, utöfvades den gemenligen för syftet af enskild vinning, och en störande verkan på friheten i aftal vore därifrån oskiljaktig.

Då frågan om bördsrättens upphäfvande kom upp vid 1850—60-talens riksdagar, hade den alltså redan under ett halft sekel varit offentligt diskuterad. Det hade emellertid hufvudsakligen varit jurister och ämbetsmän, hvilka därå anlagt sina oftast principiella synpunkter, hvilka icke voro grundade på en egen erfarenhet om hvad arfvejorden betydde i allmogens föreställningsvärld. Af större intresse bör gifvetvis vara att erfaras, i hvilken riktning bondeklassens egna åsikter under denna tidsrymd hade utvecklats sig, samt särskildt hvilken uppfattning som var förhärskande bland dess representanter i riksdagen.

Vid 1850—1851 årens riksdag väckte en ledamot af bondeståndet motion om bördsrättens afskaffande.² Han ansåg äganderättens helgd utgöra en af samhällets viktigaste grundpelare och fann det underligt, att i vår svenska lag ännu kvarstode stadganden som på intet

¹ Lagberedningen. Förslag till Giftermålsbalk, Ärfdabalk, Jordabalk och Byggningsbalk. Stockholm 1847. — ² Nils Larsson från Jämtlands län i motion, ingifven den 30 dec. 1850. (Bond. St. Prot. II sid. 271—72.)

vis voro ägnade att utgöra ett skydd för äganderätten. Ett sådant stadgande vore bördsrätten, fastän detsamma så inrotat sig i folkets vanor och föreställningssätt, att man ingalunda ville tänka på den djupa orättvisa som låge förborgad därunder. Ingen kunde dock vara obekant med, huru många rättegångar och trakasserier dessa föreskrifter om bördsrätt alltid medförde. Ofta alstrades genom dessa processer harm och ovänskap mellan personer, som i annat fall bibehållit den bästa vänskap. Motionären gaf exempel på flere fall, där bördsrätten* utnyttjats i egennyttigt syfte. Man invände till försvar för bördsrättens fortfarande bestånd, att den vore nödvändig för egendomens kvarblifvande inom släkten och för släktens kärlek till jorden. Denna invändning bestode endast af tomma svepskal, för processmakare måhända nyttiga, men ej ägande bestånd inför det sunda förnuftet.

Öfver motionen yttrade sig lagutskottet,¹ som väl icke ville förneka, att erfarenheten i någon mån bekräftat sanningen af hvad motionären yttrat. Men att en institution missbrukades, borde ej leda till institutionens upphäfvande, såvida den i och för sig ej borde förkastas. Utskottet erinrade om lagkommitténs yttrande af år 1826 och anförde gentemot lagberedningen, att det vore tvifvel underkastadt att, såsom beredningen uttalat, bördsrätten nu mera än förr begagnades för egennyttiga beräkningar. Ätminstone kunde man af det antal bördstvister, som vid domstolarna anhängiggjordes, icke sluta sig till detta förhållande. Det kunde ej med säkerhet bedömas, hvilka motiver föranledde väckande af bördesanspråk. Man hade ingen rätt att antaga, att antalet af de anspråk, som hade kärleken till förfäders jord till grund, vore mindre än antalet af dem, hvilka härleddes af egennyttia. Utskottet afstyrkte ock bifall till motionen.

Utskottets afstyrkande betänkande bifölls af adeln, prästeståndet och borgareståndet utan debatt² samt af bondeståndet³ efter en långvarig diskussion, som genomgående präglades af sympati för bördsrättens bibehållande, och där motionären ensam försvarade sin åsikt. Man fann det i högsta grad underligt, att en ledamot af bondeståndet velat väcka motion om bördsrättens upphäfvande. För bördsrätten låge en vacker princip till grund, den nämligen, att fast egendom borde om möjligt bibehållas inom släkten. Det vore ganska hårdt, om t. ex. en far af oförstånd och för ett ringa pris bortsålde sitt hemman, att sonen icke skulle äga att af köparen återlösa detsamma. Den gamla goda seden att man ägde bördsrätt till den jord, som från släkten abalienerades, borde icke bortdö, utan fortfarande kvarstå i vår lagstiftning.

¹ Betänkande den 1 aug. 1851. (Bih. 7:de Saml. 1:sta Afd. Bet. N:o 40). — ² Ridd. o. Ad. Prot. den 8 aug. 1851 (Prot. Bd IX sid. 172). Präste St. Prot. samma dag (Prot. Bd X sid. 247). Borg. St. Prot. samma dag (Prot. Bd. IV sid. 763). — ³ Bonde St. Prot. den 7 aug. 1851. (Prot. Bd VI, sid. 135—138).

1850—1851 årens riksdag hade alltså enhälligt uttalat sig för bibehållande af bördsrätten på landet. Vid nästföljande 1853—1854 årens riksdag väckte emellertid åter en ledamot af bondeståndet motion om bördsrättens afskaffande.¹ Han åberopade i stort sedt samma skäl som motionären vid föregående riksdag. Meningen med bördsrätten kunde vara god, ty visserligen kunde det vara treffligt att besitta sina förfäders jord, men någon rättvisa kunde det aldrig vara att afhända sin nästa hans välfångna egendom. Detta skedde nästan alltid vid bördslösen, ty om än bördemannen finge betala, jämte köpeskillingen, den bevisligt gjorda förbättringen å egendomen, så återstode dock, oberäknadt en ofta kostbar och obehaglig rättegång, mycket hvarföre ersättning aldrig komme i fråga, och just därför såge man också ofta köparen, för att i någon mån hålla sig skadeslös, söka att uppehålla saken så länge som möjligt för att medhinna att bortsälja skogen. Med ett ord, saken vore förhatlig och gäfve blott anledning till rättegångar, afund och fiendskap människor emellan.

Om ifrågavarande motion gaf emellertid bondeståndet, redan i en remissdebatt, samma mening till känna, som ståndet förfäktat vid föregående riksdag.² Ett flertal talare uttalade den önskan, att vederbörande utskott icke måtte fästa något afseende vid densamma. Det anfördes fall, då bland flera syskon, som hade del i en fastighet, någon af afvoghet sålde sin lott till oskyld man; det vore då bra hårdt om icke den, som hade lika lott med säljaren, skulle äga rättighet att börda. Det vore tillfredsställande, att det för skyldemän funnes en utväg att inom släkten behålla förfädrens fasta egendom, och den som icke älskade fädernetorfvän måtte gärna vara den förutan. Visserligen hade det icke undgått uppmärksamheten, att under den senaste tidens prisstegring på jorden en och annan bördfråga uppstått och genomdrifvits på sådana grunder, att man vore färdig att instämma med motionären. Man hade i äldre tider ofta varit mindre noggrann att i föreskrifven tid och ordning taga lagfart å inköpta fastigheter samt försummat att förvara arfs- och andra viktiga handlingar; detta jämte de stigande jordpriserna hade föranledt många att efter lång tids förlopp anställa bördestalan, så att den, som en längre tid innehafte egendomen och därå nedlagt arbete och penningar, blifvit ruinerad. Men dessa missförhållanden hade blifvit rättade, och kontrollen öfver lagfarterna iakttoges nu så noga, att någon olägenhet af börd icke borde komma i fråga. Det vore icke rätt och billigt att borttaga gamla ädla lagbud, som hade sin grund i odalrätten.

¹ Gustaf Bjerkander från Skaraborgs län. Motion inlämnad i bondeståndet den 23 dec. 1853. (Bond. St. Prot. Bd 1. Sid. 561—562). — ² Bond. St. Prot. den 24 dec. 1853. (Prot. Bd 1 sid. 581—585).

Motionen blef äfven afstyrkt af lagutskottet,¹ som fann nu nämnda remissdebatt vara ett uttryck för bondeklassens opinion. Det måste alltså antagas, att Sveriges allmoge ännu icke ville undvara en rättighet, som närmast rörde dem, och hvars fördelar och olägenheter den bäst vore i tillfälle att bedöma. Ett par reservationer till förman för motionen åtföljde dock utskottets betänkande. Detsamma bifölls emellertid utan debatt hos adeln samt i bondeståndet. Äfven i prästeståndet skedde detta, ehuru efter en längre debatt, under det att borgareståndet ställde sig på motionärens ståndpunkt samt beslöt återremiss till utskottet.²

Debatterna i präste- och borgarestånden voro anmärkningsvärda. I prästeståndet utvecklade flera talare utskottets och bondeståndets ståndpunkt. Jordägaren såge i den jord, han bebodde, icke blott en dyrbar skänk af sina förfäder, han såge däruti äfven ett arf åt sina efterkommande; åtminstone såvida, att om någon af dem skulle nödgas sälja den, andre af hans släkt kunde återbörda den. Han afskräcktes därigenom från ingen möda vid hemmanets bättre uppbrukande. Annorlunda tänkte den, som visste att jordegendomen vore genom ingen lag bevarad inom släkterna. Uti börsrätten låge sälunda ett värn mot frestelsen till en egennyttig och förstörisk behandling af ett skattehemman. Man hade sett, med hvilken nitälskan bondeståndet vidhölle denna från fäderna ärfda rättighet. Så länge bondeståndet fortfarande önskade få behålla nämnda rätt, vore det oklokt att rubba lagstiftningen i denna fråga. Flera talare i borgareståndet anslöto sig till samma uppfattning. Man hade ej rätt att antaga, att prejeri och begär efter slem vinning vanligast vore bevekelsegrunder för de börsanspråk, som å landet väcktes. Att allmogen ännu med förkärlek omfattade börsrätten å landet borde icke kunna jäfvas. Frågan vore eller ansåges vara för detta stånd en lifsfråga, men berörde föga eller intet ett annat stånds intresse; vid sådant förhållande syntes ock landtmannen äga ett billigt anspråk att i första rummet få själf bedöma, hvad som för honom vore nyttigt eller skadligt.

Såväl i präste- som i synnerhet i borgareståndet uttalade sig dock en rad af talare för börsrättens upphäfvande. Skälen för börsrättens bibehållande hvilade på en hos vårt folk presumerad kärlek till fädernas jord. Men bondeståndets enhälliga önskan att få den samma bibehållen kunde möjligen härflyta äfven ur andra, icke alltid fullt rena bevekelsegrunder och innebure icke något säkert vittnesbörd om den presumerade kärleken till fädernejord, hvilken af så många andra obestridliga omständigheter öppet jäfvades. Känslor-

¹ Lagutskottets betänkande den 24 febr. 1854 (Bih. 7:de Saml. 1:sta afdeln. Bet. N:r 12). — ² Ridd. och Ad. Prot. den 15 mars 1854 (Prot. H. V. sid. 222). Präst. St. Prot. samma dag (Prot. Bd III sid. 184—189). Borg. St. Prot. den 11 mars 1854 (Prot. Bd II sid. 76—87). Bond. St. Prot. den 8 mars 1854 (Prot. Bd 3 sid. 447—477).

nas tid vore förbi, och det reella i lifvet hade börjat taga ut sin rätt. Numera mättes ej en jordegendoms värde efter den mängd af år, hvarunder den gått i arf, utan efter antalet och beskaffenheten af de åkrar och ängar, hvaraf den bestode. Sedan det egentliga nödankaret för fasthållande af den gamla idén att bibehålla jordegendomen inom vissa släkter år 1844 brast med afskaffandet af den gamla arfsrätten, syntes den spillra af denna idé, som låge till grund för bördsrätten, ej vara mycket att hålla på. De bördsanspråk, som nu framställdes, härledde sig mindre från kärlek till jorden än från begär efter penningar och vinst. Då den rätte bördemannen vore fattig, hände det ofta, att en förmögen person begagnade sig af hans namn för att åtkomma jorden. Tiden vore inne att borttaga en rättighet, hvaraf endast den historiska traditionen återstode.

Vid 1853—1854 årens riksdag hade alltså sympatierna för upphäfvandet af bördsrätten på landet tydligen vunnit ytterligare terräng, men tre stånd, och däribland bondeståndet, afslogo dock den väckta frågan. Vid nästföljande 1856—1858 årens riksdag kom denna fråga åter upp genom flera motioner hos adeln och i bondeståndet, af hvilka några gingo ut på det fullkomliga afskaffandet af bördsrätten på landet,¹ andra på vissa ändringar i de gällande stadgandena om bördsrätt och bördslösen. Samtidigt härmed väcktes genom en kungl. proposition den äfven vid föregående riksdagar förekomna frågan om upphäfvande af bördsrätten i stad, äfvensom genom flera motioner frågan om arfvejordssystemets upphäfvande. Den förra frågan kommer icke i detta sammanhang i betraktande; utgången blef att riksdagen beslöt upphäfvande af bördsrätten i stad och kungl. maj:t genom förordningen den 21 dec. 1857 sanktionerade detta beslut. Diskussionerna öfver den väckta frågan om ändring i lagstiftningen angående testamente och gifva af fast egendom leddes hufvudsakligen af allmänna rättshistoriska och familjerättsliga synpunkter och refereras icke lämpligen i detta sammanhang. Som bekant blef riksdagens af kungl. maj:t genom förordningen den 21 dec. 1857 sanktionerade beslut, att arfvejordssystemet fullkomligt afskaffades.

Motionerna om afskaffandet af bördsrätten på landet utvecklade de vid föregående tillfällen framförda skälen: statsförfatningen hade förändrat sig och tillintetgjort grunden för bördsrättens uppkomst; det vore icke lagstiftningen värdigt att genom bibehållande af en föråldrad institution, däraf i vanligaste fall endast missbruken kvarstode, gifva näring åt begäret efter slem vinning; bördsrätten störde helgden af äganderätten och hämmade friheten i förväfvsrätten, o. s. v. Uti bondeståndet uppstod liksom vid den föregående riksdagen en långvarig remissdebatt.² Härunder försvarade väl ett flertal talare

¹ W. F. Dalman i motion, uppläst den 12 nov. 1856 (Ridd. o. Ad. Prot. H. 1. sid. 177—179.) A. M. Andersson och J. Andersson i motioner den 15 nov. 1856 (Bond. St. Prot. Bd I sid. 329—331). —

² Bond. St. Prot. den 15 nov. 1856 (Prot. Bd I sid. 331—343).

bördsrättens bibehållande, men det framgick dock med tydlighet, att sympatierna för dess afskaffande vid jämförelse med föregående riksdag blifvit allmännare. Skälen för och emot bördsrättens bibehållande voro de gamla: å ena sidan androgos ömmande fall, då bördsrätten kunde för en hel familj afvärja de fördärflika följderna af utmätningssauktioner eller familjefaderns öfverdåd och lättsinne; å den andra sidan gäfvos en mängd exempel på institutionens missbrukande.

Af lagutskottet behandlades frågan i sammanhang med de väckta förslagen om vissa ändringar i bördsrätten och stadgandena angående bördslösen äfvensom i sammanhang med den kungl. propositionen om upphäfvande af bördsrätten i stad.¹ Utskottet afstyrkte motionerna om det fullkomliga afskaffandet af bördsrätten på landet, men föreslog vissa inskränkningar i bördsrätten, särskildt beträffande de till börd berättigade släktleden. Det framhöll, att missbruken af bördsrätten icke kunde förnekas, men hitintills hade dock alla försök att ens i någon mån rubba denna institution varit förgäfves. Däri såge man ett bevis på, huru djupt rotfäste densamma haft i allmänna tänkesättet. Man hade dock blifvit ense om nödvändigheten att så inskränka rättigheten, att olägenheterna och missbruken därpå såvidt möjligt förekommes. Hos dem, hvilka i skyldskap stode säljaren närmast, kunde man med största säkerhet förutsätta kärleken till fädernas jord; klagomålen öfver bördsrättens missbruk hade ock sin egentliga anledning i anspråk bland de mest aflägsna bland de skyldemän, som enligt gällande lag hade bördsrätt.

De långvariga diskussionerna i stånden öfver lagutskottets utlåtande² rörde sig till väsentlig del om bördsrätten i stad. Äfven i afseende å bördsrätten på landet bröto sig emellertid meningarna skarpt emot hvarandra. Redan i en reservation till utskottets betänkande hade uttalats den åsikt, att den stora förändringen i bondeståndets åsikter sedan sista riksdagen berodde på tillfälliga orsaker, nämligen den under de sista åren uppdrifna spekulationen i fastighetsköp och därunder förekomna missbruk af bördsrätten. Denna åsikt förfäktades af flera talare. Det ginge för närvarande genom landet en handelsfeber efter jordegendomar; det vore betänkligt att under inflytande af sådana abnorma förhållanden vidtaga ingripande förändringar i bördsrätten. Börden medförde icke på långt när så stora olägenheter som den inskränkta testamentsrätten öfver arfvejord. Man kunde ej godkänna den åsikt, att släktens begrepp ej mera ägde någon betydelse. Släkten vore och borde vara en önskvärd medelorganism mellan samhället och familjen. Långt ifrån att kärleken till förfäders jord vore utlocknad, lefde den ännu och borde

¹ Lagutskottets betänkande den 6 febr. 1857 (Bih. 7:de Saml. 1:sta afd. Bet. N:o 12). — ² Ridd. o. Ad. Prot. den 26 febr. 1857 (Prot. H. III sid. 593—613). Präst. St. Prot. den 25 febr. 1857 (Prot. Bd II sid. 511—528). Borg. St. Prot. den 25 febr. 1857 (Prot. Bd II sid. 296—307). Bond. St. Prot. den 25 febr. 1857. (Prot. Bd IV sid. 196—218.)

såsom ett starkt samhällsband väckas och näras. Ännu finnes många själfägande och själfständiga bönder, som älskade sin fädernejord, men bredvid dessa uppstode nu för tiden, liksom svampar ur jorden, de så kallade possessionaterna. Dessa kastade giriga blickar omkring sig efter jord, men så länge bördsrätten icke vore upphäfd, finnes åtminstone någon gräns för deras tilltag.

Gentemot dessa synpunkter till försvar för bördsrätten utvecklades den motsatta åskådningen utaf en rad af talare. Då under folkmängdens tillväxt och samhällets utveckling hemmansklyfningen fortginge, så blefve den fasta egendomen alltmera rörlig och jorden blefve mer och mer en handelsvara, som oftare än förr ombytte ägare för stigande priser. Häraf syntes, att bördsrättens missbruk och olägenheter hädanefter ingalunda skulle minskas, utan snarare tilltaga. Kärleken till fädernejorden vore ofta blott en tom fantasi. Vore släkterna så innerligt med hvarandra sammanknutna af kärleken, som man föregäfve, så ägde de i alla händelser utväg att inom sig bevara sin arfvejord. Men de flesta familjer, ur hvilkas händer arfvejorden ginge, hade visat sig mer eller mindre bestå af oduglingar. Det vore icke nödigt att staten, för att skydda deras förmenta böjelser, skulle låta en del af fäderneslandets dyrbara jordegendom underkastas den ödeläggelse, som vore en följd af onödiga rättegångar. Nu finnes tusentals familjer, som icke besuttede jord; såväl deras som det allmännas intresse fordrade, att jorden skulle komma i deras händer, som bäst förmådde att odla den och däraf taga den största afkastningen. Det vore därför, som bördsrättens band borde lossas.

Lagutskottets betänkande blef af vissa skäl återremitteradt; uti ett förnyadt utlåtande¹ kvarstod emellertid utskottet i afseende å bördsrätten på landet vid sitt ofvan anmärkta förslag, att motionerna om dess afskaffande skulle afslås, men viss inskränkning ske i de till börd berättigade släktleden. Detta förslag bifölls emellertid endast af borgare- och bondestånden.² Förhandlingarna vid 1856—1858 årens riksdag föranledde alltså ingen inskränkning af bördsrätten på landet. Tvärtom utsträcktes denna rätt, i följd af den nya lagstiftningen om testamente och gäfva af fast egendom, till att gälla äfven för de fall, att arfvejord bortgäfves eller borttestamenterades.

Då frågan om upphäfvande af bördsrätten på landet åter väcktes vid 1859—1860 årens riksdag, så hade utsikterna för dess framgång blifvit större. Arfvejordssystemet hade helt hastigt utplånats ur lagen. Enligt deras åsikt, som icke i likhet med lagkommittén ansågo sammanhanget brutet mellan arfvejordssystemet och den nyare bördsrätten, måste den senare i sådant fall förefalla såsom

¹ Lagutskottets utlåtande den 18 maj 1857 (Bih. 7:de Saml. 1:sta afd. Bet. N:o 32). — ² Ridd. o. Ad. Prot. den 3 juni 1857 (Prot. H. VI Sid. 4—13. Friist. St. Prot. den 13 juni 1857 (Prot. Bd VI sid. 494—497). Borg. St. Prot. den 8 juni 1857. (Prot. Bd III sid. 561—588). Bond. St. Prot. den 3 juni 1857 (Prot. Bd V Sid. 342—346).

en kvarstående anomali i lagstiftningen. Bördsrättens afvigsidor måste därjämte förefalla än större, sedan den fått sitt giltighetsområde utsträckt till att gälla äfven vid fall af testamente och gåfva. Slutligen kunde afskaffandet af bördsrätten i stad, om ock denna fråga sakligt sedt icke stod i sammanhang med den förra, icke undgå att hos de liberala teoretikerna stärka tron på den historiska nödvändigheten af bördsrättens totala afskaffande.

Fråga härom väcktes vid riksdagen 1859—1860 uti en motion i bondeståndet,¹ hvarjämte en annan motionär i samma stånd äfvensom en motionär på riddarhuset² föreslogo bördsrättens inskränkning till vissa färre skyldskapsleder. Ehuru motionärernas förslag voro olika långt gående, voro deras motiver i hufvudsak desamma. Bördsrätten vore ett monopol för vissa släkter att under generationer besitta svenska jorden. Den vore i närvarande tid icke allenast ändamålslös, utan missbrukades merendels af bördemannen för slem vinning, så att bördsrätten och den föregifna kärleken till fädernejorden vanligen uppoffrades för några hundra riksdaler. Sedan vid sistförflutna riksdag skillnaden upphäfts mellan arfvejord och aflingejord i afseende på gåfva och testamente, vore bördsrätten en anomali i lagstiftningen; sedan arfvejordssystemet fallit, kvarstode intet motiv för bördsrättens bibehållande. Endast missbruken kvarstode; bördsrätten verkade såmedelst demoraliserande och medförde en osäkerhet i egendomsbesittning, som på jordbruksnäringen måste utöfva ett högst skadligt inflytande.

Uti bondeståndet uppstod i anledning af den första af ofvannämnda motioner en mycket långvarig remissdebatt,³ där meningarna bröto sig lika skarpt för och emot bördsrätten. Det anfördes till försvar för densamma, att man nu dagligen såge egendomar frångå familjer och släkter, i hvilkas ägo de i långliga tider varit, för att råka i händerna på spekulativa män, som från egendomen toge allt hvad de kunde taga. Sådana tilltag skulle möjligen kunna förhindras genom bördsrättens kvarstående. Endast penningemänniskorna skulle vinna på detta stadgandes upphäfvande. Från Dalarna anfördes, hur jorden aldrig ginge ur slakten om icke efter två à tre års missväxter, då den till underpris måste försäljas; vid sådana tillfällen vore det särdeles hårdt, om jorden skulle gå ifrån slakten, ty då passade alltid penningearistokrater på och nappade på kroken. Gentemot bördsrättens bibehållande åter anfördes de gängse, i motionerna åberopade skälen. Kärleken till den förvärfda jorden kunde vara lika stor som till den ärfda. Bördsrätten komme säkert att försvinna till följd af de förändrade tidsförhållandena. Hvar och en,

¹ Paul Andersson från Jämtlands län i motion framlagd den 9 nov. 1859 (Bond. St. Prot. Bd I sid. 192—193). — ² Anders Jonsson från Värmlands län i motion framlagd den 12 nov. 1859. (Bond. St. Prot. Bd I sid. 245—246). — W. F. Dalman i motion afgifven den 26 nov. 1859. (Ridd. o. Ad. Prot. Bd I. sid. 399). — ³ Den 12 nov. 1859. (Bond. St. Prot. Bd I sid. 206—222.)

som hade samlade kapitaler, vunne på en anställd bördestalan, hvar emot högst sällan någon fördel tillföle den, i och för hvars skull samma bördestalan anhängiggjordes.

Lagutskottet, som alltså åter hade att behandla frågan om bördsrättens afskaffande, afstyrkte samtliga tre motioner.¹ Utskottet hade icke funnit skäl till antagandet, att kärleken för fäders jord vore hos folket förkolnad. Under remissdebatten uti bondeståndet hade tvärtom ett betydligt antal representanter af detta stånd kraftigt uttalat sig emot rubbning af ifrågakomna institution. Bördsrätten kunde missbrukas, på sätt motionärerna anmärkt, men denna brist ägde den gemensam med alla mänskliga institutioner. Motionärernas sammanställning af ifrågavarande lagstiftning med lagen om gåfva och testamente af fast egendom vore mindre riktig. Utskottet citerade härutinnan lagkommitténs utveckling af arfvejordsystemets och den nyare bördsrättens olika syften.

Lagutskottets utlåtande, mot hvilket dock halfva antalet af dess ledamöter reserverade sig, till förmån antingen för bördsrättens afskaffande eller för dess inskränkande till färre skyldskapsleder, gaf i stånden anledning till långvariga debatter.² På riddarhuset anfördes å ena sidan, huru det vore ovedersägligt att kärleken till jorden vore en ädel känsla, huru bördsrätten, om den ock understundom lämnade rum för egennyttiga beräkningar, dock ofta nog för personer af bondeståndet vore af en högst välgörande verkan, samt huru arbetarebefolkningen på de större egendomarna kunde påräkna allt mindre välvilja och omvårdnad, ju mera dessa antoge naturen af handelsvara. Å andra sidan utvecklades de gängse synpunkterna, att bördsrätten vore en föråldrad institution, som numera endast hade sin grund i vinstbegär och medförde chikaner och krängel. Samma stridiga meningar gjorde sig gällande i prästeståndet, medan borgareståndet, som det synes enhälligt, önskade bördsrättens afskaffande. I bondeståndet utvecklades på nytt från ömse sidor de under remissdebatten framhållna synpunkterna, men motståndarna mot bördsrätten voro nu bland talarne i afgjord majoritet. Ett par talare framhöllo väl erfarenheter att kapitalister inköpt hemman för att sköfva skogen och därefter, sedan de på sådant sätt gjort dem värdelösa, öfverlätit dem till allmogen; bördsrättens upphäfvande skulle lägga kraftigt vapen i hand för dem att från stackare tillnarra sig dessas arfvejord. Det öfvervägande antalet talare ansåg dock att bördsrätten vore en föråldrad utväxt, att det endast vore advokaterna som haft någon nytta af densamma, att det i allmänhet vore aflägsna släktingar, som begagnade sig af bördsrätten, ofta nog endast för

¹ Lagutskottets betänkande den 14 maj 1860. (Bih. 7:de Saml. 1:sta afdeln. N:o 28). — ² Ridd. o. Ad. Prot. den 13 juni 1860 (Prot. Bd 7 Sid. 199—218). Präst. St. Prot. den 30 maj 1860 (Prot. Bd V Sjd. 470—475). Borg. St. Prot. den 6 juni 1860 (Prot. Bd 4 sid. 818—819). Bond. St. Prot. den 2 juni 1860 (Prot. Bd 6 sid. 336—347).

att öfverlämna fastigheten till andra personer, hvilka tillställt bördstvistisen och förskjutit de erforderliga medlen.

Resultatet af frågans behandling i stånden blef att adeln samt borgare- och bondestånden återremitterade utskottsbetänkandet, medan prästeståndet biföll en af reservationerna om bördsrättens inskränkning till vissa färre skyldskapsleder. Lagutskottet fick alltså återigen taga frågan uti öfvervägande. Uti dess förnyade betänkande¹ visade det sig hafva helt och hållet kastat om ståndpunkt, tillstyrkande bördsrättens fullkomliga afskaffande. Det sade sig uti det förra betänkandet icke hafva uttalat något gillande af den princip, hvarpå bördslagstiftningen hvilade. Af debatterna i stånden hade utskottet funnit, att denna åldriga institution icke mera uppbars af den allmänna meningen. Den af prästeståndet beslutade inskränningen i de till börd berättigade släktleden hvilade emellertid icke heller på någon riktig princip. Utskottet antog, att prästeståndet skulle vara villigt att frångå sitt beslut och biträda bördsrättens afskaffande. Utlåtandet åtföljdes emellertid äfven nu af reservationer, hvilka alltså gingo till förmån för bördsrättens bibehållande, antingen i oförändradt skick eller med viss inskränkning i släktleder.

I borgareståndet bifölls utskottsbetänkandet utan debatt.² I de öfriga stånden gaf frågan åter anledning till långvariga diskussioner, hvaraf de på riddarhuset samt i bondeståndet hållna voro anmärkningsvärda.³ På riddarhuset försvarades med varierande af gamla skäl bördsrättens bibehållande. I fråga om familjerätten borde man gå mycket varsamt tillväga vid förändringar; bördstalan på landet väcktes ofta af kärlek till fädernas jord; bördsaristokratien hade väl icke någon längre framtid att påräkna, men så länge det funnes ett jordbrukande stånd, så länge funnes ett starkt konservativt element, som utgjorde ett kraftigt stöd för det bestående samhällsskicket. Alla författare i nationalekonomi hade framställt, att det vore i politiskt afseende af stor vikt, att jordegendomen bibehölles inom familjerna, och att det utöfvade ett godt inflytande på kommunerna, att samma ätter bibehölle sig på egendomen. Huru vidrigt intryck gjorde det icke på hvar och en, då under den s. k. krisen egendomarna beständigt gingo ur hand i hand, och man därmed spekulerade och schackrade såsom med en vanlig handelsvara. Hvarför bördsrätten vore så förhatlig, vore just att den motverkade ett sådant egendomsförsäljande. Att bördsanspråken väcktes blott af vinstbegär bestreds; oftast väcktes de af kärlek till fädernas jord. Att arvejordssystemet vid förra riksdagen fallit, borde icke medföra någon förändring i bördsrätten; dessa saker vore från hvarandra väsentligen skilda. —

¹ Lagutskottets betänkande den 30 aug. 1860. (Bih. 7:de Saml. 1:sta afd. Bet. N:o 49.) — ² Borg. St. Prot. den 15 sept. 1860. (Prot. Bd 6. Sid. 313.) — ³ Ridd. o. Ad. Prot. den 15 sept. 1860. (Prot. Bd 10. Sid. 174—194. Präste St. Prot. den 18 sept. 1860. (Prot. Bd 8 sid. 244—248.) Bond. St. Prot. den 16 sept. 1860. (Prot. Bd 8 sid. 188—210.)

Med liknande skäl försvarades bördsrätten under den hetsiga debatten i bondeståndet. Flera talare anförde, att opinionen i deras hemorter vore för dess bibehållande. Bördsrätten vore ett godt nödvärn, då en vrängsint och slarfvig ägare af ovilja mot sina släktingar till underpris försålde sin ärfda fastighet åt oskyld man. Institutionen vore god att kunna tillita i tider, då missväxter och andra olyckor inträffade, ty därigenom kunde åtminstone i någon mån förhindras, att penningemännen tillägnade sig bondens ärfda jord.

Motståndarna mot bördsrätten saknade emellertid hvarken på riddarhuset eller i bondeståndet skäl för sina yrkanden. Man bestred riktigheten af hela den agrariska och politiska åskådning, hvarpå den motsatta ståndpunkten var grundad. Jordens sammanhållning vore icke något betryggande element i samhället. Tvärtom vore rörligheten i jordbesittning en garanti mot pauperismen och den lösa befolkningens öfverhandtagande. Rättsbegreppen fordrade icke vidare att jorden skulle tillhöra slakten, utan densamma vore individens egendom. Det finnes då icke vidare någon grund för ett sådant stadgande, att slakten skulle hafva rättighet att häfva ett köp, som individen frivilligt afslutat. Att bördsrätten kunde hafva någon inverkan på jordens bibehållande i allmogens ägo vore endast fraser. Bondeståndet tillhandlade sig hvarje år af samhällets öfriga klasser allt mer och mer af Sveriges jord;¹ bördsrätten kunde alltså väl blifva ett hinder, men icke något hjälpmedel för dessa fastighetsöfverflyttningar i bondeståndets ägo. Under jordvärdets stegring före 1857 års kris bragtes de mest orimliga bördsanspråk å bane, icke af kärlek till fädernas ärfda jord, utan till penningen. Bördsrättens utöfvande vore endast frukten af den mest lumpna vinningslystnad. Inga rättsfrågor förekommo, som förorsakade större trassel och mera förgärlighet än just bördfrågor.

Resultatet af frågans behandling hos adeln samt i präste- och bondestånden blef att dessa stånd med knapp majoritet afslogo utskottets betänkande. Stånden beslöto emellertid en skrivelse till kungl. maj:t² i anslutning till en af reservationerna, hvaruti hemställdes, att de till börd berättigade släktleden skulle inskränkas till barn och bröstarfvingar samt syskon och dessas barn. Af flera, delvis formella skäl fick emellertid detta riksdagsbeslut icke kungl. maj:ts sanktion.

Vid nästföljande eller 1862—63 årens riksdag skulle emellertid bördsrätten falla. Motioner om dess afskaffande väcktes hos adeln³ samt i borgare⁴ och bondestånden,⁵ hvarjämte förekom ett par motioner i sistnämnda stånd om viss ändring i stadgandena angående börd.⁶

¹ Se härom sid. 60. — ² Rikets Ständers skrivelse N:o 160. (Bih. 10:de Saml. 1 afdeln. 2:a bd sid. 28—29). — ³ W. F. Dalman i motion den 15 nov. 1862. (Bih. 11 saml. 1:sta afd. Motion N:o 24.) — ⁴ Lovén i motion den 19 nov. 1862. (Bih. 11 saml. 3:dje afdeln. Motion N:o 28.) — ⁵ Paul Andersson i motion den 19 nov. 1862. (Bih. 11 saml. 4:de afdeln. Motion N:o 88). — ⁶ Anders Persson i motion den 15 nov. 1862 (Ibidm N:o 80). Nils Jansson i motion den 22 nov. 1862. (Ibidm N:o 169.)

Motionären på riddarhuset anförde, huru arfvejordsystemet blifvit afskaffadt och huru det s. k. politiska stödet för bördsrätten, eller den förmenta kärleken till fortfarande besittning af fäders jord, allt mer och mer bortföle. Den gamla grundsatsen att fasthålla jorden inom släkterna visade sig allt mindre och mindre öfverensstämmande, ej blott med de i statshushållningsläran antagna nya åsikter, hvilka med jättesteg fört Sveriges jordbruk framåt, utan ock med de respektive släkternas egen fördel. Således vitsordade en daglig erfarenhet, att t. ex. inom adeln den ena stora jordpossessionen efter den andra, som i sekler tillhört samma familjer, småningom öfvergått till andra personer, utan att, med ytterst få undantag, rättigheten till börd blifvit i senare tider begagnad. Ja, många släkter hade funnit sin enda ekonomiska räddning just uti försäljningen och sönderstyckningen af sina fäders jord. Dessa förhållanden ådagalade, att den enda egentliga grunden och fördelen för slakten af bördsrätten icke mera funnes till. Motionären i borgareståndet åberopade de under frågans behandling vid den föregående riksdagen uttalade synpunkterna: att bördsinstitutionen ledde sin upprinnelse från sådana rättsbegrepp, som i mån af samhällsidéns utveckling vore förändringar underkastade; att bevekelsegrunden för bördsanspråk oftast varit oädel egennytta; att det allmänna tillskyndades förlust genom den osäkerhet, som vore förenad med egendomens förvaltning under lagfartstiden, o. s. v. Motionären i bondeståndet slutligen öfverlämnade sin motion endast med uttryckandet af den förhoppningen, att frågan skulle genom sin egen nytta och nödvändighet slutligen segra.

Motionerna remitterades till lagutskottet, hvarvid det redan af en remissdebatt i bondeståndet¹ framgick, att sympatierna för bördsrättens upphäfvande vunnit ytterligare terräng. Lagutskottet tillstyrkte denna gång åter motionerna om bördsrättens afskaffande. Det syntes utskottet, som skulle för dennas vidare fortvaro giltiga skäl svårligen kunna numera anföras. Sedan arfvejordsystemet fallit, hade äfven det förnämsta skälet för bördsrättens bibehållande, eller lagstiftarens omsorg att arffallen jord skulle kvarblifva i släktens ägo, försvunnit. Erfarenheten visade, att bördstalan sällan brukade anställas annat än då jorden såldes till underpris, och att kärleken till förfäders jord äfven i sådant fall mestadels funnes beredvillig att mot en penningersättning afstå från sina anspråk.

Mot utskottets betänkande reserverade sig emellertid flera af dess ledamöter till förmån för bördsrättens bibehållande, om ock med vissa inskränkingar i fråga om släktled. Särskildt anmärkningsvärd är en reservation af en ledamot af bondeståndet. I vårt land, anförde denne, funnes en folkklass, utgörande den betydligaste delen af landets innevånare, hvilken innehade största delen af landets jord; denna

¹ Bond. St. Prot. den 19 nov. 1862 (Prot. Bd I sid. 193—195).

vid jorden fastvuxna stam vore uråldrig och hade alltid utgjort en hufvudsaklig styrka för vår stat. Om bördsrätten icke varit det väsentligaste medlet att under så långliga tider bibehålla äganderätten till jorden åt den arbetande klassen, så hade den dock i hufvudsaklig mån bidragit därtill. Skulle bördsrätten upphöra, så vore otvifvelaktigt, att äganderätten till jorden komme att småningom öfvergå från den mindre jordbrukaren till penningemännen och sådana som hade helt annat än jordbruk till sitt lefnadsyrke. Den hittills så älskade och väl vårdade jorden skulle blifva föremål för handelsspekulationen och komma i vanskötsel, under det allmogen, utträngd från jordäganderätten, skulle förlora all själfständighet och nödgas blifva de förmögnares torftiga daglönare. Bördsrätten vore i statsekonomiskt afseende nyttig och hade sin grund uti den fortlefvande kärleken till förfäders jord. För den stora mängden af mindre jordbrukare utgjorde fastigheten enda villkoret för hela familjens tillvaro, och mången gång hade denna fastighet, efter en nödtvungen eller förhastad försäljning, blifvit genom bördsrätten åt familjen räddad. Hvarför då borttaga denna institution, så djupt rotfästad i det allmänna tänkesättet och som gjort så mycket godt, men aldrig något ondt, om den icke någon gång råkade att draga ett streck öfver kapitalistens beräkningar.

På riddarhuset uppstod vid ärendets behandling någon diskussion.¹ Å ena sidan anfördes, huru man gjorde rätt om man, så länge ett bondestånd, sådant som vi nu hade, existerade i Sverige, sökte att bibehålla det och åt detsamma förvara jorden. Bördsrätten motverkade att jorden förvandlades till en handelsvara. Det förnekades icke att lagar kunde missbrukas, men vore en institution nyttig för kärnan af befolkningen, så borde den det oaktadt bibehållas. Å andra sidan utvecklades de gängse skälen för bördsrättens afskaffande; särskildt påpekades, att domare i alla instanser på det högsta klagade öfver bördstvister och snart sagdt enhälligt önskade att bördsrätten måtte afskaffas. Resultatet blef att utskottets betänkande med ringa röstöfvervikt bifölls. I borgareståndet² sökte visserligen en talare försvara bördsrätten; anförande huru flera ledamöter af bondeståndet särdeles från de norra orterna, där de äldre åsikterna funnes kvar i större grad än i det södra Sverige, ansåge af vikt att bördsrätten bibehölles. Den tid skulle nog komma, då bördsrättens afskaffande blefve i flera orter betraktadt som en förlust. Utskottets betänkande bifölls emellertid af ståndet utan votering. I bondeståndet³ skedde detsamma, utan att ett ord spilldes på frågan. Endast prästeståndet⁴ afslog efter en kort debatt utskottsbetänkandet och fattade sitt beslut i anslutning till en af reservationerna; enligt detta

¹ Ridd. o. Ad. Prot. den 30 sept. 1863. (Prot. Bd 6 sid. 458—465.) — ² Borg. St. Prot. den 30 sept. 1863 (Prot. Bd 6 sid. 613—617). — ³ Bond. St. Prot. den 30 sept. 1863. (Prot. Bd 8 sid. 276.) — ⁴ Präst. St. Prot. den 30 sept. 1863. (Prot. Bd 6 sid. 354—357.)

skulle bördsrätten bibehållas, men viss inskränkning ske i de till börd berättigade släktleden.

I öfverensstämmelse med de tre förstnämnda ståndens beslut afgick emellertid riksdagens skrifvelse till kungl. maj:t,¹ och genom kungl. förordningen den 22 dec. 1863 upphäfdes som bekant allt hvad lag eller särskilda författningar innehöllo angående rättighet att i börd lösa såld, bortskiftad, pantsatt eller genom gåfva eller testamente bortgifven fastighet å landet.

* * *

Det är naturligt att upphäfvandet af ett så uråldrigt institut som bördsrätten icke kunde vara ett ögonblickets verk, utan måste föregås af långvariga strider mellan gamla och nya åskådningar. Då bördsrätten på 1860-talet föll, hade frågan därom redan under ett halft århundrade varit på tal. Det har emellertid framgått, att den svenska allmogens representanter ännu vid början af 1850-talet med öfverväldigande majoritet fasthöllo vid denna institution. Först under det därefter följande årtiondet vunno de liberala åskådningarna större terräng äfven i bondeståndet. Man finner påtagligen, på detta liksom på andra områden af agrarlagstiftningen, att det 19:de århundradets liberala idéer ägde sina första målsmän bland klasserna af ståndspersoner och framförallt bland juristkåren, under det att dessa idéer först senare och icke utan stort motstånd trängde igenom hos bondeklassen.

De egentliga liberala doktrinerna spelade dock icke hufvudrollen vid bördsrättens fall. Visserligen voro icke sällan, särskildt från juristhåll, invändningarna mot bördsrätten mera af principiell natur än grundade på reala skäl. Man gjorde gällande, att bördsrättsinstitutet, äfven sådant det i dess nyare form var beskaffadt, vore en rest af den gamla odalrätten, som tillhörde en gången statsförfattning. Man ansåg, att blott den historiska traditionen hölle denna spillra uppe, sedan de stora förändringarna i arfsrätten och giftorätten år 1845 hade genomförts. Att jorden tillhörde slakten vore en utdöd rättsåskådning; den tillhörde i stället individen. Men synpunkter som dessa stodo dock icke under debatterna i riksdagen i förgrunden. I allmänhet erkändes såväl af jurister som andra, att den nyare bördsrätten, hvarom frågan rörde sig, icke var knuten till den gamla släktförfattningen och icke var i strid med den rådande samhällsstrukturen. Det erkändes, att den borde bedömas, icke ur rättshistoriska synpunkter, men ur synpunkten af sina faktiska fördelar och olägenheter.

¹ Rikets ständers skrifvelse den 21 okt. 1863. (Bih. 10 Saml. Skr. N:o 137.)

För motståndarna mot bördsrätten var den gynnsammaste angreppspunkten härvid de gällande stadgandena om de till börd berättigade släktleden. Äfven på sätt dessa släktled blifvit inskränkta i den nyare bördsrätten, kvarstod dock bördsrättigheten ej endast för säljarens barn och bröstarfvingar, men jämväl för hans föräldrar och förfäder samt hans skyldemän i sidoledd till och med syskonbarn eller dem som voro i lika led med dessa. Det starkaste skälet, som anfördes till försvar för bördsrätten, nämligen dennas betydelse för bibehållandet och stärkandet af kärleken till förfäders jord, kunde gifvetvis hafva mycket ringa tillämplighet på fall, då ofvannämnda aflägsnare släktingar uppträdde såsom väckare af bördsanspråk. Erfarenheten visade, enligt samstämmig utsago, att motiverna till bördsanspråken åtminstone i dessa fall nästan aldrig voro af den art, att de borde genom lagen understödjas. Detta erkändes oftast äfven af dem, som i öfrigt försvarade bördsrätten.

Det har ock ofvan framgått, huru bördsrättens inskränkande till färre skyldskapsled vid upprepade tillfällen var starkt ifrågasatt, såsom vid 1812 års riksdag, uti lagkommitténs förslag samt uti flera motioner och utskottsbetänkanden vid 1850- och 1860-talens riksdagar; vid 1856—58 årens riksdag afgick ju t. o. m. härom en af tre stånd beslutad riksdagsskrifvelse till kungl. maj:t. Hade en sådan inskränkning blifvit lag, skulle bördsrätten utan tvifvel hafva längre bibehållit sig i den svenska rätten än hvad som blef fallet.

Såsom förhållandena utvecklade sig, fingo motståndarna mot bördsrättens bibehållande tillfälle att i hela deras styrka och ända in i det sista göra gällande de anmärkningar, som hämtade sitt starkaste stöd utaf fallen, då aflägsnare släktingar uppträdde såsom väckare af bördestalan. Det får medgifvas, att dessa anmärkningar voro af stor tyngd. Det står utom tvifvel, att bördsrätten i dessa fall var en rest från en gången statsförfattning, hvaraf endast missbruken återstodo. Alla de talrika missförhållanden, som från personer med skilda erfarenheter anfördes såsom vid bördstvister förekommande, vägde i dessa fall tungt i vågskålen för bördsrättens upphäfvande. Där denna institution, hvars ändamål var att motverka jordens utkastande i spekulationen, blef ett medel just till sådana spekulationer, hade den tydligen blifvit endast af ondo. Det är anmärkningsvärdt, att erfarenheterna i denna riktning voro talrika särskildt under den stora högkonjunkturen på 1850-talet, då jordvärdet steg och fastighetshandeln i nutida mening tog sin egentliga begynnelse. Det var icke endast en tillfällighet, att ropen på bördsrättens afskaffande just på den tiden blefvo allmänna.

Svårare är att afgöra, i hvilken grad klagomålen öfver bördsrättens missbrukande torde hafva varit berättigade beträffande de fall, där bördsanspråken väcktes af nära släktingar. Motståndarna

mot bördsrätten gjorde visserligen öfver en kam gällande, att nästan alla bördsanspråk härledde sig af oädla bevekelsegrunder. De sade kärleken till fädernejorden vara en tom fantasi; jorden finge icke sitt värde genom sina minnen, utan genom sin afkastningsförmåga; kärleken till förvärfd jord vore lika stor som till ärfd, o. s. v. De förnekade således helt och hållet, att de gamla släktjordåskådningarna längre ägde någon betydelse, och ansågo erfarenheten utvisa, att alla bördsanspråk hade sina motiv i affärssynpunkter. Vid 1850—60-talens riksdagar androgos emellertid alltför många erfarenheter i motsatt riktning, för att man skall kunna betrakta den förra åsikten såsom ett sannt uttryck för de dåtida förhållandena. Talrika allmogerepresentanter anförde från sina hembygder, huru bonden ännu med seghet fasthöll vid sin jord; huru känslan för fäders jord och för dennas bevarande åt efterkommande ännu lefde kvar; huru väl fall förekommo, då bonden genom misshushållning eller obetänksamhet drefs att sälja sin gård, men huru bördsrätten i så fall vore ett medel att förhindra dennas öfvergång i kapitalisters händer och att återföra den till arfvingarna. Särskild tyngd hade dessa uttalanden beträffande de fall, där bonden genom upprepade missväxter oförskyllt tvingades att låta fädernejorden gå under auktionsklubban.

Man kan emellertid af dessa uttalanden i motsatta riktningar under alla omständigheter draga den slutsats, att omvandlingsprocessen i bondeklassens gamla åskådningar i fråga om släktjorden hade begynt. De bonderepresentanter, som försvarade bördsrätten, voro ännu genomträngda af de gamla åskådningar, som under århundraden hade utgjort bondeklassens största styrka. De som anfölo bördsrätten voro i många fall föregångsmän för den nya tid, som sedermera brutit in, som har varit vittne till de gamla släktjordåskådningarnas och familjeåskådningarnas upplösning, till fastighetshandeln, skuldsättningen och emigrationen, till talrika bondhemmans öfvergång i andra samhällsklassers händer, d. v. s. till bondeklassens undergräfvande. Det är påtagligt, att hela denna utveckling redan under 1850-talet hade tagit sin begynnelse.

Diskussionerna vid riksdagarna om bördsrätten gingo vid vissa tillfällen vida utöfver frågorna om denna institutions lagtekniska brister, hvilka eljest spelade en hufvudroll. Debatterna rörde sig i sådana fall efter stora linjer och behandlade bondeklassens sociala och politiska roll i Sverige, dess forntid och dess framtid. Intet belyser bättre än detta det berättigade i den uppfattning, som vi här göra gällande: att bondeklassens nutida utveckling har sina innersta orsaker i de gamla släktjordåskådningarnas upplösning. Man var redan vid midten af 1800-talet icke blind för att en ny tid stod för dörren, som skulle medföra en större rörlighet i jordbesittningen, en mera omfattande jordspekulation, en öfvergång af gamla ståndsegen-

domar och af gammal bondjord i händerna på personer af nya samhällsklasser. Man insåg, att denna utveckling icke vore möjlig, med mindre de jordbesittande klasserna förlorade sina gamla åskådningar om fädernegodsen och fädernegårdarna samt plikten att bevara dessa åt efterkommande. Man förstod alltså, att dessa klassers existens eller åtminstone deras sociala och politiska inflytande hotades genom nämnda åskådningars försvagande.

Det är icke förvånande, att man allt efter olika samhällsställningar och erfarenheter intog olika ställningar gentemot detta framtidsperspektiv.

Den nya tidens försvarare saknade icke ord att uttrycka sin tillfredsställelse med den utveckling, som hade begynt. Den ökade rörligheten hos jorden var enligt deras mening en naturlig och nödvändig följd af den fortskridande folkökningen och jordstyckningen samt af jordbrukets utveckling. Den härskande liberala nationalekonomien togs till stöd för åsikten, att rörligheten i jordbesittningen vore af stort statsekonomiskt gagn. Arfvejordlagstiftningen vore ett monopol för vissa släkter att i generationer besitta den svenska jorden. Detta monopol måste brytas, ty de härskande jordägaresläkterna bestode af oduglingar, som icke borde skyddas. Erfarenheten visade, att den lösa befolkningen vore stadd i stark tillväxt, och redan under mera än ett halfsekel hade faran för en tilltagande pauperism varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet. Det funnes tusentals obesutna, som bättre förmådde bruka jorden än de besittande klasserna, och jordmobiliseringen vore en garanti mot fattigdomens och den lösa befolkningens tilltagande.

I det följande blifver tillfälle att afgöra, i hvad mån förespråkarna för dessa åsikter förstodo att bedöma framtiden. I stort sedt bedömde de den oriktigt. Mera profetisk blick hade försvararna af den konservativa åskådningen, hvilka insågo att kärleken till fädernas jord måste vara det konstitutiva elementet hos hvarje lands jordbrukande klass. De förstodo, att jordmobiliseringen betydde denna kärleks försvagande, och att jordens öfvergång ur de gamla jordbrukaresläkternas ägo oftast betydde dess öfvergång i händerna på personer, hvilka på densamma endast anlade vanliga affärssynpunkter. För denna konservativa åskådning var jordspekulationen en styggelse, som icke ledde till jordens bättre häfdande, utan till dess vanvård. Vi erinra om en högtstående grefves yttrande på riddarhuset under debatterna vid 1859—60 årens riksdag, »huru vidrigt intryck det gjorde» att se schackrandet med egendomar, äfvensom om de gamla bonderepresentanternas motvilja mot de nya possessionaterna, som vuxo upp likt »svampar ur jorden».

Våra efterföljande undersökningar skola visa, att dessa gamla jordbrukarerepresentanter hade en riktig uppfattning om hvad jord-

mobiliseringen i stort sedt skulle komma att föra med sig. De forna jordbrukande ståndsfamiljerna hafva nästan helt och hållet gått under, och bondeklassen har i märkbar grad kringskurits och försvagats. Den svenska jorden har i icke ringa utsträckning kommit i händerna på personer, för hvilka jordbruket är af underordnad betydelse. Vanhäfden af jorden har blifvit en mera utbredd företeelse än sannolikt någonsin tillföre i vårt lands historia. Gagneliga följder af jordmobiliseringen hafva väl icke saknats, men kunna omöjligen anses hafva balanserat de olyckor, jordmobiliseringen medfört. Och grundorsaken till hela denna utveckling har, på sätt den gamla arfvejordlagstiftningens försvarare insågo, legat i försvagandet af den rotfasthet vid jorden och kärlek till densamma, som i forna tider kännetecknade den svenska allmogen, och som är ovillkorligt nödvändig, för att ett lands jordbrukande klass skall kunna fylla sina statsekonomiska och sociala uppgifter.

Diskussionerna om nyssnämnda arfvejordlagstiftning äro af stort intresse, ty de bidraga till att belysa den historiska bakgrunden till bondeklassens senaste utveckling. Däremot torde det otvifvelaktigt hafva framgått, att de debatterade lagändringarna själfva voro af tämligen ringa betydelse för denna samma utveckling. Af allt att döma var bordsrättsinstitutet icke något hufvudmedel till förebyggande af jordspekulationen och bondeklassens undergräfvande. Detta institut kunde ju endast få betydelse, då bördemannen redan var genomträngd af den kärlek till fädrens jord, hvars försvagande bordsrätten sades skola motverka. Då nämnda kärlek icke fanns, var institutionen overksam; då den fanns, var institutionen oftast obehöflig. Endast vid utmätningssauktioner och såsom ett medel för sönerna att förtaga verkningarna af fädernas lättsinne kunde ett verkligt gagn af densamma komma i fråga. Men dessa fall af bördesprocesser torde icke hafva varit flertalet, och för öfrigt får antagas, att de uppväxande generationerna i mindre grad än de äldre bevarade de åskådningar, som nu alltmera försvagades. Framdrifven af djupare krafter gick den historiska utvecklingen sin gång och upplöste de psykologiska grundvalarna för bordsrätten. Att denna föll, var såsom symptom af största betydelse, men torde i och för sig hafva betydtt mindre. Det kunde icke ske annorlunda, då bondeklassen själf förändrades.

Hvad sålunda gäller om bordsrättsinstitutet gäller äfven om de öfriga delarna af den gamla släktjordlagstiftningen. Förbudet mot arfvejords bortgifvande eller borttestamenterande var i än högre grad än bordsrätten en rest af den gamla odalrätten, som blef oförenlig med de nya tidsförhållandena. Detta förbuds betydelse såsom ett medel att förebygga släktjordåskådningarnas upplösning inom den jordbrukande klassen torde hafva varit än mindre än bordsrättens.

Debatterna före dess upphäfvande präglades äfven, såsom påpekats, mest af juridiska och lagtekniska synpunkter. Förändringarna åter i giftorätten och arfsrätten genom kungl. förordningen den 19 maj 1845 torde väl hafva haft något större betydelse för den faktiska utvecklingen, eftersom de underlättade jordstyeckningen och jordmobiliseringen samt bidrogo till att upplösa de konservativa åskådningarna och arfskiftessedvänjorna inom bondeklassen. Men dessa åskådningar och sedvänjor äro dock icke så ovillkorligt knutna till gällande arfslagstiftning som i första hand kan antagas. Äfven om den gamla giftorätten och arfsrätten hade bibehållits, skulle de konservativa arfskiftessedvänjorna hafva kunnat upplösas på det sätt som för närvarande sker, och tvifvelsutän skulle denna utveckling hafva endast obetydligt fördröjts. Å andra sidan hafva de konservativa arfskiftessedvänjorna, såsom äfven af erfarenheten bestyrkts, icke varit oförenliga med den giftorätt och arfsrätt, som infördes år 1845. Att upphäfvandet af tagelotten genom lagen den 16 maj 1890 har varit utan anmärkningsvärdt inflytande på den faktiska utvecklingen, torde icke behöfva närmare utläggas.

Sammanfattande torde man kunna säga, att den gamla svenska släktjordlagstiftningens undergång var historiskt sedt oundviklig, såsom tidsförhållandena utvecklade sig och bondeklassens åskådningar omvandlades. Upphäfvandet af denna lagstiftning skedde väl på en tid, då denna omvandlingsprocess ännu var i sin begynnelse. Förr eller senare måste densamma dock, sådan utvecklingen var beskaffad, blifva en död bokstaf. I detta fall, liksom på andra områden af agrarlagstiftningen, är därför utvecklingen af allmogens åskådningar och sedvänjor af större intresse än den rättshistoriska utvecklingen.

II. Upplösningen af bondeklassens gamla sedvänjor vid hemmansöfverlätelser och arfskiften.

Redan af de i föregående kapitel refererade diskussionerna om bordsrätten får man en föreställning om arten af de nya åskådningar om jorden, som började göra sig gällande hos bondeklassen. Äfven den från fäderna ärfda och i generationer inom släkten bevarade jorden började förlora sin särskilda ställning bland bondens tillhörigheter. I stället för att utgöra hans dyrbaraste egendom, som framför allt måste bevaras åt efterkommande, bedömdes den allt mera affärsmässigt och såsom lös egendom. Väl voro dessa åskådningar vid midten af 1800-talet ännu ingalunda allmänt förekom-

mande eller ens vanliga, men de voro i vissa delar af riket stadda i utbredning.

Med denna upplösning af kärleken till jorden gick äfven en upplösning af de känslor för familjegemenskapens betydelse, hvilka voro ett element i de gamla arfvejordåskådningarna. Ty kärleken till fädernegården och pliktkänslan att bevara denna oskadad inom släkten voro oskiljaktigt förbundna med känslan för nödvändigheten af att härunder underordna de själfviska intressena. De arfvingar, som icke kunde få öfvertaga fädernegården, måste finna sig häri och åtnöja sig med de låga utlösningsvärden, hvilka voro karakteristiska för de gamla arfskiftessedvänjorna. Dessa uppoffringar kräfdde känsla för släktens och familjens öfverhöghet öfver dess enskilde medlem, äfvensom ett starkt sinne för familjegemenskapen. Vi skola finna, huru dessa åskådningars upplösning har gått hand i hand med de nya åskådningarna om jorden.

Då det gäller att tränga djupare in i arten af denna omvandlingsprocess i bondeklassens åskådningssätt, lämna bördprocesser och arfsprocesser mindre vägledning. De förra upphörde ju redan vid en tidpunkt, då den utveckling, som här afses, blott var i sin begynnelse. Arfsprocesserna åter hafva under den senaste mansåldern allt mera sällan rört sig om tvister rörande utlösning af samarfvingar. Indirekt är detta visserligen ett tecken på att sådana konflikter blifvit sällsyntare, och att arfvingarnas åstundan att komma i besittning af fädernehemmanen icke brukar vara lika stark som i forna tider. Några mera positiva slutsatser i denna riktning torde dock icke häraf kunna dragas. Man torde därför, i motsats mot förhållandet i äldre tid, då arfs- och bördprocesser äro af stort intresse, beträffande den senaste mansålderns utveckling få använda andra kunskapskällor.

Såsom redan i inledningen påpekats, gifves det icke någon punkt, där bondeklassens ifrågavarande åskådningssätt träder skarpare i dagen, än uti dess sedvänjor vid hemmanens öfverlåtande till ny generation. Visserligen finnes en grupp af fall, som icke inrymmas härunder, nämligen då bönder under lifstiden sälja sina hemman till oskylda och såmedelst genom en enda handling visa, att de kastat alla de gamla åskådningarna öfverbord. Men analysen af dessa fall skulle icke blifva mycket gifvande, då material saknas att lara känna utvecklingen af sådana bönders åskådningar samt de djupare motiven för deras handlingssätt. Oftast, såsom vid de norrländska hemmansförsäljningarna, torde sådana handlingar hafva skett af oförstånd och obetänksamhet, vid tider af plötsligt stegrade egendomsvärden. Deras psykologiska förklaring är i sådant fall mera enkel. Sedvänjorna åter vid hemmansöfverlåtelser och arfskiften afspegla skarpare

och med långt större detaljrikedom den gradvisa upplösningen af de gamla släktjordåskådningarna.

Det äldsta släktsamhällets åskådningar om arfvejorden lefde kvar hos den svenska bondeklassen långt efter det att denna samhällsstruktur försvunnit. Ännu under århundraden var fädernegården i bondens åskådningssätt ett dyrbart arf, vid hvilket hans släkts historia var knuten och som utgjorde grundvalen för hans ekonomiska existens. Fädernegårdens förlorande betydde hans ruin och hans släkts sociala undergång. Sträfvandena att bevara den i släktens ägo hvilade lika mycket på en genom generationer nedärfd instinkt som på medvetna beräkningar.

Af dessa åskådningar bestämdes sedvänjorna vid hemmanens öfverlåtande till ny generation. Ända sedan äldsta tider ägde i viss mån ett motsatsförhållande rum mellan de åskådningar, hvar på dessa sedvänjor hvilade, samt den gällande arfsrätten. Arfvejordens odelade bevarande skulle endast med en fideikommissrätt hafva kunnat fullt förverkligas. Sådan emellertid arfsrätten af ålder var beskaffad, gjordes utlösningar nödvändiga af de arfvingar, hvilka icke kunde få öfvertaga gården. I äldre tider, då möjligheterna till upptagande af nya hemman ännu voro talrika, torde väl dessa utlösningar icke hafva i synnerlig mån betungat den arffallna gården. Lösesummorna voro med säkerhet mycket låga, och den lösa egendomen torde ofta hafva förslagit därtill. I viss mån ägde alltså samma förfarande rum, som om en fideikommissrätt hade varit gällande. Under odlingens framåtskridande måste emellertid medarfvingars utlösen blifva en allt större svårighet vid bondehemmanens öfverlåtande till ny generation. Bondeklassens sträfvanden gingo då ut på utbildandet af sådana öfverlåtelsesedvänjor, som i möjligaste mån neutraliserade verkningarna af den gällande arfsrätten.

Vi skola nedan närmare utveckla, huru dessa sedvänjor voro beskaffade. Den vanligaste öfverlåtelseformen var att den gamle ägaren redan under sin lifstid sålde hemmanet till en son eller måg emot förbehållna undantagsförmåner. Hade en sådan försäljning icke kommit till stånd, så förefanns ofta en testamentarisk disposition, att efterlevande make skulle sitta i orubbadt bo eller att någon viss af arfvingarna skulle öfvertaga hemmanet. För att trygga sådana försäljningar och testamentariska anordningar mot klander ingingos esomoftast af alla familjens medlemmar undertecknade öfverenskommelser, s. k. arfsföreningar. Då ingendera af dessa olika åtgärder var vidtagen, träffades i regel vid arfskiftet öfverenskommelse därom, att efterlevande make eller någon af arfvingarna skulle tilldelas hemmanet emot utlösen af de öfriga. Såväl vid sådan utlösen som vid ofvannämnda försäljningar under lifstid taxerades hemmanet mycket lågt.

Dessa äldre arfskiftessedvänjor, till hvilkas innebörd vi i det efterföljande återkomma, verkade faktiskt som en privilegierad arfsrätt. I flera afseenden hade denna sedvanerätt visserligen stöd i den gällande lagen, nämligen i dennas stadganden om broders rätt till dubbel arfsandel mot syster, om broders rätt till tagelott samt om rättigheten vid arfskiftestvister och bördstvister för den som större delen ägde att lösa de andra ut, för den händelse att den omtvistade jorden icke tålde klyfning. Men lagen stadgade intet om en arfvinges företräde framför en annan vid fall af lika arfsandelar, än mindre om grunderna för den arfallna gårdens värdering eller om arfvingarnas öfriga mellanhafvanden i nu betraktade afseenden. Endast genom kungl. förordningen af den 18 februari 1767 träffades några märkliga stadganden om arfskiftessedvänjorna i Västernorrlands län. I allmänhet förfors vid hemmansöfverlåtelse och arfskiften efter den ofvannämnda sedvanerätten.

Vi skola nu undersöka, huru denna sedvanerätt i närvarande tid är stadd i ombildning, jämsides med de gamla släktjordåskådningarnas upplösning. Öfver de nuvarande arfskiftessedvänjornas beskaffenhet inom bondeklassen har verkställts en omfattande enquête bland olika slag af myndighetspersoner i riket.¹ De upplysningar och uttalanden, som därvid framkommit, ligga till grund för de i den följande framställningen meddelade faktiska uppgifterna.

Den första fråga, som i detta sammanhang uppställer sig till besvarande, är i hvad mån *försäljning af hemman under den gamle ägarens lifstid* till någon af arfvingarna ännu är en vanlig form för bondehemmanens öfverlåtande till ny generation. Denna sedvänja var för de gamla släktjordåskådningarna särskildt karakteristisk. Den tryggade efterföljden på gården i enlighet med familjefaderns vilja. Med tyngden af sin auktoritet som husbonde på gården och öfverhufvud för familjen ordnade denne dessa viktiga förhållanden på det sätt, han ansåg lämpligt. Sedvänjan i fråga var alltså på sätt och vis ägnad att redan tidigt hos den uppväxande generationen befästa de konservativa familjetraditionerna. Den utgjorde dessutom ett starkt skydd mot gårdens öfvergång i oskylda händer, då vid arfskiften en sådan försäljning af åtskilliga anledningar kan framtingas.

Nu nämnda spörsmål sammanhänger emellertid nära med den frågan, i hvad mån *undantagsinstitutionen* ännu är en vanlig företeelse i riket. Ty såsom ofvan anmärkts, skedde försäljningarna under lifstid till en arfvinge fordomdags nästan alltid med betingande af undantagsförmåner. Detta låg i sakens natur, eftersom den äld-

¹ *Emigrationsutredningens* cirkulär af 1907 till Domhafvandena på landsbygden (Jfr Emigr.-utr., Bil. XVII).

rige bonden eller bondänkan vid gårdens afhändande emot en låg försäljningssumma, af hvilken därjämte de öfriga arfvingarnas arfsandelar åtminstone delvis skulle utgå, i regel saknade utvägar att försörja sig. I senare tid är det visserligen icke uteslutet, att sådana försäljningar till arfvinge blifvit vanligare, vid hvilka undantagsbetingelser icke göras, och att således undantagsinstitutionens försvinnande icke obetingadt får anses innebära, att försäljningarna till arfvinge i lika hög grad blifva ovanligare. Men det framgår dock af de inkomna utlåtandena, att där sedvänjan med försäljningar till arfvinge ännu förekommer, äro sådana försäljningar ännu i regel förbundna med undantagsbetingelser. Vid försäljningar åter till oskyld äro undantagsupplåtelser allt mindre vanliga. Bruket att sälja hemmanen till en arfvinge och utbredningen af undantagsinstitutionen äro sålunda ännu i dag i viss mån parallella företeelser.

Beträffande undantagsinstitutionens förekomst för närvarande i Sverige har nu framgått följande. I Norrland norr om Gästrikland samt i spridda, aflägsnare delar af Småland synes undantagsinstitutionen ännu vara öfvervägande regel. Ofta, om ock ej längre som regel, förekommer denna institution ännu på de flesta orter i Gästrikland, Upland och Västmanland samt, i den säregna form den i Dalarna är bruklig, uti större delen af denna provins. Hvad som gäller om dessa delar af riket gäller äfven om större delen af Småland och Älfsborgs län samt om Blekinge, Kristianstads län, Halland, södra delen af Bohuslän samt Öland och Gottland.

Det befinnes häraf, att undantagsinstitutionen mest bibehållit sig, dels i norra Sverige, dels i Götalands skogsbygder. Beträffande de öfriga delarna af riket, så har framgått, att institutionen numera endast ibland eller undantagsvis förekommer i Södermanland, i västra delarna af Närke och Västmanland, i sydvästra Dalarna, i Värmland, Dalsland och norra Bohuslän, i större delen af Skaraborgs och Östergötlands län samt i stora delar af Malmöhus län. Uti vissa härader af västra och norra Värmland samt i sydliga Skåne är den numera ytterst sällsynt eller förekommer aldrig.

Om det ock är svårt att sammanställa och emot hvarandra väga ofta allmänt formulerade yttranden, så synes det dock fastslaget, att undantagsinstitutionen i alla delar af riket är mindre ofta förekommande än förr, men att dess försvinnande i synnerhet ägt rum i Värmland med kringliggande delar af Västsverige samt på de stora slättbygderna i Östergötland, Västergötland och Skåne. Södermanland synes dock ansluta sig mera till Östergötland än till Upland, hvilket emellertid kan bero därpå, att bondeklassen inom Södermanland är relativt fåtalig, och undantagens förekomst således sällsynt, om ock i förhållande till antalet af gårdsöfverlåtelse föga sällsyntare än i Upland.

Af betydelse är nu frågan om orsakerna till att undantagsinstitutionen under senare tid kommit mera ur bruk och på vissa orter helt är stadd i försvinnande. Institutionen¹ har som bekant i större delen af riket haft den form, att vid gårdens försäljning säljaren under sin lifstid förbehållit sig persedlar eller naturaförmåner i viss myckenhet. Därtill har ofta, ehuru icke som regel, kommit brukningsrätten till ett mindre jordområde å hemmanets ägor.² Inom denna allmänna ram hafva emellertid undantagskontrakten uppvisat skiftande former, häntydande på ett mer eller mindre starkt bibehållande af familjegemenskapen efter försäljningen. Från Norrland, Upland, Bergslagera och Bohuslän omnämnes den form af undantag, att säljaren stannar i »brödlag» (i »matlag», i »sambröd», i »hus och bröd», vid »bord och disk») hos köparen, d. v. s. den ofvannämnda myckenheten af förmåner fixeras icke i kontraktet, utan detta innehåller endast skyldighet för köparen att i sitt hus hysa och underhålla säljaren. Af liknande art äro de i Dalarne och vissa delar af Värmland förekommande s. k. »lefvebrödskontrakten» (»försörjningskontrakt», »köp- och skötselkontrakt»), hvilka esomoftast förekomma i former, mera aflägsna från undantagskontrakt i egentlig mening (såsom då säljaren »byter sina tillhörigheter mellan barnen», d. v. s. turvis uppehåller sig hos de på utklufna lotter bosatta arfvingarna). Dessa om ett helt bibehållande af familjegemenskapen vittnande undantagsaftal äro emellertid mindre allmänt förekommande; vanligare är att köparen får sig något rum i storstugan eller en särskild stuga äfvensom vissa fixerade mängder af olika naturapersedlar förbehållna. Därvid kunde redan i äldre tid den antydning om den kommande utvecklingen iakttagas, att naturaförmånerna i ett och annat kontrakt förklarades kunna uttagas i penningar eller framdeles utbytas mot sådana.

Ehuru undantagsinstitutionens juridiska karaktär varit föremål för undersökningar, har dess betydelse i allmogens hushållning varit föga skärskådad. Undantagssedvänjan har, såsom påpekats, varit nära förbunden med bruket af försäljning under lifstid till arfvinge. Tillsammans bildade dessa sedvänjor den form för hemmanens öfverlåtelse, som var mest afpassad för bibehållande af kontinuitet i hushållningen på familjegården. Då fadern nått gränsen för sin arbetskraft, öfverläts hemmanet under äganderätt till sonen eller mågen, som därigenom tidigt kom i besittning af husbondeväldet och sålunda stärktes i själfständighetskänsla och intresse för fädernegården. Det med försäljningen förbundna undantaget bibehöll emellertid fadern vid ett visst inflytande på gårdens skötsel. Som påpekats, kunde

¹ Jämte benämningen *undantag* förekomma andra benämningar, såsom *födoråd*, *förgånga*, *förgångsbeting*, *födomät* m. fl. — ² Ett *potatisland* eller *källand* eller ock jord för ett visst angifvet utsäde eller »för en å två köföders». I öfre Norrland kallas denna jord på sina orter »förkofringsjord». Undantag i jord synes vara vanligast i Norrland samt i Kronobergs, Kalmar och Blekinge län. Sällsyntast är det i Värmland, Dalarne och Skåne.

fadern därjämte säkrare än genom testamentariska anordningar ordna efterföljden på hemmanet på det för gårdens skötsel lämpligaste och för dess bevarande inom släkten mest betryggande sättet.

Sådan emellertid denna öfverlåtelsesedvänja var beskaffad, hvilade dess ändamålsenlighet på en stark känsla af familjegemenskap. Försäljning af hemmanet redan under faderns lifstid innebär ju i grunden ett förnärmande af öfriga bröstarfvingars rätt; ett steg, som utan familjebandens söndersprängande icke lär kunna tagas utan tyst medgifvande af dessa. Äfven blir ett sådant steg för de öfriga arfvingarna än mera ingripande än en liknande bestämmelse om efterföljdens ordnande först vid arfskiftet, ty i förra fallet ställas de vid en tidigare ålder inför valet att antingen finna sig i medarfvingens husbondevälde eller ock att gifva sig ut i tjänst på annat håll. Då vidare vid försäljningen under lifstid emot undantag hemmanets värde brukat taxeras synnerligen lågt — på grund af undantagsbelastningen ännu lägre än det ofta låga värdet vid taxering för utlösning vid arfskiftet, — så blifva de utlösningssummor eller reverser, hvarmed medarfvingarna förnöjas, oftast mycket små. Medarfvingarna få sålunda finna sig uti, såväl att vid en tidig ålder se en broder eller svåger taga husbondeväldet på fädernegården som att denne gynnade arfvinge dessutom erhåller en arfslott med större realvärde. Detta fordrar tydligen hos den uppväxande allmogegenerationen en nedärfd föreställning om det nödvändiga i en sådan anordning för familjegårdens bevarande.

Men icke endast hos medarfvingarna inbördes fordra de nu nämnda sedvänjorna en dylik känsla af familjegemenskap. Försäljningar under lifstid emot undantag förutsätta äfven tillvaron af en sådan känsla mellan föräldrarna samt den hemmanet tillträdande arfvingen. Fadern afhänder sig gifvetvis mera ogärna gården till en son eller måg, på hvares tillgifvenhet och stöd han icke kan lita; för att vid valet af efterträdare på gården kunna gå efter ändamålsenlighetens grundsatsar får han icke ligga i delo med sina barn eller med något af dem. Undantagsförmånerna kunna, om icke sänja råder, gifva upphof till tvister och bitterhet, så mycket olidligare, allteftersom kontraktet förutsätter en närmare daglig samvaro, och så mycket svårare att häfva, som undantagsaftalet icke gärna kan utbytas mot förbindelse att på annan ort underhålla säljaren. Säljare och köpare ingå ett aftal, som i vidrig händelse kan blifva dem till en daglig plåga, men hvarifrån de sällan befrias förrän med den förres fränfalle.

Nu har man sig visserligen af allmogeskildringar bekant, att äfven i äldre tider tvistigheter, föranledda utaf undantagskontrakt, icke voro ovanliga på den svenska landsbygden. Att en på så ömtålig grund hvilande institution som undantaget i många fall missbrukades, kan icke väcka förvåning. Emellertid kan man af åtskil-

liga förhållanden draga den slutsats, att undantaget dock i äldre tider i stort sedt tillfredsställande uppfyllde sitt ändamål. Institutionen hade sin rot i de gammalgermanska familjeåskådningar, som ända in i det 19:de århundradet ganska ograverade bibehöllo sig inom den svenska allmogen. Så länge detta var fallet, hvilade institutionen, trots förekommande missbruk, på en fast psykologisk grund. Dess allmänt utbredda förekomst är ju ock ett historiskt bevis för att den en gång var anpassad efter tidsförhållandena.

Institutionens försvinnande i senare tid bör ses mot bakgrunden af den stora psykologiska omvandling, som under senare delen af 1800-talet ägt rum inom allmogeklassen. Institutionen har blifvit allt mindre ändamålsenlig, allteftersom de gamla familjeåskådningarna inom bondeklassen hafva vikit för penningehushållningen och penningsynpunkterna. Under en regim af penningehushållning äro ju reallaster på jorden städse ansedda som olägliga. Samma allmänna tidsförhållanden, hvilka undergräfvade bordsrättsinstitutet och föranledde dess upphäfvande, hafva undergrävt undantagsinstitutionen. Man kan ur denna allmänna synpunkt förstå, att institutionens försvinnande varit starkast i Värmland med angränsande delar af Västsverige samt på de stora slättbygderna i Götaland. Ty hos den värmländska allmogen har uppfattningen af familjeangelägenheter varit mera krass och affärsmässig än hos allmogen på andra orter i riket, och det synes under i öfrigt lika förhållanden icke oförklarligt, att penningehushållningen trängt mera igenom hos bondeklassen på de stora slättbygderna än i de aflägsnare skogsbygderna.

Liksom bordsrättsinstitutet, från att hafva varit ett medel till släktgårdarnas bevarande, med tiden kom att tjäna egoismen hos allmogen och blef ett ämne till fiendskap och processande, så har fallet äfven varit med undantagsinstitutionen. Allt eftersom penningsynpunkterna hafva trängt mera igenom hos allmogen, hafva tvisterna om undantagen ökats och dessa kommit mera i misskredit. Ut i inkomna utlåtandena får denna uppfattning mångenstädes uttryck. Motviljan mot jordbruk, belastade med födoråd, är stor hos köparen; väl så i betraktande af den oenighet, kif och understundom brottsliga gärningar dessa födoråd så ofta föranledt.¹ Undantaget alstrar ett mindre godt förhållande;² utfaller ofta illa;³ allmogen har blicken öppen för obehagen däraf;⁴ det afskräcker både köpare och säljare;⁴ har gjort mångt hem olyckligt;⁵ är en sorglig företeelse i den småländska bondens historia. I öfverensstämmelse med denna uppfattning säges institutionen tyvärr ännu vara regel eller glädjande nog vara i tillbakagående eller vara en öfvervunnen ståndpunkt, allt eftersom uttalandena komma från olika delar af landet. Man torde

¹ från Västernorrlands län. — ² från Upsala län. — ³ från Västmanlands län. — ⁴ från Malmöhus län. — ⁵ från Hallands län.

utan tvifvel i dessa uttalanden af myndighetspersoner se en åter-
spegling af allmogens egen, allt mera frambrutande uppfattning.

Vill man förstå orsakerna till denna utveckling, bör man be-
sinna de hvarandra motsatta intressen, som måste göra sig gällande
vid undantagsaftalet. Dessa beröra för det första *tidpunkten*, då den
gamle innehafvaren sätter sig på undantag. För den gamle bonden
är det i regel icke tilltalande att afhända sig gården och husbonde-
väldet före den ålder, då han blir mindre arbetsfö; sonen åter, som
ju ofta innan dess är vuxen, är otålig och angelägen om att snarast
möjligt slippa tjäna hos fadern och komma till makten på gården.
Att dröja för länge med öfverlåtelsen kan hafva till följd missnöje
och bitterhet hos den unga generationen gentemot den äldre; kan
föranleda att faderns husbondevälde undergräfvades samt att sonen
slappnar i intresse för gården och arbetar illa, ja lämnar hemmet
och lämnar den åldrade fadern i sticket utan tillräcklig hjälp med
hemmansbruket. Följden blir, att en åldrande generation blir sittande
på illa brukade gårdar, medan ungdomen söker sig bort, kanske ut
ur landet. Att åter göra öfverlåtelsen för tidigt, innebär att den
äldre, ännu arbetsföra bonden dömer sig själf till overksamhet och
inflyttselöshet, medan kanske sonen, utan tillräcklig mognad och ut-
bildning, sköter gården mindre väl eller genom jordförsäljningar eller
afverkningsupplåtelser vanvårdar densamma. Eller ock, ehuru mindre
vanligt, kan ett sådant för tidigt undantagstagande härflyta af mak-
lighet och lättja hos fadern, som sätter sig i ro på ett rundligt till-
mätt undantag, hvars utgörande kan för efterträdaren blifva svårt
och betungande.

Den andra punkt, på hvilken intressena vid undantagsaftalet äro
stridiga, hafva afseende å *undantagets storlek*. Visserligen bör vid
försäljningssummans beräkning hänsyn tagas till undantagsupplåtel-
sen, så att gårdens värde förminskas med det kapitaliserade värdet
af undantagsförmånerna. Äfven brukar, såsom straxt skall påpekas,
försäljningssumman vid öfverlåtelse mot undantag ännu i regel vara
låg. Men vid dessa beräkningar, som oftast grunda sig på sedvänja
och lösa uppskattningar, finnes en vid marginal, hvarinom det reala
priset på gården kan variera; — äfven om den kontanta köpeskill-
ningen är liten, blir ju det reala priset stort, för det fall att undan-
taget är stort. Nu äro på denna punkt säljarens och köparens per-
sonliga intressen gifvetvis olika, och man har här en hufvudanled-
ning till de tvister, som under senare tider blifvit alltmera vanliga.
Den äldre generationen af bönder får, allteftersom de gamla familje-
åskådningarna försvagas, ett ökadt egoistiskt intresse af att tillmäta
undantaget rundligt; den uppväxande generationen åter får alltmindre
lust att öfvertaga med stora undantag belastade gårdar. Då undan-
taget toges vid en tidigare tidpunkt af faderns lefnad, blir det i re-

gel mera betungande, ty det är då utsikt för att det skall blifva långvarigare, och en ännu arbetsför bonde nöjer sig dessutom icke med samma förmåner som då han är åldrad och skröplig. Vid de tidiga öfverlåtelse alltså, som af sonen eljest mest eftersträfvade, står han inför nödvändigheten af att få dras med de tyngsta undantagsbelastningarna. I all synnerhet är detta händelsen i de visserligen mindre vanliga fall, då den äldre bonden af maklighet sätter sig tidigt i ro. Å andra sidan får säljaren vid de sena öfverlåtelse, som äro honom i regel mest afpassade, åtnöja sig med de minsta undantagen. Dessa olika omständigheter måste gifvetvis, då den djupare psykologiska grundvalen för undantagsinstitutionen undergräffas, lägga svårigheter i vägen för öfverenskommelser och gifva anledning till konflikter.

Det får antagas, att i äldre tider de olika intressena vid undantagsupplåtelse något så när jämkades tillsammans efter skäliga grunder. Det torde visserligen hafva varit vanligt, att undantagen togos först då den gamle bonden nått gränsen för sin arbetskraft, samt att de icke voro alltför snävt tillmätta. Men under äldre tider, med den då rådande större respekten för husbondeväldet och de mindre möjligheterna för allmogeungdomen att finna utkomst utom jordbruket, torde den yngre generationen oftast hafva nöjt sig med detta. Den fick finna sig i att vänta längre på husbondeväldet och att med möda hoparbeta föräldrarnas förmåner. Undantagsinstitutionen var på så sätt af konserverande betydelse, icke endast ur synpunkten af ordnandet af efterföljden på familjegården, utan äfven för bibehållandet af den uppväxande generationens undergifvenhet för den äldre och därigenom för den gamla familjehushållningen. På samma sätt som i äldre tider en större jämvikt än nu rådde mellan samhällets olika ståndsklasser, så rådde mellan de äldre och yngre generationerna en starkare samhörighetskänsla. Liksom många andra samhällsliga institutioners bestånd hvilade äfven undantagsinstitutionens på detta förhållande.

Under den senare tidens utveckling hafva emellertid dessa förhållanden ändrat sig. Man kan visserligen icke med säkerhet veta, om undantagen i allmänhet beräknas rymligare eller snäfvare än förr. Båda förhållandena inträffa möjligen, ehuru den äldre generationen sannolikt i allmänhet fått gifva efter i sina fordringar. Huru härmed må förhålla sig, är emellertid af underordnad betydelse. *Klagomålen* öfver undantagens tunga hafva under alla omständigheter inom den nu uppväxande allmogegenerationen blifvit allt vanligare och högljuddare. Visserligen uppgifves från så godt som hela riket, att där försäljningar mot undantag förekomma, beräknas köpeskillingen ännu i regel lågt: med $\frac{1}{4}$ å $\frac{1}{2}$ under saluvärdet; till nedsatt eller billigt pris; betydligt under det lågt satta taxeringsvärdet; oskäligt

lågt; o. s. v. Från Norrland uppgifves understundom, att en köpskilling icke förekommer, utan att det betingade födorådet ensamt anses motsvara denna. Men detta, som mindre är en favör för den efterträdande arfvingen än det är till olägenhet för medarfvingarna, behöfver, såsom anmärkts, icke hindra att undantaget tillmätas stort. Tvärtom kan det ofta föranledas just härutaf. Då nu den uppväxande allmogegenerationen i senare tider kännetecknas af en långt mindre undergifvenhet mot den äldre än förr, dessutom utmärkes af större håglöshet för jordbruket och mindre intresse för familjegården samt slutligen har långt flera vägar till uppehälle öppna, så kan man förstå, att dess missnöje med de tvifvelsutän ännu i dag ofta tunga undantagen är i stigande.

Särskildt från Norrland och Småland, men äfven andra orter, gifva de inkomna utlåtandena också vid handen, att undantagen anses mycket tyngande. Väl berättas från Norrland, att födoråden esomoftast icke uttagas, då hemmanet är i skyldemans besittning, och i själfva verket tilltagits så rundligt endast för att göra hemmanen mindre begärliga för oskylda köpare (särskildt bolag). Sådana tecken på utpräglade familjesynpunkter torde emellertid icke heller i Norrland vara alltför allmänna. Från många orter äfven i denna landsända uppgifves, att födoråden utkräfvats äfven af skyldemannen och för honom utgöra en tryckande börda; det berättas t. o. m. att denne i missväxtår fått gå ifrån gården på grund af oförmåga att utgöra undantaget. Från Småland äfvensom från Blekinge och Kristianstads län omnämnas liknande förhållanden. I de delar af riket, där undantagsinstitutionen ännu är allmänast, angifves densamma alltså vara mest tyngande. Orsakssammanhanget härvid bör gifvetvis förstås sålunda, att i de delar af riket, där bruket af institutionen är i aftagande, äro anledningarna till klagomål äfven mindre talrika; möjligen går denna utveckling ock parallellt med en af den yngre generationen framtvingad nedsättning af de i äldre tider gängse födoråden.

Klagomålen öfver undantagsinstitutionens tunga äro, liksom klagomålen öfver de tvistigheter och den osämja, som däraf uppkomma, uttryck för att institutionen icke passar för de nutida förhållandena. Tydligt framträder detta äfven vid sakens betraktande från en annan, nyss ofvan omnämnd synpunkt, nämligen tiden för undantagets tagande. Från åtskilliga delar af riket och i synnerhet från Norrland och Småland anföres, att en tendens gör sig gällande hos den nutida bondegenerationen att sätta sig på undantag *i förtid*, innan arbetskraften aftager. Anledningen härtill uppgifves i allmänhet vara den, att fadern för att binda barnen vid hemmet nödgas gifva efter för dessas önskan att komma till husbondeväldet. Ställningen mellan den äldre och den yngre generationen har sålunda blifvit

en annan än förr: numera är det den äldre som får visa eftergifvenhet. Därigenom vinnas visserligen fördelar för den yngre, men en sådan anordning kan dock icke i längden upprätthållas, där arbetsföra bönder af sina barn tvingas göra sig till understödstagare. Ännu mindre lifskraftig kan institutionen vara i de fall, som, ehuru mera sällan, uppgifvas förekomma, att bönder i sina bästa år sätta sig på undantag af ren maklighet, t. o. m. taga undantaget i penningar och flytta till en järnvägsstation eller stad samt där förfalla i superi. Huru emellertid detta missbruk med för tidiga undantag kan framdrivas utaf tidsförhållandena, framgår af uttalanden från Småland, där bönder uppgifvas 20 å 30 år i förtid vara nödgade att sätta sig på undantag, emedan barnen rest ifrån dem och de ej finna arbetskraft till gårdens skötande. Folkflyttningen från landsbygden samt den uppväxande allmogegenerationens stigande fordringar och pockande på tidigt husbondevälde samverka sålunda med förut nämnda omständigheter till att göra undantagsinstitutionen otidsenlig.

Än starkare verkan i denna riktning har intressekonflikten mellan bröstarfvingarna. Vid öfverlåtelse af nu behandladt slag har ju köpeskillingen brukat sättas mycket lågt; det är anmärkt, huru detta ännu i regel är förhållandet. Understundom förekommer, som anförts, icke ens någon köpeskillning, utan den gynnade arfvingen får köpa hemmanet endast mot att förbinda sig till födorådets utgifvande. Vi hafva påpekat, huru medarfvingarnas intressen härigenom måste åsidosättas; vare sig dessas arfsandelar utgå i kontanter eller i skuldförbindelser, så blifva deras andelars värde mindre än realvärdet af den gynnade arfvingens. Då medarfvingarna äro omyndiga, iklädes den sistnämnde visserligen ofta skyldighet att föda och kläda dem, tills de kunna taga tjänst, eller att åt dem utgifva s. k. fördelsjord eller födoråd af samma art som åt föräldrarna. Men i dessa fall sättes ock köpeskillingen för hemmanet med hänsyn härtill än lägre. Särskildt från Norrland anføres, att vid de nu betraktade öfverlåtelserna under lifstid till viss bröstarfvinge en stor orättvisa vederfares de utlösta syskonen: sedan hemmanet öfvertagits för en spottstyfver, kan den gynnade arfvingen några år efteråt genom afverkningsuppåtelse eller skogsförsäljningar förtjäna in tioudubbla summan.

Ofvan är påpekadt, huru denna anordning i äldre tid betraktades såsom nödvändig och rättvis. De utlösta syskonen fingo böja sig för den nedärfda sedvänjan och stannade ofta rätt lång tid framåt kvar på fädernegården under den gynnade arfvingens husbondevälde. Numera äro förhållandena annorlunda: klagomålen öfver dessa sedvänjor äro i tilltagande. Sålunda berättas från Norrland, att missnöje och bitterhet äro vanliga hos de arfvingar, hvilka genom faderns disposition med hemmanet få sina intressen åsidosatta. Anledningarna till sådant missnöje kunna tydligen nu för tiden vara än mera

befogade än förr, sedan jordvärdet stigit och utvecklingen under den senaste mansåldern tillfört skogen ett så betydligt stegradt värde. Då ingenting hindrar den gynnade arfvingen att, sedan han för billigt pris öfverkommit gården, föryttra den med förtjänst till oskyld, och sådant uppgifves esomoftast förekomma, så måste öfverlåtelseseden i fråga blifva än mera förhatlig. Till dessa direkta anledningar komma de allmänna likställighetsidéerna, som utbildade sig under 1800-talet, och som på sin tid framdrefvo de liberala ändringarna i arfsrätten. Dessa omständigheter samverka med förut anförda till att hos den yngre allmogegenerationen väcka missnöje med hela den öfverlåtelseform, som ligger uti försäljning till viss arfvinge emot undantag.

Denna öfverlåtelseforms försvinnande i stora delar af riket är en synnerligen betydelsefull företeelse. Det framgår däraf, huru de gamla arfskiftessedvänjornas upplösning verkar i den riktning, att den äldre bondegenerationen får ett allt mindre inflytande på ordnandet af efterföljden på hemmanen. Frågan härom blir uppskjuten till arfskiftet, utan att den äldre generationen får tillfälle att göra sin vilja härutinnan gällande. Den kontinuitet i hushållningen på gården och den garanti för de konservativa familjeåskådningarnas bevarande, som skapades genom den gamla öfverlåtelsesedvänjan, måste härigenom alltmera bortfalla. Det skall ock i det efterföljande framgå, hvilka följder detta har beträffande bondhemmanens öfvergång till oskylda.

Vi öfvergå till att betrakta sedvänjorna vid *arfskiftet*, hvilka alltså få en växande betydelse i förhållande till ofvannämnda försäljningar. På en punkt bibehålla sig härvid de konservativa sedvänjorna ännu tämligen oförändrade. Detta gäller dispositionen för *efterlevande make*, om sådan finnes. Ännu har hos allmogen gemensamhetskänslan mellan makar icke blifvit lika undergräfd som känslan för familjegemenskapen i öfrigt. Testamentariska dispositioner om efterlevande makes förblifvande i orubbadt bo äro ännu vanliga. Vid sådana tillfällen förekommer äfven ännu ganska ofta den om familjegemenskap vittnande sedvänjan att bruka den arffallna gården gemensamt; efterlevande maken eller någon af de vuxna bröstarfvingarna förestår då gården, och det fortsättes med gemensamhetsbruket till den förres fränfalle. Äfven vid andra tillfällen fortlever på sina håll denna sedvänja med gemensamhetsbruk, särskildt då alla arfvingarna äro omyndiga eller utgöras af ogifta systrar. Detta är emellertid mera en följd af nödvändighetens tvång än af en fortlefvande känsla för familjegemenskap. Man iakttagar äfven här penningesynpunkternas genomträngande uti den tilltagande sedvänjan, att i stället för gemensamhetsbruk låta efterlevande maken

eller en af arfvingarna såsom arrendator bruka gården, hvarvid formligt arrendekontrakt uppgöres mellan honom och de öfriga delägarna i gården eller dessas förmyndare. Om samma förhållande vittna än mera de fall, då hemmanet i stället för att brukas gemensamt upplåtes på arrende till oskyld arrendator, eller då gemensamhetsbruket kommer till användning endast emedan arfvingarna vilja invänta tidpunkten för en fördelaktig försäljning af hemmanet. Intet tvifvel råder heller därom, att brukandet af familjegården i gemensamhet eller bolag numera är sällsynt mellan vuxna arfvingar; om icke på sin höjd ett par tre år efter arfskiftet.

Där bolagsbrukandet icke förekom, var det i äldre tider regel, att en af arfvingarna *omedelbart i arfskiftesinstrumentet* öfvertog hemmanet och medarfvingarna togo ut sina arfsandelar i lös egendom eller förbindelser. Då testamentariska bestämmelser eller arfsföreningar härom förelågo, låg detta i förhållandenas natur. Men äfven där så ej var fallet, träffade arfvingarna i regel redan vid arfskiftet öfverenskommelse om efterföljden på hemmanet; där de konservativa sedvänjorna voro rådande, bestämdes i så fall utlösningsvärdet till ett lågt belopp, efter samma familjesynpunkter som ofvan vid fall af öfverlåtelse mot undantag äro anmärkta.

Numera har det blifvit allt vanligare, att hemmanen icke vid arfskiftet tilldelas viss arfvinge, utan att det *ideellt klyfves* mellan arfvingarna. Enhvar af dessa får sig i arfskiftesinstrumentet tilldelad sin arfsandel, utmätt i mantalsbråk eller motsvarande skattemått. Sedermera händer visserligen ofta, att dessa arfsandelar öfverlåtas till någon af arfvingarna, så att resultatet blir detsamma som om den arffallna fastigheten omedelbart i arfskiftesinstrumentet öfvertagits af nämnda arfvinge. Men i dessa fall, då särskilda köpekontrakt rörande enhvar af de ideella andelarna uppgöras, kommer priset på dessa allt oftare att bestämmas efter andra grunder än de i äldre tider förhärskande familjesynpunkterna. Dessutom ökar gifvetvis denna anordning faran för att hemmanet skall splittras på oskylda händer. Ehuru således den nu påpekade skiljaktigheten kan synas af mera formell beskaffenhet, så antydes dock äfven däraf den nutida utvecklingen mot en affärsmässigare behandling af arfsangelägenheterna.

Innan vi taga de nutida sedvänjorna i afseende å medarfvingarnas utlösning i närmare betraktande, må dröjas vid *den reala klyfningen* i flera brukningsdelar af arffallna bondehemman. Denna fråga har af utländska författare gjorts till kärnfrågan uti den grupp af problem, som knyter sig kring de gammalgermanska släktjordsedvänjorna och deras nutida omvandlingar. Bibehållandet af familjegårdarna såsom sedan ålder oförändrade ekonomiska enheter har ansetts vara de konservativa arfskiftessedvänjornas hufvudsyfte, för

hvars uppnående efterföljdens öfverlåtande på *en* arfvinge med låga utlösningsvärden till de öfriga voro nödvändiga medel. Gårdarnas splittrande åter i flera brukningsdelar har ansetts stå i oförenlig motsats till dessa konservativa sedvänjor, gå jämsides med de affärsmässiga arfskiftesgrundsatsernas utveckling samt draga med sig jordens mobilisering och den gamla bondeklassens undergräfvande. Af förhållandena i flera germanska länder bekräftas äfven denna uppfattning, i det att trakterna för den gamla storbondestammens bibehållande oftast kännetecknas af en ringa jordstyckning, medan den starka jordparcelleringen på andra orter gått jämsides med ett påfallande undergräfvande af denna bondestam.

Vid betraktande af svenska förhållanden får man icke konstruera fullt så enkla orsakssammanhang. Visserligen hvilade äfven den gammalsvenska bondestrukturen i viss mån på mantalens slutenhet, och dess konserverande kräfde liknande arfskiftespolitik och arfskiftes-sedvänjor som i andra germanska länder. Äfvenledes har den liberala jordstyckningspolitikens och den faktiska jordstyckningens utveckling också i Sverige varit företeelser, som i stort sedt gått jämsides med den gamla bondestrukturens försvagande. Men man kan icke tillmäta den omständigheten, att hemmanen vid arfskiftena brukat klyfvas, en afgörande betydelse bland kännetecknen å den liberala utvecklingen. Om man än kan fastslå, att den starka jordpacelleringen i vissa delar af Sverige, såsom i Dalarne, Värmland och Dalsland, påtagligen varit förenad med den starkaste i riket förekommande jordmobiliseringen, medan en mera stillastående jordfördelning, såsom i Mälareprovinserna, varit förenad med konservativa arfskiftessedvänjor och trögare fastighetsmarknad, så kunna dock här af inga säkra slutsatser dragas rörande graden af den gamla bondestrukturens undergräfvande på dessa olika orter. Visserligen skall det visa sig, att bondeklassen just i Värmland och Dalsland är stadd i stark upplösning och i Mälareprovinserna bibehåller sig jämförelsevis väl; men t. ex. i Dalarne är en stark jordsplittring och jordmobilisering förenad med i åtskilliga afseenden konservativa arfskiftessedvänjor och med en ganska väl bibehållen bondeklass.

Anledningarna till dessa förhållanden äro, historiskt sedt, påtagliga. Det kan icke anses hafva inneburit ett undergräfvande af bondestrukturen, att de ursprungliga stora mantalen i samband med folkökningen och nyodlingarna på sin tid klöfvos i mindre hemmansdelar. Bondestrukturens bibehållande fordrade snarare en sådan utveckling. Så länge de utbrutna hemmansdelarna äro för bondehus-hållens bergning tillräckligt stora samt väl bebyggas, häfdas och bevaras, så är sedvänjan med realklyfning vid arfskiftet väl förenlig med konservativa åskådningar om arfvejorden och med bondeklassens bibehållande. Att t. ex. i Norrland hemmansdelarna esomoftast ännu

äro så stora, att de klyfvas vid arfskiftena, torde icke bidraga att försvaga, men att stärka bondeklassen. Det är först då jordstyckningen inträdt i ett mera framskridet skede, så att den öfverskridit besutenhetsgränsen och utkristalliserat ett jordbundet proletariat, som den bidrager att upplösa den psykologiska grundvalen för den gamla bondekulturen. Den kan då, på sätt tyska författare anmärka, framtinga en krass och affärsmässig uppfattning af arvejorden, en stark jordhandel samt en ekonomisk och social tillbakagång af en hel landsända.

Huruvida nu detta varit fallet med jordstyckningen på några orter i Sverige, kan icke i detta sammanhang undersökas, utan skall denna fråga behandlas i en särskild undersökning. Det skall däraf framgå, att jordstyckningen ovedersägligen i vissa delar af västra och södra Sverige gick så långt, att den i äldre tider och särskildt vid midten af 1800-talet, före den stora folkutflyttningen från landsbygden, gaf upphof till missförhållanden i fråga om bondeklassens besutenhet och själfbestånd. Det skall därvid äfven påpekas, att denna jordstyckningens utveckling varit af historiskt inflytande på nu betraktade förhållanden, så att den på sina orter bidragit att försvaga de konservativa åskådningarna om arvejorden och därmed den gamla bondeklassen. Men af samma undersökning skall framgå, att jordfördelningen på samma orter numera, sådana folkmängdsförhållandena, läget på arbetsmarknaden, jordbrukstekniken och konjunkturerna i senare tider förändrat sig, icke är oförenlig med bondeklassens själfbestånd och icke är en direkt anledning till dess i vissa landsändar fortskridande upplösning. Jordstyckningens utveckling och de frågor som här sysselsätta oss hafva sålunda icke ett direkt, men väl i viss grad ett historiskt samband.

Af inhämtade utlåtanden har i fråga om vanligheten numera af realklyfning vid arfskiften framgått följande. Sådan klyfning förekommer mycket sällan eller aldrig i större delarna af Stockholms, Upsala, Södermanlands och Västmanlands län, i Östernärikes domsaga af Örebro län, och i norra delen af Östergötlands län. Mälarelänen med vissa angränsande delar af andra län bilda härutinnan ett typiskt hufvudområde af riket. Det andra hufvudområdet af samma slag bildas utaf större delen af östra och södra Götaland, nämligen östra och större delarna af Jönköpings och Kronobergs län, större delen af Kalmar län, större delen af Blekinge och Skåne samt Öland och Gottland. Det tredje hufvudområdet slutligen af samma slag utgöres af större delen af Västergötland med vissa angränsande delar af Halland och Bohuslän.

Såsom häraf framgår, förekommer klyfning vid arfskiften numera mycket sällan i Mälareprovinserna samt i större delen af Götaland. Endast i vissa områden inom dessa delar af riket är sådan

klyfning icke fullt så sällsynt, utan förekommer ibland, om ock icke ofta. Dessa områden äro dels nordligaste delen af Upsala län, delar af Södertörn i Stockholms län samt Lifgedingets domsaga i Södermanlands län. Dessutom södra delarna af Östergötlands och nordligaste delen af Kalmar län. Vidare ett sammanhängande område, som bildas af västra Småland, nordvästra Skåne, södra Halland och sydöstra Västergötland. Slutligen på spridda ställen, såsom i sydöstra Skåne samt kring Göteborg och i norra Halland.

Inom Mälareområdet och Götaland äro sålunda områdena för en något oftare förekommande klyfning vid arfskiftet ganska spridda; några skarpt markerade skiljaktigheter mellan olika geografiska områden finnas icke. Mera sinsemellan öfverensstämmande äro förhållandena i Värmland, med kringliggande delar af västra Sverige, samt i Dalarne och Norrland. Värmland och Dalsland med angränsande delar af norra Bohuslän, större delen af Örebro län och nordligaste Västergötland bildar ett område, hvori klyfning ibland förekommer. Af samma karaktär äro Dalarne och hela Norrland. På vissa trakter inom dessa delar af riket förekommer klyfning *rätt ofta*, såsom i delar af Värmland, i Gästrikland, större delen af Hälsingland, Medelpad, delar af Ångermanland samt i Västerbottens och Norrbottens län. I Nordmarks härad i Värmland, i öfre Dalarne samt i vissa delar af lappmarkerna och norra Norrbotten är klyfning vid arfskiftet t. o. m. *regel*; ett förhållande som i det öfriga riket endast uppgifves från spridda ställen i Blekingska och Bohuslänska skärgårdarna samt på en sådan ort som Visingsö.

Det bör erinras därom, att dessa uttalanden angående förekomsten af klyfningar vid arfskiftet gifvetvis afse klyfningarnas vanlighet i förhållande till antalet af arfskiftet. Såsom anmärkt, är i stora delar af riket öfverlåtelse redan under lifstid ännu vanligast, så att arfskiftet beträffande fast egendom äro sällsynta. Men äfven där arfskiftet af detta slag äro vanligare, inträffa ju sådana på hvarje gård endast med långa tids mellanrum; antalet af arffallna hemman hvarje år kan alltså icke vara synnerligen stort. Att klyfningar vid dessa tillfällen »ibland» förekomma häntyder därför icke på någon betydande jordstyckning; icke ens utlåtandena att de »rätt ofta» förekomma böra så uppfattas. Särskildt i Norrland och Småland är ju undantagsinstitutionen ännu regel och arfskiftet sällsynta; att hemmansklyfning »rätt ofta» förekommer inom delar af dessa provinser får fördenskull blott så uppfattas, att här och hvar, i en eller annan socken, ett hemman på senare år klufvits mellan arfvingar. Något vanligare torde klyfningarna i fråga vara i öfre Dalarne och Värmland samt på de spridda ställena i skärgårdarna.

Det faller i ögonen, att skiljaktigheterna mellan olika orter i afseende å vanligheten af klyfningar vid arfskiftet i väsentlig mån bero

på naturförhållandena. Att klyfningar ännu ibland förekomma i norra Sverige, möjliggöres gifvetvis af de på sina ställen ännu stora hemmansdelarna i dessa trakter. I allmänhet finner man, att klyfnin-garna äro något vanligare i skogsbygderna, eller där hemmanen äro af vidsträcktare utrymme. Den nutida förekomsten af klyfningar vid arfskiften betingas på detta sätt af jordstyckningens tidigare historiska utveckling, och kan, såsom påpekats, icke sättas i något ovillkorligt orsakssammanhang med de liberala arfskiftessedvänjorna och bondeklassens undergräfvande. Man jämföre t. ex. inom Norr-land dessa olika förhållanden. Dock är det påtagligt, att icke hvarje samband härutinnan saknas; särskildt anmärkningsvärda företeelser äro härvidlag den markerade skiljaktigheten mellan å ena sidan Mälardalens län, å den andra sidan Värmland med angränsande om-råden af Västsverige, äfvensom det sammanhängande området inom västra Småland och södra Västergötland. Dessa senare delar af riket sammanfalla nämligen med områdena för den kanske star-kaste emigrationen och det största förfallet af bondeklassen. Man finner här en bekräftelse på riktigheten af den för Sveriges vid-kommande visserligen ej ovillkorligt giltiga uppfattningen, att sed-vänjan af realklyfning vid arfskiften ofta är ett led i de gammal-germanska arfvejordåskådningarnas upplösning.

Vi öfvergå nu till de förhållanden i afseende å arfskiftessedvän-jorna, hvilka i föreliggande sammanhang äro af större betydelse. Dessa förhållanden beröra i första rummet *utlösningsvärdet*, då en arfvinge öfvertager medarfvingarnas andelar i hemmanet. Såsom anmärkts, var det för de konservativa sedvänjorna karakteristiskt, att efterträ-daren på hemmanet utlöste medarfvingarna enligt en synnerligen låg taxa, med hvilken dessa af familjehänsyn voro tillfreds. Där öfver-låtelse redan under faderns lifstid förekommer, är en sådan beräk-ningsgrund, såsom påpekats, ännu regel; men det är ock anmärkt, huru ett växande missnöje häröfver gör sig gällande hos den nutida allmogegenerationen. Äfven är anmärkt, huru sedvänjan att genom särskilda köpeaftal tillhandla sig medarfvingarnas lotter blifver van-ligare.

Det är under dessa förhållanden att vänta, att hos den nu uppväxande allmogegenerationen ett växande missnöje skall göra sig gällande, äfven i fråga om låga utlösningsvärden vid arfskiften. Detta bekräftas ock till fullo af de inkomna utlåtandena. Det framgår af dem, att i stora delar af riket en stark tendens gör sig gällande att stegra det af ålder brukliga utlösningsvärdet, så att detta utlösnings-värde numera på många orter uppgår till fulla marknadsvärdet.

Knappast mera än i Norrland samt i delar af Dalarne och Upsala län förekommer nämligen numera, att medarfvingarna vid utlösen finna

sig i den i äldre tider brukliga syskontaxan. I hela det öfriga riket lägges en högre beräkning till grund för utlösningen, hvilken i bästa fall ligger mellan taxeringsvärdet och marknadsvärdet, men på många orter uppgår till fulla saluvärdet till oskyld. I allmänhet är det vanskligt att draga någon skarp gräns mellan sedvänjor af de två senare slagen, ty esomoftast förekomma på samma ort och ungefär samtidigt arfskiftet, där än ett lägre, än ett högre värde lägges till grund för utlösningen. I den ena bondefamiljen kunna ju de affärs-mässiga synpunkterna hafva vunnit mera insteg än i den andra. Dessutom bör ihågkommas, att i de trakter, där realklyfning är vanligare, spela fallen af utlösning en ringare roll, och att vi nu icke sysselsätta oss med fallen af försäljning till oskyld. Emellertid synes det kunna fastslås, att en något lägre beräkningsgrund än fulla marknadsvärdet ännu bibehåller sig inom Mälardödsboens provinserna och på Gottland, i delar af Östergötland, af östra Småland och af de sydsvenska provinserna, äfvensom i Bohuslän. Endast till fulla marknadsvärdet åter låta medarfvningarna utlösa sig i Värmland, Västergötland och västra Småland med kringliggande delar af andra län, d. v. s. i allmänhet västra Sverige. Ofta uppgifves från dessa trakter, att om någon af arfvningarna vill lösa till sig gården, så får han inropa den på offentlig auktion. Samma förhållande är rådande inom stora områden af östra och södra Sverige, och äfven i flera industrialiserade distrikt i Norrland har sedvänjornas omvandling i samma riktning tagit sin begynnelse.

Det torde icke vara möjligt att i annan mån tillmäta betydelse åt dessa skiljaktigheter mellan olika delar af riket, än att Norrland och Mälardödsboens provinserna påtagligen förete konservativare sedvänjor. Man finner emellertid, huru den gamla syskontaxan vid utlösning uppenbarligen allt mera sällan förekommer, och huru inom den nutida allmogeklassen medarfvningarna i dödsboen alltoftare göra de egoistiska penningesynpunkterna gällande. Nedan skall anmärkas, huru de arffallna gårdarnas försäljning till oskyld på grund häraf blir allt vanligare. Men äfven i de fall, då en af arfvningarna öfvertager hemmanet, försvåras ju härigenom i hög grad dennes ställning, och äfventyras gårdens framtida bestånd inom släkten. För medarfvningar, hvilka hellre låta fädernehemmet gå på auktion till oskyld än de gifva efter i fordringarna på oafkortade arfsandelar, torde ju ock detta vara tämligen likgiltigt.

Frågan, i hvad mån ekonomin på bondehemmanen genom dessa moderna affärs-sedvänjor försämras, sammanhänger gifvetvis äfven med det spörsmålet, i hvad mån utlösningen brukar ske med *kontanta penningar* eller med *reverser*. Är boets ställning sådan, att efterträdaren på gården icke behöfver skuldsätta sig vid dess tillträdande, så är ju mindre att anmärka mot att medarfvningarna uttaga sina fulla arfs-

lotter. Nu synes det emellertid af inkomna utlåtanden framgå, att detta endast i undantagsfall brukar vara möjligt; det gäller då vanligen rika storbondegårdar i Norrland eller ock dödsbon i Dalarne och Värmland, där kontanta besparingar icke äro ovanliga. I Norrland underlättas denna anordning genom de där ännu brukliga lägre utlösningsvärdena (jfr ofvan) och i Värmland af de ofta låga jordvärdena och jämförelsevis små gårdarna. I andra delar af riket åter, och öfverhufvud som regel, måste efterträdaren på hemmanet antingen upplåna de för utlösningen erforderliga penningarna eller ock skuldsätta sig hos medarfvingarna.

Huruvida den ena eller andra af dessa utvägar brukar komma till användning, är i föreliggande sammanhang icke utan betydelse. Medarfvingarnas kraf på kontant utlösning, äfven där en sådan icke är möjlig ur dödsboets tillgångar, häntyder på en mindre känsla af familjegemenskap och ett mindre intresse för fädernegårdens bestånd, än då de nöja sig med skuldförbindelser. Det uttalas esomoftast i inkomna utlåtanden, att där sämjan är god tages utlösning i reverser, men i annat fall fordras kontanter. Medarfvingarna måste gifvetvis inse, att det för efterträdaren på gården är tryggare att stå i skuld till nära släktingar, om förhållandet till dem är godt, än till främmande personer eller banker. Äro de angelägna om att tillmötesgå efterträdaren, så finna de sig i den förra anordningen, och vanligen ställas då äfven ränte- och betalningsvillkoren något fördelaktigare än hos ett bankinstitut. Endast ibland fordras i sådant fall reversens inteckning, nämligen då summan är större eller medarfvingarna äro omyndiga eller frånvarande. Eljest nöjer man sig med namnsäkerheten. Behärskas åter arfvingarna endast af egoistiska synpunkter, så äro medarfvingarna lika angelägna om att kontant få ut sina arfsandelar som efterträdaren på gården är mån om att befria sig från skuld till släktingarna.

Nu framgår det af de inkomna utlåtandena, att utlösning med reverser är regel hufvudsakligen blott i Norrland och delar af Mälareprovinserna. I öfriga delar af riket förekommer antingen ungefär lika ofta utlösning med kontanter, eller är utlösning af sistnämnda slag öfvervägande regel. Särskildt i Värmland och i stora delar af Skåne är det sistnämnda fallet. Man finner således äfven på denna punkt, huru den egoistiska behandlingen af arfsangelägenheter alltmera tränger igenom hos bondeklassen. Icke endast nödgas efterträdaren på hemmanet allt oftare utlösa syskonen efter högsta auktionsvärdet; allt oftare får han äfven, såsom vid en vanlig affärstransaktion, ogynnsamma betalningsvillkor och får skaffa sig penningarna hvar det är honom möjligt.

Alltmera sällsynt blir härvidlag bruket att hos förmögna gran- nar eller enskilda personer upplåna de erforderliga medlen. Endast

från aflägsnare trakter i Norrland och Värmland uppgifves detta förekomma. I stället får arftagaren till gården antingen vända sig till bank eller ock genom äfventyrligare åtgärder skaffa sig medel till utlösningen. Den betänkligaste af brukliga utvägar härutinnan är den i Norrland och på flera andra orter icke ovanliga seden, att gripa till skogsafverkningar eller försäljningar af skogsskiften eller andra afsöndringar eller att låna hos bolagens skogsförvaltningar. Man ser här, huru familjeåskådningarnas upplösning vid arfskiftena tvingar hemmansägareklassen ut i förhållanden, hvori den visserligen äfven kastat sig utan nödtvång. Bruket åter att vända sig till bank är det numera ojämförligt vanligaste sättet att skaffa medel till utlösningen. Härvid göra sig hos allmogeklassen samma sedvänjor gällande som vid skuldsättning för andra ändamål: förr voro hypoteksbankerna nästan uteslutande anlitate, numera tillvinna sig sparbankerna ett ökad förtroende; i förra fallet förekomma omväxlande stående lån och amorteringslån.

Det är en i den agrarpolitiska litteraturen mycket diskuterad fråga, hvilket sammanhang som råder mellan den liberala arfslagstiftningens och de affärsrättsliga arfskiftessedvänjornas utveckling samt jordens *skuldsättning*. Det ligger i sakens natur, att den senare befordras af den förra. Äfven där realklyfning af de arffallna fastigheterna är vanlig, kräfva utbrytningen, bebyggandet och uppodlandet af de nya brukningsdelarna kostnader, som ofta få täckas genom lån. Där utlösning äger rum, är under en lagstiftning om lika arfsrätt skuldsättning oftast oundviklig; fråga är emellertid i så fall, om den öfverskrider gränserna för jordbruksfastigheternas bärkraft eller icke. För Sveriges vidkommande saknas icke på personliga erfarenheter grundade uttalanden därom, att bondjordens för starka skuldsättning och bondeklassens försvagande varit följer af skuldsättning vid arfskiften.¹ I saknad af tillräckligt material för denna frågas noggrannare bedömande komma vi emellertid att inskränka oss till en kort öfversikt af utvecklingen af den in-tecknade gälden i rikets jordbruksfastigheter, som göres i efterföljande kapitel. Det skall däraf framgå, att stöd icke saknas för det antagandet, att de konservativa arfskiftessedvänjornas upplösning bidragit till missförhållanden äfven i detta afseende.

Återgå vi emellertid till skildringen af de nutida arfskiftessedvänjorna, så uppställer sig vidare den frågan, i hvad mån det i äldre tider gängse bruket ännu bibehåller sig, att *utlösta arfvingar någon tid framåt kvarstanna på familjegården* och biträda vid dennas brukande. Redan är anmärkt, att sedvänjan med gemensamhetsbruk är stadd i försvinnande och hufvudsakligen endast förekommer, då efter-

¹ Jfr A. M. Bergmark, I emigrationsfrågan (Sveriges Landtmannaförbunds Tidskrift 1907. Häft. I och II).

levfande make sitter i orubbadt bo eller då arfvingarna äro minder-åriga. Nu är emellertid spörsmålet, huruvida medarfvingar äfven sedan de blifvit äldre kvarstanna hos efterträdaren på hemmanet och arbeta åt honom mot kost eller lön — en företeelse, som under familjegemenskapen i äldre tider icke var ovanlig.

Af inkomna utlåtanden bekräftas, hvad man på förhand kan förmoda, nämligen att sådant numera sällan förekommer i riket. Endast från Upland, Gästrikland och Hälsingland, delar af Västerbotten, Norrbotten och Lappland äfvensom från några spridda ställen i södra Sverige omförmäles, att vuxna syskon understundom, ehuru icke ofta, kvarstanna en tid på fädernegården. Från det öfriga Norrland, från södra Dalarne samt Västmanlands och Örebro län, från Gottland och spridda orter i södra Sverige säges att detta undantagsvis förekommer. Från hela det öfriga riket berättas det numera aldrig eller nästan aldrig ske. Endast då det är fråga om ogifta systrar eller sjukliga och svagsinta syskon kan ibland inträffa, att dessa beredas en fristad i fädernehemmet, men, såsom ofta påpekas, sker detta vanligen blott så länge någon af föräldrarna lefver. Då dessa äro döda och en broder eller sväger öfvertagit hemmanet, fordrar denne full ersättning, om han skall hysa och föda sådana släktingar; hvarvid vanligen tillgår så, att de senares arfsandelar få innestå under den förres förvaltning. Men ofta omförmäles, att efterträdaren på gården alls icke vill veta af dylika systrar och svägerskor; de utackorderas hos främmande personer eller skickas till fattighuset.

Man finner här åter, huru känslan för syskongemenskapen blifver allt mindre utmärkande för allmogeklassen. Att hysandet af sjukliga släktingar bjuder emot, är förklarligt, och torde väl icke heller i äldre tider hafva betraktats annat än såsom en tunga. Men hos bondeklassen i äldre tider fanns en viss ömtålig känsla för familjens värdighet, som gjorde, att medlemmar af denna ogärna utsattes för förnedringen af att utackorderas eller sättas på fattighuset. I Norrland och Dalarne lefva dessa åskådningar ännu mest oförminskade kvar. Penningesynpunkternas genomträngande i nyare tid har emellertid försvagat den psykologiska grundvalen för dessa känslor af familjevärdighet och ståndsvärdighet. Man iakttaget, huru de krassa och egoistiska beräkningarna alltmera träda i förgrunden.

Att vuxna och arbetsföra syskon och särskildt bröder kvarstannade på fädernegården och mot kost eller lön arbetade åt den nye ägaren, skedde väl äfven i äldre tider mest på grund af nödvändigheten. Själftändighetskänslan har ju städse utmärkt allmogen, och för utlösta arfvingar har det städse varit ett mål att på annat håll komma under eget tak. Men fordom fanns dock ofta så mycken känsla af familjegemenskap, att det icke bjöd de utlösta arfvingarna

direkt emot att i väntan härpå kvarstanna en tid på fädernegården. Den gynnade arfvingen stödde dem efter förmåga i deras sträfvan- den; ett påtagligt bevis härpå äro de norrländska odals- eller skatte- torpen, som, där hemmansklyfning var oändamålsenlig eller rent af lag förbjuden, upplätos till utlösta medarfvingar på förmånliga villkor. Intet torde i dessa fall hafva hindrat den gynnade arfvingen från att med stöd af lag och sedvänja taga hela hemmanet; icke desto mindre verkade familjehänsynen därhän, att man skred till lagöfverträdelser och utsatte sig för de följder, detta kunde medföra. På vissa orter i den s. k. Roslagen af Stockholms län fortleva ännu dessa och lik- nande drag af en utpräglad familjegemenskap. Men i stort sedt hafva dessa åskådningar numera försvunnit. En utpräglad motvilja gör sig gällande hos utlösta bröder att stanna kvar i hemmet, särskildt se- dan föräldrarna dött. Hellre taga de tjänst på en främmande gård, och ofta är motviljan mot hemmet, sedan detta öfvertagits af en med- arfvinge, så stor, att ensamt däraf emigration framtingas.

Förklaringen till dessa åskådningar ligger icke enbart i en för- svagad känsla af familjegemenskap. Penningehushållningens genom- trängande har äfven på så sätt bidragit därtill, att hemmasönerna numera mera allmänt kräfva kontant ersättning för sitt arbete på fädernegården. Ännu då fadern lefver äro de vuxna bondsönerna nu- mera föga nöjda med att arbeta mot bara kosten; de fordra där- jämte, i likhet med drängar, en kontant lön. Än mera är detta fal- let, då fadern är död. Samma allmänna kraf på kontanter gör sig gällande vid arfskiftena, där, såsom förut påpekats, fordran på kon- tant utlösning i stället för reserver blir allt vanligare. Dessa genom- brytande åskådningar äro alla uttryck för naturalhushållningens upp- lösning. Man kan iakttaga, huru, allteftersom känslan för familjesam- hörigheten upplöses, de hemmasöner, som icke få öfvertaga fäderne- gården, skarpare än i äldre tider differentiera sig från den på hem- manet kvarlevande grenen af släkten. De känna sig i sina ekono- miska intressen alltmera solidariska med den lösa tjänsteklassen, som de dock icke af födsel tillhöra. Liksom drängar och pigor i öfrigt är det för dem ett mål att betinga sig största möjliga kontanta års- lön, då ju denna är medlet till förvärfvande af själfständighet. Skulle de stanna på fädernegården, så vore handlingsfriheten härutinnan icke bevarad. Fördenskill framdrifves äfven häraf de yngre bondeele- mentens nutida flykt från hemmen.

De symptom af de konservativa arfskiftessedvänjornas upplösning, som vi hitintills betraktat, hafva icke direkt haft afseende å bond- gårdarnas öfvergång i oskylda händer. Såsom redan anmärkts, sam- verka emellertid de olika liberala sedvänjorna till att öka möjlighe- terna för *försäljning till oskyld*. Allteftersom försäljning till arf- vinge emot undantag blir mindre vanligt, öfverlämna de gamla bön-

derna alltoftare frågan om efterföljden på hemmanen till arfvingarna själva, utan att göra sin vilja härutinnan gällande; och allteftersom arfvingarnas känsla för gårdens bevarande inom familjen försvagas, så framträda intresse motsatserna vid arfskiftena skarpare och oförenligare. Sedvänjan att ideellt klyfva hemmanen äfvensom krafvet på utlösning till högre värden för då alltoftare med sig, att det föranstaltas om *offentlig auktion* å familjegården. Endast om någon af arfvingarna därvid stannar vid högsta budet, stannar gården inom familjen, i annat fall säljes den till oskyld, likgiltigt hvem denne är.

Försäljning af arffallna bondehemman till oskyld hörde i äldre tider till undantagen. Huru påtagligt förhållandena härutinnan i senare tid förändrat sig, framgår till fullo af de inkomna utlåtandena. Äfven i vissa delar af Norrland, där arfskiftessedvänjorna dock i flera afseenden bibehållit en konservativare karaktär, börjar bortauktioneringen af arffallna fastigheter blifva regel. Särskildt är detta fallet i de mest industrialiserade trakterna, såsom Medelpad. I Värmland med kringliggande delar af Västsverige, i Skåne och Halland samt i stora delar af Småland och Västergötland är försäljning på offentlig auktion numera äfven regel. Rätt ofta förekommer sådan inom flera andra delar af mellersta och södra Sverige. Endast undantagsvis har detta bruk hittills vunnit insteg i större delarna af Norrland och Dalarne samt i Mälarprovinserna, Östergötland och på Gottland.

Närmare upplysningar föreligga icke därför, huru ofta någon af arfvingarna vid sådana auktioner inropar fastigheten. Ofta torde väl detta ske, men ofta torde äfven oskyld person stanna vid högsta budet. Det är säkert, att utvecklingen går i den senare riktningen. Att hemmanet öfvergår till oskyld, då det bortauktioneras för omvändiga arfvingars räkning, ligger i sakens natur. Då hemmanet är litet eller mycket gäldbundet och boets ställning är svag, torde så ock blifva förhållandet. Desslikes då hemmanet är för dyrt att lösas af någon af arfvingarna och framför allt då hemmanet besitter större skogsarealer och därför med fördel kan utbjudas till kapitalstarkare skogspekulanter eller bolag. Både det förhållande, att hemmanet är litet, och det förhållande, att det är stort, kan underlätta dess öfvergång i främmande händer. Då arfslotterna äro många eller sämjan mellan arfvingarna mindre god, blir detta vanligen resultatet.

Ett arffallet bondehemmans försäljning på offentlig auktion till oskyld person betecknar de gammalsvenska arfvejordåskådningarnas och familjesynpunkternas fullständiga upplösning. Det är resultat af ett undergräfningsarbete, hvars olika symptom äro här ofvan angifna. En upplösning har ägt rum af samhörighetskänslan mellan den äldre och den yngre generationen, intresset hos den förra för fa-

miljegårdens framtid har slappnat; har detta icke skett, så har den yngre generationens respekt för den äldres dispositioner i fråga om fädernegården och dess känsla för denna försvunnit, och mellan arfvingarna inbördes göra sig endast egoistiska synpunkter gällande.

Af det ofvan anförda har framgått, att inom den svenska bondeklassen betänkliga omvandlingar i denna riktning försiggå. Visserligen bibehålla bönderna ännu på många orter mycket af sin forna karaktär. Såsom det vill synas, är detta företrädesvis fallet i Norrland och Mälareprovinserna; i dessa trakter synes undantagsinstitutionen ännu vara vanligare, utlösningsvärdena vara lägre, fordringarna på kontant utlösning vara mindre utbredda, känslan af gemenskap mellan arfvingarna vara något starkare och jordens bortauktionerande mera undantagsvis förekomma. Äfven i somliga delar af Norrland har dock utvecklingen bragt dessa sedvänjor i upplösning. I Dalarne och Östergötland synas likaledes de konservativa arfsedvänjorna i vissa afseenden vara mera bibehållna; i allt fall är äfven där bortauktionerandet till oskyld mindre vanligt. Inom det öfriga riket åter är penningehushållningen och penningesynpunkterna i starkt framträngande, om ock i somliga trakter än den ena, än den andra af de äldre åskådningarna och sedvänjorna lefver starkare kvar. Mellan olika provinser inom dessa trakter råda icke synnerligen markerade skiljaktigheter. Dock kan med säkerhet fastslås, att de gamla sedvänjornas upplösning ingenstädes är så stark som inom Värmland och Dalsland. Äfven torde det framgå, att de liberala åskådningarna äro åtminstone lika framträdande hos allmogen i de fattigare och aflägsnare skogsbygderna som hos bondeklassen på de stora slättbygderna. Det vill t. o. m. synas, som skulle de hafva slagit mest igenom i de förra orterna; ett förhållande som står i öfverensstämmelse med hvad om jordstyckningen, den ekonomiska ställningen och utvandringen i dessa bygder skall i annat sammanhang anföras.

Den i detta kapitel behandlade omvandlingsprocessen i bondeklassens åskådningar om släktjorden utgör den bakgrund, mot hvilken man har att betrakta den nutida fastighetshandeln och bondeklassens försvagande.

III. Jordmobiliseringen i Sverige. Dess verkningar i afseende å herregårdarnas undergång, bondeklassens försvagande samt jordens skuldsättning och vanhäfd.

Det är uppenbart, att ett nära samband har bestått mellan den i föregående kapitel skildrade utvecklingen af bondeklassens åskådningar om arfvejorden samt utvecklingen af fastighetshandeln och fastighetsspekulationen på landsbygden. Så länge bondhemmanen, såsom i äldre tider, som regel gingo i arf inom de gamla släkterna, saknades väl icke köpetransaktioner med hemman och hemmansdelar, men det var då oftast fråga om öfverlåtelser till arfvingar eller mellan släktingar. Försäljningar till oskylda ägde mera undantagsvis rum. Än mindre utbredda voro försäljningarna till personer utom bondeklassen; det gällde då möjligen hemman i bergslager och bruks-trakter, hvilka voro begärliga för bruksrörelsen. En fastighetshandel och fastighetsspekulation i modern mening existerade icke. Under loppet af det 19:de århundradet åter, och särskildt under tiden från 1850—1860-talen, har bondjorden i allt större utsträckning kastats ut i fastighetshandeln och i icke oväsentlig grad öfvergått i händerna på personer af andra samhällsklasser. Att detta har varit möjligt, har djupast berott på den psykologiska omvandlingsprocess, för hvilken vi i det föregående redogjort. Vi skola i det följande få tillfälle påpeka, huru denna omvandlingsprocess äfven på andra sätt, framförallt genom dess inflytande på emigrationsföreteelsen, kring-skar och försvagar bondeklassen.

Uti denna studie är det visserligen i främsta rummet fråga om bondjordens mobilisering samt dess verkningar. Af detta skäl har ock hufvudvikten lagts på bondeklassens åskådningar och sedvänjor i afseende å arfvejorden. För att få bilden af den nutida situationen fullständig, bör man emellertid äfven taga i betraktande klassen af jordbrukande ståndspersoner samt de omvandlingar, som ägt rum inom denna. Nedan skall påpekas, huru under tiden intill 1860-talet en öfvergång af frälsejord i bondehänder i icke ringa utsträckning ägde rum. De stora jordpossessionerna kringskuros på flera orter genom försäljning till bönder af allmänna frälsehemman samt af rå- och rörshemman. Redan under den stora krisen på 1850-talet började emellertid försäljningar af annat slag af ståndsegendommar att förekomma. Från denna tid datera sig de sedermera, särskildt under tiden från 1880-talet, allt vanligare försäljningarna af herresäten till patroner och kapitalister utom de gamla ståndsfamiljerna. Äfven denna företeelse och dess följder skola i det följande tagas i betraktande.

En skildring af fastighetshandelns historiska utveckling i Sverige möter stora vanskligheter. Visserligen kunna härom anföras talrika, på personliga erfarenheter grundade uttalanden af enskilda personer. Uti det föregående hafva äfven refererats åtskilliga sådana uttalanden från 1850- och 1860-talens riksdagar, hvilka dels visa, att fastighetshandeln på denna tid var stadd i stark utbredning, och dels återspegla de uppfattningar, som gjorde sig gällande beträffande denna företeelses sociala och ekonomiska verkningar. Någon precisare kännedom om fastighetshandelns omfattning lämna emellertid dessa uttalanden icke. I afseende å dess verkningar i fråga om jordens öfvergång till nya samhällsklasser samt jordbrukets utveckling, voro uttalandena än mera sväfvande och gingo esomoftast i motsatta riktningar.

I viss mån belysande för fastighetshandelns utveckling i Sverige äro emellertid de i justitiestatsministrernas (sedermera chefens för justitiedepartementet) ämbetsberättelser innehållna uppgifterna om beviljade lagfarter under tiden fr. o. m. år 1833. Vi vilja begynna med en redogörelse för de slutsatser, som ur detta material kunna dragas beträffande fastighetshandeln. De i samma ämbetsberättelser innehållna uppgifterna om beviljade, förnyade och dödade inteckningar kunna vidare användas till att i allmänna drag belysa utvecklingen af jordens skuldsättning; en fråga som står i visst samband med jordmobiliseringen.¹ Några anmärkningar härom följa ock nedan. Beträffande fastighetshandeln i senare tid och dess följder grundar sig framställningen, dels på häröfver gjorda enquêter,² dels på personliga iakttagelser, dels beträffande norra Sverige på de i den s. k. norrlandsfrågan gjorda utredningarna.

Fastighetshandelns utveckling under tiden 1833—1907. Utvecklingen under samma tid af jordens skuldsättning. Den nutida fastighetshandeln i allmänhet.

Tabellen A bland tabellbilagorna angifver det i kronor uttryckta *saluvärdet å den fasta egendom på landsbygden, som blifvit såld och lagfaren* under ett hvart af åren 1833—1907. Tabellen B angifver femårssummorna¹ af de i tabellen A innehållna siffrorna, äfvensom motsvarande femårssummor¹ för den fasta egendom, som blifvit *frivilligt*, och för den fasta egendom, som blifvit *efter utmätning och konkurs* såld och lagfaren. Dessa tabeller A och B innehålla det statistiska material, hvarpå vår kännedom om fastighetshandeln i riket under det gångna århundradet i främsta rummet grundar sig. Därtill komma vidare tabellerna C och D, angifvande saluvärdet å

¹ Se sid. 51 och nedan sid. 64 o. följ. — ² Jfr nedan sid. 68. — ³ För perioden 1833—35 treårs-
umman.

den af allmogen från olika ståndsklasser köpta, resp. sålda fasta egendomen på landsbygden under åren 1833—1867, af hvilka tabeller tabellen E innehåller vissa sammandrag samt en bearbetning.

Beträffande ifrågavarande statistiska materials tillförlitlighet må anmärkas följande. Då siffrorna uti ifrågavarande tabeller blifvit uttryckta i samma myntenhet, äro de väl i detta afseende jämförliga med hvarandra. Emellertid förefinnes vid deras begagnande gifvetvis den olägenhet, att de uttrycka saluvärdet å den lagfarna fasta egendomen under loppet af ett tidsskede, hvarunder den fasta egendomen i riket undergått betydande värdeförändringar. De, då man rör sig framåt i tiden, i allmänhet stigande siffrorna i tabellen A behöfva således icke uttrycka en verklig ökning i fastighetshandels omfattning, försåvidt egendomsvärdena samtidigt befunnit sig i en motsvarande stegring. Nu äger man i hufvudsak blott på grund af taxeringsvärdena en kännedom om jordvärdet och dettas förändringar, och först fr. o. m. år 1862 kunna taxeringsvärdena för öfrigt läggas till grund för en i någon mån jämförlig serie af siffror.¹ Under tiden före 1860-talet får man således inskränka sig till vissa sannolika slutsatser om fastighandels utveckling, och på grund af taxeringsvärdets brister såsom mätare å jordvärdet får man äfven under tiden därefter blott med stor försiktighet begagna materialet.

En annan omständighet, som bör beaktas, är följande. Tabellerna innehålla, i enlighet med de officiella källor, hvarpå de grunda sig, endast uppgifter om värdet af all den sålda och lagfarna fasta egendomen på landsbygden, således utan särskiljande af jordbruksfastighet och s. k. annan fastighet. Under den tid, då i bevillningssystemet ännu ingen skillnad gjordes häremellan, och f. ö. än längre fram i tiden, föranleder detta mindre olägenhet, då s. k. annan fastighet då ännu icke hade någon större betydelse. Under de senaste decennierna åter har äfven på landsbygden taxeringsvärdet å »annan fastighet» af kända grunder starkt ökats. Det gifves af tabellerna ingen möjlighet att afgöra, i hvad mån fastighetshandeln har haft afseende å sådan egendom, som ju i härvarande sammanhang icke direkt kommer i betraktande. Beträffande jordbruksfastigheternas mobilisering få vi alltså med än större reservation draga våra slutsatser.

Vi vilja emellertid betrakta utvecklingen, sådan den illustreras af de ifrågavarande statistiska tabellerna. År 1833 uppgafs värdet af den sålda och lagfarna fasta egendomen på Sveriges landsbygd uppgå till omkring 21¹/₂ millioner kronor. Under de efterföljande årtiondena var denna siffra stadd i nästan oafbrutet stigande,² hade år 1840

¹ I afseende å taxeringslängderna under den därförutgående tiden, jfr *Nils Wohlin, Jorddelningsväsendet i Sverige och statistiken. Ekon. Tidskrift 1907.* — ² Mindre sänkningar kunna iakttagas 1836-37, 1842-44, 1849-50.

uppgått till 30 $\frac{1}{2}$ millioner kronor, år 1850 till 46 millioner kronor och år 1854 till omkring 54 $\frac{1}{2}$ millioner kronor. Under den stora högkonjunkturen vid midten af 1850-talet tog fastighetshandeln ett förut okänt omfång. Den sistnämnda siffran sprang år 1855 upp till 67 $\frac{1}{2}$ millioner kronor och år 1856 till 98 millioner kronor, d. v. s. det ägde på två år nära nog en fördubbling rum uti saluvärdet å den lagfarna egendomen. Under åren efter den stora krisen 1857—58 sjönk siffran åter och stod under depressionsåret 1860 på omkring 67 millioner kronor. Den steg sedan åren 1861—63, sjönk åter något åren 1864—66, men steg i stort sedt fr. o. m. året 1867, så att siffran vid ingången af 1870-talet uppgick till mellan 70 och 80 millioner kronor årligen.

Under tiden 1833—1870 hade alltså saluvärdet å den egendom, som årligen gick i handel, *mera än tredubblats*. Nu är det visserligen ett bekant förhållande, att jordvärdet under vissa delar af detta tidsskede, särskildt under åren 1850—57, var underkastadt icke obetydliga stegringar,¹ i samband med det sjunkande penningvärdet, de stigande spannmålspriserna, den ökade sädesodlingen och sädesexporten samt i allmänhet de stigande konjunkturerna. Det är emellertid säkert, att jordvärdet icke i stort sedt steg i samma grad som ofvan anförda siffror. Intet tvifvel råder därom, att fastighetshandeln under 1840—1860-talen var stadd i tilltagande, och särskildt är det påfallande att den stora uppsvingsperioden på 1850-talet inledde en ny fas i jordmobiliseringens historia. Vi hafva redan varit i tillfälle att anføra en del dåtida uttalanden om denna företeelse.

Vid en granskning af tabellerna framgår i afseende å fastighetshandelns utveckling inom *olika delar af riket* följande. Inom Upsala, Södermanlands, Östergötlands, Kronobergs, Blekinge, Göteborgs och Bohus, Örebro, Västmanlands och Kopparbergs län tillväxte saluvärdesumman å försålda fastigheter på landet mindre starkt än hvad fallet var inom riket i medeltal. Inom Stockholms, Jönköpings och Kalmar län var tillväxtens progression ungefär lika med den inom riket i medeltal förekommande. Ehuru intet är bekant om jordvärdets förändringar i dessa delar af riket, jämfördt med samma förhållande i det öfriga södra och mellersta Sverige, så torde dock den slutsats sannolikt kunna dragas, att jordmobiliseringens utveckling i de förra provinserna var långsammare än inom riket i medeltal. Nämnda provinser bilda, om undantag göras för Göteborgs och Bohus län, det s. k. östsvenska demografiska hufvudområdet, hvars särregna agrariska utveckling är i ett föregående sammanhang behandlad² och i det efterföljande samt i senare sammanhang skall ytterligare undersökas.

¹ Jfr t. ex. åtskilliga uttalanden vid 1850- och 1860-talens riksdagar, refererade i kap. I. — ² Jfr *Nils Wohlin*, Den jordbruksidkande befolkningen i Sverige 1751—1900. (Emigrationsutredningen Bil. IX).

Å andra sidan framgår af tabellen, att saluvärdesumman å försålda fastigheter på landet tillväxte starkare än inom riket i genomsnitt på Gottland samt inom Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Älfsborgs, Skaraborgs och Värmlands län äfvensom inom de öfre norrländska länen. Särskildt inom Skåne samt inom de norrländska länen var så förhållandet. Nu är det väl icke osannolikt, att särskildt i Skåne samt i Norrland fastighetsvärdets stegring äfvenledes var starkare än hvad fallet var i medeltal inom riket. Men sannolika skäl tala dock för den slutsats, att fastighetshandelns utveckling verkligen var starkare inom de nu betraktade provinserna än inom riket i genomsnitt, och således i än högre grad häftigare än inom de förut betraktade östsvenska länen. Med undantag för Gottland sammanfalla emellertid dessa provinser, som uppvisade en starkare jordmobilisering, med de s. k. västsvenska och nordsvenska demografiska hufvudområdena. Betydelsen af denna öfverensstämmelse är redan berörd i föregående redogörelse för arfskiftessedvänjornas utveckling, och skola vi därtill vidare återkomma.

Hvad beträffar jordmobiliseringen under det nu betraktade tidskedet i allmänhet, så har redan anmärkts, huru en af dess mest i ögonen fallande verkningar var öfvergången i bondeklassens ägo utaf egendomar, som förut tillhörde ståndspersoner. Under 1850- och 1860-talens riksdagar erinrades ju icke sällan om detta förhållande. Af våra här utarbetade tabeller C, D och E erhålles en totalöfversikt af denna företeelse. Det framgår, att allmogen under perioderna 1833—35, 1836—40, 1841—45, 1846—50, 1851—55, 1856—60 och 1861—65 från olika ståndsklasser tillhandlade sig fastigheter på landet till värden af respektive 4·72, 10·06, 12·69, 15·35, 19·01, 32·89 samt 21·93 millioner kronor, under det att densamma till olika ståndsklasser afyttrade fastigheter till värden af respektive 2·93, 6·66, 7·96, 11·38, 13·82, 19·21 samt 16·67 millioner kronor. Sålunda köpte allmogen icke obetydligt mera fastigheter än hvad den sålde, nämligen för ungefär följande belopp: 1·78, 3·40, 4·74, 3·98, 5·19, 13·68 samt 5·26 millioner kronor. Tillsammans utgjorde detta under perioden 1833—65 en summa af 38·03 millioner kronor, hvilket var 2 å 3 procent af det sammanlagda taxeringsvärdet å fast egendom på rikets landsbygd vid början af 1860-talet.¹

Den ifrågavarande företeelsen var väl alltså i sin helhet icke alltför betydande, men den var dock af tillräcklig omfattning för att ådraga sig uppmärksamhet. Anmärkas bör därjämte, såsom framgår af tabellen E, att densamma i stort sedt icke förekom i Dalarne och Norrland, där tvärtom de af allmogen till ståndspersoner afyttrade fastigheterna i regel representerade större värden än de af allmogen köpta. Företeelsen var i stället inskränkt till södra och mellersta

¹ Jfr tabellen F.

Sverige, ehuru äfven där, i vissa län och under vissa perioder, en utveckling i motsatt riktning kan iakttagas. Särskildt synes emellertid öfvergång af frälsejord till bondeklassen hafva förekommit i Östergötlands och Skaraborgs län samt i Skåne.

Nu anmärkta utveckling var i så måtto märklig, som den sammanföll med det extensiva jordbrukets och storbrukets gynnsammaste period i vår agrariska historia. Det framgår däraf, att trots dessa för en plutokratisk agrarutveckling gynnsamma konjunkturen, som gäfvade anledning till torpareklassens begynnande undergräfvande och statareklassens tillväxt, ägde dock bondeklassen tillräcklig ekonomisk styrka för att icke endast bibehålla, men t. o. m. öka arealen utaf sin innehafda jord. Ännu hade alltså den tilltagande jordmobiliseringen icke i allmänhet hunnit visa sina direkta verkningar i afseende å bondeklassens undergräfvande. Det har emellertid ofvan anmärkts, huru ifrågavarande utveckling, psykologiskt sedt, predisponerade bondeklassen för den utveckling som sedermera har följt. Däröfver vittna äfven siffrorna i tabellen E för Dalarna och Norrland.

Vi vilja nu betrakta fastighetshandelns utveckling under tiden efter 1860-talet. Vid ingången af 1870-talet uppgick, såsom anmärkts, saluvärdet å årligen sålda fastigheter på landsbygden till mellan 70 och 80 millioner kronor. Såsom synes af tabellen A, sprang denna siffra år 1872 upp till öfver 97 millioner och år 1873 till 136 millioner kronor, hvilken sistnämnda siffra var den högsta förekommande ända till år 1894. Under perioden 1872—1893 stod emellertid årliga saluvärdet oftast öfver 100 millioner kronor eller understeg föga denna siffra.

Under denna andra fas i fastighetshandelns utveckling i Sverige, nämligen från slutet af 1860-talet till begynnelsen af den stora högkonjunkturen på 1890-talet, utgjorde således saluvärdet å fastigheter på landsbygden, som årligen gingo i handel, omkring *femdubbla* summan mot hvad fallet var under åren 1833—35. Äfven vid jämförelse med 1860-talet iakttages en afsevärd ökning.

Då taxeringsvärdena å den fasta egendomen på landsbygden fr. o. m. år 1862 äro af något större tillförlitlighet (jfr tabellen F), så är det möjligt att för nu betraktade tidsperiod draga något säkrare slutsatser än under tiden dessförinnan beträffande jordmobiliseringen utveckling. Uti tabellen G äro uträknade procentsiffror, angifvande saluvärdena å den, sedan år 1861, under hvarje period af fem år sålda fasta egendomen på landsbygden, uti procent af de genomsnittliga taxeringsvärdena under motsvarande kvinkvennier. Icke ens dessa procentsiffror äro väl något säkert uttryck för fastighetshandelns omfattning, eftersom det förhållande, att dessa siffror äro högre i vissa provinser än i andra, kan bero på att taxeringsvärdet i all-

mänhet är lägre relativt till saluvärdet i de förra provinserna än i de senare, och samma siffrors stigande under ett visst tidsskede endast kan innebära att saluvärdena stiga relativt till taxeringsvärdena. Denna sistnämnda företeelse tyder emellertid med viss sannolikhet på att fastighetshandeln är stadd i utbredning.

Då hela riket toges i betraktande, steg nu anmärkta procent-siffror från 20 procent under perioden 1861—65 till 22 procent under perioden 1866—70 och 31 procent under perioden 1871—75. Därefter sjönk densamma till 27 procent under perioden 1876—80 och 24 procent under perioden 1881—85, för att under perioderna 1886—90 och 1891—95 förblifva nästan oförändrad, nämligen 25 procent. Om taxeringsvärdena hade stått i öfverensstämmelse med saluvärdena, skulle alltså på 1860-talet den fasta egendom på landsbygden, som under fem år gick i handel, hafva representerat ungefär femtedelen af det sammanlagda värdet af rikets alla fastigheter på landsbygden; under förra hälften af 1870-talet nära tredjedelen och under förra hälften af 1890-talet fjärdedelen därutaf. Nu få väl betydande reduktioner göras uti dessa mått på fastighetshandelns omfattning. Då emellertid taxeringsvärdena, såsom synes af tabellen F, stegrades ganska betydligt under perioden 1861—1885, torde den slutsats icke vara oberättigad, att fastighetshandeln under samma tid var i tilltagande. Då vidare saluvärdena under perioden 1886—90 och äfven 1891—95 torde hafva varit lägre än under den därförutgående tiden, så är det icke uteslutet, att fastighetshandeln, trots de stationära procentsiffrorna under tiden 1881—95, äfven under denna period var i tilltagande.

Dessa förhållanden bestyrkas i viss mån af siffrorna i tabellen B, hvilka visa, huru saluvärdet å efter utmätning och konkurs sålda fastigheter under tiden fr. o. m. 1860-talet var betydligt större än dessförinnan, och särskildt under perioderna 1866—1870 och 1886—1890 uppgick till afsevärda siffror.

I fråga om fastighetshandelns omfattning å olika orter synes af tabellen G, att de där anförda procentsiffrorna, under den nu betraktade perioden 1861—1895, voro lägre än riksmedeltalet inom Upsala, Södermanlands, Östergötlands, Gottlands, Malmöhus och Skaraborgs län, omväxlande öfver och under riksmedeltalet inom Kristianstads, Hallands, Älfsborgs, Värmlands, Örebro och Västmanlands län, men i allmänhet öfver riksmedeltalet inom Stockholms, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Göteborgs och Bohus, Kopparbergs samt de norrländska länen. I fråga om de norrländska länen har detta tvifvelsutantill en del berott på de i förhållande till saluvärdena låga taxeringsvärdena i denna del af riket. Till en del antyder emellertid förhållandet i fråga de i Norrland omfattande fastighetsköpen af bolag. I öfrigt torde procentsiffrorna visa, att — för så vidt undantag göres för

trakten kring hufvudstaden — Upland, Södermanland, Östergötland och Gottland karakteriserades af en mindre utvecklad fastighetshandel än i allmänhet öfriga delar af riket; ett förhållande, som stämmer öfverens med hvad ofvan anförts i afseende å tiden före 1860-talet. Däremot är det vanskligt att draga några slutsatser beträffande de öfriga länens i södra och mellersta Sverige ställning i nu betraktade hänseende. Att fastighetshandeln, åtminstone under vissa femårsperioder, var mycket häftig inom Småland samt inom Värmlands, Örebro och Västmanlands län, torde dock af siffrorna framgå.

Den tredje och senaste fasen i fastighetshandelns utveckling begynte vid midten af 1890-talet. År 1894 sprang saluvärdesumman å försålda fastigheter på rikets landsbygd upp till en siffra af öfver 137 millioner kronor; under år 1895 var siffran mindre, men fr. o. m. år 1896 t. o. m. år 1900 stegrades den på ett sätt, som tillföre icke hade förekommit. Den utgjorde sålunda åren 1896 och 1897 nära 124 millioner kronor, år 1898 nära 145 millioner kronor, år 1899 öfver 150 millioner kronor och år 1900 öfver 161 millioner kronor. Under depressionsåren 1901—1902 sjönk den något, i ungefärlig öfverensstämmelse med siffran för år 1899, men år 1903 sprang summan upp till nära 183 millioner kronor, år 1904 till nära 187 millioner kronor, år 1905 till öfver 223 millioner kronor och år 1906 till närmare 277 millioner kronor; år 1907 utgjorde den nära 256 millioner kronor.

Denna oerhörda ökning uti saluvärdet å den i handel gångna fasta egendomen på landsbygden har visserligen delvis berott på penningvärdets fall samt på jordvärdets stegring. Beträffande sistnämnda företeelse framgår af tabellen F, att taxeringsvärdet å den fasta egendomen på landsbygden under tidsskedet i fråga undergått en icke obetydlig ökning. Denna har dock varit väsentligt mindre än stegringen af nyssnämnda saluvärdesumma. Procentsiffran i tabellen G har äfven betydligt ökat. Medan densamma under perioden 1891—95 var 25 procent, hade den under perioden 1896—1900 stigit till 31 procent och under perioden 1901—05 till 36 procent. Det kan icke dragas i tvifvelsmål, att detta förhållande antyder en betydande ökning uti fastighetshandelns omfattning. Äfven om taxeringsvärdet å den fasta egendomen på landsbygden endast antages uppgå till hälften af marknadsvärdet, så skulle dock numera den fasta egendom på landsbygden, som under loppet af fem år går i handel, representera nära femtedelen af det sammanlagda värdet af rikets fastigheter på landsbygden.

Vid betraktande af procentsiffrorna i tabellen G för de olika länen framgå, beträffande nu behandlade tidsperiod, till en viss grad samma förhållanden som beträffande den förut betraktade tidsperio-

den. Procentsiffrorna hafva varit lägre än riksmedeltalet inom Upsala, Södermanlands, Östergötlands, Gottlands, Kristianstads, Malmöhus, Hallands, Skaraborgs och Västmanlands län; omväxlande öfver och under riksmedeltalet inom Kalmar, Blekinge, Örebro och Kopparbergs län; men de hafva i allmänhet uppgått till eller öfverstigit riksmedeltalet inom Jönköpings, Kronobergs, Göteborgs och Bohus, Älfsborgs, Värmlands och Örebro län äfvensom inom de norrländska länen. Man torde alltså få antaga, att, om undantag göres för Stockholms län, fastighetshandeln inom Mälarelänen och Östergötland samt på Gottland varit af mindre omfattning än inom Norrland samt vissa delar af mellersta och västra Sverige. I viss grad framträder således äfven nu det östra demografiska hufvudområdets säregna karaktär.

Vi hafva endast i korthet angifvit de slutsatser, man synes kunna draga utaf det nu betraktade statistiska materialet beträffande lagfarter på landet. Såsom påpekats, lider detta material af allt för stora brister, för att man därpå skall kunna bygga en noggrannare kännedom om fastighetshandelns omfattning och utbredning. Särskildt olägligt är, såsom redan anmärkts, det förhållande, att ingen skillnad göres mellan jordbruksfastighet och s. k. annan fastighet på landsbygden. I härvarande sammanhang är det jordbruksjordens mobilisering, som egentligen är af intresse. Det är emellertid sannolikt, att de höga procentsiffrorna i tabellen G esomoftast bero på en allmännare förekomst och starkare mobilisering af s. k. annan fastighet (jfr t. ex. Stockholms samt Göteborgs och Bohus län). Materialet lämnar naturligtvis än mindre någon upplysning, i hvad mån fastighetshandeln har haft afseende å större ståndsegendomar samt å bondhemman, huruvida jordbruksjorden genom densamma öfverflyttats till nya samhällsklasser, o. s. v.

Trots samtliga dessa brister, utvisa dock uppgifterna om saluvärdet å lagfaren fast egendom på landsbygden under tiden 1833—1907, att fastighetshandeln i Sverige sedan midten af 1800-talet översägligen tagit ett vid jämförelse med äldre tider utomordentligt omfång. Man ser, huru den svenska jorden i allt vidsträcktare grad blifvit en handelsvara, hvars pris växlar med de industriella konjunkturerna, och man iakttagur huru densamma i allt större omfattning kastas ut på marknaden.

Vid undersökningar öfver jordmobiliseringen är det vanligt att såsom en därmed nära sammänhängande företeelse betrakta *jordens skuldsättning*. Det är en flerstädes utomlands gjord erfarenhet, att jordens skuldsättning är större i sådana trakter, där fastighetshandeln är mera utvecklad, än på orter, hvarest jorden i större utsträck-

ning hålles bunden inom bondesläkterna. Att skuldsättningen befordras af fastighetsspekulationen ligger i sakens natur. Tydligt är dock sammanhanget mellan jordmobiliseringen och skuldsättningen af mera sammansatt art. Skuldsättningen kan ju äfven bero på ett ökad anlitande af den hypotekariska krediten från den gamla jordbrukareklassens sida och behöfver i sådant fall icke gå hand i hand med fastighetshandelns tillväxt. Den kan ock hafva sin grund i det förhållande, att jorden varit föremål för en följd af arfskiften, där kontanta medel saknats för arfvingarnas utlösen, i hvilket fall den är utan direkt sammanhang med jordmobiliseringen. För Sveriges vidkommande är det på grund af felande material för frågans bedömande icke möjligt att i detalj undersöka, i hvad mån fastighetshandeln har påverkat utvecklingen af jordbruksjordens skuldsättning.

Allmännare sedt kan dock sägas, att dessa två företeelser tillhöra samma historiska epok och i viss grad äro att återföra till samma historiska orsaker. Jordens skuldsättning i modern mening var under den gamla naturalhushållningens tid okänd. Väl belastades hemmanen af arfsandelar, men dessa torde oftast icke hafva in-tecknats och voro till följd af de gamla arfskiftessedvänjornas beskaffenhet jämförelsevis låga relativt till hemmanens värden. Först i och med penningehushållningens genomträngande blef det för jordbrukareklassen i större utsträckning behöfligt att anlita den hypotekariska krediten, och ställdes sådan kredit genom de upprättade hypoteksinrättningarna i större utsträckning till dess förfogande. Penningehushållningens genomträngande och den därmed förenade omvandlingsprocessen i bondeklassens gamla åskådningar om arfvejorden var emellertid äfven den allmänna historiska anledningen till fastighetshandelns utveckling. Direkt har denna sistnämnda omvandlingsprocess i så måtto bidragit till att öka skuldsättningen, att de nyare arfskiftessedvänjorna föranledt hemmanens belastning med större arfsandelar än i äldre tider.

Vi anse oss af dessa skäl böra inskjuta några anmärkningar om skuldsättningen i det svenska jordbruket. Dessa anmärkningar grunda sig på de i justitiestatsministerns (sedermera chefens för justitiedepartementet) ämbetsberättelser innehållna statistiska uppgifterna från tiden 1833—1907 om *in-teckning i fast egendom på landsbygden*.

Tabellen H angifver skillnaden mellan beviljade och dödade in-teckningar uti fast egendom på landsbygden under hvart och ett af åren 1833—1907. Tabellen J angifver femårssummorna af samma siffror.¹ Tabellerna K och L angifva sistnämnda summor² beträffande sådan fast egendom på landsbygden, som under perioden

¹ För perioden 1833—35 treårssumman. — ² För perioden 1833—35 treårssumman, för åren 1866—67 tvåårssumman.

1833—67 innehades af olika ståndsklasser. Dessa tabeller H—L äro endast användbara till att belysa skuldsättningens årliga utveckling. Öfver skuldsättningens verkliga höjd vid olika tidpunkter föreligga fr. o. m. år 1877 uti omnämnda ämbetsberättelser vissa beräkningar, hvilkas resultat äro angifna i tabellen M.

Åren 1833—34 uppgick skillnaden mellan årligen beviljade och dödade inteckningar uti fast egendom på rikets landsbygd till en summa af 3 å 4 millioner kronor. Under 1830—1840-talen var denna siffra i stort sedt stadd i tillväxt, om ock mindre oregelbundenheter förekommo. År 1850 hade den uppgått till närmare 19 millioner kronor och år 1855 stod densamma vid 16 millioner kronor och något däröfver. Detta var den första fasen i skuldsättningens utveckling, som tydligt visar hypoteksinrättningarnas alltmera utvidgade verksamhet.

Den andra fasen inleddes med den stora högkonjunkturen på 1850-talet. Det är synnerligen anmärkningsvärdt, att såväl jordmobiliseringen som skuldsättningen vid denna samma tidpunkt togo förut okända proportioner. Skillnaden mellan årligen beviljade och dödade inteckningar i den fasta egendomen på landsbygden steg år 1856 till närmare 25 millioner kronor samt åren 1857 och 1858 till öfver 43 millioner kronor. Under de därefter följande åren intill år 1875 var väl siffran lägre och visade oregelbundna kastningar; dock synes, att jordens skuldsättning nu fortgick starkare än under tiden före 1850-talets högkonjunktur. Vid midten af 1870-talet synes åter en ökning i den årliga skuldsättningen hafva inträdd. Redan åren 1873 och 1874 begynte nämligen en stegring uti den här betraktade siffran; åren 1875 och 1876 sprang densamma upp till omkring 41 millioner kronor, år 1877 till 49 millioner kronor, år 1878 till öfver 58 millioner kronor samt år 1879 till 59 millioner kronor. Under tiden 1880—85 var siffran åter lägre; åren 1886 och 1887 gick den emellertid upp till respektive öfver 44 och 50 millioner kronor. Under tiden därefter och intill år 1898 varierade siffran mellan 23 och 35 millioner kronor.

Tiden 1856—1897 kan betraktas såsom en andra fas i skuldsättningens utveckling; under denna tid gick väl den här betraktade differensen under vissa enstaka år upp till 40, 50 å 60 millioner kronor, men under de flesta åren af perioden var den dock betydligt mindre. Fr. o. m. år 1898, d. v. s. fr. o. m. högkonjunkturen på 1890-talet, kan man, liksom beträffande fastighetshandeln, datera en tredje fas i skuldsättningens utveckling. Den här betraktade siffran sprang nämligen detta år upp till öfver 43 millioner kronor, år 1899 till nära 57 millioner kronor, år 1900 till nära 63 millioner kronor, år 1901 till 66 millioner kronor, år 1902 till 71 millioner kronor och år 1903 till öfver 91 millioner kronor. År 1904 var den väl något lägre,

nämligen 68¹/₂ millioner kronor, men år 1905 hade den ånyo stigit till öfver 91 millioner kronor, år 1906 till 104 millioner kronor och år 1907 till ej mindre än 123 millioner kronor. Fr. o. m. 1890-talets högkonjunktur hafva alltså in-teckningarna i rikets landtfastigheter stigit till förut icke förekommande belopp.

Om ock dessa siffror gifva en antydning om, i hvilken riktning utvecklingen har rört sig, så äro de dock föga ägnade att belysa skuldsättningens verkliga utveckling. De ofvannämnda i här omhandlade ämbetsberättelser innehållna beräkningarna¹ öfver den in-tecknade gälden uti fastigheter på rikets landsbygd kunna möjligen i någon mån komplettera bilden af utvecklingen. Enligt dessa beräkningar (se tabellen M) har den i rikets landtfastigheter in-tecknade gälden från slutet af 1870-talet befunnit sig i fortskridande stegring. År 1877 uppgick den till omkring 657 millioner kronor, år 1880 till 796 millioner, år 1890 till 978 millioner, år 1900 till 1,194 millioner och år 1907 till 1.658 millioner kronor. Vid jämförelse mellan åren 1877 och 1907 har densamma alltså mellan två- och tredubblats. Visserligen har under samma tid äfven taxeringsvärdet å den fasta egendomen på landsbygden i stort sedt ökats. Det framgår emellertid af tabellen, att den in-tecknade gäldens storlek i procent af taxeringsvärdet varit i stigande. Under åren 1877—1880 utgjorde denna procentsiffra i medeltal 33·8 procent, d. v. s. den fasta egendomen på landsbygden var in-tecknad till en tredjedel af taxeringsvärdet. Åren 1881—85 hade procentsiffran stigit till i medeltal 36·4 procent, åren 1886—90 till 39·3 procent och åren 1891—95 till 40·9 procent. Åren 1896—1900 utgjorde densamma i medeltal 40·6 procent, men åren 1901—05 hade den stigit till i medeltal 43·0 procent, och utgjorde år 1906 43·2 procent samt år 1907 ej mindre än 48·3 procent. Äfven om man icke tillmäter siffran för år 1907 mera än en tillfällig betydelse, har alltså ifrågavarande procentsiffra under den nu betraktade tidsperioden ökats med tio procent.

Det är icke här tillfälle att närmare diskutera den frågan, i hvad mån de i tabellen M innehållna siffrorna bevisa en tillväxt af den gäld, för hvilken rikets jordbruksfastigheter i verkligheten hafva. Tvifvelsutän är denna senare mindre, än hvad af dessa siffror angifves. Dels hafva nämligen dessa siffror afseende såväl å jordbruksfastighet som å annan fastighet, och det är sannolikt, att den senares hypotekariska skuldsättning i allmänhet är större än den förras. Siffrorna i fråga grunda sig vidare på vissa beräkningar af skillnaden mellan vid domstolarna å ena sidan beviljade och förnyade, å andra sidan dödade in-teckningar; summan af dessa differenser för nio på hvarandra följande år har ansetts utgöra den in-tecknade gäl-

¹ Angående dessas utförande, se här omhandlade ämbetsberättelse för år 1880, sid. XXI.

den vid det nionde årets slut.¹ Som bekant inlösas och annulleras emellertid en del in-teckningar af gäldenärerna, utan att lagligen dödas; många in-teckningar innehafvas obelånade af den pantsatta fastighetens ägare; ofta belånas in-teckningar till lägre belopp än det, hvarå de lyda; vid amorterings- eller afbetalningslån förnyas meddelad in-teckning till lånens ursprungliga storlek, huru mycket dessa än genom annuiteter eller på annat sätt blifvit förminskade. Det kan icke utan närmare undersökningar afgöras, huruvida de af dessa omständigheter föranledda felen hos ofvan anförda statistik under senare tid böra tillmätas större inflytande än under äldre.

Huru härmed än må förhålla sig, så står dock fast, att den svenska jordens skuldsättning först under det 19:de århundradet blef en allmänna utbredd företeelse, och starka skäl tala vidare för den slutsats, att den in-tecknade gäldens storlek i procent af taxeringsvärdet, särskildt under 1860-, 1870- och 1880-talen, icke obetydligt ökades. Dessa iakttagelser gifva den historiska ramen åt hela företeelsen i fråga. Betraktad i stora drag har jordens skuldsättning varit ett led i samma allmänna utveckling, som fått sin prägel af den tilltagande fastighetshandeln.

* * *

För vinnande af en närmare kännedom om fastighetshandeln på landsbygden och verkningarna därutaf har, såsom omnämnts, en en-quête härom föranstaltats, nämligen bland kronofogdar och härads-skrifvare i riket äfvensom bland ett större antal egendomsagenturer och egendomsagenter.²

Beträffande fastighetshandelns utveckling under den senaste mans-aldern bekräfta åtskilliga af de inkomna utlåtandena hvad ofvan på grund af den officiella statistiken öfver beviljade lagfarter anförts. Under 1870-talet berättas sålunda omsättningen på fastighetsmarknaden hafva varit mycket liflig på många orter i riket; »så snart en fastighet blef till salu, saldes den till enormt högt pris». Under 1880-talet inträffade ett stillestånd, efterföljdt af tvångsförsäljningar »till orimligt låga priser». Från midten af 1890-talet begynte åter en liflig, frivillig omsättning att äga rum, hvilken till stegrade priser fortgick, man torde kunna säga ända till 1907 års kris. Sannolikt torde denna endast hafva föranlett ett öfvergående afbrott i den sedan 1890-talet fortskridande utvecklingen.

I allmänhet gifva de inkomna underrättelserna vid handen, hvad äfven förut anmärkts, att den stora högkonjunkturen under senare

¹ Se det i föregående not anförda ställe. — ² *Emigrationsutredningens* cirkulärskrifvelse af februari 1908. (Jfr *Emigrationsutredningen* Bil. XVII, sid. 6—7).

hälften af 1890-talet inledde en ny epok i fastighetshandelns historia i Sverige. Under tiden dessförinnan var väl fastighetsomsättningen på vissa orter i riket äfven efter nutida måttstock betydande. I skogsbygderna gingo hemman öfver i händerna på skogsspekulanter och bolag, och tvångsförsäljningarna voro särskildt under 1880-talets jordbrukskris af icke ringa omfattning. Man får dock det intrycket, att jordbruksfastigheterna på denna tid ännu icke i sådana massor frivilligt kastades ut på marknaden, att det var fråga om en verklig flykt af den gamla jordägareklassen från jorden. Från midten af 1890-talet och i synnerhet under de senaste åren synes emellertid detta å flera orter hafva varit fallet.

Uti ifrågavarande hänseenden är dock utvecklingen, enligt de inkomna utlåtandena, icke lika långt kommen i alla *delar af riket*. I stora delar af Upland, särskildt i Upsala län samt Västra och Mellersta Roslags fögderier af Stockholms län, uppgifves fastighetsmarknaden ännu vara trög eller rätt trög. I Södermanlands och Västmanlands län har omsättningen visserligen på de senare åren visat större lifaktighet; men å flera orter är den dock i stort sedt trög. Detsamma uppgifves vara fallet i åtskilliga delar af Örebro län, såsom i Västerhälsöfögderna, i aflägsnare socknar af Östernärikes fögderi och i Fellingsbro. Samma förhållande säges bestå i vissa delar af Östergötland (såsom i Hammarkinds, Lysings, Kinda härad), äfvensom i vissa delar af östra Småland och Blekinge (såsom i Tjusts, Tunälans, Konga, Uppvidinge, Kinnevalds, Albo och Östra härad). Slutligen vill det framgå, som vore jordmobiliseringen ännu mindre framskriden i norra Halland och i större delen af Bohuslän äfvensom i aflägsnare delar af Norrland.

Man finner häraf, att i åtskilliga trakter inom Mälarprovinserna och östra Götaland har fastighetshandeln ännu icke gripit allmänt omkring sig. Från spridda orter i dessa delar af riket uppgifves till och med att förekommande lagfarter hufvudsakligen afse försäljningar emot undantag till son eller måg. Dessa om förhållandena i äldre tider vittnande uttalanden äro dock få till antalet.

Helt annorlunda låta utsagorna från andra delar af riket. Från större delen af södra, västra och norra Sverige, framför allt västra Blekinge, Skåne och södra Halland, västra och större delen af Småland, Västergötland, Värmland och Dal, Dalarne samt större delen af Norrland uppgifves marknaden för åtminstone vissa slag af fastigheter vara »liflig», »mycket liflig», »synnerligen liflig», »år från år allt lifligare», och så vidare. Liknande utsagor saknas icke heller från åtskilliga orter inom de delar af riket, hvilka eljest i fråga om jordmobiliseringen bibehållit en konservativare karaktär.

Det är gifvetvis vanskligt, att på grund af allmänt formulerade yttranden vinna en exakt föreställning om fastighetsförsäljningarnas

årliga antal relativt till totalantalet af brukningsdelar. Af spridda upplysningar framgår emellertid att fastighetshandeln på sina håll betraktas såsom varande »liflig» eller »ganska liflig», då vid försäljning till oskyld lagfarternas årliga antal uppgår till 5 å 6 % utaf totalantalet af brukningsdelar. Tvifvelaktigt är, om detta kan generaliseras till att karakterisera yttrandena i gemen. Utsagan, att fastighetshandeln är synnerligen liflig, kan på en ort innebära, att blott ett fåtal gårdar ännu äro kvar hos på orten äldre familjer; på en annan ort får samma uttalande icke tillmätas en sådan vidsträckt innebörd. I hvilken hög grad jordbruksfastigheterna i vissa trakter blifvit handelsvaror framgår emellertid tydligt nog af ett flertal ut-sagor. Från Kind i södra Västergötland omförmåles, att nästan hvartannat hemman är till salu;¹ från Hedemora i Dalarne anföres,² att byar finnas, där under de sista tio åren alla gårdar bytt om ägare, understundom flera gånger. Det är uppenbart, att på orter som dessa icke mycket finnes kvar af den gamla jordägareklassen.

För bedömandet af jordmobiliseringens verkningar är den frågan af vikt, i hvilken utsträckning handeln med jordbruksfastigheter är *spekulationshandel*. Exakta uppgifter härom kunna gifvetvis lika litet som i ofvan anförda afseende erhållas. Säkert är, att en stor del af försäljningarna, särskildt då fråga är om mindre hemmansdelar, sker till personer, hvilka hafva för afsikt att bebo och bruka dessa. Emellertid framgår å andra sidan, att en omfattande handel med fastigheter äger rum i trakter, där nya järnvägar byggas, i närheten af städer, municipalsamhällen och andra i uppblomstring stadda orter, där styckning för egnahems- och villasamhällen pågår eller förberedes samt där skogstillgångar eller andra naturvärden äro af större omfattning och betydelse. Gifvet är, att fastighetshandeln vid dessa tillfällen i större eller mindre omfattning är spekulationshandel. En fastighetsagentur med vidsträckt erfarenhet från Mälare-provinserna och Östergötland anför,³ med särskildt afseende å den senaste ekonomiska uppsvingperioden, att landtgårdar hafva varit ett synnerligen omtyckt spekulationsobjekt; en annan agentur förmåler i afseende å Småland,⁴ att en stor del af fastighetsköpen därstädes varit rena spekulationsaffärer, gjorda af skogshandlare, hvilka funnits i mängd; en tredje berättar från Kind i södra Västergötland,⁵ att folket är af ett oroligt och spekulativt kynne och i stor utsträckning sålt hemmanen till skogsafverkare, hvilka efter afverkningen åter sålt dem. Spekulationsköpens tillväxt under den senaste högkonjunkturen påpekas särskildt af kronofogden i Östersysslets fögderi i Värmland.⁶ Från Östergötland anföres likaledes,

¹ Egendomsagenten L. E. Björkman, Borås, i yttrande den 27 april 1908. — ² Hårdsskrifvaren i Hedemora fögderi i yttrande den 16 maj 1908. — ³ Ljungdahl & C:o, Stockholm, i yttrande juni 1908. — ⁴ A. Jansöhn's egendomsbyrå, Nässjö, i yttrande den 4 juni 1908. — ⁵ Jfr not. 1. — ⁶ I yttrande den 18 april 1908.

att egendomarna numera blifvit affärsvaror, som gå ur hand i hand.¹

Det torde icke vara nödigt att dröja vid så kända företeelser som den nutida fastighetshandeln och de nutida egendomsstyckningarna kring städer, järnvägsstationer och municipalsamhällen. Att fastighetsspekulationen förutom vid skogsaffärer i främsta rummet förefinnes vid dessa tillfällen är allmänt bekant och bekräftas till fullo af de inkomna utlåtandena. Där jordspekulationen i Mälardalarna och Östergötland tagit större fart, såsom i häraderna kring Stockholm, i norra Upland och på åtskilliga orter i Östergötland, uppgifvas sålunda styckningar till egnahems- och villasamhällen samt skogsjobberier vara hufvudanledningarna. I Småland sägas skogsspekulationerna samt järnvägssamhällenas uppblomstring vara de mest verkande orsakerna; i Skåne egnahemsrörelsen och landsbygdens industrialisering, från Öland och Västergötland omnämnas verkningarna af nyanlagda järnvägar; i Värmland, Bergslagen, Dalarna och Norrland omförmäles spekulationen i skogar och vattenfall vara mest framträdande.

Belysande för fastighetshandelns intensitet och dess karaktär af spekulationshandel äro gifvetvis *jordpriserna* å olika trakter samt deras förhållande till jordens realvärde. Öfver sistnämnda fråga kan man visserligen blott få ofullkomliga föreställningar, men äfven förhållandet mellan jordens handelsvärde och dess taxeringsvärde är härvid icke utan intresse. Uti ifrågavarande hänseenden hafva uti den här omhandlade enquëten inhämtats talrika uppgifter från olika delar af riket, hvilkas detaljerade återgifvande dock icke synes tillhöra detta sammanhang. Emellertid bekräftas däraf, hvad man för öfrigt torde hafva sig bekant, att jordpriserna under senare tid, jämsides med den tilltagande fastighetshandeln, äro stadda i stigande och på många orter äro påfallande höga. Härvid bortses från fall af tomtplatser för andra ändamål än jordbruk, hvilka i municipalsamhällen och i närheten af större städer kunna gå upp till 1- å 2,000 kronor tunnlandet; kring Stockholm och Göteborg till 3- å 5,000 kronor och mera. Anmärkningsvärdt är emellertid, att priser å 1- å 3,000 kronor förekomma äfven vid aflägsnare järnvägsstationer i Småland, Västergötland, Värmland och Jämtland, i de stora Dalabyarna, uti fiskaresamhällen i Bohuslän o. s. v. För egentlig jordbruksjord betalas emellertid i Malmöhus län upp till 1,000 å 1,100 kronor tunnlandet, i Kristianstads län 700 å 1,000 kronor; i Blekinge 600 å 700 kronor; i stora delar af riket stå priserna vid 400 å 500 kronor. Ända uppe i öfre Norrland betalas esomoftast 700 å 800 kronor tunnlandet för inägojord. På Upsalaslätten åter och i aflägsnare trakter

¹ Häradsskrifvaren i Åkerbo fögderi i yttrande den 3 mars 1908.

inom Småland, Halland och Värmland är priset nere å 100 å 150 kronor; från enstaka orter, såsom Konga och Sunnerbo i Kronobergs län, södra Gottland och de västra häraderna i Värmland, omnämnas t. o. m. priser å 50 å 30 kronor.

Dessa högst betydande skiljaktigheter hos jordvärdet på olika orter i riket föranledas gifvetvis i viss grad af naturliga förhållanden: jordens olika grad af fruktbarhet, olika gynnsamt läge, olika grad af häfd å odling och byggnader o. s. v. Tydligt förmärker man dock fastighetsspekulationens medverkan härvid. Esomoftast uppgifves, att vid styckningar af egendomar köparna i andra hand få betala ett flerdubbelt pris i jämförelse med det å orten eljest gängse. Från Svartsjö fögderi i Stockholms län anföres sålunda,¹ att högsta jordvärdet för välbelägna egendomar under de senare åren varit omkring 1,000 kr. pr tunnland; vid styckning i tomter betalas emellertid intill 5,000 kr. och däröfver. Från Norra Roslags fögderi i samma län² berättas, att vid styckningar i smålotter dubbla beloppet och mer får betalas. Liknande uttalanden förekomma från Södermanlands³ och Jönköpings län.⁴ I Göteborgs fögderi⁵ sägas de i spekulationssyfte inköpta hemmanen och hemmansdelarna hafva stått i »ofantligt mycket högre pris» än det eljest gängse jordvärdet: medan det senare är 400 å 500 kr. pr tunnland, kunna de förra priserna gå upp till 3,000 kronor. Anmärkningsvärdast är måhända ett uttalande af Kristianstads läns egendomsbyrå,⁶ enligt hvilket priserna vid styckningar till egnahem intill större samhällen uppgått ända till 6,000 å 7,000 kronor pr tunnland.

Det kan ej dragas i tvifvelsmål, att jordpriserna vid tillfållen som dessa i väsentlig mån regleras af fastighetsspekulationen. Men icke blott vid styckningsföretag i närheten af större samhällen, utan äfven i andra fall bestämmes jordvärdet ofta af sådana med naturliga ekonomiska förhållanden icke sammanhängande orsaker. Från talrika orter i riket uppgifves, att där skogsegendomar gå i handel mellan skogsspekulanter, springa priserna ofta upp till flerdubbla taxeringsvärdet, på sina håll till 8, 9 å 10 gånger detta värde. Då skogen sköflats, säljas de sedermera esomoftast för spottstyfrar. Val får antagas, att taxeringsvärdena i dessa fall äro låga. Men det måste ock anses vara en rubbning af de naturliga jordvärdena och af jämvikten på fastighetsmarknaden, då, såsom t. ex. i Nordmarken i Värmland, bolag betala skogrika hemmanslotter med 8 å 10 gånger taxeringsvärdet,⁷ medan inägojorden sedermera bortslumpas för 30 kronor tunnlandet och därunder.⁸ Här hafva hemmansdelarna tyd-

¹ Kronofogden i fögderiet i yttrande den 2 mars 1908. — ² Kronofogden i fögderiet i yttrande den 12 april 1908. — ³ Kronofogden i Vingåkers fögderi i yttrande den 20 maj 1908. — ⁴ Häradsskrifvaren i Ostbo härads fögderi i yttrande den 9 april 1908. — ⁵ Häradsskrifvaren i Göteborgs fögderi i yttrande den 2 maj 1908. — ⁶ Yttrande den 15 juni 1908. — ⁷ Häradsskrifvaren i Nordmarks fögderi i yttrande den 4 april 1908. — ⁸ Protokoll, hållet med vissa representanter för Nordmarks härad å tingsstället Långelanda den 6 april 1909.

ligen nästan helt och hållet förlorat sin karaktär af jordbruksjord och blifvit rena handelsvaror.

Dessa nu anförda uttalanden om den moderna fastighetshandeln gifva väl ingen mera lefvande bild af denna. Korta och reserveradt affattade yttranden af offentliga myndigheter kunna naturligtvis icke ingå på detaljerade skildringar af fastighetshandeln och fastighetspekulationens former och verkningar. De inkomna upplysningarna torde emellertid vara af värde såsom kompletterande den bild af jordmobiliseringen, som förut på statistisk väg erhållits. De bekräfta i alla händelser, att handeln med jordbruksfastigheter i det nutida Sverige är en utbredd företeelse.

De gamla jordbrukande ståndsfamiljernas undergång. Vanhäfdan på herregårdarna.

Vi hafva funnit af åtskilliga uttalanden vid 1850- och 1860-talens riksdagar, att många herregårdar i Sverige redan under den stora krisen på 1850-talet gingo ur de gamla ståndsfamiljernas ägo och kommo i händerna på en ny klass af possessionater, hvilka sköto upp »som svampar ur jorden».¹ Den officiella statistiken har ock visat, att bondeståndet under decennierna kring århundradets mittd tillhandlade sig icke obetydligt mera jord af de gamla herresläkterna än hvad dessa köpte af bondeståndet.²

Dessa företeelser voro inledningen till en utveckling, som blifvit af icke ringa betydelse i vårt lands agrariska och sociala historia. Om äfven öfvergången af frälsejord i bondehänder sedermera fick mindre omfattning, så fortsatte nämligen den utveckling, som kännetecknades af de gamla herregodsens öfvergång ur de gamla familjernas ägo. Storbrukets växande svårigheter i och med spannmålsprisernas fall och arbetslönernas stigande undergräfvade på många håll dessa familjers ekonomiska existens. Brist på rörligt kapital för jordbrukets skötande efter den nya tidens grundsatser samt ett oförsiktigt begagnande af de allt talrikare möjligheterna till hypotekslån ruinerade många gamla godsägarefamiljer. Härtill bidrog ock de gamla patriarkaliska arbetareförhållandenas upplösning samt oförmågan hos jordbrukarna af gamla stammen att anpassa driften efter kapitalistiska grundsatser. Slutligen, och kanske såsom betydelsefullaste faktor, har hos sönerna till den gamla godsägaregenerationen kommit samma brist på intresse för jordbruket och likgiltighet för fädernegårdens bevarande inom släkten, som vi påvisat inom stora lager af den nutida bondegenerationen.

¹ Jfr sid. 19. — ² Sid. 60.

Dessa omständigheter i förening hafva föranlett, att de gamla herresätena, särskildt sedan 1880-talets jordbrukskris, i allt större utsträckning kommit i nya händer. Af den ofvan omnämnda enquëten om fastighetshandeln framgår äfven, att, med undantag af fideikommisserna, numera knappast några herregårdar längre finnas i Sverige, som äro kvar i de gamla ståndsfamiljernas ägo. Det öfvervägande flertalet af dem har kommit i händerna på främmande personer: industriidkare, byggmästare, pensionärer, grosshandlare, trävaruhandlare, skogsjobbare, konsortier och bolag — personer ur de högre klasserna från städerna eller ur den lägre medelklassen eller personer ur allmogeklassen, som arbetat sig upp till »halfherrar» och »patroner».

Sälunda gå samtliga uttalanden från Mälarelänen i den riktning, att flertalet herregårdar inköpts af på orten främmande personer; i bästa fall kapitalstarka ståndspersoner från Stockholm, hvilka om somrarna bebo corps de logien, men utarrendera jordbruket eller sköta det som amatörer; i sämsta fall jobbare, hvilka sköfva skogen, låta jordbruket förfalla och om möjligt stycka sönder egendomarna. I Östergötland hafva de större egendomarna äfven i stor utsträckning gått ur de gamla familjernas händer, men synas dock oftare än i Mälareprovinserna innehafvas af godsägare, som själfva sköta jordbruket. I Småland hafva däremot jobbare och trävaruhandlare i betänklig grad slagit under sig de gamla herresätena. I de sydsvenska provinserna är utvecklingen liknande den i Mälaredalen: där de gamla godsens säljas, gå de öfver till uppkomlingar och patroner, i Sydsåne alltmera till grossörer, fabriksidkare, ämbetsmän, sockerbruk. Kring Göteborg och i södra Västergötland är det göteborgsmagnater, agenter, virkeshandlare och tomtaktiebolag, i Skaraborgs län »landbrukare», skogspatroner, jobbare och industriidkare, som blifvit ägare till flertalet gamla säterier. I Värmland hafva nästan alla gamla herregårdar kommit i nya händer, ofta från Sydsverige eller Norge inflyttade uppkomlingar.

Det torde alltså icke innebära en öfverdrift att tala om de gamla jordbrukande ståndsfamiljernas *undergång*, om därmed förstås deras undergång som jordbesittande klass. Det tillkommer oss icke här att afgöra, i hvad mån denna företeelse varit ett led i den svenska adelns allmänna demografiska utveckling¹ Ej heller tillhör det detta sammanhang att utveckla betydelsen därutaf, att den nuvarande klassen af större jordägare i Sverige saknar de historiska traditioner samt den homogenitet i afseende å social härkomst samt till och med social ställning, som äro villkor för ett större socialt och politiskt inflytande. Däremot vilja vi något närmare behandla den frågan, hvilken betydelse de större jordpossessionernas ofvannämnda mobilisering

¹ Jfr Pontus Fahlbeck. Sveriges Adel. Lund 1903.

får tillmätas ur ren agrarisk synpunkt, d. v. s. ur synpunkten af storbrukets rationella skötsel och utvecklingsmöjligheter i Sverige.

För ett land med agrariska traditioner och där storbruket ännu är af stor statsekonomisk betydelse, är ju de stora landtegendomarnas goda häfd af synnerlig vikt. De svenska herregårdarna hafva i äldre tider varit af stor betydelse för jordbruksteknikens utveckling. Det har städse varit jordbrukande ståndspersoner, som gått i spetsen vid införandet af nya växtföljder, lämpligare kreatursraser, bättre utdikning, rationellare redskap och brukningssätt. Så småningom verkade sedan exemplet från dem i den omgivande bondbygden. Man kan t. o. m. iakttaga, att i vissa trakter, där herregårdarna tidigast gingo ur de gamla ledande familjernas ägo, har jordbruksteknikens utveckling varit långsammast och har bondjordens skötsel blifvit mest eftersatt.

För upprätthållande af denna storbrukets betydelse äfvensom dess betydelse för sädesodlingen och den rationella ladugårdshandteringen är emellertid oundgängligt, att de stora godsens bibehållas i händerna på jordbrukare med agronomiska insikter och intressen samt hvilka själfva bebo och bruka sina egendomar. Det är gifvetvis angeläget, att ett lands större jordägare äro medvetna om de förpliktelser, hvilka åligga dem såsom innehafvare af stora partier af landets jord. Af så mycket större vikt är detta i en tid som den närvarande, då storbrukets betydelse i vidsträckta kretsar underskattas.

Frågan, huruvida den nutida jordmobiliseringen medfört de svenska herregårdarnas öfvergång i lämpligare händer, har uti den ofvan omnämnda enquëten underställts vissa myndigheter. Därvid hafva förekommit följande uttalanden, hvaruti den åsikten gjort sig gällande, att öfvergången i fråga varit till gagn för egendomarnas häfd eller att denna senare åtminstone icke därigenom lidit.

I Mellersta Roslags fögderi¹ af Stockholms län säges egendomarnas häfd icke hafva lidit genom fastighetsspekulationen. Från några orter inom Upsala län säges den ringa fastighetshandel, som där förekommit, hafva verkat förmånligt på jordens häfd² eller hafva varit utan märkbar inverkan härpå.³ Från Nyköpings fögderi i Södermanlands län⁴ uttalas, att spekulationerna å jordbruksfastigheterna ej verkat menligt å jordens häfd, utan snarare i motsatt riktning. Genom att jorden kommit i nya händer hafva ofta köpare med moderna idéer angående jordens kultur fått realisera dessa, till stor båtnad för dem själfva och grannar; de egendomar, som ligga i vanhäfd, äro sådana, som icke varit i handel på långliga tider, utan skötas efter föråldrade principer. Äfven i Rekarne fögderi⁵ i samma län anses fastighetsspekulationen hafva medfört större intensitet i

¹ Kronofogden i yttrande den 7 april 1908. — ² Kronolänsmannen i Håbo härad i yttrande den 30 mars 1908. — ³ Kronofogden i Olands fögderi i yttrande den 18 april 1908. — ⁴ Häradskrifvaren i yttrande den 14 april 1908. — ⁵ Häradskrifvaren i yttrande den 16 mars 1908.

jordbrukets bedrifvande. Från nästan alla fögderier i Östergötlands län¹ uttalas den uppfattningen, att jorden häfdas väl, trots växlande ägare, eller att fastighetshandeln ej haft menlig inverkan. Från spridda håll i Småland² äro uttalandena af liknande beskaffenhet. Från Blekinge, Skåne och Halland gå de flesta yttranden i samma riktning: ombyte af ägare uti fastigheter har i allmänhet medfört förbättring;³ i allmänhet skötes jorden bättre af ny ägare;⁴ de nya ägarna, som tillägnat sig nutida jordbruksläror, sköta jorden bättre;⁵ fastighetsspekulationens verkningar hafva varit företrädesvis goda, egendomarnas bärkraft har blifvit betydligt ökad samt ett rationellt arbete nedlägges å deras försättande i hög kultur;⁶ vid ombyte kommer jorden vanligen i yngre och driftigare personers händer;⁷ o. s. v. Från en del håll, särskildt i Bohuslän, Västergötland och Närke, komma enahanda uttalanden;⁸ från Kungsörs fögderi⁹ i Västmanlands län uttalas t. o. m. den uppfattning, att fastighetsspekulationens minskning verkat ogynnsamt, då de som velat, men icke kunnat få sälja sina fastigheter, hellre än att göra förluster genom för dryga omkostnader, gjort inskränkningar i afseende å häfden.

Dessa yttranden böra naturligtvis beaktas vid här omhandlade frågas bedömande. Det framgår däraf, att fog finnes för den liberala uppfattningen, att fastighetshandeln kan vara till statsekonomiskt gagn. I åtskilliga fall, såsom det vill synas i Södermanland, Östergötland och de sydsvenska provinserna t. o. m. såsom regel, uppgifves fastighetshandeln i senare tid hafva fört öfver de större jordegendomarna i skickligare och mera energiska jordbrukares händer. Den äldre jordägarearistokratien i Sverige torde, trots sina förtjänster om jordbrukets utveckling under dettas extensiva skede, mångenstädes hafva saknat lust eller förmåga att tillgodogöra sig de senaste decenniernas framsteg i fråga om intensivare växtföljder, rationellare ladugårdshushållning och användande af maskinell arbetskraft. Erfarenheten visar, hvilket ock bestyrkes af ofvan citerade yttranden, att dessa framsteg mångenstädes möjliggjorts först i och med jordegendomarnas försäljning till främmande ägare. Osannolikt synes sålunda icke ett ofvan angifvet yttrande från Södermanland, att vanhäfden oftast träffas på egendommar, som ej på långliga tider gått i handel. Man kan härvidlag äfven erinra om den vanskötsel, för

¹ I denna riktning uttala sig kronofogdarna i Kinda och Ydre (den 15 maj 1908), i Vifolka, Valkebo och Gullberg (den 16 april 1908), i Åkerbo, Bank-kind och H-nekind (den 24 april 1908), i Hammar-kind och Skårkind (den 12 mars 1908), i Finspånge län (den 9 april 1908), i Björkekind m. fl. härader (den 7 mars 1908) i Aska m. fl. härader (den 14 april 1908). — ² I denna riktning uttala sig kronofogdarna i Tyeta, Vista och Mo (den 15 april 1908), i Västra härad (den 13 april 1908), i N. o. S. Vedbo (den 10 april 1908), i Tjust (den 26 mars 1908) äfvensom häradsskrifvaren i Aspeland och Handbörd (den 13 april 1908). — ³ Kronofogden i Västra fögderiet af Blekinge län i yttrande den 23 april 1908. — ⁴ Kronofogden i Ö. o. V. Göinge i yttrande den 3 april 1908. — ⁵ Häradsskrifvaren i Ö. o. V. Göinge i yttrande den 4 april 1908. — ⁶ Häradsskrifvaren i Ingelstad och Jerrestad i yttrande den 2 april 1908. — ⁷ Kronolänsmannen i Frosta häraads västra distrikt i yttrande den 22 mars 1908. — ⁸ Kronofogdarna i Inlands fögderi (den 30 april 1908), i Väne fögderi (den 18 april 1908) i S. Vadsbo fögderi (den 7 maj 1908), i Sköfde fögderi (den 18 april 1908), i Vartofta fögderi (den 11 april 1908), i Barna fögderi (den 13 mars 1908), i Östernärikes fögderi (den 14 april 1908). — ⁹ Häradsskrifvaren i yttrande den 30 mars 1908.

hvilken åtskilliga af rikets fideikommissegendomar veterligen äro ut-satta.

Det synes emellertid a priori tvifvelaktigt, att dessa fördelaktiga följder af handeln med större egendomar skulle vara allmänt förekommande eller ens regel. Då man tager i betraktande hvad ofvan anförts om samhällställning, yrken och syften hos de personer, hvilka nu för tiden uppträda såsom spekulanter och köpare till landtfastigheter, så kan starkt dragas i tvifvelsmål, att herregårdarna i deras händer komma under en bättre förvaltning än förut. Att så långt ifrån är förhållandet, framgår äfven till fullo af ett antal under den ofvan omhandlade enquêten framkomna yttranden, hvilka tydligt vittna om erfarenheter af motsatt slag mot de förut anförda.

Sälunda anföres från Svartsjö fögderi i Stockholms län,¹ att fastighetsspekulationen verkar synnerligen menligt på jordens häfd; landtbruket har därigenom lidit betydligt intrång, och exempel saknas ej, då egendomar helt och hållet råkat i vanhäfd, emedan egendomsspekulanten saknat allt intresse för jordens skötsel. Från Norra Roslags² och Västra³ fögderierna af samma län säges jordens häfd hafva i hög grad lidit, då fastighetsspekulationens syfte varit afverkning af skogen, och egendomarna under kort tid kunna hafva bytt om ägare två å tre gånger. Från åtskilliga orter inom Upsala län anföres den erfarenhet, att egendomar, som ofta gå i handel, vanligen blifva illa skötta.⁴ Särskildt då skogsegendomar varit föremål för spekulation, har häfden nästan alltid betydligt försumrats;⁵ skogsspekulanten utarrenderar landtbruket under afverkningstiden för att sedermera så fort sig göra låter afyttra den sköflade egendomen, och under tiden har jorden utsugits och vanskötts af den tillfällige arrendatorn.⁶ Äfven i de fall, då fastigheter inköpts af egendomsjobbare för styckning, har egendomens häfd blifvit lidande därpå under öfvergångstiden.⁷ Från spridda håll inom Södermanlands⁸ och Jönköpings⁹ län, men särskildt från Kronobergs¹⁰ och Kalmar¹¹ län fästes likaledes uppmärksamheten på skogssköflingarna och häfdens tillbakagång vid spekulation i skogsegendomar. Från Sydsåne¹² omnämnes, att skötseln af jordbruket lämnat mycket öfrigt att önska, då egendomar öfvergått till kapitalister, som icke varit jordbrukare. Från Göteborgs fögderi komma flera uttalanden,¹³ att skötseln är dålig på af fastighetsspekulanter inköpta egendomar; stundom ligga dessa i lägervall. Att

¹ Kronofogden i yttrande den 2 mars 1908. Häradsskrifvaren i yttrande den 4 juni 1908. — ² Kronofogden i yttrande den 12 april 1908. — ³ Kronofogden i yttrande den 7 maj 1908. — ⁴ Kronolänsmanen i Trögds härads distrikt i yttrande den 7 april 1908. — ⁵ Kronofogden i Mellers a fögderiet i yttrande den 29 maj 1908. — ⁶ Häradsskrifvaren i Orbyhus fögderi i yttrande den 25 april 1908. — ⁷ Kronofogden i Orbyhus fögderi i yttrande den 9 juni 1908. — ⁸ Kronofogden i Nyköpings fögderi i yttrande den 11 april 1908. — ⁹ Kronofogden i Östra härads fögderi i yttrande den 2 april 1908. — ¹⁰ Kronofogden i Uppvidinge fögderi i yttrande den 4 mars 1908. — ¹¹ Häradsskrifvaren i Tjusts fögderi i yttrande den 15 april 1908. Kronofogden i S. Möre fögderi i yttrande den 10 april 1908. Häradsskrifvaren i samma fögderi i yttrande den 6 maj 1908. — ¹² Kronofogden i Engelstads och Jerrestads fögderi i yttrande den 7 april 1908. — ¹³ Kronolänsmanen i Askims distrikt i yttrande den 2 april 1908. Dito i Hisings distrikt i yttrande den 12 april 1908. Häradsskrifvaren i fögderiet i yttrande den 2 maj 1908.

egendomar, som komma i skogsspekulanterns händer, i allmänhet blifva i hög grad vanvårdade omtalas från flera håll inom Västergötland, Värmland samt Närke och Västmanland: skogen sköflas; åker, byggnader och hägnader förfalla;¹ genom skogsafverkningarna förorsakas för de flesta egendomar en betydlig värdeminskning, hvilken det torde taga lång tid att ersätta;² jorden utsuges genom grödaförsäljningar och vanskötsel, då till arrendatorer ofta antagas personer, som sakna både vilja och förmåga att tillfredsställande sköta densamma.³

Uttalandena af dessa slag äro ungefärligen lika ofta förekommande som de i motsatt riktning, hvilka ofvan angifvits. Det är sålunda otvifvelaktigt, att den moderna fastighetshandeln i vidsträckt grad haft menliga följder. Den gamla klassen af jordbrukande ståndspersoner ägde i allmänhet ett familjeintresse af att hålla sina egendomar i god häfd eller att åtminstone icke låta dem påtagligen förfalla. De moderna egendomsköparna äro däremot ofta personer, för hvilka de forna herresätena hafva värde endast ur affärssynpunkt. De nutida skogssköflingarna äro härvid en allmänt bekant företeelse. Ofvan har därjämte genom offentliga yttranden från alla delar af riket bestyrkts, att ofta genom fastighetshandeln icke blott skogen, men äfven inägojord, byggnader och andra tillhörigheter utsättas för uppenbar vanvård. Det är sålunda fastslaget, att genom den moderna jordmobiliseringen svenska jordbruksegendomar i betydande antal bragts på förfall.

Det är tydligt, att offentliga yttranden icke kunna innehålla detaljerade skildringar af nu anmärkta missförhållanden. Talrika och ganska allmänt bekanta fall skulle dock kunna anföras, där kända jordagods med betydande värden och berömda traditioner gå som handelsvaror ur hand i hand, vanskötas och förfalla. Det finnes i Värmland mångtaliga egendomar, hvilka köpas och säljas »som gamla mämmar», ej sällan talas och ser man i pressen meddelanden om »det för sin vanskötsel beryktade» godset X, det »sorgligt ryktbara» godset Y i Östergötland o. s. v. Förhållandena hafva faktiskt på sina håll urartat därhän, att vissa egendomar genom den misskötsel, för hvilken de utsatts, och genom den rad af tvifvelaktiga jobbare, genom hvilkas händer de gått, fått ett dåligt rykte, hvilket likasom vidhäftar egendomen. Tydligare kan icke den moderna fastighetsspekulationens fördärfbringande inflytande komma till uttryck.

Från för offentligt ändamål gjorda resor i svenska landsorten kunna vi af egen erfarenhet anföras konkreta fall af svår vanskötsel. Några iakttagna exempel må anföras. I Näs härad af sydvästra Värmland, där talrika större egendomar finnas och där fastighets-

¹ Kronofogden i Redvägs och Kinds häraders fögderi i yttrande den 21 april 1908. — ² Häradsskrifvaren i Fryksdals f gderi i yttrande den 13 april 1908. — ³ Kronofogden och häradsskrifvaren i Salbergs och Väsby fögderi (Västmanlands län) i yttrande den 2 april 1908.

handeln är mycket liflig, hafva de gamla godsägarefamiljerna helt och hållet försvunnit och de flesta egendomarna kommit i händerna på inflyttade grosshandlare, patroner o. s. v. Betydande fält af åkerjord kunde här iakttagas, som enligt utsago icke varit under plog på ett par decennier. På resa utmed landsvägen passerades esomoftast gården, liggande för fäfot, vårdslösa ladugårdar, förfallna och öfvergifna torplägenheter samt statarebyggnader, där murbruket ramlat af, väggdref och säckväf stack fram mellan timret och tidningspapper klädde hålen i fönstren. Vid ankomsten till en större gård i X socken befanns herregårdsallén bevuxen med gräs och full af vindfallna kvistar; på backen vid uthusen gingo de fyra å fem drängarna midt under arbetstiden sysslolösa med ölbuteljer i fickorna; af dem upplystes att »patronen» sedan flera dagar låg i sängen och drack konjak; den förr präktiga herregårdsbyggnaden stod obebodd och med tomma fönster, förutom de två å tre rum på nedra botten, hvilka ägaren begagnade; dess yttre företedde liksom den ansenliga trädgården bilden af svårt förfall. Att jordbruket under en sådan förvaltning sköttes illa, torde icke behöfva utläggas. Af med orten förtrogna personer upplystes, att åtskilliga egendommar i häradet under loppet af några få år bytt om ägare flera gånger, och att deras vanhäfd var påfallande.

Missförhållanden som dessa, om ock icke lika långt gående, äro ej alltför ovanliga äfven på andra orter i riket.

Nu kan visserligen med visst fog göras gällande, att den otillfredsställande nutida häfden på många större landtegendomar ofta är en följd, mindre af ägarens vårdslöshet än af det större jordbrukets allmänna svårigheter. Det är bekant, att nutida arbetsförhållanden och priskonjunkturer äro för storbrukets rentabilitet ogynnsamma. Belastas därjämte egendomarna af större skuldbördor, så är ställningen ofta mycket brydsam. Enligt i sammanhang med emigrationsfrågans utredning infordrade upplysningar¹ kan på åtskilliga orter i riket gammal åkerjord icke tagas under plog endast på grund af brist på arbetsfolk. Under sådana förhållanden har det ofta varit en följd af nödvändigheten, att de stora egendomarna räddats genom skogens realiserande eller att de försåts till köpare, som endast i detta syfte uppträdt som spekulanter. Vanhäfden å inägojorden har alltså i viss grad varit en konsekvens af de nutida jordbrukskonjunkturerna. Men om ock detta medgifves, så visar dock erfarenheten från andra väl häfdade egendommar, att misskötseln i talrika fall ej varit oundviklig, utan haft sina verkliga orsaker däruti, att äganderätten legat i alldeles olämpliga händer.

¹ *Emigrationsutredningens* cirkulärskrifvelse till hushållningssällskapen af september 1907. Frågepunkt N:o 4. (Jfr *Emigrationsutredningen* Bil. XVII, sid. 10).

Det synes oss påtagligt, att frågan om den nutida vanhäfdn på svenska gods bör offentligt uppmärksammas. I fråga om storbruket möter man emellertid esomoftast den åsikt, att intet bör göras åt den nutida situationen, då utvecklingen dock går i riktning af de större egendomarnas styckande till småbruk. Denna utveckling underlättas ju genom nämnda egendomars sjunkande värden och befordras i stort sedt af fastighetshandeln, äfven om vissa olägenheter förorsakas af den egentliga fastighetspekulationen. För den åskådning, som i storbrukens möjligast vidsträckta sönderstyckande ser en af riktlinjerna för vår agrarpolitik, blifva dessa egendomars svårigheter och undergång, om ej välkomna, så dock mindre betänkliga. En diskussion om denna uppfattning skulle föra ut till en undersökning af det allmänna problemet om den för Sverige lämpligaste jordfördelningen, hvilken icke tillhör detta sammanhang. Det är emellertid tydligt, att äfven under antagande af en fortskridande och rastlös styckningsverksamhet, äro dock icke alla storbruk lämpliga för parcellering, och kommer det dessutom att dröja, innan de öfriga alla äro uppdelade. Åtgärder för storbrukets underlättande och till befordrande af de stora egendomarnas goda häfd under den framtid, de sålunda ännu skulle komma att vara af betydelse, äro under alla förhållanden önskvärda. För den åskådning åter, som icke anser storbrukets roll i vår landthushållning vara dömd att försvinna och som ifrågasätter den svenska egnahemsrörelsens oinskränkta gagnelighet,¹ måste den nutida vanhäfdn på ett stort antal af landets gamla jordagods vara en betänklig företeelse.

Af förvissningen om storbrukets utvecklingsmöjligheter följer emellertid förvissningen om att dessa missförhållanden kunna motarbetas och undanröddas.

Bondeklassens försvagande genom emigrationen och utflyttningen till städerna samt bondjordens öfvergång till andra samhällsklasser.

Den s. k. norrlandsfrågan. Vanhäfdn på bondjord.

Den upplösning af bondeklassens forna åskådningar om släktjorden och familjegemenskapen, som vi behandlat i föregående kapitel, är den djupaste orsaken till denna samhällsklass' nutida försvagande. Äfven bondeklassen hade väl kännning af de ekonomiska svårigheter, hvilka bidrogo till de gamla jordbrukande herresläkternas undergång. Men bondeklassen har dock i långt högre grad än de större jordbrukarna haft utvägar att motstå de mindre gynnsamma agrariska konjunkturer, hvilka varit rådande under vissa delar af det senaste halfseket. Det har heller icke förekommit, att bondeklassen i någon

¹ Jfr *Nils Wohlin*. Några reflexioner i egnahemsfrågan. Ekon. Tidskr. 1906.

anmärkningsvärdare utsträckning drifvits från sina gårdar på grund af iråkadt ekonomiskt obestånd. Massförsäljningar af bondjord på utmätningsauktioner hafva icke varit hufvudorsaken till den svenska bondeklassens försvagande. Detta försvagande är framför allt följden af en omvandlingsprocess i bondeklassens natur och åskådningar, hvars yttre verkningar visat sig i den kroniska emigrationen af uppväxande bondeelement, i bondjordens på många håll efterblifna eller försummade häfd samt i bondjords öfvergång till andra samhällsklasser.

Dessa sistnämnda företeelser äro djupast sedt yttringar af samma psykologiska orsaker. Emigrationen i Sverige började på flera orter med att bönder frivilligt sålde sina hemman och reste till Amerika.¹ Tydligare kan icke framgå, att undergräfvandet af bondeklassens gamla rotfasthet vid fädernas jord var en af emigrationsföreteelsens primära orsaker. Sedan dess har väl denna företeelse, äfven i den mån den rört bondeklassen, tagit andra former. Bondehushållens antal har i regel icke gått tillbaka, och det har hufvudsakligen varit uppväxande generationer af yngre bondeelement, hvilka successivt ryckts bort ur den samhällsklass, de af födsel tillhört. Men äfven denna flykt från fädernegårdarna har sina djupare orsaker i de gamla släktjordåskådningarnas upplösning. Den har för länge sedan upphört att endast vara ett led i den bortflyttning af utlösta arfvingar, som måste vara en följd af de konservativa arfskiftessedvänjorna. Därutöfver försiggår numera en emigration af bondsöner och bonddöttrar, som icke framkallas af omständigheternas tvång, utan af den själfviska och affärsmässiga behandlingen af gemensamma familjeangelägenheter, af de uppväxande generationernas likgiltighet och ringaktning för jordbruket och för den gård, hvars bevarande inom släkten varit föremål för fädernas arbete och förhoppningar.

Sedd ur denna synpunkt är emigrationen af element ur bondeklassen, såväl såsom symptom betraktad som i afseende å sina faktiska verkningar, en kanske än betänkligare företeelse än öfvergången af bondjord i andra samhällsklassers ägo. Den förstnämnda företeelsen icke endast fräter på bondeklassers naturliga tillväxt och i vissa delar af riket t. o. m. minskar dess absoluta numerär. Den beröfvar därjämte bondeklassen just dess yngre och arbetskraftigaste element, försvårar och i vissa fall omöjliggör bondhemmanens tillfredsställande skötande samt undergräfver allt vidare hos den uppväxande ungdomen de gamla familjetraditionerna, samhörighetskänslan med den äldre generationen samt intresset för jordbruket och fädernejorden. Öfvergången af bondhemman i andra samhällsklassers ägo betecknar väl i de fall, då arfvingar frivilligt bortauktio-

¹ Jfr G. Gerhard Magnusson. Jösse härad i Värmland. (Emigrationsutredningens bygdeundersökningar 1908). Sid. 6.

nera sin fädernegård, den totala upplösningen af den ifrågavarande bondfamiljen. Men i de fall, då hemmanen säljas under lifstid och den gamle själfägaren med sin familj stannar kvar som brukare, så äro dock verkningarna icke fullt så svåra. På de forna själfägarnes gårdar kvarsitter dock en klass af jordbrukare, som bibehåller sin karaktär af bondestam och som icke ovillkorligen behöfver förlora sina gamla bondegenskaper och sitt intresse för jordbruket, om ock faran härför ryckt betydligt närmare.

Emigrationens nu nämnda förödande karaktär bör vid bedömandet af bondeklassens nutida utveckling särskildt beaktas. Det är alltför vanligt att betrakta den förra företeelsens verkningar endast från synpunkten af det antal af produktiva personer, d. v. s. det antal af dagsverken, som riket går förlustigt. Härförutom komma emellertid verkningar af långt djupare art, liksom emigrationen själf icke blott är en följd af nakna ekonomiska faktorer. Emigrationen framspringer ur bondeklassens amerikanisering och påskyndar denna utveckling. I amerikaniseringens begrepp ligger upplösningen icke endast af den gamla bondekulturen, af byggnadsstilar, klädedräkter och folkseder. Därtill kommer en upplösning af de urgamla åskådningarna om släktjorden och familjegemenskapen. Denna sistnämnda process tillmäta vi den ojämförligt största betydelsen. En gammal kultur kan gå under, utan att den folkklass, som uppburit densamma, går under. De nyssnämnda åskådningarna åter om släktjorden och familjegemenskapen hafva varit det mest konstitutiva elementet inom den svenska bondeklassen.

Då vi nu öfvergå att taga i betraktande bondeklassens faktiska utveckling under den senaste mansåldern, kunna vi, hvad beträffar åtskilliga sidor af frågan, hänvisa till i annat sammanhang gjorda eller förberedda utredningar. Bondeklassens numeriska utveckling är på grundval af materialet i de svenska yrkesräkningarna behandlad i en föregående undersökning.¹ I en särskild undersökning skall vidare frågan om jordstyckningen och jordfördelningen i deras sammanhang med bondeklassens utveckling tagas i skärskådande.² De agrariska konjunkturernas äfvensom skiftesverkets inflytande på bondeklassens ekonomiska ställning och förhållanden i socialt afseende blir föremål för särskild behandling.³ I fråga om emigrationens och omflyttningens faktiska förlopp hänvisas äfven till annat sammanhang.⁴ Däremot vilja vi här något dröja vid *öfvergången af bondjord* i händerna på personer utom bondeståndet. Denna sida af den allmänna frågan om bondeklassens nutida utveckling står ju i närmaste samband med jordmobiliseringen. Såsom påpekats, bör emellertid bondeklassens nutida försvagande icke mätas enbart af denna

¹ Se det i noten å sid. 1 citerade ställe. — ² *Emigrationsutredningen*. Bilaga XII. — ³ *Emigrationsutredningen*. Bilaga XIII. — ⁴ *Emigrationsutredningen*. Bilagorna IV och V.

företeelses utbredning. För att bilden skall blifva fullständig, måste därtill framför allt läggas de härjningar, som förorsakas af emigrationen.

Öfvergången af bondjord i andra samhällsklassers händer är en af de utomordentligt viktiga samhällsföreteelser, hvaröfver inga officiella statistiska uppgifter finnas. Beträffande försäljningarna af bondhemman till bolag i norra Sverige verkställdes emellertid omfattande utredningar af den s. k. norrlandskommittén, till hvilka vi hänvisa.¹ I fråga om öfvergången i allmänhet i Sverige af bondjord i bolagshänder föreligga väl inga direkta uppgifter, men de i k. bhdes femårsberättelser innehållna uppgifterna om egendomar, tillhörande inhemska aktiebolag, lämna dock en viss vägledning för frågans bedömande. Man äger visserligen ingen kännedom om i hvad mån dessa egendomar köpts från bönder eller från stånds personer, men torde dock kunna sluta att det förra varit vanligast samt i norra och västra Sverige regel. Vi återgifva i tabellen N bland tabellbilagorna en på grund af nämnda femårsberättelser sammanställd tabell öfver jordbruksfastigheter, tillhöriga inhemska aktiebolag (utom järnvägsaktiebolag).

Det framgår här af, huru de af aktiebolag innehafda jordbruksfastigheterna på Sveriges landsbygd åren 1890, 1895, 1900 och 1905 omfattade respektive 2,379,451, 2,804,361, 3,426,270 samt 3,757,638 mantal, hvilket utgjorde respektive 3·6, 4·2, 5·1 och 5·6 procent af det sammanlagda mantalet på rikets landsbygd. Härtill kommo utjordar o. d. ej i mantal satt jord till ett antal af respektive 1,285, 2,062, 3,228 och 4,587. Det sammanlagda taxeringsvärdet å dessa af aktiebolag innehafda fastigheter uppgick för de nämnda åren till respektive 117,489,650 kronor, 142,762,663 kronor, 195,959,850 kronor samt 265,553,450 kronor, hvilket utgjorde respektive 5·2, 6·1, 8·0 och 9·7 procent af det sammanlagda taxeringsvärdet å jordbruksfastigheterna på rikets landsbygd. Vid betraktande af siffrorna för de olika länen bekräftas det kända förhållande, att utvecklingen uti nu nämnda afseende gått mindre långt uti de flesta länen inom södra och mellersta Sverige, för hvilka de ofvan omhandlade procentsiffrorna understiga riksmedelalen, under det att uti samtliga norrländska län äfvensom uti Värmlands, Örebro och Västmanlands, i viss grad äfven Stockholms, Upsala och Kopparbergs län, öfvergången af jordbruksfastigheter i bolagshänder har varit af betydande omfattning. Sålunda utgjorde, efter mantal räknadt, den af bolag år 1905 innehafda jordbruksjorden mellan 11 och 12 procent af all sådan jord inom Värmlands och inom Örebro län, närmare 20 procent inom Jämtlands och Västerbottens, öfver 20 procent inom Gäfleborgs och Västernorr-

¹ *Underdånigt betänkande, afgifvet af kommittén för utredande af frågan »huruledes den sjülfägande jordbrukande befolkningens ställning i Norrland och Dalarna må kunna vidmakthållas och stärkas och jordbrukets utveckling i nämnda landsdelar befrämjas.»* I—VI, Stockholm 1904.

lands samt nära 25 procent inom Norrbottens län. Efter taxeringsvärdet räknadt, uppgingo procentsiffrorna till 11 procent inom Norrbottens län, nära 14 procent inom Västmanlands län, öfver 17 procent inom Västerbottens län, närmare 20 procent inom Värmlands och inom Örebro län, öfver 23 procent inom Kopparbergs län, öfver 26 procent inom Västernorrlands län samt närmare 30 procent inom Gäfleborgs och Jämtlands län. Beträffande dessa förhållanden hänvisas i öfrigt till utredningen i norrlandskommitténs betänkande.

Till komplettering af de i samma betänkande innehållna uppgifterna om till bolagsarrendatorer förvandlade själfägande bönder meddelas tabellen O bland tabellbilagorna, sammanställd på grund af uppgifterna i de svenska yrkesräkningarna åren 1860—1900. Tabellen angifver antalet af själfägare, af arrendatorer och af hela antalet jordbrukare, äfvensom antalet af arrendatorer i procent af de sistnämnda summorna. Förutom de norrländska länen och Kopparbergs län hafva medtagits Värmlands, Örebro och Västmanlands län.

Trots de i mycket bristfälliga siffrorna gifver dock tabellen en bild af arrendesystemets utbredning bland bondeklassen i norra och västra Sverige. I Örebro och Västmanlands län är denna betydande: en femtedel eller en fjärdedel utaf hela antalet af jordbrukare äro arrendatorer. I Västernorrlands och Jämtlands län gick procenten år 1900 äfven upp till närmare en femtedel, resp. öfversteg denna andel. I Värmlands, Gäfleborgs och Västerbottens län var den ungefär en tiondedel. I Kopparbergs och Norrbottens län var den mindre. I Värmlands, Örebro och Västmanlands län visa siffrorna en sedan 1860-talet ungefär oförändrad situation, i Dalarne och Norrland framträder en i allmänhet fortskridande ökning af arrendatorernas såväl absoluta som relativa antal. Inalles uppgaf yrkesräkningen af år 1900 inom de ifrågavarande nio länen af riket omkring 100 000 jordbrukare, hvaraf närmare 12,000 uppgåfvos vara arrendatorer.

Beträffande öfvergången i allmänhet af bondjord till andra samhällsklasser, så hafva upplysningar härom begärts under den i det föregående omnämnda enquëten öfver fastighetshandeln.¹ Det har af dessa uttalanden framgått, att fastighetshandeln i riket i mycket stor utsträckning har afseende å mindre egendomar, så att äfven de stora fastighetsagenturerna oftare förmedla försäljningar af små hemmansdelar än af stora gods. Däraf bör kunna med viss sannolikhet slutas, att en öfvergång af gammal bondjord i händerna på personer utom bondeklassen icke är en ovanlig företeelse. Härom hafva äfven inkommit följande direkta upplysningar.

I Svartsjö fögderi af Stockholms län säges gammal bondjord i afsevärd omfattning hafva öfvergått till personer, ej tillhörande bonde-

¹ Jfr sid. 68.

klassen; i Sollentuna härad är allmogen »helt och hållet utrotad».¹ I Norra Roslags² och Vaxholms³ fögderier har bondjord öfvergått till personer utom allmogeklassen, då fråga varit om skogsspekulationer och styckning till tomter. Från orter inom Södra⁴ och Mellersta⁵ fögderierna af Upsala län uppgifves enahanda förhållande hafva ägt rum vid styckning till egna hem för industriarbetare eller vid försäljningar af villaområden. Inom Älfkarleby, Vesslands, Tolfta, Tierps och Söderfors socknar⁶ har under de sista tjugå åren en icke obetydlig del gammal bondjord öfvergått i händerna på bolag. Enstaka fall af bondjords öfvergång i ståndspersoners händer omnämnas från Olands fögderi⁷ af Upsala län och från Rekarnes fögderi af Södermanlands län.⁸ I Stockholms skärgård och någon gång då bondhemmanen hafva naturskönt läge och goda kommunikationer anföres af egendomsagenter⁹ dylika fall. Inom några socknar af Kinda och Ydre fögderi i Östergötlands län¹⁰ har en ej obetydlig del af bondjorden öfvergått i händerna på bolag; från Vifolka¹¹ omnämnes, att den någon gång öfvergår till handtverkare och arbetare. I ringa omfattning säges öfvergång till bolag och virkeshandlare hafva iakttagits i Kronobergs län.¹² Från Kristianstads län omnämnes¹³ ett och annat fall förekomma af öfvergång till ståndspersoner. Från Oxie och Skytts härader¹⁴ i Malmöhus län anföres inköp af bondjord för vissa fabriker och för styckningar; från Luggude¹⁵ i samma län säges, att en del bondjord förvärfvats af bolag, en del inköpts af större egendomsägare för att läggas i sambruk med större egendomar och en del, särskildt i trakten kring Hälsingborgs stad, inköpts i spekulationssyfte af icke landtbrukare. I allmänhet i Skåne säges¹⁶ sistnämnda förhållande, om ock undantagsvis, äga rum kring städer och större samhällen. I Askims, Fässbergs, Västra Frölunda, Örgryte och Partille socknar kring Göteborg¹⁷ har öfvergång af bondjord i ståndspersoners händer ägt rum i ej obetydlig utsträckning. I allmänhet i Västergötland¹⁸ sker detta ej sällan, då egendomar äro skogrika eller ligga nära stad eller snabba kommunikationer; jobbare, köpmän eller tjänstemän äro köpare. I Norra Vadsbo¹⁹ inom Skaraborgs län förutses, att i mån som inom fögderiet pågående järnvägsanläggningar samt anläggning af elektrisk krafstation fullbordas, en del bondjord skall komma i händerna på industriidkare, in-

¹ Kronofogden i yttrande den 2 mars 1908. — ² Häradsskrifvaren i yttrande den 4 juli 1908. — ³ Kronofogden i yttrande den 9 maj 1908. — ⁴ Kronolänsmannen i Åsunda härads distrikt i yttrande den 31 mars 1908. — ⁵ Kronofogden i yttrande den 29 maj 1908. — ⁶ Kronofogden i Orbyhus fögderi i yttrande den 9 juni 1908. — ⁷ Kronofogden i yttrande den 18 april 1908. — ⁸ Kronofogden i yttrande den 11 april 1908. — ⁹ Ljungdahl & Co., Stockholm, i yttrande juni 1908; Knut R. Westberg, Stockholm, i yttrande den 4 juni 1908. — ¹⁰ Häradsskrifvaren i yttrande den 4 maj 1908. — ¹¹ Kronofogden i yttrande den 16 april 1908. — ¹² Häradsskrifvaren i Uppvidinge fögderi i yttrande den 11 april 1908; dito i Albo fögderi i yttrande den 8 april 1908. — ¹³ Kristianstads läns egendomsbyrå i yttrande den 15 juni 1908. — ¹⁴ Häradsskrifvaren i yttrande den 12 mars 1908. — ¹⁵ Kronofogden i yttrande den 2 april 1908; häradsskrifvaren i yttrande den 23 mars 1908. — ¹⁶ Dohrman & Trapp, Malmö, i yttrande den 16 juni 1908. — ¹⁷ Kronolänsmännen i Askims, Hisings och Säfvedals distrikt i yttranden resp. den 2 april, 12 april och 11 april 1908. Göteborgs egnahems- och förmedlingsbyrå i yttrande den 14 maj 1908. — ¹⁸ Johs Lindells egendomsaffär, Göteborg, i yttrande den 7 maj 1908. H. E. Reuterswårds agentur, Göteborg, i yttrande den 5 juni 1908. A. Sjöberg, Falköping, i yttrande den 12 juni 1908. — ¹⁹ Häradsskrifvaren i yttrande den 3 april 1908.

dustriarbetare, handlande och handtverkare. Inom Mellansysslets,¹ Nordmarks,² Jösse³ och Fryksdals⁴ fögderier i Värmland hafva bolagen, i på sina håll ganska stor utsträckning, förvärfvat gammal bondjord; detsamma är fallet med bergsmanshemmanen i Nora bergslag⁵ samt skogrikare bondehemman inom Salbergs och Väsby fögderi⁶ af Västmanlands län. Beträffande Dalarne och Norrland omnämnas naturligtvis i de inkomna utlåtandena de omfattande bolagsinköpen af bondjord, särskildt under åren närmast före ikraftträdandet af lagen den 4 maj 1906; och berättas, att efter samma tidpunkt enskilda skogshandlare i större utsträckning än tillförene göra uppköp af skogshemman.

Det framgår af denna sammanställning af inkomna upplysningar, att mobiliseringen af bondjorden på sina håll fört till att denna frångått bondeklassen. Utvecklingen inom norra Sverige är allmänt känd och ofvan särskildt påpekad. Inom Värmlands och Dalslands skogsbygder, i viss mån äfven Bergslagen inom Örebro och Värmlands län, äro förhållandena likartade de norrländska. Men äfven inom det öfriga riket går bondjord understundom öfver i händerna på ståndspersoner och jobbare samt bolag. I sammanhang med stycknings- och afsöndringsverksamhet sker detta ock till personer af arbetareklassen. Särskildt synas dessa företeelser förekomma i trakterna kring Stockholm och Göteborg samt i Sydsåne, äfvensom jämförelsevis ofta i Västergötland.

Lyckligtvis får man af de inkomna uttalandena den allmänna uppfattningen, att den nu påpekade utvecklingen, hvad beträffar Mälareprovinserna och Götaland, ännu icke är långt framskriden. I det öfvervägande antalet fall anföres, att bondjorden icke i afsevärdare utsträckning eller i anmärkningsvärd mån gått ur bondeklassens ägo. Med undantag af trakterna närmast Stockholm, Göteborg och några skånska städer, synas de ofvan anmärkta fallen mera vara undantagsfall. Det anföres från somliga orter, att bondjorden tvärtom förökas, på grund af de ofvan påpekade rätt vanliga tillfällen, då rikare bönder köpa in gamla herregårdar. Likaledes anmärkes, att då bolag eller enskilda skogsspekulanter köpa in skogrikare bondehemman, så återsäljes ofta inägojorden till personer af allmogeklassen. Af den här omhandlade enquäten synes sålunda den meningen framgå, att fränsedt de särskilda förhållandena i norra Sverige, i viss mån äfven delar af Dalarne, Värmland och Bergslagen, så har bondjordens öfvergång ur bondeklassens händer ännu icke blifvit en utbredare företeelse.

Att denna utveckling, hvad beträffar södra och mellersta Sverige, ännu icke tagit starkare fart, är väl förklarligt. Det är gifvet,

¹ Kronofogden i yttrande den 9 juni 1908. — ² Dito i yttrande den 11 april 1908. — ³ Dito i yttrande den 29 april 1908. — ⁴ Dito i yttrande den 5 maj 1908. — ⁵ Hjäradsskrifvaren i Nora fögderi i yttrande den 7 april 1908. — ⁶ Kronofogden och hjäradsskrifvaren i yttrande den 2 april 1908.

att de gamla släktjordåskådningarnas upplösning icke kunnat försiggå lika hastigt inom bondeklassens breda lager som inom mindretalet af de gamla jordbrukande ståndsfamiljerna. Såsom anmärkts, har bondeståndet dessutom bättre än dessa kunnat stå sig under jordbrukskonjunkturenas stormar. Bondhemmanen i södra och mellersta Sverige hafva vidare i allmänhet varit mindre begärliga än herregårdarna, då fråga varit om kapitalplaceringar, inköp för nöjesändamål, för styckning, för exploatering af skogstillgångar och andra naturtillgångar. Äfven hafva de stått relativt högre i pris.

Emellertid är den nu påpekade företeelsen, sådan den redan fortskridit, af tillräckligt allvarlig art för att böra uppmärksammas. Förhållandena i norra och västra Sverige visa, i hvilken riktning utvecklingen rör sig. Öfver hela riket är handeln med bondhemman i tilltagande. Vål säljas de ännu oftare till personer af bondeklassen än till personer af andra samhällsklasser, men det sistnämnda blir mer och mer vanligt. Det är icke osannolikt, att de ofvan angifna yttrandena endast ofullkomligt afspegla den verkliga utvecklingen. De fall, då rikare bönder inköpa herregårdar, bilda icke ur vår synpunkt en motvikt mot denna utveckling. Dessa till patronklassen uppstigna bönder bruka icke hafva mycket kvar af de för bondeklassen i äldre tider kännetecknande åskådningarna. Vidare bör erinras om att försäljningar af bondhemman till återvända svensk-amerikanare allt oftare förekomma.¹ På grund af dessa personers beskaffenhet får äfven denna företeelse anses medföra ett undergräfvande af den gamla bondeklassen. Öfvergången, genom styckningar och af-söndringar, af bondjord till arbetare, handverkare och andra personer af småfolket synes icke heller i den ofvannämnda enquêten hafva blifvit tillräckligt uppmärksammas.²

Lägges härtill hvad ofvan anförts om emigrationsföreteelsens inverkan, så torde tillfullo framgå, att de gamla släktjordåskådningarnas upplösning och den moderna fastighetshandeln redan visat verkningar, som icke äro af endast symptomatisk betydelse.

* * *

Den frågan uppställer sig nu, huru man ur agrarpolitisk och social synpunkt skall bedöma denna den svenska bondeklassens nutida utveckling. Undergräfvandet af den själfägande jordbrukarklassen betraktas i alla länder som en stor samhällsfara. I Sverige är det emellertid endast till en del fråga om en sådan utveckling, nämligen i den mån saken gäller de i norra och västra Sverige upp-

¹ Se härom vidare nedan sid. 98 o. f. — ² Se härom vidare nedan sid. 101 o. f.

komna latifundiebildningarna i bolagshänder. Eljest är det mindre frågan om den själfägande jordbrukareklassens undergräfvande än om jordens öfvergång från en viss gammal samhällsklass till personer af nya samhällsklasser. Endast i vissa fall, nämligen vid de moderna egendomsstyckningarna, äro förändringar i jordfördelningen förenade med denna öfvergång af äganderätten.

Den hitintills nästan uteslutande uppmärksammade sidan af denna allmänna fråga har varit den s. k. *norrlandsfrågan*, framsprungen ur den utveckling, som trävaruindustriens jordförvärf tagit i norra Sverige. Tvekan kan råda om lämpligheten af att vidröra detta i vår inre politik ännu brännande ämne. Vissa förhållanden, som särskildt genom de pågående officiella undersökningarna i emigrationsfrågan kommit i dagen, göra emellertid några anmärkningar på denna punkt påkallade. Dessa anmärkningar göras än mera befogade af det allmänna sammanhang, hvaruti de här framställas.

Det torde af det föregående hafva framgått, att vi här utgå från samma grundåskådning beträffande betydelsen af den svenska bondeklassens bevarande, hvilken utförligt utvecklades af norrlandskommitténs majoritet¹ och hvilken varit bestämmande för förkämparna af de senare årens s. k. norrlandslagstiftning. Tillräckligt många erfarenheter ur världshistorien vittna om farorna af den själfägande bondebefolkningens undergräfvande, för att latifundiebildningarnas olägenheter skola underskattas. Äfven olika uppfattningar om det större och det mindre jordbrukets utvecklingsmöjligheter måste förena sig därutinnan, att jordäganderättens koncentrerings på ett mindretal händer icke i och för sig kan innebära något godt. Skola vissa fördelar erkännas af en sådan utveckling, måste med koncentrationen af äganderätten följa sådana påtagliga framsteg i afseende å jordens häfdande eller naturrikedomarnas utnyttjande, att den ökade nationalvinsten får anses uppväga de sociala olägenheterna.

Uti bolagsrepresentanternas reservation till norrlandskommitténs betänkande gjordes en jämförelse mellan den ekonomiska utvecklingen, å ena sidan inom Norrland, å andra sidan inom det öfriga Sverige, påvisades trävaruindustriens stora betydelse för Norrlands hela ekonomiska utveckling och vidrördes Norrlands i jämförelse med det öfriga Sverige gynnsamma befolkningsrörelse.² En allt vidsträcktare opinion har vid vägning af dessa den fortskridande industrialiseringens och de ohämmade bolagsförvärfvens fördelar emot olägenheterna ur agrarkonservativ synpunkt tillmätt de senare den större betydelsen.

För bedömandet af denna fråga är emellertid oundgängligt, att man icke isolerar norrlandsfrågan ur dess sammanhang med den

¹ *Norrlandskommitténs Betänkande*. I, sid. 55—56. — ² *Ibäm* I, Sid. 455—498.

svenska bondeklassens nutida allmänna utveckling. Såsom denna fråga hitintills uppfattats, hur man saknat de belysande erfarenheter från andra delar af riket, hvilka äro nödvändiga för bedömandet af utvecklingen i Norrland.

Af sådana erfarenheter göres uppenbart, att djupare företeelser försiggå inom den svenska bondeklassen, hvilka på andra orter än i Norrland och jordförvärf af bolag förutan fört till lika allvarliga missförhållanden som i denna landsända. De otvetydiga olägenheterna af utvecklingen i Norrland måste i sådant fall få mindre dimensioner, vid beaktande af de utomordentliga fördelar af annan art, som genom den norrländska trävaruindustriens utveckling tillförts riket.

Norrlandsfrågan är blott en del af den allmänna frågan om bondeklassens nutida undergräfvande. Väl är den ännu i så måtto den mest i ögonen fallande, att bondjordens öfvergång ur bondeklassens händer på ingen annan punkt skett i sådan omfattning, som vid trävarubolagens jordförvärf i norra och västra Sverige. Men såsom vi påpekat, är bondeklassen öfver hela riket stadd i en psykologisk omvandlingsprocess, som redan hitintills genom emigrationen visat allmänna och betänkligare verkningar än de genom de norrländska hemmansförsäljningarna till bolag förorsakade. Utvecklingen i denna sistnämnda landsända har påskyndats och fått sin särskilda karaktär utaf vissa yttre förhållanden, sammanhängande med misstagen vid afvittringsverket, med skogarnas på sin tid ökade värde och med den moderna trävaruindustriens uppkomst. Den norrländska bondeklassen försattes plötsligt uti nya ekonomiska förhållanden, som den knappast förstod att bedöma. De bönder, som sålde sina hemman, föllo offer, på grund mera af sin oerfarenhet än en af krassare åskådningar genomträngd folkkaraktär. De nutida allmänna förändringarna åter i den svenska bondekaraktären fullgöra väl långsammare, men säkrare sitt förstörelseverk. Detta synes bäst däraf, att den norrländska bondeklassen, trots hvad i denna landsända förefallit, dock bättre bibehållit de gamla släktjordåskådningarna än bondeklassen på öfriga orter. Sämre än i Norrland äro förhållandena i vissa andra delar af riket, där försäljningarna till ståndspersoner och bolag framgå ur en redan inrotad liknöjdhet för jorden och jordbruket, där fädernegårdarna för den uppväxande generationen endast äga värde ur af-färssynpunkt och där emigrationen och misskötseln äfven af den själf-ägda bondejorden äro större än i Norrland.

Vi kunna icke här i detalj redogöra för det norrländska bondeståndets jämförelsevis gynnsamma numeriska utveckling, äfvensom för emigrationens jämförelsevis gynnsamma förlopp i de norrländska allmogebygderna. Vi få därvid hänvisa till andra undersökningar.¹

¹ I afseende å den förra frågan, se det i not 1 sid. 1 citerade ställe. I afseende å den senare frågan se *Emigrationsutredningens* Bil. V.

Den klaraste bilden af den norrländska bondeklassens, trots bolagsuppköpen, relativt gynnsamma utveckling erhålles vid ett studium af yrkesräkningarna. Af dessa framgår, att medan hufvudpersonerna af bondeklassen under tiden 1860—1900 i medeltal inom riket ökades med högst en femtedel, så var ökningen inom Gäfleborgs län två femtedelar och uppgick densamma inom de fyra nordligaste länen till mera än en fördubbling. Bondeklassens ökning i dess helhet, då familjemedlemmarna medräknas, angifves för tiden 1870—1900 af tabellen P bland tabellbilagorna. Däraf framgår, att medan bondeklassen inom hela riket under tiden 1870—1900 ökades med 86,872 personer eller med 6 %, uppgick ökningen inom Gäfleborgs län till 5,610 personer eller 11 % och inom de fyra nordligaste länen till ej mindre än 67,345 personer eller 39 %. *Icke mindre än 84 % af bondeklassens tillväxt 1870—1900 föll i själfva verket på Norrland.* I fråga om den närmare diskussionen af dessa förhållanden hänvisas till ofvannämnda undersökning.¹

Det är alltså ett faktum, att den norrländska bondeklassen utvecklats sig väsentligt gynnsammare än bondeklassen i det öfriga Sverige. Väl har inom Norrland en viss procent af de själfägande bönderna förvandlats till arrendatorer, och det betänkliga häri kan ej underskattas. Men hemmansbrukens antal har härvid icke endast bibehållit sig vid sitt förra antal, utan har undergått en ökning, högst betydlig vid jämförelse med det öfriga riket. Emigrationen och utflyttningen till städerna har därjämte frätt mindre på den norrländska bondeklassens naturliga tillväxt än hvad fallet varit i sydligare provinser.² Orsakerna till denna den norrländska bondeklassens gynnsammare utveckling ligga naturligtvis delvis i de större möjligheterna i norra Sverige till hemmansdelningar och utflyttningar. Men djupare sedt ligger dock där bakom det påpekade förhållande, att den norrländska bondeklassen till sin natur och sina åskådningar är mindre undergräfd än bondeklassen på åtskilliga andra orter i riket.

Dessa förhållanden äro onekligen ägnade att något förminska norrlandsfrågans dimensioner inom den allmänna fråga, som här systerätter oss.

Än mera till förmån för Norrland äro de erfarenheter, man numera äger om bondeklassens åskådningar om jordbruket samt skötsel af sina gårdar inom stora trakter af mellersta och södra Sverige. Det har med rätta väckt uppmärksamhet, att inägojordens häfd ofta i hög grad eftersatts på trävarubolagens hemman i norra Sverige. Norrlandskommitténs undersökningar på denna punkt äga tvifvelsutan i stort sedt vitsord, och bekräftas af hvad under den förhärvarande ändamål gjorda enquêten framkommit. Men för att dessa

¹ Det i not 1 sid. 1 citerade ställe. — ² Se härom i *Emigrationsutredningen*, Bil. V.

missförhållanden skola få sina rätta dimensioner, fordras att man tager kännedom därom, huru det är beställt med häfden på många af böndernas egna hemman, äfvensom att man tager hänsyn till det förhållande, att jordbrukets tillbakagång på bolagens hemman varit en följd af målmedvetna ekonomiska öfverväganden, medan vanhäfden på bondjorden är ett uttryck för bondeklassens begynnande förfall. Misskötseln af bolagens inägojord har gått jämsides med skogsförvaltningens öfvergång i kapitalstarkare händer, men misskötseln af bondjorden uppväges af inga fördelar och är såväl såsom symptom betraktad som i afseende å sina faktiska verkningar en långt betänkligare företeelse.

Det är visserligen ett faktum, att inägojorden på de norrländska bolagshemmanen skötes illa, esomoftast icke skötes alls och besås med skogsfrö. Det får äfven genom norrlandskommitténs utredningar anses fastslaget, att sistnämnda företeelser icke lika allmänt förekomma å bondjord, som brukas af ägaren. Men det är numera känt, att skillnaden mellan bolagshemmanens och de med dem jämförliga bondhemmanens häfd icke ens i Norrland är så stor som den i politiskt syfte angifvits.¹ Till allmän kännedom har därjämte icke kommit, att den själfägda bondejorden i vidsträckta delar af rikets svårare emigrationsprovinser skötes på ett sätt, som fullt ut kan karakteriseras som vanhäfd, om ock utläggning till skogsmark mindre ofta förekommer. Till denna misskötsel af inägojorden kommer en vanvård af skogen, svårare än hvad som förekommer på talrika bolagsegendomar, och så mycket ohjälpligare, som bönderna äga mindre resurser och intresse att sörja för återväxten. Öfver förhållanden som dessa vinnes ingen kännedom genom enquêter af det slag, som norrlandskommittén verkställde; och det hade för samma kommittés bedömande af den i Norrland förekommande vanhäfden varit lämpligt, om den gjort resor på andra orter än i denna landsända.

Såsom ett bland hufvudresultaten af de senaste årens af emigrationsfrågan föranledda officiella bygdeundersökningar har framgått, att *allmogejordens häfd inom emigrationstrakterna* är dålig. Exempelvis inom så godt som hela Värmland står jordbruket icke på någon hög nivå. I västra Värmlands skogsbygder utgår bondeklassen från den bestämda, förutfattade meningen, att jordbruket icke bär sig och anser lönlöst att försöka visa motsatsen.² Jordbruket är styfbarnet, som får göra brukaren den nytta det kan, men aldrig kan hoppas få hans kärlek eller värmande omtanke.³ Ungdomen anser jordbruket för sträfsamt; bristen på energi och kunskaper för dettas uppryckning är allmänt framträdande; hvarje hemmansägare litar i

¹ Jfr *Utlåtande i den s. k. Norrlandsfrågan*, afg. till Sägverks- och trävaruexportföreningen af därtill utsedde kommitterade. Stockholm 1905. — ² G. Gerhard Magnusson. Jösse härad i Värmland. (*Emigrationsutredningens bygdeundersökningar 1908*) sid. 16. — ³ Ibdm sid. 17.

stället till skogen, som säljes och utödes. Skogsinkomsterna och de kontanta förtjänsterna vid bruk och industriella inrättningar göra att jordbruket får ligga i efterhand.¹ Höstträdan skötes ej ordentligt; på många ställen plöjes den först några dagar innan höstsådden försiggår;² den naturliga spillningen tillvaratages i allmänhet ej, såsom önskligt vore, så att man får obetydlig och kraftlös gödsel. På många gårdar odlar man endast hö och har ej någon sädesodling.³ Från Dalsland anföras de bristfälliga och otidsenliga stallen och ladugårdarna, där djuren ha det till ytterlighet trångt, mörkt och osundt.⁴ Svältfodring af kreaturen och snålgödsling af åkrarna gå mångenstädes hand i hand.⁵ Brukningen af jorden lämnar mycket öfrigt att önska; ingenting var vanligare än att se trädorna fullväxta med allsköns ogräs, hvarest de utmagrade korna gingo omkring, förgäfves letande efter närande föda.⁶ Plöjning, gödsling och sådd skedde esomoftast på tre dagar.⁷ Efterverkningarna af forna tiders misshushållning och slöseri framträdde oförtydligt: öfverallt kunde man vid en resa utefter landsvägarna se vidsträckta fält, som fordom varit åker, men fått valla igen sig och förfalla.⁸

Detta är endast några utdrag ur vederbörande reseberättelser. Det är i själfva verket förvånande, att den så ofta förekommande bristande häfden på svenska bondhemman icke varit ett mer uppmärksammat kapitel. Det är väl en rätt allmänt utbredd föreställning, att bondjorden icke alltid skötes tillfredsställande. Men man har icke brukat åt detta förhållande gifva dess rätta namn. Det kan med fullt skäl kallas vanhäfd, då på tiotusentals bondbruk de blygsammaste försök ännu uteblifvit att draga nytta af jordbrukstekniska framsteg, hvilka redan sedan decennier vunnit tillämpning i vårt södra grannland. Det är i än egentligare mening vanhäfd, då ladugårdsskötseln ännu står på den tillbakablifna ståndpunkt, som är fallet inom stora trakter af våra skogsprovinser, då kreaturen svältfödas och gödseln får förfaras, då dikningen försummas, åkern plöjes slarfvigt, trädan van-skötes, ja, åker lägges igen till ogräsmark.

Man bör visserligen vakta sig för svartmålningar, byggda på ett mindretal erfarenheter och otillbörligt generaliserade. Det må erkännas, att på många orter, särskildt i rikets slättbygder, glädjande framsteg äro att anteckna. Men det är dock ett faktum, att det svenska jordbruket icke i stort sedt förmått göra det språng till intensiv hushållning och rationell ekonomisering, som under de nuvarande världskonjunkturerna är i högsta mätto påkalladt, och hvarmed andra länder lyckats. Man har tillskrifvit detta förhållande en rad af omständigheter, som tvifvelsutan därtill medverkat: vår på somliga orter svagare jordmån, våra ogynnsamma geografiska, kom-

¹ *Ibldm* sid. 49—51. — ² *Ernst Lundholm*, Vedbo och Nordmarks härad (Dito 1908) Sid 19. — ³ *Ibldm* sid. 19. — ⁴ *Axel Brusewitz*, Sundals, Nordals och Valbo härad. (Dito som ofvan 1908.) Sid. 44. — ⁵ *Ibldm* sid. 46. — ⁶ *Ibldm* sid. 46. — ⁷ *Ibldm* sid. 47. — ⁸ *Ibldm* sid. 49.

munikations- och afsättningsförhållanden, de på sina ställen stora afstånden mellan byarna och hemmanen, som försvårat sammanslutningarna inom jordbruket, o. s. v. Uppenbart är emellertid, att den djupare orsaken till att ett folk icke lyckas med en uppgift, för hvilken möjligheter, på vissa orter t. o. m. gynnsamma betingelser finnas, ligger hos folket själf. I detta fall är det den svenska bondeklassen, som icke lyckats. Och ej nog härmed — uppenbar liknöjdhet och vanvård af jorden göra sig inom hela härader allmänt gällande.

Verkningarna af dessa missförhållanden äro långt vidsträcktare än igenläggandet af ett antal jordbruk vid odlingsgränsen inom rikets nordligaste bygder. Såsom redan framhölls uti bolagsrepresentanternas reservation till norrlandskommitténs betänkande,¹ hafva de under bolagens förvaltning igenlagda hemmanen varit sådana, på hvilka jordbruket blott i ringa grad lönat ansträngningar och kostnader. Vi anse ett sådant igenläggande dock skadligt, eftersom det innebär en tillbakagång i kultur samt ett förspillande af under tidernas lopp nedlagdt kapital och arbete. Men det är nödvändigt, att dessa missförhållanden ses i sina rätta dimensioner, vid jämförelse med hvad som eljest förekommer i riket. Vida mera än genom dem hålles det svenska jordbrukets afkastningsförmåga tillbaka genom den långsamhet, hvarmed bondeklassen förmår tillgodogöra sig de landbrukstekniska framstegen samt genom den liknöjdhet för jordbruket, som på många orter gör sig gällande. Det råder intet tvivel om hur utslaget blifver, om man med en saklig tolkning af begreppets innebörd jämför hur mycket »jordbrukets vidmakthållande äfventyras»² på grund af det ena och det andra af dessa missförhållanden.

Vi hafva betonat, att den svenska bondeklassen i stort sedt saknat vilja eller förmåga att följa med i den nyare jordbrukstekniska utvecklingen. Naturligtvis förringar icke detta denna samhällsklass' förtjänster om den svenska odlingens framsteg under gångna århundraden. Det är ju bondeklassen, som i främsta rummet skapat den svenska odlade bygden. Och hvad i öfrigt beträffar dess sociala betydelse, torde man väl på de flesta håll underskrifva utläggningarna därom i norrlandskommitténs betänkande. Men det är ett historiskt problem att förklara, hvarför denna samhällsklass med all sin inneboende fysiska och andliga kraft icke äfven under den senaste mansåldern förmått tillfredsställande fylla sina arbetsuppgifter. Ty till dessa måste ovillkorligen räknas, att bruka sin jord med håg och kraft och äfven att sköta den efter moderna principer.

Den populära föreställningen brukar tillskrifva detta förhållande bondeklassens »konservatism» och obenägenhet för nya idéer. Äfven

¹ *Norrlandskommitténs Betänkande I*. Sid. 459 o. följ.

² Som bekant uttrycket i § 1 af lagen den 25 juni 1909 angående uppsikt å vissa jordbruk i Norrland och Dalarne.

talas ofta om dess individualistiska natur, som är emot alla former af Kooperation, dess kapitalfattigdom och brist på kunskaper om de nyare framstegen på jordbrukets område, om det nuvarande tullskyddsystemet, o. s. v. Ingen af dessa förklaringar är dock historiskt sedt tillfredsställande. Ingen af nämnda egenskaper eller omständigheter behöfde utgöra ett hinder för att omfatta jordbruket och dess framsteg med intresse. Under exempelvis det extensiva landbrukets skede vid midten af 1800-talet följde bondeståndet mycket godt med den allmänna utvecklingen, anpassade sig efter världskonjunkturerna, forcerade hafreodlingen, t. o. m. utöfver hvad som i längden var nyttigt, och ref ut sina torp lika målmedvetet som herremännen. Att fattigdom och brist på kunskaper skulle vara de djupaste orsakerna, är svårt att föreställa sig, ty bondeklassen är i närvarande tid i allmänhet ganska välbärgad;¹ större svårigheter möta icke heller att vinna upplysning om den intensivare hushållningens natur, och man ser för öfrigt, huru den framväxande s. k. småbrukareklass, som i detta hänseende tager upp hvad bondeklassen försummat, gör detta med långt mindre materiella resurser.

Man träffar enligt vårt förmenande kärnan i problemet, om man ser bondeklassens senaste utveckling ur den synpunkt, som i denna studie satts i förgrunden. Att bondeklassen på många orter icke under senare tid tillfredsställande fyllt sina plikter mot jorden och jordbruket, beror djupast på den psykologiska omvandlingsprocess, hvaruti den befinner sig. De yttre svårigheterna äro endast af sekundär betydelse. Vida starkare verkan har det förhållande, att på många orter intresset för jordbruket är försvagadt, rotfastheten vid jorden förminskad, de forna åskådningarna om släktjorden och familjegemenskapen stadda i upplösning. Därigenom äro de djupare driffjädrarna mångenstädes borta för ett tråget arbete på jordbrukets förkofran.

Att vi här träffat den betydelsefullaste faktorn i problemet bestyrkes af erfarenheterna från rikets svårare emigrationsprovinser. Just i dessa finner man, såsom påpekats, den uppenbaraste liknöjdheten för jorden och vanskötseln af denna. Men i samma trakter hafva äfven de nutida penningeåskådningarna i deras mest ytterliga former undanträngt de gamla familjeåskådningarna. Det är här man finner den lifligaste fastighetshandeln, den hänsynslösa behandlingen af skogen, de krassaste sedvänjorna vid arfskiften och handhavandet af andra familjeangelägenheter, den mest typiska obenägenheten hos ungdomen för det sträfsamma arbetet på fädernegården äfvensom det mest i ögonen fallande allmänna fikandet efter hastigt förvärfvade, men ofta hastigt förskingrade kontanta förtjänster. Dessa förhållanden äro alla yttringar af den omvandlingsprocess i allmoge-

¹ Se härom undersökningen i *Emigrationsutredningen*, Bilaga XII.

karaktären, hvori jämväl emigrationen i dess nuvarande skede samt bondjordens vanskötsel hafva sin djupaste orsak.

Bondeklassens nutida försvagande är således framför allt en psykologisk företeelse. Bondeklassen har sina rötter alltför långt tillbaka i historien för att hafva undgått att skadas af de moderna tidsåskådningarna. Dess största styrka har legat i dess forna åskådningar om släktjorden och familjegemenskapen, hvilka kommo till uttryck i den gammalsvenska agrarrätten. Under det 19:de århundradet har denna lagstiftning fallit sönder, jämsides med liberalismens och individualismens genombrott, penningehushållningens framträngande, byalagens söndersprängande och utvecklingen af den moderna industrialismen med dess ökade tillfällen till penningförtjänster. Bondeklassen har visserligen i åtskilliga afseenden reagerat mot denna utveckling. I viss mån har de yngre bondegenerationernas motvilja mot industriellt arbete och emigration till Amerikas jordbruksbygder varit symptom af en ståndsaristokratisk åskådning, som kämpat mot tidens strömningar. Men allteftersom dessa strömningar hafva blifvit starkare och emigrationen har blifvit en kronisk företeelse, har motståndet försvagats. Numera finner man i flera trakter af vårt land att det blifvit brutet. Och i samma mån som bondeklassen sålunda amerikaniserats, har den åsidosatt sina förpliktelser i fråga om jordens häfdande.

Man bör se den senaste utvecklingen i detta perspektiv, för att rätt bedöma frågan om den statsekonomiska betydelsen af bondjordens mobilisering. Bondjorden har väl ännu blott i de svåraste emigrationshårdarna blifvit en ren handelsvara, och mycket finnes lyckligtvis ännu kvar af bondeklassens gamla åskådningar och inre styrka. Men man kan icke sluta ögonen för den riktning, i hvilken utvecklingen rör sig. Bondjordens mobilisering är i tilltagande. Ungdomen har i stor utsträckning öfvergifvit fädernegårdarna, förlorat intresset för jordbruket, uppsökt penningförtjänsterna. De element, som stannat kvar på gårdarna, hafva mångenstädes af oförmåga och liknöjdhet åsidosatt jordens häfd. Hvad norrlandskommittén i dessa afseenden anför om utvecklingen i Norrland¹ har naturligtvis icke sin djupare grund i bolagsväsendet, utan förekommer öfver hela riket och på åtskilliga orter vida mera framträdande än i Norrland. Ingenting är mera ägnadt att skymma blicken för den svenska bondeklassens nutida allmänna utveckling samt att förrycka bilden af denna, än det sätt, hvarpå den s. k. norrlandsfrågan från många håll betraktats. Vi återkomma härtill i slutkapitlet.

Af hvad nu anförts följer af sig själfvt vårt svar på den frågan, huruvida bondjordens mobilisering bör betraktas såsom ett godt eller ett ondt. Denna företeelse och den därmed förbundna omvandlings-

¹ Norrlandskommittens Betänkande I. Sid. 58 o. följ. Sid. 70 o. följ.

processen i bondeklassens åskådningar betrakta vi som en af de olyckligaste följderna af det 19:de århundradets sociala och ekonomiska omhvälfningar. Det skall icke lyckas att upprätthålla en germansk stat, som icke hvilar på en själfständig jordbrukareklass, inom hvilken rotfastheten vid jorden, kraften och hågen för jordbruket samt familjegemenskapens grundsatser ännu äro oförsvagade. I den mån den svenska bondeklassen förlorar dessa egenskaper och affaller från dessa grundsatser, är den en historiskt utdömd social bildning. Vi hafva konstaterat betänkliga symptom af en sådan utveckling.

Den frågan står emellertid ännu öppen, huruvida man skall tänka sig den nuvarande utvecklingen såsom alltjämt fortgående eller huruvida icke en reaktion kan förväntas mot densamma. Skall bondeklassens sociala och ekonomiska roll i det svenska samhället stadigt förminsкас och öfvertagas af nya sociala bildningar? Eller kan man förvänta en regeneration af bondeklassen?

IV. Finnas sociala bildningar, hvilka i den svenska samhällsbyggnaden kunna komma att ersätta bondeklassen? Möjligheterna för bondeklassens regeneration.

Den nu framställda frågan kan endast i deras öron förefalla opåkallad, hvilka icke hafva fått ögonen öppna för den stora omvandlingsprocess, hvori den svenska bondeklassen befinner sig. Hvad vi i det föregående anført om upplösningen af bondeklassens gamla åskådningar, om emigrationen, om bondjords öfvergång till andra samhällsklasser samt om den utbredda vanhäfdn på bondhemman gifver ovillkorligen den uppställda frågan berättigande och aktuell betydelse.

Då frågan om bondeklassens försvagande under de sista åren varit under offentlig diskussion,¹ så har åt densamma hufvudsakligen gifvits en politisk-tendentiös färg. I detta sammanhang komma synpunkter af sådant slag så mycket mindre i betraktande, som vi öfverhufvud icke sysselsätta oss med bondeklassen i dess förhållande till de icke jordbrukande klasserna. Vi betrakta som en gifven sak, att den själfägande jordbrukareklassens bibehållande vid största möjliga numeriska, ekonomiska och sociala styrka samt politiska inflytande är ett lifsvillkor för riket. En oundgänglig förutsättning för denna styrka och detta inflytande är emellertid att samma jordbrukareklass bevarar de fornsvenska åskådningarna om släktjorden och familjegemenskapen. Ty utan dem kan den icke i längden bibehålla sin rot-

¹ Diskussionerna öfver detta ämne togo i den svenska pressen sin egentliga begynnelse i anledning af ett af författaren den 30 sept. 1907 i Frisinnade klubben i Göteborg hållet föredrag om *Utvandringsfrågan i Sverige*, hvaruti de i denna studie utvecklade synpunkterna först framhöllas.

fasthet vid jorden samt tillfredsställande fullgöra sina plikter i afseende å dennas häfðande.

Vi hafva funnit, att bondeklassen i dessa afseenden betänkligt försvagas. Fråga är nu: finnas inom jordbrukareklassen några nyare sociala bildningar, hvilka kunna antagas komma att taga de nämnda åskådningarna i arf, och hvilka kunna blifva af tillräcklig numerisk betydelse och få erforderlig ekonomisk styrka för att uttränga bondeklassen ur dess roll i den svenska samhällsbyggnaden?

Uppkomsten af nya sociala bildningar försiggår ju städse nedifrån och uppåt. Det ligger i öppen dag, att bondeklassens roll icke kan öfvertagas af en ur den nutida öfverklassen utkristalliserad klass af jordbrukare. Vi hafva för öfrigt funnit, att den nutida klassen af större jordbrukare saknar all homogenitet och är en föga lifskraftig social företeelse. Men bondeklassens roll kan icke heller öfvertagas af de stagnerande underklasserna inom den svenska allmogebefolkningen, af hvilka torpare-, backstugu- och inhysesklasserna äro stadda i stark tillbakagång, statare- och daglönareklasserna i hög grad sakna ekonomiska uppkomstmöjligheter samt dräng- och pigklassen både är stadd i tillbakagång och i hög grad saknar sistnämnda möjligheter.¹ Det är uteslutet, att af dessa äldre sociala klasser på landsbygden en ny jordägareklass skall kunna uppstå af sådan omfattning, att den här kan komma i betraktande.

Den ofvan uppställda, till synes vidtsväfvande frågan reducerar sig i stället till två bestämda och begränsade spörsmål. Då man betraktar den senaste agrariska utvecklingen i Sverige, så iakttagas nämligen endast två nybildningar, hvilka här kunna komma under diskussion. Den ena af dessa är den på vissa orter framväxande klassen af s. k. *svenskamerikanare*, hvilka tillhandlat sig gamla bondhemman, den andra nybildningen är den nutida s. k. *småbrukareklassen*.

Endast de sociala företeelser hafva som bekant en verklig lifskraft, hvilkas utveckling framdrifves af de ekonomiska lagarna själfva. De mäktigaste nybildningarna blifva äfven sådana, där de många små krafterna addera sig till hvarandra. Några större resultat kunna alltså icke vara att förvänta af de många nu för tiden förekommande försöken att på konstlad väg, esomoftast i strid med de naturliga förhållandena, skapa jordbundna hushåll, på kronodomäner och kronoparker eller i sammanhang med andra till sin betydelse öfverskatade isolerade kolonisationsförsök. Sådana tidsrörelser gå på ytan och hafva ingen social växtkraft. Öfvergången åter af bondjord till återkomna svensk-amerikanare är en företeelse, som utvecklar sig på ett naturligt sätt, framdrifven af vissa ekonomiska faktorer. Den försiggår i det tysta, men har redan fått en sådan omfattning, att den

¹ I afseende å dessa klassers numeriska utveckling, se det i not 1 sid. 1 citerade ställe.

bör uppmärksammas. Den nutida allmänna s. k. småbrukarerörelsen är äfven, att döma af de senaste årens erfarenheter, en företeelse med utvecklingsmöjligheter. Väl är åtskilligt, som går under denna benämning, konstlade företag af ofvan anmärkt art. Men det är uppenbart, att bakom denna rörelse dock ligga djupare krafter, med verkligt rotfäste i de nutida sociala och ekonomiska förhållandena.

Äro emellertid dessa båda påpekade företeelser af det slag, att de öppna vidare perspektiv åt framtiden? Kan det antagas, att hemmansägareklassen af svenskt-amerikanskt ursprung eller den s. k. småbrukareklassen är den framtidens sociala bildning, hvilken skall öfvertaga den gamla bondeklassens traditioner och samhällsuppgifter?

Besvarandet af denna fråga kan icke hvila på statistisk-numeriska betraktelser. Båda bildningarna äro i sin begynnelse och få icke värdesättas efter sin hittillsvarande siffermässiga omfattning. Man måste i stället bygga sitt omdöme på deras inre beskaffenhet, d. v. s. på arten af det människomaterial, hvaraf de sammansättas, äfvensom på stabiliteten hos den jordfördelning, uti hvilken de hafva sitt ekonomiska rotfäste. Vi vilja i korthet taga dessa förhållanden i skärskådande.

Öfvergången af bondjord till s. k. svensk-amerikanare.

Man torde först böra bemöta den invändningen, att genom ifrågasvarande process något undergräfvande i egentlig mening af bondeklassen icke äger rum. Denna invändning kan grundas på det förhållande, att de s. k. svensk-amerikanarne i regel af födsel tillhöra bondeklassen eller åtminstone allmogen. Efter ett antal i Amerika tillbragta år återvända de till Sverige och köpa en hemmansdel i hemsocknen eller i någon grannsocken. Icke ovanligt är ju att de inlösa själfva sin fädernegård.

Sedd ur de allmänna synpunkter, hvarur vi betraktat bondeklassens nutida utveckling, bidrager emellertid denna företeelse uppenbarligen till en upplösning af den gamla bondeklassen. Ty denna upplösning är ju till sitt djupare väsen af psykologisk art, ligger i den amerikaniseringsprocess, hvarigenom de gamla åskådningarna om släktjorden och familjegemenskapen så småningom undergräfvats. Vi hafva påpekat, huru emigrationen kanske är den kraftigaste faktorn i denna process. Ingenting kan då tydligen mera befordra denna utveckling än bondgårdarnas öfvergång till personer, som nästan helt och hållet förlorat de för det gamla bondeståndet kännetecknande tänkesätten. Äfven om svensk-amerikanarna af födsel tillhöra bondeklassen, så hafva de i regel under vistelsen i Amerika så genom-syrats af de moderna affärsåskådningarna, att de i psykologisk

mening kunna betraktas såsom en från den gamla bondeklassen skild samhällsklass. Genom sina samlade kapital samt på grund af kläde-dräkt och vanor skilja de sig äfven ofta i yttre socialt afseende från den gamla bondeklassen.

Vi måste alltså fasthålla den åsikt, att klassen af svensk-amerikanska hemmansägare är en från den gamla bondeklassen skild nybildning. Öfver dennas omfattning finnes väl icke möjlighet att vinna närmare statistisk kunskap, men, såsom framhållits, är detta äfven af mindre betydelse. Genom de officiella bygdeundersökningarna i emigrationsfrågan har i allt fall fastslagits, att företeelsen icke är af obetydlig omfattning. Sålunda anföres från ett härad i Dalsland,¹ att af detta härads 2,115 hemmansägare icke mindre än 352, d. v. s. 16.6 %, äro svensk-amerikanare. Inom hvarje socken på Öland berättas det finnas en stamtrupp af svensk-amerikanare, hörande till socknens mest förmögna och betydande hemmansägare; dessa kunna i vissa socknar utgöra ända till en tredjedel af hela antalet hemmansägare.² Det är ock bekant, att efterfrågan på hemmansbruk från återkomna emigranters sida vissa tider brukar vara rätt afsevärd.

Eftersom genom bondjordens öfvergång till svensk-amerikanare några förändringar icke förorsakas i jordfördelningen, så är en jämförelse mellan den gamla bondeklassens och den amerikaniserade hemmansägareklassens ekonomiska stabilitet mindre nödvändig. Frågan om den sistnämndas sociala växtkraft, jämförd med den gamla bondeklassens, fordrar hufvudsakligen besvarandet af det spörsmål, huruvida inom densamma de konservativa åskådningar om jorden, hvarpå hvarje jordbrukande klass' bestånd och utvecklingsmöjligheter äro beroende, visa tecken till regeneration. Står klassen af svensk-amerikanska hemmansägare öfver den gamla bondeklassen i afseende å kärlek och rotfasthet vid jorden och intresse för jordbruket?

Vi hafva gjort gällande, att den svenska bondeklassens på många orter framträdande intresselöshet för jorden och jordbruket beror på de gamla släktjordåskådningarnas undergräfvande. Det synes då mindre troligt, att de återkomna svensk-amerikanarna skulle utmärka sig för någon större kärlek till jorden och jordbruket. Det synes icke sannolikt, att det sträfsamma och föga rentabla svenska jordbruket skall väcka någon större entusiasm hos personer som dessa, hos hvilka affärssynpunkterna gått i blodet. Därtill kommer, att dessa svensk-amerikanare ofta i Amerika arbetat i andra yrken än jordbruket och föga lärt sig den moderna landthushållningens metoder. Esomoftast äro de äfven personer med bräckt hälsa eller personer, som mera hafva för afsikt att slå sig i ro i hemlandet än att där med energi gripa sig an med arbete.

¹ Jfr det i not 4 sid. 92 citerade ställe, sid. 95.

² *Helge Nelson*, Öland. (*Emigrationsureddningens bygdeundersökningar*. Stockholm 1908), sid. 81.

En af de ofvan omnämnda författarna bekräftar denna uppfattning genom sina erfarenheter från en af rikets svåraste emigrationshärdar.¹ Svensk-amerikanaren har mestadels ej varit jordbrukare i Amerika, och äfven om han varit detta, äro jordbruksförhållandena där så pass annorlunda än här, att han ej haft direkt nytta däraf för skötande af sitt jordbruk hemma. Den återkomne emigranten spelar därför i allmänhet icke rollen af föregångsman på modernärin-gens område i hemsöcken. Undantag finnes, men det finnes också exempel på hur svensk-amerikaner, som kanske ej på tjugu år tagit i en plog eller skött en ladugård, af sina grannars exempel få lära sig sköta jordbruket, utan att nå upp i jämnhöjd med dessa. Den större drift och företagsamhet, de kanske lärt sig i landet i väster, motverkas ofta af deras bräckliga hälsa och slappnande arbetsifver. Den andra ofvannämnde författaren¹ vill väl ej underskatta den betydelse, svensk-amerikanerna i fråga haft för jordbrukets uppryk-ning genom tillförseln af kapital och dugande arbetskraft, men anser äfven, att man får reducera åtskilligt af de öfverdrifna påståenden i denna väg, som nämnda personer själfva gärna äro färdiga att fram-slunga.

Vår egen under resor i emigrationsprovinserna bestyrkta upp-fattning går ock i nu nämnd riktning. Den återkomne svensk-ame-rikanaren, som köper en hemmansdel, äger väl oftast något drift-kapital och kanske en viss erfarenhet om betydelsen i allmänhet af arbetets ekonomisering. Det är emellertid knappast regel, att han använder detta kapital och denna erfarenhet för jordbrukets uppryk-ning på sin inköpta gård. Kapitalet nedlägges gärna i pråliga och onödiga reparationer af manshuset, färgade verandor och staket o. s. v. Jordbrukserfarenheterna från Amerika, äfven om sådana finnas, kunna icke här hemma komma till direkt användning. Man kan icke kon-statera någon framträdande sträfvan att göra dem fruktbringande uti hemmavarande förhållanden. Icke heller synas dessa svensk-amerika-nare besjålas af någon större entusiasm eller några allvarligare före-satser att på sin ort blifva föregångsmän i fråga om jordbruket.

Såsom anförts, äro dessa omständigheter icke ägnade att väcka förvåning. Svensk-amerikanerna representera i viss mån en ur bonde-klassen framvuxen öfverklass, som i åtskilliga fall torde bilda öfver-gång till den s. k. patronklassen. Sådana bildningar äro icke ägnade att regenerera den bottenklass, hvarur de framgå. Detta så mycket mindre, som hela den amerikanska kultur och åskådningsvärld, som ifrågavarande immigranter representera, står i skarpaste motsatsför-hållande till den gamla svenska bondeklasse, ja, just representerar den tidsströmning, som undergräfvat denna sistnämnda. Det kan icke

¹ Nelson 1. c. Sid. 80. — ² Brusewitz 1. c. Sid. 94.

antagas, att en framtida jordbrukareklass af större betydelse och med verklig rotfasthet vid den svenska jorden skall kunna framväxa ur denna amerikanska kultur.

Den s. k. småbrukareklassen.

Bondjords styckning och öfvergång till personer af den s. k. småbrukareklassen är en företeelse, som ännu blott är i sin begynnelse. Hitintills torde det oftast hafva varit större, förut af ståndspersoner innehafda egendomar, hvilka fått vika för afsöndringar och småbrukskolonier. Äfven bondjord indrages dock i denna utveckling.¹ Tvifvelsutän öppnar denna rörelse de vidaste perspektiven åt framtiden och är i detta sammanhang den mest anmärkningsvärda.

Det är numera ett känt förhållande, att småbrukareklassen verkligen är en social nybildning. Man hade väntat, att densamma i främsta rummet skulle hafva kommit att rekryteras ur bondeklassen; att de genom egnahemsverksamheten öppnade möjligheterna till själfständighet med den största begärligheten skulle omfattas af utlösta hemmansägaresöner. I sådant fall skulle småbrukareklassen hafva blifvit af samma stam som bondeklassen och en integrerande del af denna, om ock med en annan art af jordbruk än de gamla svenska bondebruken. Utvecklingen visar sig som bekant gå i en annan riktning.² Bondeklassen är i det hela oberörd af denna rörelse. Den uppväxande generationen af hemmansägaresöner visar knappast något intresse för denna form af själfständighet. Inom bondeklassen fortskrider emigrationen och amerikaniseringen. De element åter, som rekrytera småbrukareklassen, komma oftast ur andra sociala lager än bondeståndet: ur landsbygdens underklasser, ofta ur handverkareklassen och småfolket i städerna. Småbrukareklassen är alltså en underifrån framväxande social bildning, i förhållande till hvilken bondeklassen får betraktas som en öfverklass med alldeles olika traditioner och utvecklingslinjer.

Detta är tvifvelsutän en af förutsättningarna för en lifskraftig social rörelse. Historiska erfarenheter visa ju, att endast genom uppåtstigande rörelser af detta slag utbildas nya samhällsklasser.

Delar man nu vidare de förhoppningar, som i vidsträckta kretsar knyts till småbruksrörelsens utvecklingsmöjligheter, så kan man i första hand vara böjd att tro, att man här funnit problemets nyckel. Bondeklassen skulle vara den gamla jordägareklassen, hvars historiska utveckling hade nått sin vändpunkt, och som veke tillbaka för en underifrån framväxande, ny jordägareklass med större förutsättningar för att eröfra framtiden. Bondhemmanen skulle representera

¹ Detta framgår bl. a. utaf flera af uttalandena uti den å sid. 84 o. f. omnämnda enquéten. —

² Jfr beträffande den af statens egnahemslään understödda småbruksrörelsen: *Adrian Molin*. Svensk egnahemspolitik (Broschyrer utg. af Nationalföreningen mot emigrationen, N:o 3. 1909) Sid. 70—71.

en jordfördelning, afpassad efter gångna århundradens brukningssätt, hvars vidare utveckling i form af klyfningar vid arfskiften icke vore att förvänta.¹ I stället skulle framväxa en det 20:de århundradets jordfördelning, hvars begynnelse vore de nutida egendomsstyckningarna, och som skulle ligga till grund för den småbruksstruktur, för hvilken de nuvarande jordbrukskonjunkturerna predisponera.

Det må erkännas, att åtskilliga omständigheter kunna synas gifva denna tankegång ett sken af riktighet. Till förmån för densamma tala särskildt de erfarenheter, man äger om den nuvarande småbrukareklassens andliga och fysiska egenskaper. De åskådningar, som bondeklassen lämnar bakom sig, hafva småbrukarna utan tvifvel bragt till en viss renässans. Sådana dessa nu i första generationen äro beskaffade, kännetecknas de ofta af en verklig entusiasm för sin arbetsuppgift, kärlek till sina små lägenheter och driftighet vid jordbruksarbetet. Det ligger öfver småbrukarekolonierna en annan anda än öfver de gamla bondbygderna, som i vissa afseenden ingifver löften för framtiden. Småbrukarna äro ju äfven på sätt och vis pionärer i en kolonisation; de första nybyggarna under den landsbygdens återbefolkning från städerna, hvarpå man vill hoppas.

Vid närmare eftersinnande uppställa sig emellertid mycket grundade tvifvel på hela den ofvanstående tankegångens riktighet. Såsom vi påpekat, måste nämligen utvecklingsmöjligheterna hos nya bildningar inom jordbrukareklassen bedömas ur två synpunkter: icke endast ur den ofvan anlagda, men jämväl ur synpunkten af den framtida stabiliteten hos den jordfördelning, hvarpå samma jordbrukarekategorier grunda sin ekonomiska existens. En aldrig så stor entusiasm för jordbruksarbetet och kärlek till den egna torfvan kan icke försäkra småbrukareklassens framtid, försävidt själfva småbruksstrukturen icke är afpassad för framtiden.

Denna sida af frågan är här afgörande. Äfven om det erkännes, att den nuvarande småbrukaregenerationen besitter de erforderliga egenskaperna för att blifva en verkligt betydande del af den svenska jordbrukareklassen, så kan dock detta sistnämnda enligt vår åsikt icke blifva fallet. Småbruken representera nämligen en jordfördelning, som lika litet är lämpad för framtidens jordbrukskonjukturer i allmänhet som för Sveriges agrariska förhållanden och den svenska folkkaraktären i synnerhet. Skälen till denna uppfattning må i korthet angifvas.

De nutida s. k. småbruken äro för små,² för att kunna ligga till grund för en allmän svensk jordbruksstruktur. Detta är fallet äfven under förutsättning af en fortsatt utveckling af jordbruket i intensiv riktning. Väl kunna förhoppningar knytas till småbruksstrukturen, så länge småbruken utgöra en obetydligare del af den svenska

¹ Jfr de härom inhämtade uppgifterna, ofvan Kap. II. — ² Jfr det i not 2 å föregående sida anförda ställe, sid. 67.

odlingsjorden, ligga gytttrade kring vissa kommunikationsleder, knutpunkter och afsättningscentra, samt de omgifvande lokalerna gifva innehafvarna tillfällen till biförtjänster. Ännu finnas gifvetvis rika utvecklingsmöjligheter i denna riktning. Men det är otänkbart, att den nutida småbruksstrukturen skall i större skala kunna uttränga de gamla bondebruken från deras plats i vår landthushållning.

Jordbrukets räntabilitet är den grundval, på hvilken hvarje jordfördelning med framtida bärkraft måste hvila. Någon återgång till den gamla naturalhushållningen kan icke ske. Endast den agrariska struktur kan därför hafva bestånd, som står i öfverensstämmelse med framtidens pris- och handelskonjunkturer. Om detta icke blifver fallet med småbruksstrukturen, så måste följderna häraf gå ut öfver småbrukarnas egna hufvuden. Ingen framtida socialpolitik skall förstå att upprätthålla en sådan organisation af ett lands jordbruk, lika litet som af dess industri, som står i strid med världskonjunkturerna. Man skall i sådant fall icke med några medel kunna förhindra, att den jordfördelning, man befrämjat, under starka kriser går sönder.

Vi kunna naturligtvis icke här i detalj ingå på frågan om de större och mindre jordbrukens företräden. Många målsmän för den svenska småbruksrörelsen bedöma emellertid denna företeelses utvecklingsmöjligheter mycket ensidigt. Man har att se frågan, med hänsyn icke endast till den nu rådande priskonstellationen på landtmannaprodukter, utan framför allt till den sannolikt helt olika, som framtiden skall medföra. Den nutida prisbildningen är visserligen mycket växlande efter läge och afsättningsmöjligheter. Men i stort sedt har spannmålen under senare tid haft ett lägre värde relativt till ladugårdsprodukterna, än hvad fallet varit i forna tider och tvifvelsutän skall blifva i framtiden. I själfva verket råder i våra dagar, tullarna till trots, en onaturlig värdesättning mellan dessa produkter inbördes, som icke öfverensstämmer med deras betydelse för konsumtionen och som med den transatlantiska hveteimportens aftagande torde komma att förändra sig. Det är icke här platsen att ingå på en diskussion däröfver, huru nära förestående denna prisrevolution kan förutsättas. Tvifvelsutän kommer den att inträda inom en tid, med hvilken hvarje i stort anlagd jordfördelningspolitik har att räkna.

De stora och de små brukens räntabilitet är därför under nuvarande förhållanden ett problem, i en kanske icke aflägsen framtid ett annat. Redan under nuvarande prisförhållanden — och naturligtvis under förutsättning af att hvarje jordbruk inriktar sig på den för detsamma gynnsammaste arten af hushållning — är emellertid de minsta brukens öfverlägsenhet icke fastställd, utan den större nettoafkastning, som man i allmänhet tilltror dem, är sannolikt tillfin-

nandes hos något större hemmansbruk, där en intensiv hushållning icke utesluter en rationell odling af brödsäd.¹

Vore det blott fråga om en ringare underlägsenhet i affärsmsigheten, skulle möjligen småbrukens framtida existens icke sättas i fara. Men om man tänker sig småbruksrörelsen som en svensk framtidspolitik i stort, så inställa sig större betänkligheter. Gentemot småbrukens företräden i afseende å intensiv husdjursskötsel, trädgårds- och rotfruktsodling, ringa dragdjurs- och inventariekapital, större arbetsintensitet och mindre beroende af lejd arbetskraft stå deras svagheter i afseende å högre jordpriser, högre relativa byggnadskostnader och framför allt deras underlägsenhet som höstsädesbruk. De förra äro redan betänkliga faktorer, som verka till att nedpressa småbrukens genomsnittsareal och till att i högre grad belasta dem med in-tecknad gäld, än hvad fallet är med hemmansbruk af något större dimensioner. Småbrukens underlägsenhet såsom sädesbruk är emellertid än betänkligare. Detta förhållande behöfver icke närmare utföras: den svenska skördens brist på jämnhet i kvalitet är redan nu dess förnämsta svaghet och ställer dess försäljningspris under priset på importerad spannmål. Denna underlägsenhet stiger utomordentligt, då man från slättprovinserna kommer upp i bygderna med mindre hemmansbruk, och gör säden där ibland nästan osäljbar. Jämte alltså den stora kvantitativa minskningen i sädesproduktionen, som blefve en följd af en allmän svensk småbruksstruktur, skulle komma en af ojämnheten beroende kvalitativ försämring. Man föreställa sig ett tillstånd, där hvarje liten brukare på sina tunnland gick efter sitt hufvud, gödslade på sin art, pröfvade med sitt utsäde; sådana brödsädesskördar skulle för kvarnarna vara af ringa värde.

Det är gifvet, att de intensiva växtföljderna och den rationella ladugårdshandteringen måste hafva en framtid äfven hos oss. Men man måste enligt vår mening upprätthålla tanken på att Sverige framförallt förblifver ett sädesproducerande land. Våra klimatiska, geografiska och kommersiella förhållanden likaväl som vårt jordbruks traditioner kräfva detta. Det skall icke blifva möjligt att i större omfattning besätta de vidsträckta svenska odlingsbygderna med småbrukarekolonier och trädgårdsstäder.

Icke endast från dessa rent ekonomiska synpunkter måste man afvisa tanken på en allmän svensk småbruksstruktur. Det finnes mera djupt liggande skäl för samma åsikt. Erfarenheterna från olika germanska länder vittna därom, att den nutida småbruksstrukturen icke är afpassad för den germanska folkkaraktären. Den själfägande jordbrukareklassen i dessa länder måste, för att kunna genom generationer bevara sin rotfasthet vid jorden, äga en känsla af full eko-

¹ Jfr den i Preussen af Verein f. Socialpolitik föranstaltade utredningen härom (*Stumpfe, Der landwirtschaftliche Gross-, Mittel- und Kleinbetrieb* 1902).

nomisk självständighet. Den måste äga gårdar af den storlek, att de medgifva besutenhet utan anlåtande af biförtjänster. Denna besutenhets undergräfvande genom jordparcelleringen under det 19:de århundradet har ju inom vissa trakter af samma länder varit en af anledningarna till den gamla bondeklassens försvagande.¹

Med dessa historiska erfarenheter är det svårt att tro, att den nutida småbrukareklassen med sina obetydliga jordlappar och med sina oftast dåligt och smaklöst uppförda byggnader samt i sitt beroende af yttre arbetsförtjänster skall kunna bära upp framtidens svenska allmogekultur. Det svenska folklynnnet torde icke i generationer vara tillfreds med de trånga förhållandena i små hopgyttrade småbruksanläggningar. Dessa kunna vara afpassade för andra folk-raser, men icke för den germanska och minst af allt för den svenska folkkaraktären. Det må invändas, att den nuvarande småbrukareklassens entusiasm synas utvisa motsatsen. Men hvad borgar för att denna af dagsströmningarna icke alldeles opåverkade känslöstämning lefvär kvar ens hos den andra generationen? Är det tänkbart, att dessa små jordområden kunna få den betydelse för efterkommande generationer, som de svenska bondgårdarna under gångna århundraden haft för de släkter, som setat på dem? Fordras icke, för att så skulle blifva fallet, att fädernegården är af viss storlek och äfven äger vissa yttre behag, så att den åtminstone i någon mån är anpassad till den fantasi och storvulnhet, som ligger på bottnen af det svenska folklynnnet?

Vi tro, att så är förhållandet, och kunna äfven af detta skäl icke föreställa oss, att den framväxande småbrukareklassen är skickad att öfvertaga bondeklassens traditioner och samhällsuppgifter.

Möjligheterna för en regeneration af bondeklassen.

Vi hafva kommit till den slutsats, att för närvarande inga sociala nybildningar kunna iakttagas, hvilka synas ämnade att uttränga bondeklassen från dess plats i den svenska samhällsbyggnaden. Det må visserligen erkännas, att den nutida småbruksrörelsen, hållen inom vissa bestämda gränser, har att fylla viktiga uppgifter. Det må visserligen ock antagas, att småbrukarnas exempel skall inom den gamla bondeklassen verka mycket godt. Ej heller torde man få förneka hvarje god följd af de återkomna svensk-amerikanares inköp af bondjord. Men intetdera af dessa förhållanden gifver stöd för den åsikten, att den gamla bondeklassens roll under en öfverskådbar framtid kan öfvertagas af dessa nybildningar.

¹ Jfr ofvan kap. II.

Under sådana förhållanden tränger sig den frågan i förgrunden, huruvida möjligheter finnas för en regeneration af bondeklassen. De som icke inse, att bondeklassen försvagats, stå naturligtvis främmande för nödvändigheten häraf. För den åter, som med vaken blick följt den senare utvecklingen af bondeklassens såväl tänkesätt som yttre förhållanden, framstår en sådan regeneration som oundgängligt nödvändig, om den svenska samhällsbyggnadens säkerhet icke skall i betänkelig grad äfventyras.

Bondeklassens vidare undergräfvande kan endast på det sätt förekommas, att den återvinner de försvagade åskådningarna om släktjorden och familjegemenskapen samt den därmed förenade rotfastheten vid jorden och intresset för jordbruket. Sker icke detta, så äro alla yttre åtgärder till dess konserverande förgäfvade.

Det är icke uti bondeklassens yttre villkor, som missförhållandena ligga. Bondeståndets försvagande förorsakas icke, såsom vid vissa äldre historiska tillfällen, af de rättsförhållanden, hvarunder det lefver. Bondeklassen förtryckes icke och utsuges icke af någon annan samhällsklass. Den sitter med full äganderätt på sin jord, kanske med större dispositionsfrihet öfver dennas naturtillgångar, än som i många fall är hälsosamt, samt med mindre skattebelastning relativt till andra samhällsklasser än kanske någonsin tillföre. Har den, såsom vid bolagsköpen i Norrland, kommit i ofria förhållanden, så har detta skett med fri vilja hos myndiga personer, som få bära följderna af sina handlingar. Där bondeklassen undergräfvades, sker det alltså icke genom yttre tryck, utan genom en inre process.

Det är den olyckliga viljeriktningen som måste ändras. Bondeklassen måste öfvervinna de själfviska och affärsmässiga åskådningar, som väl inom andra yrken kunna vara driffjädrar till framåtskridande, men som icke duga hos ett lands jordbrukareklass. Denna måste ovillkorligen besjålas af andra tänkesätt. Naturligtvis utsluter icke detta sträfvandena att uppdrifva jordbruket till största möjliga räntabilitet och att gentemot andra samhällsklasser förfäkta de egna ekonomiska intressena. Men bakom dessa affärssynpunkter måste dock finnas en känsla för jorden själf, för fädernegårdens minnen och släktens traditioner, som mindre kommer i fråga hos andra samhällsklasser. Jorden måste för den jordbrukande klassen återfå sin särskilda karaktär till skillnad från lös egendom.

Finnes sannolikhet för att en sådan inre regeneration af bondeklassen skall komma till stånd? Det må erkännas, att utsikterna därför icke för närvarande synas alltför ljusa. Emigrationen af hemmasöner och hemmadöttrar visar ingen påfallande tillbakagång. Fastighetshandeln är i tilltagande. De gamla arfskiftessedvänjornas upplösning fortskrider, och arffallna bondhemman gå allt oftare till

oskyld. Hos den uppväxande generationen är intresset för jordbruket starkt försvagadt.

Vi tro det oaktadt på en renässans af de konservativa åskådningarna inom bondeklassen. Utvecklingen går ju städse i en kurva. Det är icke möjligt annat, än att de nutida tidsströmningarna med deras amerikanska lifsuppfattning skola aflösas af åskådningar, liknande dem som nu försvagas. Det står i öfverensstämmelse med det svenska folklynnnet att taga starkt intryck af de stora tidsrörelserna, att icke lämna möjligheter oförsökta, som tidens och lifvets växlingar erbjuda. Det hade därför snarare varit onaturligt, om bondeklassen, efter att i århundraden hafva lefvat samma enformiga lif, prägladt af samma urgamla åskådningar, sedvänjor och arbetsförrättningar, skulle hafva blifvit oberördt af nutidens stora omhvälfningar. Men det vore lika onaturligt, om bondeklassen skulle stanna i sitt nuvarande utvecklingsskede. Djupast i den svenska folknaturen kvarlefver dock den jordbundenhet och den hemkänsla, som ju icke kunnat alldeles utrotas ens hos de mest förrrade emigranter. Dessa känslor och åskådningar, rotfastade sedan årtusenden, kunna omöjligt förintas under en mansålder.

Renässansen af dem måste emellertid ske inifrån, genom en naturlig reaktionsprocess. Liksom den senaste utvecklingen har varit historiskt oundviklig och icke hade kunnat hindras genom hvilka som helst yttre åtgärder, så måste de gamla åskådningarnas pånyttfödelse ske genom sin egen inre nödvändighet. Att tvinga fram dem genom statsåtgärder är alldeles fäfängt.

Liksom emellertid flera yttre ekonomiska omhvälfningar bidragit till de nuvarande tidsåskådningarnas utveckling, så får äfven antagas, att yttre ekonomiska förändringar skola underlätta den framtida utveckling, vi nu ställt i utsikt. Att de kunna blifva den egentliga drifkraften däruti, är icke antagligt. Men genom att de ekonomiska konjunkturerna så småningom förskjuta sig till förmån för jordbruksnäringen, så kan den nutida värdesättningen af jorden och jordbruket så småningom blifva en annan. Utan häftiga kastningar kunna i sådant fall de nutida tidsströmningarna leda till ett återuppvaknande intresse för jordbruket. Däraf får man hoppas sedan blifva en följd, att ett återuppvaknande äfven äger rum af den djupare känslan för jorden och för dennas säregna ställning i familjehushållningen.

Att världskonjunkturerna i framtiden skola förskjuta sig till förmån för jordbruket, synes icke osannolikt. Det är ju äfven en allmänt utbredd föreställning, att vi i framtiden skola få bevittna en återutflyttning till landsbygden och jordbruket från städerna och industrien. Symptom af denna utveckling hafva som bekant redan framträd. Under dessa förhållanden synes det antagligt, att äfven bondeklassen skall vakna till medvetande om de utomordentliga före-

trädena af att vara ägare till den svenska jordbruksjorden samt om förpliktelserna, som följa häraf. Med ifrågakvarande återbefolkningsprocess af landsbygden komma visserligen åtskilliga förändringar i jordbesittningen och jordfördelningen att blifva förenade, särskildt genom småbrukareklassens tillväxt. Det är emellertid vår öfvertygelse, att den jordägareklass, som under landsbygdens sålunda skeende återupppblomstring skall bilda kärnan af landtbefolkningen, fortfarande skall vara af samma rot och representera samma åskådningar som den gamla svenska bondeklassen.

Vi vilja nu i efterföljande kapitel i korthet diskutera den frågan, huruvida den regeneration af bondeklassen, vi sålunda antagit, kan befordras genom statsåtgärder.

V. Kunna statsåtgärder motverka bondeklassens försvagande?

Vi hafva utvecklat den åsikt, att bondeklassens nutida försvagande har sin verkliga rot i en inre omvandlingsprocess i dess natur och åskådningar. Vi hafva äfven påpekat, att en utveckling till det bättre har till ovillkorlig förutsättning en inre renässans af bondeklassen, förutan hvilken alla yttre åtgärder till dess skyddande äro verkningslösa.

Det är ett misstag, om man tror sig kunna bota vissa genom en stor världshistorisk utveckling uppkomna missförhållanden genom lagparagrafer. Det är äfven ett misstag att vänta något af åtgärder, hvilka möjligen hade kunnat tagas i öfvervägande innan samma historiska utveckling ännu hade begynt, men som efteråt innebära ett hopplöst baksträveri.

Ett rätt bedömande af den *s. k. norrlandslagen af den 4 maj 1906* fordrar ovillkorligen, att man ser utvecklingen i Norrland såsom ett led i bondeklassens nutida allmänna utveckling. Det gagnar ej numera att diskutera den frågan, huruvida den senaste mansålderns utveckling i Norrland hade kunnat modifieras genom att andra grunder på sin tid lagts för afvittringsverket eller genom att lagstiftningen om aktiebolag vid midten af 1800-talet hade fått en annan beskaffenhet. Kanske hade omvandlingarna i det norrländska bondeståndets åskådningar därigenom blifvit något fördröjda. Dessa yttre faktorer hade emellertid under inga förhållanden kunnat gifva den norrländska bondeklassens utveckling en annan hufvudriktning. I likhet med den svenska bondeklassen i allmänhet skulle den, allt bolagsvälde förutan, hafva utvecklat sig i den riktning, som skett. Vi hafva äfven sett, huru de nutida tidsströmningarna inom bondeklassen på andra orter än i Norrland och utan de där rådande bolagsförhållandena gifvit anledning till lika allvarliga och kanske än allvarligare missförhållanden än i denna landsända.

Naturligtvis hade det varit lyckligt, om den moderna industriella utvecklingen icke hade undergrävt bondeklassens gamla åskådningar om släktjorden och dess intresse för jordbruket. Det är emellertid nu ett historiskt faktum, att så blifvit förhållandet. Genom skogarnas ökade värde samt genom de ökade tillfällena till biförtjänster i bruks- och skogsrörelsen har bondebefolkningen i skogsbygderna förlorat hågen för jordbruket. Biförtjänsterna i fråga hafva blifvit alltmera eftertraktade såsom en bättre och lättare förvärfvad inkomst. De utgöra numera nästan en permanent faktor i samma allmogesushållning. Detta har starkt återverkat till penningeåskådningarnas än vidare genomträngande, till skogsförsäljningarna och fastighets-handeln samt jordbrukets misskötsel.

Man måste beklaga denna utveckling. Om den ock befordrat skogsindustriens utveckling och ökat bondebefolkningens penninginkomster, så är det dock tänkbart, att den förra hade kunnat försiggå i andra former, förskingras dessutom de senare alltför ofta, lider rikets modernäring och undergräfvades dess bondestånd.

Men då fråga är att motverka dessa förhållanden, vinner man icke något med att arbeta i strid med tidens krafter. Att numera, sedan den svenska bondeklassens utveckling kommit till den punkt, som i det föregående skildrats, plötsligt rycka undan eller förminska dessa förtjänstillfällen utom jordbruket, kan icke omskapa skogsallmogens åskådningar och återväcka dess kärlek till jorden.

I många fall, där jordstykningen i skogsbygderna gått längre, äro skogsförtjänsterna för allmogen outhärliga. I många fall torde uppfattningen härom bero på ett underskattande af jordbrukets möjligheter. Hvilketdera som är händelsen, spelar i själfva verket i vår slutledning en mindre roll. Ty den yngre generationens åskådningar och lefnadsfordringar äro afgörande. Dessa äro numera af den art, att vare sig skogsförtjänsterna verkligen skulle kunna umbäras eller icke, så betraktas de af den nutida bondebefolkningen som nödvändiga. Äfven till aflägsna trakter af Värmland, Dalarne och Norrland hafva de moderna penningesynpunkterna trängt fram. Man har ganska väl reda på skillnaden mellan hvad jordbruket gifver under sträfsamt arbete och hvad som kan förtjänas på annat sätt, såväl på orter inom Sverige som i Amerika.

Förminskas därför de ofvannämnda förtjänstillfällena, så kan med skogsallmogens nuvarande åskådningar och rörelsefrihet följden endast blifva en, nämligen att sträfvandena efter kontanta förtjänster med ökad häftighet vända sig åt andra håll, d. v. s. att den landsutsugande emigrationen ökas.

Sådana förhållandena utvecklade sig, äro som bekant trävaru- och bruksbolagen arbetsgifvare åt bondebefolkningen på ofta betydliga områden. Det gifves hela härader, där nästan hvartenda bondehus-

håll, sådana de ekonomiska förhållandena gestaltat sig, är beroende af ett visst stort bolag som arbetsgifvare. Med hänsyn till dessa biförtjänster kan t. o. m. jordfördelningen hafva under den senaste mansåldern anpassat sig, så att jordstyckningar och utflyttningar ägt rum, hvilka eljest hade varit omöjliga.¹ Skulle nu en sådan arbetsgifvare upphöra med sin verksamhet eller inskränka densamma, så blefve följderna ödesdigra. Ingen förändring skulle åstadkommas i bondebefolkningens nutida tänkesätt om jorden, ingen uppblomstring ske af jordbruket. Hela trakten sjönke endast ned till ett stort fattighus, och en ökad emigration framtvingades.

Det har i själfva verket genom de pågående undersökningarna i emigrationsfrågan kommit i dagen, att, åtminstone i skogsbygderna, emigrationen i dess nuvarande skede mera motverkas genom öppnade tillfällen till kontanta förtjänster än genom lättade tillfällen till s. k. egna hem. Det är en populär föreställning, att den uppväxande bondebefolkningen ropar på egen torfva till brukande och lämnar fosterlandet, emedan en sådan icke står till buds. Så var tvifvelsutan för en mansålder sedan ofta förhållandet. Numera komma ropen efter egna hem från andra samhällslager än bondeklassen. Man finner ofta den svåraste emigrationen af hemmansägaresöner på orter, där fädernegårdarna gifva goda tillfällen till vidare klyfning. Förklaringen är gifven genom hela den ofvan lämnade skildringen. Bondeklassen har under den senaste mansåldern i hög grad amerikaniserats. Därför söker den sig i främsta rummet, ej till sträfsamma nybyggareföretag, utan till de största penningeförtjänsterna.

De största penningeförtjänsterna lämna emellertid i skogsbygderna de stora bolagen. Man finner af detta skäl ofta en långt svårare emigration i af bolagsväldet alldeles oberörda bygder, där den demokratiska utvecklingen varit ostörd, än i de stora bolagsdistrikten. Det står utom tvifvel, att bolagsväsendet bidragit till Norrlands ofvan påpekade jämförelsevis gynnsamma ställning i emigrationshänseende. Äfven inom hvarandra närliggande härader i västra Sverige kunna belysande iakttagelser göras i detta hänseende.

Då man trott sig kunna rädda bondeklassen i de norra skogsbygderna från vidare undergräfvande genom att »stäcka bolagsväldet», så måste detta af nu utvecklade skäl betraktas som en villfarelse. Förfäktarna af denna mening hafva icke förstätt norrlandsproblemets ställning inom ramen af den allmänna frågan om den svenska bondeklassens nutida utveckling. Förbud för bolag att förvärfa böndernas fasta egendom inverkar icke på den omvandlingsprocess, som försiggår inom bondeklassen. Därigenom bringar man icke tillbaka dennas försvagade åskådningar om fädernegårdens helgd och

¹ Intressanta exempel härpå hafva af författaren iakttagits inom Elfdals härad i Värmland för hvilket Uddeholms A.-B. som bekant är en stor arbetsgifvare.

bevarande till efterkommande. Där det ur affärssynpunkt är förmanligt, fortsättes med hemmansförsäljningarna, om icke annars så vid arfskiftena. De sista årens erfarenheter från Norrland visa äfven en anmärkningsvärd tillväxt af enskilda skogshandlare. Att söka tvångsvis kvarhålla bondeklassen vid jordbruket är väl den hopplösaste af all politik.

Tvångslagar af nu nämndt slag kunna icke hjälpa, men under nuvarande förhållanden i många fall direkt skada. Vi lämna därvid åsido de hinder för den industriella utvecklingen, som genom dem tillskapas, hvilken viktiga fråga icke tillhör detta sammanhang. Men det följer af hvad ofvan framhållits, att bondeklassens undergräfvande genom sådana åtgärder kan direkt befordras. Rubbas genom de stora arbetsgifvarnas »stäckande» den hushållning hos allmog, som nu utbildat sig, så blifver följden ökad ekonomiskt betryck och emigration. Denna orsak till ökad emigration är allmännare och starkare än den orsak därtill, som utan tvifvel ligger i ett visst antal själfägande bönders förvandling till arrendatorer. Detta bekräftas af jämförelsen mellan utvecklingen i Norrland och i vissa andra landsändar. Då nu bondeklassen såväl i yttre som i inre afseende på intet sätt så undergräfvades, som genom emigrationen, så måste alla ansträngningar för närvarande riktas på att icke förminska förtjänsttillfällena i skogsbygderna. Hafva tvångslagar af hyssnämndt slag en verkan i sistnämnda riktning, så äro de äfven ur agrarkonservativ synpunkt olämpliga.

Ehuru vi här företräda samma allmänna ståndpunkt, beträffande önskvärdheten af bondeklassens skyddande, som den s. k. norrlandspolitikens, så hafva vi dock icke kunnat godkänna den väg, som denna politik beträddt. Felet hos densamma ligger, som påpekats, i det förhållande, att den utgår från oriktiga förutsättningar beträffande bondeklassens nutida tänkesätt och sträfvanen samt icke inser, att endast den naturliga utvecklingen kan bota sådana missförhållanden, som hafva sin rot i en oundviklig historisk utveckling.

Det är, som vi i föregående kapitel anmärkt, icke på detta sätt, som bondeklassens regeneration skall ske. Den måste begynna på den punkt, där det nutida förfallet har sin källa, d. v. s. i bondeklassens åskådningvärld. Ändras denna, så blifva alla tvångslagar till bibehållande af bondjorden inom bondeklassen öfverflödiga. Ändras den icke, så äro sådana lagar verkningslösa. Så länge bondeklassen fäster det afseende vid kontanta förtjänster utom jordbruket, som nu är fallet, så är det förhastadt att slå in på en politik, som utgår från andra förutsättningar. Dessa åskådningar måste hafva sin tid, och genom en naturlig psykologisk utveckling måste man hoppas, att de bytas i andra och bättre. Att söka genom våldsamma

ingrepp i den ekonomiska jämvikten påskynda denna inre omvandling, visar bristande begrepp om de historiska lagarna.

Dessa anmärkningar stöda det omdöme, vi måste fälla öfver alla andra förslag att genom tvångsätgärder framtinga en kärlek till jorden och ett intresse för jordbruket, som endast genom en naturlig process kan återuppväckas. Vi syfta härvid på flera i samband med diskussionerna öfver norrlandsfrågan framkomna idéer, särskildt tanken på *s. k. vanhäfsförfattningar*.

Att vanhäfd af den svenska jorden i icke ringa utsträckning förekommer, hafva vi i det föregående haft anledning påpeka. Vi hafva t. o. m. gjort gällande, att vanhäfdens är en både på större egendomar och på bondjord långt mera utbredd företeelse, än man hitintills, åtminstone i offentliga diskussioner, brukat framhålla. Den mycket omdebatterade vanhäfdens på de norrländska bolagshemmanen hafva vi på grund därpå måst tillmäta mindre betydelse, än hvad på vissa håll varit brukligt.

Den djupare orsaken till vanhäfsföreteelsen hafva vi emellertid äfven påpekat. Den sammanhänger med hela den historiska utveckling, som fört till den nutida jordmobiliseringen. Den gamla jordbrukarearistokratiens undergång har bidragit till många herregårdars förfall. Upplösningen af bondeklassens forna åskådningar om släktjorden har fört med sig ett försvagadt intresse för jordbruksarbetet, hvaraf en af följderna blifvit jordens misskötsel.

Skulle tvångslagar, som vid äfventyr af böter eller andra straff fordrade en bättre brukning af jorden, kunna upphjälpa dessa missförhållanden? Vi äro af den öfvertygelse, att en sådan politik vore lika verkningslös som den norrländska förbudslagen. Där den inre driffjädern saknas till arbete och kraftansträngningar, kan den icke ersättas med hot om straff. Jordens goda häfdande måste hvila på intresse för jordbruket. Detta intresse måste, där det blifvit försvagadt, återuppväckas på naturlig väg. Är så förhållandet redan i de enstaka fallen, huru mycket själfklarare är det icke, då frågan gäller missförhållanden, framkallade af en stark och mycket allmänt förhärskande tidsströmning.

Alla tiders erfarenheter visa, att lagstiftningsätgärder spelat en mycket ringa roll vid sidan af utvecklingens naturliga krafter. Vår äldre historia lämnar öfvertygande vittnesbörd om det verkningslösa i stadganden, som föreskrifva jordens brukande på visst sätt. Skulle all den misskötsel lagligen beifras, som nu förekommer på svenska bondhemman, så skulle man i vissa trakter få stämma nästan alla jordägare i domsagan till tinget. Att åter slå ned på ett och annat fall, skulle blifva alldeles betydelselöst för utvecklingen i det hela. Därtill komme naturligtvis de lagtekniska svårigheterna att draga skiljelinjen mellan vanhäfd och mindre god, men dock icke straffbar, kötsel af jorden samt mellan själförvålad och oförvålad misskötsel.

Erfarenheterna af lagen den 25 juni 1909 torde komma att visa, att enbart dessa svårigheter göra en vanhäfDSLagstiftning verkningslös. För bondjordens vidkommande skulle för öfrigt en lösning af frågan i stil med denna lag vara förfelad, ty de genom sin utbredning tyngst vägande formerna af misskötsel skulle icke därunder inbegripas. Att åter gå längre, skulle inveckla lagstiftaren i olösliga svårigheter.

Tanken på vanhäfDSLagar har enligt vårt förmenande, i likhet med hela den s. k. norrlandslagstiftningen, hufvudsakligen symptomatisk betydelse. Den skulle, om den förverkligades, icke nämnvärdt påverka den historiska utvecklingens gång. Men dess tillvaro visar, att det allmänna tänkesättet har begynt att reagera mot den senaste mansålderns tidsströmningar inom den svenska jordbrukareklassen. Man har fått ögonen öppna för att den moderna industriella epoken fört med sig missförhållanden inom jordbruksnäringen, som ovillkorligen böra offentligt uppmärksammas. Den nutida jordmobiliseringen har i redan alltför stor utsträckning kastat ut den svenska jorden som en handelsvara på marknaden. Den svenska bondeklassen försvagas. Men man har icke fått ögonen öppna för hvar roten till dessa missförhållanden är belägen. Med en energi, som varit värd bättre ting, har man satt in all kraft på att lamslå industriella organisationer, hvilkas uppsving varit det stora pluset i den ur agrarkonservativ synpunkt beklagliga utvecklingen. Stöten mot dem motverkar icke bondeklassens upplösning. Det ekonomiskt målmedvetna igenläggandet af ett antal bolagshemman vid odlingsgränsen har fångat den framstormande socialpolitikens reformiver. Denna fråga är en bagatell, i jämförelse med all den misskötsel af jordbruket, som verkligen borde uppmärksammas.

Finnas inga statsåtgärder, som böra försökas till de verkliga, stora missförhållandenas motverkande? Gifvetvis alla, genom hvilka ett större intresse för jordbruket och en starkare känsla för jorden kan återuppväckas hos den nutida bondeklassen. Dit hör den politik, som för närvarande af våra sakkunniga myndigheter och korporationer bedrifves för jordbrukets höjande. I den mån denna kommer bondeklassen till godo, verkar den i sådan riktning, som nu åsyftas. I detta sammanhang bör kanske just det önskemål framhållas, att samma arbete mera än hitintills borde rikta sig på *jordbrukets utveckling på bondgårdarna* samt på *jordbruksintressets höjande inom bondeklassen*, än, såsom nu är fallet, på den moderna s. k. småbruksrörelsen. Det förra är enligt vårt förmenande långt viktigare, om det ock må erkännas, att det är långt svårare. Arbetet på landbruksundervisningens främjande samt på den nuvarande folkbildningens omläggning i mera praktisk riktning är i detta sammanhang af utomordentlig betydelse. Bondeklassen måste framför allt räddas, genom

att dess tänkesätt i fråga om jordbruket förändras. Nu synes den försummas för arbetet att tillskapa nya brukningsdelar, med mindre bestående värde än de gamla bondgårdarna.

Den viktigaste af alla frågor är måhända för närvarande *sammanslutningarnas befrämjande inom bondeklassen*. Dessa rörelser väckande inflytande kan icke underskattas, och för deras mindre goda sidor torde man, då det gäller bondeklassen, ännu icke på länge behöfva hysa farhågor. Det är icke otänkbart, att det är genom sammanslutningens utbredning, som bondeklassen skall regenereras. Bondeklassens nuvarande utvecklingsskede är ju på sätt och vis en afvigsida af den individualistiska tidsströmningen. På detta område försiggå nu rörelser, som böra med all makt befordras: andelsverksamheten inom mjölk-, smör-, ägg- och fläskproduktionen, sammanslutningarna i inköpsföreningar, bildandet af kommunala lånekassor. Särskildt den sistnämnda frågans lösning synes i hög grad önskvärd.

När på detta sätt, genom en samverkan mellan det naturliga framåtskridandets krafter samt ett målmedvetet statsarbete, ett återuppvaknande af bondeklassens intresse för jordbruket så småningom kommer till stånd, så är utvecklingen inne på rätt bog. Vi tro, att man får hoppas på en sådan utveckling. Den nutida jordmobiliseringens fördärflika verkningar skola då så småningom öfvervinnas. Inom bondeklassen torde då äfven de nu försvagade åskådningarna om släktjorden och familjegemenskapen komma till en renässans.

När så blifvit fallet, är tiden äfven inne att ombilda den nutida familjerätten i större öfverensstämmelse med de gamla rättsåskådningar, som undergräfts af det 19:de århundradets upplösande krafter. Det skall kanske då stå i öfverensstämmelse med det allmänna tänkesättet att åter införa former för privilegierad arfsrätt och arftäkt, äfvensom sådana ändringar i giftorätten och testamentsrätten, att jordbruksjordens kvarhållande inom de gamla släkterna mera än genom den nuvarande lagstiftningen befordras.

Det synes oss antagligt, att i sådant fall äfven det gamla bördsrättsinstitutet skall i någon modifierad form blifva återupplifvad. Denna frågas utredning skulle måhända redan nu icke sakna betydelse.¹ Enligt vår mening är det på denna väg, icke genom förbudsstadganden af det slag, som försökts genom lagen den 4 maj 1906, som man bör försöka att anpassa civillagstiftningen efter de återuppvaknande strömningarna inom bondeklassen. Att sådana lagstiftningsförsök i och för sig skola i synnerlig grad påskynda utvecklingen, tro vi icke. Men de kunna möjligen ordna förhållandena så, att de hinder, den nuvarande civillagen lägger för en regeneration af bondesläkterna, förminskas.

¹ Denna utredning borde särskildt göra sig underrättad därom, hvilken betydelse de i Norge ännu bestående lagarna om *Odelsrätten* och *Aasædersrätten* af den 26 juni 1821, den 16 maj 1860 och den 9 maj 1863 kunna anses hafva ägt för bondeklassens konserverande, hv. rjämte underrättelser borde inhämtas från *Fintland* beträffande erfarenheterna i detta land om det där ännu bestående bördsrättsinstitutets verkningar i senare tid.

TABELLER

Tab. A. Saluvärdet af frivilligt och utmättningsvis såld och lagfaren

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1833	1,251,804	1,005,071	1,235,043	2,031,626	1,118,240	1,156,889
1834	2,124,686	803,391	1,035,962	1,981,910	1,158,390	1,079,834
1835	1,908,966	879,773	871,520	2,236,470	1,176,255	957,281
1836	2,867,322	738,797	753,042	2,103,888	1,273,709	1,001,864
1837	1,749,086	615,497	1,338,003	2,992,850	1,511,826	1,085,427
1838	2,510,279	787,721	1,389,116	2,277,254	1,437,776	1,229,946
1839	1,723,395	1,732,196	754,592	2,575,250	1,340,031	1,299,047
1840	1,345,737	682,341	1,383,996	2,867,297	1,950,462	1,456,364
1841	1,993,884	990,560	1,357,478	3,193,184	1,341,887	1,364,403
1842	2,439,684	1,038,393	1,353,555	3,266,549	1,826,553	2,202,416
1843	2,046,912	739,514	829,710	2,851,994	1,767,359	1,151,790
1844	1,782,122	681,056	727,463	2,774,469	1,761,806	1,140,633
1845	1,621,119	1,054,938	909,450	3,244,511	2,457,152	1,356,588
1846	1,955,349	974,078	1,445,652	2,704,259	1,655,990	1,595,048
1847	2,433,089	926,289	1,213,863	3,786,251	2,099,526	2,761,196
1848	2,015,154	1,213,634	928,922	4,178,060	2,256,330	1,526,699
1849	2,985,827	912,269	1,640,930	4,062,842	2,589,254	1,570,422
1850	2,596,392	1,388,294	1,476,902	4,432,341	2,631,147	2,010,569
1851	2,038,444	1,148,070	2,265,243	4,608,741	2,396,294	1,763,853
1852	3,013,694	1,307,811	1,450,608	4,546,400	2,806,911	1,730,289
1853	2,493,272	1,251,671	2,543,751	5,368,749	2,959,944	2,457,593
1854	2,855,156	1,117,535	1,757,312	5,658,789	2,890,698	1,828,004
1855	3,364,257	1,437,638	2,203,260	6,092,630	3,405,500	2,800,802
1856	7,573,503	2,572,517	3,591,767	9,622,050	4,926,234	3,488,690
1857	7,421,123	2,911,068	2,596,274	10,984,701	4,303,525	3,578,598
1858	4,539,680	1,631,157	2,480,967	5,446,730	3,648,056	2,218,397
1859	4,772,142	1,859,179	2,164,884	5,783,209	3,299,988	2,461,154
1860	3,830,434	2,450,644	3,063,797	5,533,239	3,350,230	2,223,881
1861	4,829,907	2,261,876	2,333,845	6,717,407	3,693,888	2,463,629
1862	3,786,250	1,458,186	2,244,541	5,427,669	4,232,722	3,137,372
1863	4,554,354	1,748,535	2,942,472	5,598,942	3,841,647	3,138,737
1864	4,696,672	2,111,592	1,904,727	5,043,404	3,575,854	2,249,269
1865	4,165,980	1,801,215	2,395,124	4,998,492	2,428,331	2,571,390
1866	4,148,439	2,268,027	1,896,532	4,611,277	3,953,328	3,222,892
1867	3,941,745	1,991,067	2,071,161	5,300,739	3,037,893	3,503,545
1868	5,801,795	1,634,300	2,001,737	7,752,902	3,977,764	3,130,400
1869	2,563,364	1,973,555	2,566,182	6,228,062	3,304,037	2,711,532
1870	3,534,514	1,524,447	2,699,012	6,037,420	4,006,145	3,372,257
1871	3,347,978	2,393,841	2,318,174	5,355,620	2,758,274	2,552,883
1872	3,069,784	2,412,233	1,906,681	7,682,575	3,783,351	3,666,780
1873	6,185,858	2,752,439	4,460,162	9,717,170	6,202,016	4,401,141
1874	4,545,935	3,972,161	5,583,406	7,659,949	6,482,674	4,843,599
1875	4,159,904	2,730,086	3,673,842	6,502,125	4,333,486	4,767,033
1876	6,278,933	3,612,372	3,766,073	8,877,176	5,444,712	3,602,545
1877	4,130,311	5,122,157	3,985,380	7,161,537	5,258,144	3,624,710
1878	3,675,785	2,968,335	4,608,305	6,541,577	3,485,815	3,147,667
1879	3,806,649	3,173,604	3,459,426	8,912,753	5,150,562	3,001,311
1880	6,307,723	2,370,844	4,948,682	8,463,744	4,844,195	4,860,075
1881	4,365,506	2,215,879	2,488,877	6,927,441	3,863,240	3,732,327
1882	5,198,787	2,993,336	3,486,880	4,809,679	3,375,653	4,201,555
1883	5,573,893	2,721,734	4,303,506	5,531,359	3,716,229	3,797,072
1884	5,319,667	2,634,077	2,707,963	7,609,728	4,002,622	3,302,126
1885	5,745,616	2,343,172	3,178,649	6,864,778	4,268,744	2,728,959

fast egendom å landsbygden, *länsvis* och *ettårsvis*. Åren 1833—1907.

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristian- stads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
1,281,237	102,827	698,268	1,168,614	1,392,843	433,353	905,348	1833
1,056,737	125,519	726,132	1,680,195	1,638,990	419,649	891,921	1834
1,672,116	83,549	754,230	1,574,529	1,920,048	503,681	864,633	1835
1,556,711	181,301	752,972	2,109,836	2,049,872	478,155	1,419,723	1836
1,530,570	145,164	748,667	1,469,423	1,631,148	530,625	989,966	1837
1,266,161	145,407	808,494	1,785,732	2,218,722	635,754	901,253	1838
1,349,033	134,525	741,459	2,872,683	2,401,824	674,132	1,062,003	1839
2,194,764	126,846	870,221	2,162,021	2,556,972	664,980	1,058,027	1840
1,854,603	138,635	835,905	4,694,187	2,578,704	645,716	1,106,540	1841
3,020,312	162,308	1,036,662	3,121,545	2,821,752	815,243	1,294,986	1842
2,202,413	181,992	1,140,285	1,970,030	3,310,140	855,350	1,084,866	1843
2,062,913	174,185	1,018,383	1,945,902	2,379,588	784,542	1,282,545	1844
2,332,749	380,312	974,187	2,689,799	3,696,836	770,061	1,485,938	1845
2,317,728	407,682	1,161,177	3,214,332	2,945,085	1,079,196	1,747,862	1846
2,691,123	278,840	1,274,042	2,377,566	3,886,755	1,164,030	1,554,228	1847
2,229,969	166,070	1,412,433	2,804,274	5,107,848	1,305,437	2,056,514	1848
2,238,375	339,225	1,657,139	2,895,828	5,511,038	1,127,229	2,436,801	1849
2,892,221	471,693	1,278,548	2,793,663	4,752,258	1,128,140	1,896,999	1850
4,276,848	420,807	1,352,666	3,054,558	4,611,351	1,215,168	2,095,532	1851
3,396,779	316,451	1,755,366	2,989,452	3,573,072	1,951,916	1,558,440	1852
3,944,304	508,181	1,594,934	4,416,873	4,293,558	1,393,938	2,453,658	1853
3,462,962	384,798	1,453,446	3,170,580	4,672,235	1,491,977	2,213,622	1854
4,466,537	399,509	2,333,873	4,302,048	7,198,736	1,579,613	3,062,306	1855
6,975,474	893,087	2,114,940	6,876,429	6,942,392	1,877,615	3,343,158	1856
6,589,967	587,734	1,994,241	6,874,879	8,385,766	2,193,885	2,995,299	1857
3,782,027	581,197	2,010,180	4,860,682	4,546,665	1,782,539	3,235,936	1858
3,619,415	653,265	2,322,198	4,521,762	6,131,722	1,470,455	2,963,510	1859
4,367,058	440,755	1,977,161	5,571,531	6,266,588	1,808,594	2,156,780	1860
4,469,392	732,355	1,747,329	5,431,092	6,832,875	1,988,250	3,247,204	1861
5,317,778	800,927	2,520,453	5,492,897	8,073,699	2,264,445	3,247,618	1862
4,839,525	887,602	1,780,795	4,612,462	8,734,017	2,171,065	2,549,368	1863
3,597,970	940,802	1,921,083	3,788,047	5,156,204	1,622,971	2,826,815	1864
3,644,380	907,470	1,761,342	4,572,446	5,415,416	2,012,043	3,335,283	1865
4,436,103	919,695	1,782,835	6,053,024	7,061,137	2,075,761	2,561,158	1866
4,375,755	1,415,665	2,138,584	4,606,121	5,811,915	3,034,014	2,837,555	1867
4,215,558	1,167,020	2,228,742	7,012,289	6,106,283	2,185,979	2,933,994	1868
4,524,517	1,078,807	1,923,962	5,021,162	6,210,939	1,764,592	3,087,178	1869
4,787,470	859,821	2,183,040	6,253,735	8,297,682	1,804,800	2,881,182	1870
4,155,679	1,126,250	2,157,438	4,728,850	7,504,206	1,977,348	2,675,553	1871
5,171,555	1,138,768	2,477,410	7,097,588	12,655,522	2,480,500	2,743,829	1872
8,380,972	1,563,679	3,077,486	6,515,705	10,038,586	3,074,428	4,076,534	1873
6,454,094	1,908,273	2,911,924	6,810,671	9,975,474	2,959,403	3,549,506	1874
6,317,527	1,469,246	2,574,867	6,566,328	10,725,001	2,806,877	2,833,982	1875
7,238,515	1,181,026	3,074,206	7,714,167	12,302,066	3,628,051	3,585,506	1876
5,243,260	1,708,787	2,616,427	6,433,779	9,637,202	3,163,195	3,661,577	1877
4,833,930	1,739,247	2,548,543	5,971,697	10,274,331	2,921,591	3,569,912	1878
5,227,689	1,810,496	2,354,476	6,929,228	9,134,632	2,687,621	3,267,794	1879
7,397,153	1,939,585	2,135,439	7,044,552	10,640,652	3,196,368	4,083,235	1880
5,550,839	1,862,231	2,480,342	7,294,335	10,603,168	2,691,021	2,928,279	1881
4,540,616	1,822,419	2,440,235	5,931,243	11,681,717	3,074,067	4,590,975	1882
7,682,065	1,634,496	2,266,987	5,598,228	10,055,690	2,831,943	3,312,890	1883
4,322,855	1,353,229	2,293,288	6,312,831	10,082,912	2,534,952	4,381,575	1884
5,546,360	1,506,180	2,289,974	6,313,568	9,547,142	3,244,634	3,149,295	1885

Tab. A. (Forts.) Saluvärdet af frivilligt och utmätningsvis såld och lagfaren

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1886	4,823,987	2,778,396	4,158,818	5,092,498	3,894,951	2,925,116
1887	6,749,764	2,566,438	2,503,192	8,374,994	4,262,807	3,383,676
1888	4,402,038	2,951,091	3,142,114	6,403,579	3,876,380	2,890,739
1889	5,279,037	3,051,271	2,917,567	6,099,647	5,967,759	5,238,582
1890	4,644,952	2,223,603	3,623,407	4,932,346	3,907,217	3,235,644
1891	4,956,107	2,006,135	2,898,545	5,510,517	3,470,229	2,970,773
1892	6,806,426	3,870,728	3,424,404	5,382,963	4,530,284	2,810,208
1893	4,033,440	1,636,422	2,613,267	6,477,104	4,141,234	4,018,590
1894	5,864,677	2,174,895	3,496,392	6,279,421	5,542,186	4,389,250
1895	4,932,576	2,600,100	2,822,996	4,014,677	3,656,694	3,961,627
1896	8,187,001	2,932,251	4,003,962	5,288,966	4,628,363	5,240,577
1897	5,864,989	2,773,557	3,245,902	6,675,504	5,487,810	4,753,125
1898	7,837,407	2,641,679	4,931,025	6,806,998	4,963,082	5,539,248
1899	8,125,806	1,939,243	5,663,172	9,315,537	6,786,621	4,115,544
1900	11,339,373	2,728,331	6,257,539	10,782,636	5,018,665	5,468,319
1901	11,127,921	4,764,929	6,206,016	9,227,024	5,061,492	4,938,061
1902	10,318,760	2,197,842	5,048,534	7,686,429	5,202,332	4,374,929
1903	17,571,161	3,000,163	4,747,430	12,722,203	7,135,787	6,050,021
1904	17,794,841	3,758,831	6,065,688	14,699,711	7,383,937	4,503,454
1905	18,541,768	5,005,000	8,282,396	11,407,057	8,449,723	8,158,644
1906	32,897,351	5,123,263	10,464,090	19,407,667	9,084,258	5,929,434
1907	37,182,879	5,631,754	8,202,695	15,802,963	8,878,332	7,255,026

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Västmanlands län.	Kopparbergs län.
1833	988,166	1,119,930	1,220,310	1,382,366	947,918	692,579
1834	1,394,334	1,074,479	1,503,693	1,065,525	1,006,868	879,695
1835	1,149,305	1,071,444	1,411,311	1,199,477	879,425	529,311
1836	1,294,881	1,132,605	2,046,566	1,265,994	1,239,080	747,155
1837	1,394,769	1,972,560	1,784,735	1,315,511	1,186,701	602,054
1838	1,383,908	1,583,345	1,799,874	1,517,201	873,365	870,726
1839	2,020,505	1,431,807	2,058,003	1,573,706	1,002,218	859,305
1840	1,504,949	1,348,521	3,086,066	1,691,492	1,120,769	698,334
1841	1,642,179	1,752,875	1,783,896	2,198,463	953,211	834,035
1842	1,915,628	1,612,706	2,083,466	2,011,104	923,405	1,000,608
1843	1,915,725	1,226,633	1,428,300	1,425,257	1,112,822	641,133
1844	1,931,564	1,492,565	2,627,771	1,801,205	849,518	621,716
1845	2,689,355	1,541,867	1,795,100	1,939,013	1,240,421	1,003,221
1846	2,282,259	2,038,016	2,614,170	1,640,201	1,057,193	741,386
1847	3,376,515	3,307,010	2,844,593	2,383,767	1,410,108	948,207
1848	2,880,662	2,575,923	3,424,311	1,600,485	1,499,504	785,672
1849	2,841,216	3,172,836	2,214,668	3,008,243	2,503,737	1,082,568
1850	2,648,508	2,970,551	2,196,618	2,446,520	1,961,595	1,024,047
1851	3,003,413	2,816,112	2,923,566	2,846,790	1,399,370	1,204,527
1852	2,828,493	2,820,414	4,090,461	3,025,331	1,564,026	1,272,149
1853	3,121,589	3,660,339	3,413,967	2,671,820	2,567,940	1,020,704
1854	3,022,014	3,310,512	3,650,673	4,264,389	1,254,486	1,277,951

fast egendom å landsbygden, *länsvis* och *ettårsvis*. Åren 1833—1907.

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristianstads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
5,861,915	1,248,428	3,189,004	5,960,899	9,874,217	3,129,261	3,892,952	1886
5,907,094	1,014,373	2,344,270	6,487,942	11,377,776	3,144,807	3,328,231	1887
6,230,376	1,634,345	2,094,813	5,723,819	10,162,816	3,534,341	3,857,895	1888
7,807,684	1,298,673	2,492,714	6,854,474	9,768,720	3,848,057	4,774,111	1889
6,453,901	1,731,463	2,536,514	7,006,693	11,198,695	2,827,912	4,081,759	1890
5,728,061	1,258,601	2,898,113	6,084,692	9,799,062	2,867,225	4,151,001	1891
5,263,740	1,264,210	2,495,099	7,023,591	11,596,098	3,940,927	3,494,284	1892
3,791,743	1,513,051	2,195,498	6,566,003	9,991,379	3,703,107	4,011,888	1893
8,091,419	1,666,885	3,269,997	8,698,552	13,589,637	3,088,263	10,402,705	1894
5,626,050	935,897	2,175,223	4,819,185	9,548,458	3,388,064	3,888,290	1895
6,707,580	1,210,149	3,551,833	8,201,551	13,549,067	3,391,424	5,272,816	1896
5,812,806	1,039,662	2,726,706	6,414,158	14,592,509	3,413,352	4,552,640	1897
6,550,889	1,724,849	3,567,447	8,574,332	18,524,885	3,969,271	5,371,981	1898
6,768,358	2,450,213	3,173,081	7,049,848	14,002,365	4,104,329	8,318,015	1899
7,664,611	1,706,136	2,425,503	7,951,337	14,108,714	4,167,401	7,662,805	1900
7,032,163	1,970,132	2,402,475	8,082,395	14,387,414	3,800,930	5,339,968	1901
7,498,454	1,659,794	2,607,241	9,147,253	17,252,351	4,598,984	7,472,077	1902
7,567,011	2,189,514	3,313,927	7,913,828	22,167,619	4,627,141	7,308,573	1903
7,508,657	2,142,922	3,311,470	10,058,984	18,399,616	4,520,919	7,857,662	1904
10,492,502	2,906,147	3,653,743	10,068,405	23,320,789	4,891,282	17,944,418	1905
9,190,590	2,506,184	6,873,515	11,935,129	27,397,078	9,136,614	10,646,702	1906
9,687,995	3,019,180	3,841,428	12,468,025	27,011,294	7,948,372	9,647,842	1907

Gäflleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Åren.
429,297	566,066	116,597	152,190	94,911	21,491,493	1833
359,888	535,064	194,670	229,853	148,382	23,115,767	1834
452,552	513,480	219,212	257,807	106,844	23,193,219	1835
565,404	916,458	200,489	259,296	196,410	27,151,530	1836
410,747	1,037,484	199,839	214,355	141,297	26,598,304	1837
467,400	649,067	207,953	201,462	120,489	27,054,405	1838
583,614	609,665	287,613	243,416	174,675	29,504,697	1839
460,385	485,826	289,127	288,363	230,003	30,523,863	1840
520,541	630,272	192,662	337,634	133,650	33,075,111	1841
507,743	617,073	162,612	338,364	133,154	35,705,821	1842
484,241	768,998	156,869	271,107	158,673	29,722,113	1843
673,802	721,232	375,884	295,236	221,463	30,127,563	1844
743,858	841,559	394,143	319,722	157,281	35,639,180	1845
1,107,471	1,054,521	354,611	294,371	180,129	36,567,766	1846
676,245	1,400,790	516,801	297,110	219,671	43,827,615	1847
1,321,155	1,668,938	456,437	334,530	236,352	43,985,313	1848
819,384	1,029,087	431,573	488,958	719,913	48,279,362	1849
1,177,157	752,601	484,746	398,274	233,973	46,043,757	1850
1,298,268	1,085,246	553,886	342,489	236,640	48,807,882	1851
921,773	1,144,640	463,382	365,900	822,357	49,716,115	1852
998,237	1,151,828	620,853	444,959	302,096	55,654,758	1853
1,409,826	1,830,843	699,293	450,648	213,752	54,341,501	1854

Tab. A. (Forts.) Saluvärdet af frivilligt och utmättningsvis såld och

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Västmanlands län.	Kopparbergs län.
1855	4,012,994	4,021,028	4,915,806	3,504,917	2,045,340	2,103,282
1856	5,355,041	6,705,236	7,363,130	7,564,916	2,217,932	2,436,114
1857	4,168,701	6,246,990	4,386,772	5,861,113	3,221,870	2,679,422
1858	3,380,050	4,014,998	4,691,322	4,317,648	2,079,817	1,333,964
1859	3,579,308	4,184,699	2,482,984	3,320,997	1,499,126	1,052,189
1860	4,157,061	3,499,548	3,820,921	5,698,629	1,727,261	988,139
1861	4,431,693	5,609,020	3,726,541	2,701,977	3,616,971	3,080,846
1862	4,523,752	4,822,815	3,432,179	3,520,543	1,619,157	3,106,035
1863	3,997,974	4,230,658	3,225,801	3,703,823	1,873,093	1,306,774
1864	3,444,980	3,030,578	2,429,501	3,183,758	2,381,494	1,535,567
1865	3,702,127	4,135,223	3,554,739	2,620,714	1,291,434	1,233,173
1866	4,104,123	4,421,613	3,119,502	2,641,057	1,414,823	1,454,826
1867	3,976,178	4,492,544	4,879,577	2,108,077	1,527,031	2,248,767
1868	4,070,360	4,274,435	3,257,760	3,407,421	1,737,578	1,496,527
1869	3,529,520	6,130,284	3,445,520	4,621,815	1,932,557	1,510,657
1870	3,946,594	6,207,232	3,807,179	3,649,393	1,634,808	1,590,134
1871	4,584,857	5,232,367	4,327,654	4,089,404	1,746,483	2,141,736
1872	4,716,774	6,938,142	5,527,844	4,070,804	2,721,654	6,727,285
1873	4,449,119	7,416,475	8,509,167	13,440,461	5,730,884	7,362,034
1874	6,623,828	7,902,497	10,043,023	7,586,738	6,374,455	3,370,809
1875	4,336,331	6,794,135	8,060,971	3,541,517	2,238,386	2,999,475
1876	5,009,378	8,334,657	5,545,218	6,273,313	5,222,205	6,845,543
1877	6,773,171	7,400,634	3,979,009	3,741,159	2,363,659	7,018,529
1878	4,911,213	5,718,110	3,821,013	7,055,483	2,349,871	2,573,414
1879	5,164,788	5,520,465	3,817,431	6,418,807	2,220,851	1,723,687
1880	5,606,441	6,291,201	5,705,182	4,143,533	3,860,963	2,534,970
1881	5,018,584	7,614,819	4,284,019	3,145,180	3,397,644	4,600,133
1882	6,252,803	6,743,874	6,519,098	3,822,205	2,349,867	4,129,567
1883	5,812,281	7,163,833	6,949,743	4,550,770	2,207,971	4,684,817
1884	5,725,867	7,061,297	2,473,311	5,494,387	2,074,933	3,449,040
1885	5,480,137	7,790,968	6,233,351	2,812,691	2,362,257	2,858,836
1886	5,164,328	6,024,411	2,603,510	7,133,293	2,400,574	3,747,739
1887	6,290,478	7,718,555	4,165,697	5,192,953	2,440,581	3,218,709
1888	4,889,152	6,405,209	5,360,011	4,023,957	2,936,552	2,720,794
1889	6,585,602	7,369,029	4,275,631	4,918,057	2,521,934	7,788,336
1890	5,018,601	7,020,267	5,101,105	4,075,590	3,474,528	3,858,541
1891	5,463,118	5,650,967	6,027,319	2,652,033	3,421,802	5,016,451
1892	5,284,477	6,092,487	5,367,097	3,372,806	2,881,421	3,792,973
1893	5,620,468	7,212,752	4,687,971	6,026,767	4,536,206	3,958,201
1894	7,480,442	10,473,263	7,925,008	4,816,549	4,562,192	4,117,319
1895	6,527,580	4,538,474	4,299,681	7,833,575	3,089,413	3,852,798
1896	7,435,197	4,423,510	6,857,721	6,400,804	3,163,275	4,863,118
1897	6,601,442	6,724,929	5,973,541	4,991,116	3,039,672	6,677,106
1898	8,722,593	6,106,763	7,283,150	6,993,734	3,689,647	5,325,851
1899	6,280,164	6,164,939	7,624,554	10,900,750	5,057,294	7,761,969
1900	6,528,410	6,572,274	8,571,120	5,515,599	4,674,084	13,439,481
1901	6,923,345	7,256,734	8,652,870	7,942,034	4,660,923	6,299,075
1902	6,809,955	7,431,365	7,435,884	8,195,875	3,618,560	4,585,645
1903	6,794,072	8,839,017	8,746,224	8,147,247	4,979,910	5,055,821
1904	7,140,604	9,070,091	10,732,530	7,017,477	7,386,388	5,802,668
1905	13,607,526	10,067,868	11,557,733	7,681,590	8,135,386	11,231,251
1906	13,471,476	13,922,397	21,124,724	11,116,363	8,396,595	7,899,777
1907	10,194,046	12,674,761	15,179,703	10,227,387	6,107,916	12,596,948

lagfaren fast egendom å landsbygden, *länsvis* och *ettårsvis*. Åren 1833—1907.

Gäflleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Åren.
1,194,393	1,390,719	690,371	431,109	396,582	67,353,250	1855
1,461,999	1,811,096	1,065,689	690,659	453,932	97,923,600	1856
1,848,846	1,865,472	1,002,218	668,075	965,251	94,331,790	1857
1,539,751	2,059,885	715,934	922,409	699,373	66,519,364	1858
1,277,135	2,034,187	833,225	739,193	479,662	63,505,588	1859
1,163,886	1,980,679	1,570,282	773,489	479,088	66,899,675	1860
2,214,206	2,079,104	1,042,978	919,116	1,394,592	77,566,073	1861
2,558,210	2,684,410	1,431,953	680,735	1,086,340	77,470,686	1862
1,419,739	2,213,963	1,288,620	1,334,358	599,656	72,593,980	1863
2,485,423	2,696,435	1,431,822	1,275,633	3,080,552	66,411,153	1864
3,356,536	2,530,135	1,096,332	1,199,794	699,990	65,429,109	1865
1,820,023	1,687,448	1,034,674	567,364	303,280	67,558,941	1866
3,401,517	2,032,105	1,565,308	717,728	614,324	71,628,915	1867
2,132,956	2,008,412	1,162,584	573,241	442,148	74,712,185	1868
2,342,595	2,843,063	1,406,464	1,124,402	602,860	72,447,626	1869
1,891,746	2,758,436	1,381,270	948,389	678,622	76,735,328	1870
2,452,456	2,691,856	1,078,402	1,201,329	558,376	73,157,014	1871
3,095,239	3,514,614	1,485,469	1,052,855	1,351,998	97,489,304	1872
7,758,342	5,302,411	2,363,899	1,610,451	1,649,033	136,038,452	1873
4,390,301	6,654,853	2,295,785	1,619,886	1,188,108	125,707,352	1874
2,598,483	5,614,161	1,684,664	1,280,448	872,695	99,481,570	1875
2,949,742	3,912,938	2,371,981	1,606,840	660,009	119,037,172	1876
5,548,753	4,619,716	1,601,435	1,022,296	963,726	106,778,553	1877
2,409,237	3,994,538	1,605,474	982,225	1,382,848	93,090,161	1878
3,172,462	3,615,107	1,971,568	1,033,884	692,940	94,268,231	1879
4,586,422	4,447,456	1,974,185	1,069,086	851,521	109,303,207	1880
10,079,804	5,032,600	1,957,894	1,195,777	822,501	105,380,440	1881
3,907,827	5,255,175	2,808,669	1,781,873	716,323	102,434,443	1882
4,617,426	5,256,520	2,894,473	2,713,428	3,584,320	109,461,674	1883
3,395,626	6,076,163	3,321,968	2,636,754	791,244	99,358,415	1884
4,399,661	5,320,678	3,157,309	1,379,770	1,178,516	99,701,245	1885
5,191,882	5,735,651	2,700,016	1,273,230	912,418	99,717,494	1886
5,985,781	6,075,535	3,392,047	2,107,363	666,823	108,699,886	1887
6,077,497	4,490,455	3,717,331	2,679,477	1,318,075	101,572,859	1888
6,822,023	6,403,230	4,734,576	2,996,438	1,168,298	120,981,450	1889
3,860,004	6,637,236	4,149,711	2,181,497	1,362,385	105,143,571	1890
7,779,224	6,515,279	4,057,857	1,877,640	1,467,275	104,528,026	1891
3,887,402	8,051,684	3,768,018	1,922,008	2,446,411	108,769,746	1892
3,844,439	5,472,708	4,423,097	1,852,356	2,196,555	104,524,246	1893
4,382,452	7,883,370	4,328,440	2,235,339	2,543,662	137,302,315	1894
3,392,502	4,945,878	2,826,029	2,246,300	1,124,652	97,046,719	1895
4,705,182	6,190,843	3,181,009	2,964,585	1,592,113	123,942,897	1896
6,277,838	6,909,111	3,240,946	4,273,609	1,929,499	123,991,529	1897
7,003,691	8,368,277	4,425,302	2,724,179	3,055,255	144,701,535	1898
6,822,476	6,263,698	4,631,250	3,770,758	3,380,764	150,470,748	1899
9,086,333	6,840,668	4,133,436	3,520,918	5,305,115	161,468,838	1900
6,343,276	6,684,286	5,001,085	2,896,442	3,502,985	150,503,975	1901
5,551,043	7,335,797	4,407,361	3,443,281	8,832,154	152,711,900	1902
8,452,354	8,099,156	4,604,648	3,317,360	8,148,193	182,798,380	1903
9,916,604	7,558,273	6,534,943	3,848,262	3,659,862	186,680,394	1904
8,012,253	6,600,745	5,236,810	4,753,590	3,357,277	223,363,903	1905
8,048,824	12,355,537	9,281,606	5,088,480	3,394,612	274,692,266	1906
9,727,451	8,364,687	5,921,893	4,615,044	3,467,931	255,655,552	1907

Tab. B. Saluvärdet af frivilligt och utmättningsvis såld och lagfaren fast skiljande därjämte af sådan egendom, som blifvit *frivilligt*, och sådan egen-

Femårsperioder.	Stockholms län.	Uppsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
<i>Frivilligt såld och lagfaren fast egendom å landsbygden under efterföljande perioder.</i>						
1833/35	5,014,587	2,677,889	3,129,744	6,119,726	3,344,814	3,162,042
1836/40	10,033,233	4,514,156	5,615,060	12,636,701	7,467,876	6,025,574
1841/45	9,612,137	4,364,511	5,135,613	15,040,943	9,065,327	7,146,746
1846/50	11,193,978	5,089,593	6,521,960	18,510,567	10,970,460	9,234,663
1851/55	13,010,969	6,008,235	9,611,630	25,941,449	13,710,437	10,484,022
1856/60	27,625,456	11,146,655	13,863,394	36,710,781	19,033,602	13,742,670
1861/65	20,931,190	8,704,047	11,349,773	25,937,897	17,119,587	13,237,198
1866/70	14,937,476	8,075,159	9,687,667	23,512,409	15,879,783	14,339,008
1871/75	20,327,115	13,985,017	17,688,551	35,080,742	22,602,722	19,567,318
1876/80	23,629,608	17,012,926	19,485,866	36,434,706	22,999,193	17,119,070
1881/85	26,055,733	12,372,587	15,992,754	29,973,572	18,510,045	16,929,979
1886/90	24,071,942	12,205,406	15,446,170	26,053,038	19,288,523	15,569,240
1891/95	25,337,540	11,655,909	14,877,969	25,862,646	20,399,127	16,429,831
1896/00	40,220,421	12,284,604	23,825,984	38,137,177	25,580,754	24,486,678
1901/05	72,653,105	18,246,608	29,472,179	54,533,500	32,606,351	27,324,847

Efter utmätning och konkurs såld och lagfaren fast egendom å landsbygden under efter-

1833/35	270,869	10,346	12,781	130,280	108,071	31,962
1836/40	162,586	42,396	3,689	179,838	31,928	47,074
1841/45	271,584	139,950	42,043	289,764	89,430	69,084
1846/50	791,833	324,971	184,309	653,186	261,787	229,271
1851/55	803,854	254,490	608,544	333,860	748,910	96,519
1856/60	511,426	277,910	34,295	659,148	494,431	228,050
1861/65	1,101,973	677,357	470,936	1,848,017	652,855	323,199
1866/70	5,052,381	1,316,237	1,546,957	6,417,991	2,399,384	1,601,618
1871/75	982,344	275,793	253,714	1,836,697	957,079	,664,118
1876/80	569,793	234,386	1,282,000	3,522,081	1,184,235	1,117,238
1881/85	618,736	535,611	173,121	1,769,413	716,443	,832,060
1886/90	1,827,836	1,365,393	898,928	4,850,026	2,620,591	2,104,517
1891/95	1,255,686	632,371	377,635	1,802,036	941,500	1,720,617
1896/00	1,134,155	730,457	275,616	732,464	1,303,787	630,135
1901/05	2,701,346	480,157	877,885	1,208,924	626,920	706,262

Frivilligt och utmättningsvis såld och lagfaren fast egendom å landsbygden under efter-

1833/35	5,285,456	2,688,235	3,142,525	6,250,006	3,452,885	3,194,004
1836/40	10,195,819	4,556,552	5,618,749	12,816,539	7,499,804	6,072,648
1841/45	9,883,721	4,504,461	5,177,656	15,330,707	9,154,757	7,215,830
1846/50	11,985,811	5,414,564	6,706,269	19,163,753	11,232,247	9,463,934
1851/55	13,814,823	6,262,725	10,220,174	26,275,309	14,459,347	10,580,541
1856/60	28,136,882	11,424,565	13,897,689	37,369,929	19,528,033	13,970,720
1861/65	22,033,163	9,381,404	11,820,709	27,785,914	17,772,442	13,560,397
1866/70	19,989,857	9,391,396	11,234,624	29,930,400	18,279,167	15,940,626
1871/75	21,309,459	14,260,810	17,942,265	36,917,439	23,559,801	20,231,436
1876/80	24,199,401	17,247,312	20,767,866	39,956,787	24,183,428	18,236,308
1881/85	26,674,469	12,908,198	16,165,875	31,742,985	19,226,488	17,762,039
1886/90	25,899,778	13,570,799	16,345,098	30,903,064	21,909,114	17,673,757
1891/95	26,593,226	12,288,280	15,255,604	27,664,682	21,340,627	18,150,448
1896/00	41,354,576	13,015,061	24,101,600	38,869,641	26,884,541	25,116,813
1901/05	75,354,451	18,726,765	30,350,064	55,742,424	33,233,271	28,031,109

egendom å landsbygden, *länsvis* och *femårsperiodvis* åren 1833—1905; med särdom, som blifvit *efter utmätning och konkurs* såld och lagfaren.

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristianstads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteb. och Bohus län.	Femårsperioder.
3,896,174	294,821	2,155,778	4,377,380	4,881,884	1,319,624	2,600,903	1833/35
7,695,795	675,006	3,867,335	10,280,390	10,742,994	2,868,135	5,280,054	1836/40
11,248,884	993,704	4,859,223	14,203,352	14,597,757	3,723,431	6,044,850	1841/45
11,816,271	1,574,355	6,618,054	13,373,498	21,990,881	5,675,321	9,465,174	1846/50
19,124,187	1,972,691	8,162,325	17,670,521	24,128,306	7,509,504	10,641,795	1851/55
24,603,622	3,144,078	10,075,805	28,352,065	32,061,321	9,054,367	14,413,134	1856/60
20,939,468	3,916,385	9,076,329	23,141,127	33,113,010	9,644,207	14,100,555	1861/65
20,390,136	4,978,483	8,553,767	26,707,245	31,212,575	10,058,693	12,354,018	1866/70
29,285,432	6,941,746	12,441,045	30,787,452	50,321,081	13,010,405	15,305,144	1871/75
29,402,523	7,325,888	12,207,096	33,555,206	51,192,761	14,215,579	17,306,978	1876/80
26,519,886	7,081,914	10,862,845	30,470,854	50,682,646	13,775,499	16,607,167	1881/85
25,171,502	5,934,765	10,773,016	29,101,203	48,391,325	15,320,065	18,651,065	1886/90
25,999,957	6,188,392	11,952,977	31,111,162	52,303,230	16,014,121	22,921,043	1891/95
32,270,831	7,761,879	14,642,684	35,848,500	71,379,513	18,562,474	29,739,902	1896/00
39,541,071	10,453,208	14,472,863	44,792,010	93,241,862	21,736,327	45,128,616	1901/05

följande perioder.

113,916	17,074	22,852	45,958	69,997	37,059	60,999	1833/35
201,444	58,237	54,478	119,305	115,544	115,511	150,918	1836/40
224,106	43,728	146,199	218,111	189,263	147,481	210,025	1841/45
553,145	89,155	165,285	712,165	212,103	128,711	227,230	1846/50
423,243	57,055	327,960	262,990	220,646	123,108	541,763	1851/55
730,319	11,960	342,915	353,218	211,812	78,721	281,549	1856/60
929,577	352,771	654,673	755,817	1,099,201	414,547	1,105,733	1861/65
1,949,267	462,525	1,703,396	2,239,086	2,275,381	806,453	1,947,049	1866/70
1,194,395	264,470	758,080	931,690	577,708	288,151	574,260	1871/75
538,024	1,053,253	521,995	538,217	796,122	1,381,247	861,046	1876/80
1,122,849	1,096,641	907,981	979,351	1,287,983	601,118	1,755,847	1881/85
7,089,468	1,042,517	1,884,299	2,932,624	3,990,899	1,164,316	1,283,883	1886/90
2,501,056	450,252	1,080,953	2,080,861	2,221,404	973,465	3,027,125	1891/95
1,233,413	369,130	801,886	2,342,726	3,398,027	483,303	1,438,355	1896/00
557,716	415,301	815,993	1,778,855	2,285,927	702,929	794,082	1901/05

följande perioder.

4,010,090	311,895	2,178,630	4,423,338	4,951,881	1,356,683	2,661,902	1833/35
7,837,239	733,243	3,921,813	10,399,695	10,858,538	2,983,646	5,430,972	1836/40
11,472,990	1,037,432	5,005,422	14,421,463	14,787,020	3,870,912	6,254,875	1841/45
12,369,416	1,663,510	6,783,339	14,085,663	22,202,984	5,804,032	9,692,404	1846/50
19,547,430	2,029,746	8,490,285	17,933,511	24,348,952	7,632,612	11,183,558	1851/55
25,333,941	3,156,038	10,418,720	28,705,283	32,273,133	9,133,088	14,694,683	1856/60
21,869,045	4,269,156	9,731,002	23,896,944	34,212,211	10,058,754	15,206,288	1861/65
22,339,403	5,441,008	10,257,163	28,946,331	33,487,956	10,865,146	14,301,067	1866/70
30,479,827	7,206,216	13,199,125	31,719,142	50,898,789	13,298,556	15,879,404	1871/75
29,940,547	8,379,141	12,729,091	34,093,423	51,988,883	15,596,826	18,168,024	1876/80
27,542,735	8,178,555	11,770,826	31,450,205	51,970,629	14,376,617	18,363,014	1881/85
32,260,970	6,977,282	12,657,315	32,033,827	52,382,224	16,484,381	19,434,948	1886/90
28,501,013	6,638,644	13,033,930	33,192,023	54,524,634	16,987,586	25,948,168	1891/95
33,504,244	8,131,009	15,444,570	38,191,226	74,777,540	19,045,777	31,178,257	1896/00
40,098,787	10,868,509	15,288,856	46,570,865	95,527,789	22,439,256	45,922,698	1901/05

Tab. B. (Forts.) Saluvärdet af frivilligt och utmättningsvis såld och lagmed särskiljande därjämte af sådan egendom, som blifvit *frivilligt*, och

Femårsperioder.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Västmanlands län.	Kopparbergs län.
<i>Frivilligt såld och lagfaren fast egendom å landsbygden under efterföljande perioder.</i>						
1833/35	3,462,254	3,225,294	3,858,894	3,530,223	2,762,126	1,957,539
1836/40	7,495,881	7,416,675	10,609,619	7,179,120	5,335,719	3,480,666
1841/45	9,941,640	7,433,831	9,528,390	9,238,911	4,713,065	3,677,151
1846/50	13,829,436	13,913,702	13,117,431	10,833,803	7,694,883	4,097,831
1851/55	15,525,092	16,343,867	18,403,622	15,967,517	8,142,963	5,674,664
1856/60	19,820,867	24,610,744	22,439,396	24,228,572	10,260,791	8,247,332
1861/65	18,728,771	20,550,763	15,585,407	14,909,511	10,313,194	9,938,723
1866/70	16,895,491	22,641,754	16,135,928	13,617,710	7,363,061	6,938,568
1871/75	23,182,862	33,607,889	35,134,515	32,142,337	18,249,569	21,563,979
1876/80	25,907,205	32,653,836	21,619,143	23,474,149	15,640,457	20,273,837
1881/85	27,055,765	34,474,921	24,467,101	19,356,100	11,738,213	17,345,630
1886/90	25,159,126	29,310,659	18,879,166	22,859,103	12,260,358	20,338,703
1891/95	28,328,640	30,770,577	26,578,294	23,245,904	16,773,658	19,938,090
1896/00	34,167,610	29,132,879	35,031,092	31,900,433	19,046,332	37,424,140
1901/05	40,303,414	41,827,983	46,317,659	38,375,590	27,654,087	31,848,026

Efter utmätning och konkurs såld och lagfaren fast egendom å landsbygden under efter-

1833/35	69,551	40,559	276,420	117,145	72,085	144,046
1836/40	103,131	52,163	165,625	184,784	86,414	296,908
1841/45	152,811	192,815	190,143	136,131	366,312	423,562
1846/50	199,724	150,634	176,929	245,413	737,254	484,049
1851/55	463,411	284,538	590,851	345,730	688,199	1,203,949
1856/60	819,294	40,727	305,733	534,731	485,215	242,496
1861/65	1,371,755	1,277,531	783,354	821,304	468,955	323,672
1866/70	2,731,284	2,884,354	2,373,610	2,810,053	883,736	1,362,343
1871/75	1,528,047	675,727	1,334,144	586,587	562,293	1,037,360
1876/80	1,557,786	611,231	1,248,710	4,158,146	377,092	422,306
1881/85	1,990,907	1,899,870	1,992,421	469,133	654,459	2,376,763
1886/90	2,789,035	5,226,812	2,626,788	2,484,747	1,513,811	995,416
1891/95	2,047,445	3,197,366	1,728,782	1,455,826	1,717,376	799,652
1896/00	1,400,226	859,536	1,278,994	2,901,570	577,640	643,385
1901/05	972,088	837,092	807,582	608,633	1,127,080	1,126,434

Frivilligt och utmättningsvis såld och lagfaren fast egendom på landsbygden under efter-

1833/35	3,531,805	3,265,853	4,135,314	3,647,368	2,834,211	2,101,585
1836/40	7,599,012	7,468,838	10,775,244	7,363,904	5,422,133	3,777,574
1841/45	10,094,451	7,626,646	9,718,533	9,375,042	5,079,377	4,100,713
1846/50	14,029,160	14,064,336	13,294,360	11,079,216	8,432,137	4,581,880
1851/55	15,988,503	16,628,405	18,994,473	16,313,247	8,831,162	6,878,613
1856/60	20,640,161	24,651,471	22,745,129	24,763,303	10,746,006	8,489,828
1861/65	20,100,526	21,828,294	16,368,761	15,730,815	10,782,149	10,262,395
1866/70	19,626,775	25,526,108	18,509,538	16,427,763	8,246,797	8,300,911
1871/75	24,710,909	34,283,616	36,468,659	32,728,924	18,811,862	22,601,339
1876/80	27,464,991	33,265,067	22,867,853	27,632,295	16,017,549	20,696,143
1881/85	29,046,672	36,374,791	26,459,522	19,825,233	12,392,672	19,722,393
1886/90	27,948,161	34,537,471	21,505,954	25,343,850	13,774,169	21,334,119
1891/95	30,376,085	33,967,943	28,307,076	24,701,730	18,491,034	20,737,742
1896/00	35,567,836	29,992,415	36,310,086	34,802,003	19,623,972	38,067,525
1901/05	41,275,502	42,665,075	47,125,241	38,984,223	28,781,167	32,974,460

faren fast egendom å landsbygden, *länsvis* och *femårsperiodvis* åren 1833—1905; sådan egendom, som blifvit *efter utmätning och konkurs* såld och lagfaren.

Gäflleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Femårs-perioder.
1,177,925	1,562,435	507,218	600,555	316,725	65,936,554	1833/35
2,349,521	3,590,444	1,103,666	1,123,056	784,770	138,171,446	1836/40
2,851,187	3,510,552	1,261,122	1,505,780	777,828	160,475,935	1841/45
4,883,661	5,823,896	2,219,915	1,751,964	1,542,824	211,741,121	1846/50
5,330,277	6,361,040	2,912,309	1,935,060	1,865,699	266,438,181	1851/55
7,051,762	9,526,790	5,147,189	3,683,169	2,921,758	381,765,320	1856/60
11,709,754	11,929,170	6,225,063	4,936,401	6,768,008	514,080,301	1861/65
10,342,706	10,059,495	6,130,013	3,054,037	2,294,321	498,488,327	1866/70
20,151,000	23,112,358	8,595,474	6,315,961	4,680,587	489,413,507	1871/75
18,282,788	19,952,511	9,270,682	5,445,998	4,080,321	482,884,048	1876/80
23,292,430	25,925,012	13,649,077	9,451,818	6,821,959	517,232,374	1881/85
26,992,930	27,873,316	17,619,768	10,990,101	4,623,558	678,723,529	1886/90
22,334,788	30,972,950	18,453,202	9,526,369	9,255,998	870,227,302	1891/95
33,329,653	33,363,080	19,007,952	16,863,067	14,715,890		1896/00
36,787,718	34,764,791	25,142,265	17,966,220	25,037,002		1901/05

följande perioder.

63,812	52,175	23,261	39,295	33,412	1,863,925	1833/35
138,029	108,056	81,355	83,836	78,104	2,661,353	1836/40
78,998	68,582	21,048	56,283	26,393	3,793,846	1841/45
217,751	82,041	24,253	61,279	47,214	6,959,692	1846/50
492,220	242,236	115,476	100,045	105,728	9,435,325	1851/55
239,855	224,529	40,159	110,656	155,548	7,414,697	1856/60
324,360	274,877	66,642	473,235	93,122	16,665,463	1861/65
1,246,131	1,269,969	420,287	877,087	346,913	46,923,492	1866/70
143,821	665,537	312,745	449,008	939,623	17,793,391	1871/75
383,828	637,244	253,961	268,333	470,723	23,988,997	1876/80
3,107,914	1,016,124	491,236	255,784	270,945	26,922,710	1881/85
944,257	1,468,791	1,073,913	247,904	804,441	53,231,212	1886/90
951,231	1,895,969	950,239	607,274	522,557	34,938,678	1891/95
565,867	1,209,517	603,991	390,982	546,856	25,852,018	1896/00
1,487,812	1,513,466	642,582	292,715	2,463,469	25,831,250	1901/05

följande perioder.

1,241,737	1,614,610	530,479	639,850	350,137	67,800,479	1833/35
2,487,550	3,698,500	1,185,021	1,206,892	862,874	140,832,799	1836/40
2,930,185	3,579,134	1,282,170	1,562,063	804,221	164,269,781	1841/45
5,101,412	5,905,937	2,244,168	1,813,243	1,590,038	218,703,813	1846/50
5,822,497	6,603,276	3,027,785	2,035,105	1,971,427	275,873,506	1851/55
7,291,617	9,751,319	5,187,348	3,793,825	3,077,306	389,180,017	1856/60
12,034,114	12,204,047	6,291,705	5,409,636	6,861,130	359,471,001	1861/65
11,588,837	11,329,464	6,550,300	3,931,124	2,641,234	363,032,995	1866/70
20,294,821	23,777,895	8,908,219	6,764,969	5,620,210	531,873,692	1871/75
18,666,616	20,589,755	9,524,643	5,714,331	4,551,044	522,477,324	1876/80
26,400,344	26,941,136	14,140,313	9,707,602	7,092,904	516,336,217	1881/85
27,937,187	29,342,107	18,693,681	11,238,005	5,427,999	536,115,260	1886/90
23,286,019	32,868,919	19,403,441	10,133,643	9,778,555	552,171,052	1891/95
33,895,520	34,572,597	19,611,943	17,254,049	15,262,746	704,575,547	1896/00
38,275,530	36,278,257	25,784,847	18,258,935	27,500,471	896,058,552	1901/05

Tab. C. Saluvärdet å den af *Allmogen* från olika ståndsklasser (Ridderheter m. m.) *köpta* fasta egendomen på lands-

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1833	93,075	168,132	70,359	276,789	92,058	79,716
1834	35,681	131,165	120,516	302,165	50,333	23,019
1835	503,743	147,650	61,211	239,034	81,539	8,331
1836	242,099	75,407	55,409	167,942	83,444	32,945
1837	86,928	50,097	61,022	264,755	134,843	39,713
1838	89,181	174,312	68,307	441,900	156,864	51,273
1839	170,504	55,182	119,894	393,479	163,011	101,940
1840	40,542	74,096	58,308	345,600	119,235	66,648
1841	36,113	55,100	61,800	490,169	102,807	63,911
1842	81,750	150,902	61,548	355,331	115,293	67,266
1843	189,494	61,143	39,771	395,810	227,933	12,651
1844	28,460	42,287	42,866	247,109	208,862	36,717
1845	99,584	58,076	107,250	359,301	112,304	45,852
1846	36,846	60,183	82,581	212,147	64,512	37,044
1847	83,321	26,723	25,041	366,111	134,411	69,494
1848	105,579	49,812	99,466	415,860	108,257	32,442
1849	155,780	62,213	75,329	247,452	258,960	78,584
1850	132,669	72,822	44,303	498,992	242,745	93,224
1851	75,225	52,911	88,374	577,202	242,988	105,401
1852	102,762	46,548	78,950	544,385	247,638	69,279
1853	148,401	47,820	105,512	649,820	153,123	90,941
1854	83,292	124,944	105,758	204,416	134,915	39,611
1855	115,113	63,744	92,250	477,596	157,406	101,042
1856	533,855	243,273	290,580	1,075,869	368,246	171,806
1857	152,807	72,466	7,000	1,732,333	372,048	132,233
1858	165,283	75,744	61,000	1,076,365	388,242	116,366
1859	54,278	112,183	89,550	696,946	422,900	63,869
1860	165,150	75,338	175,895	515,651	153,729	112,712
1861	197,014	202,274	98,600	450,484	165,434	147,927
1862	155,803	87,335	87,272	632,880	352,344	111,052
1763	291,467	108,951	38,600	316,217	360,591	47,167
1864	57,975	52,600	153,555	139,342	372,212	78,350
1865	95,475	130,505	136,930	141,744	176,242	62,727
1866	68,842	64,815	108,367	124,237	54,883	130,363
1867	164,517	114,453	174,198	321,066	139,267	164,794

¹ Köp från allmänna inrättningar, menigheter m. m. finnas endast upptagna under åren

skapet och Adeln, Ofrälse ståndspersoner, Allmänna inrättningar, menigbygden. *Länsvi* och *ettårsvi*, åren 1833—1867.¹

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristianstads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
58,817	7,167	21,663	124,994	81,618	22,760	44,448	1833
38,081	40,340	48,723	72,026	35,607	33,722	57,741	1834
20,847	8,474	28,100	130,374	131,801	35,868	63,849	1835
106,005	9,335	16,175	206,624	162,425	62,241	35,771	1836
143,885	16,985	—	168,009	221,667	64,715	55,866	1837
37,164	5,376	44,891	203,078	108,785	112,127	55,944	1838
81,432	13,668	38,685	164,373	199,310	40,425	83,219	1839
68,193	4,928	17,900	171,080	249,630	69,146	37,130	1840
133,934	7,451	13,167	741,554	484,677	84,035	81,951	1841
358,734	3,150	34,556	701,297	275,703	107,283	34,560	1842
149,853	14,532	96,485	136,620	537,644	56,036	17,465	1843
76,014	6,450	25,454	240,423	248,754	80,745	44,300	1844
89,124	13,083	21,464	175,010	148,580	46,623	100,634	1845
94,670	20,651	56,607	272,792	425,477	19,980	89,874	1846
122,468	12,851	84,794	233,907	565,520	35,225	44,198	1847
104,612	16,754	45,851	265,449	300,158	126,246	103,532	1848
88,085	10,109	32,526	270,071	851,567	51,542	72,192	1849
187,923	25,626	69,563	407,124	881,253	65,559	42,009	1850
373,647	8,400	28,151	288,018	533,979	148,808	93,221	1851
221,747	41,168	113,135	347,093	485,637	57,120	68,288	1852
247,779	17,315	67,628	858,996	592,908	102,032	25,071	1853
213,468	20,201	30,726	279,348	516,164	55,086	52,026	1854
285,203	39,432	109,317	208,742	748,973	111,954	74,295	1855
685,037	87,653	76,602	1,752,366	554,646	113,040	93,662	1856
916,647	21,791	145,067	1,713,495	1,530,291	218,285	47,958	1857
249,748	17,000	110,391	286,487	320,920	40,117	111,542	1858
140,749	19,825	301,434	194,599	393,730	35,563	160,853	1859
188,297	6,800	98,765	661,194	1,022,592	53,821	35,217	1860
334,840	292,197	69,034	502,524	1,095,224	96,730	166,265	1861
303,996	61,821	199,850	372,266	1,051,142	202,648	32,693	1862
311,128	147,050	7,405	247,348	860,930	102,103	139,203	1863
171,567	112,006	118,450	136,537	299,207	57,813	118,908	1864
59,361	111,458	55,893	122,203	204,102	81,243	116,134	1865
171,408	71,125	26,500	158,705	244,592	131,975	85,292	1866
197,490	168,934	26,373	215,949	227,617	66,065	125,558	1867

Tab. C. (Forts.) Saluvärdet å den af *Allmogen* från olika ståndsklasser menigheter m. m.) köpta fasta egendomen på

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Västmanlands län.	Kopparbergs län.
1833	60,705	59,075	81,191	109,497	63,231	16,458
1834	164,330	93,498	24,104	72,666	50,364	18,717
1835	95,699	68,850	56,880	46,089	77,645	26,807
1836	43,703	118,525	50,241	56,397	101,025	7,634
1837	161,289	73,116	94,244	61,364	96,177	24,479
1838	129,096	228,474	66,518	149,781	51,096	42,138
1839	165,494	174,990	146,469	220,215	44,123	33,941
1840	98,495	83,670	66,221	137,208	57,174	17,237
1841	141,120	100,038	92,568	121,041	73,275	13,259
1842	206,529	163,166	90,953	132,516	55,569	24,425
1843	171,444	177,102	65,133	81,783	67,376	33,372
1844	176,666	57,221	59,241	103,521	59,393	27,750
1845	175,677	292,469	153,116	65,223	12,447	46,050
1846	153,347	188,166	202,284	187,800	31,100	39,482
1847	296,163	278,610	362,792	99,591	27,675	46,149
1848	128,177	290,084	185,073	192,570	102,312	31,310
1849	386,688	311,535	89,567	135,693	52,950	126,408
1850	175,929	203,406	273,312	165,851	36,890	51,491
1851	244,004	278,943	232,823	175,796	69,657	44,850
1852	160,002	584,739	211,016	289,472	170,609	96,246
1853	164,360	149,960	196,469	14,660	134,744	46,605
1854	167,129	263,780	114,969	214,701	69,311	37,332
1855	370,695	369,650	270,090	198,777	168,717	103,320
1856	450,377	1,277,160	359,468	456,158	226,578	147,089
1857	292,436	749,117	618,952	354,729	183,131	95,876
1858	62,663	931,515	159,027	466,951	210,659	48,777
1859	163,949	834,621	203,997	154,806	65,465	94,668
1860	225,025	301,858	180,976	390,253	24,100	35,539
1861	224,140	350,599	223,275	164,712	340,698	117,063
1862	420,032	447,460	287,400	279,840	203,917	82,540
1863	526,383	363,844	205,274	319,199	185,481	75,605
1864	284,557	219,605	158,215	326,910	130,250	106,580
1865	101,855	233,852	208,757	102,681	91,050	92,189
1866	110,731	405,682	140,423	134,806	27,700	69,531
1867	234,229	324,489	73,622	140,197	273,959	24,018

¹ Se not sid. 126.

(Ridderskapet och Adeln, Ofrälse ståndspersoner, Allmänna inrättningar, landsbygden. *Länsviss* och *ettårsviss*, åren 1833—1867.¹

Gäflleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Väster-bottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Åren.
20,339	6,699	7,617	3,836	4,151	1,574,395	1833
12,267	12,771	9,116	6,468	2,607	1,456,027	1834
12,579	15,236	3,000	18,630	2,576	1,684,812	1835
9,317	7,532	6,600	12,506	1,901	1,671,203	1836
11,109	6,332	2,400	17,120	2,000	1,858,115	1837
6,531	12,132	9,915	14,255	1,050	2,260,188	1838
9,245	13,299	1,299	12,761	2,600	2,449,558	1839
11,234	5,516	7,350	7,065	6,300	1,819,906	1840
12,752	7,310	431	23,297	6,801	2,948,561	1841
4,871	26,673	—	29,405	3,461	3,081,941	1842
9,950	14,906	4,001	12,782	4,466	2,577,752	1843
7,179	37,484	1,350	16,884	—	1,875,130	1844
16,403	37,917	6	31,037	1,001	2,208,231	1845
23,522	35,646	15,531	11,375	2,571	2,364,188	1846
42,017	36,833	13,500	33,011	2,351	3,042,756	1847
1,724	31,481	15,848	15,785	7,830	2,776,712	1848
3,200	11,001	7,865	15,710	10,601	3,405,628	1849
18,426	37,155	12,600	20,871	4,001	3,763,744	1850
25,094	50,052	14,951	30,288	7,143	3,789,926	1851
42,819	9,782	14,825	21,305	6,131	4,030,696	1852
17,852	68,142	6,779	19,661	22,721	4,109,299	1853
8,901	65,076	20,991	16,598	8,700	2,847,343	1854
63,158	62,150	16,100	13,704	15,801	4,237,229	1855
33,545	57,626	46,181	25,317	9,890	9,136,024	1856
30,200	73,600	9,425	18,194	8,673	9,496,754	1857
203,475	58,664	18,600	18,350	12,926	5,210,812	1858
49,204	90,682	17,800	38,172	29,530	4,429,373	1859
53,857	39,634	33,350	40,180	23,185	4,613,118	1860
73,250	44,643	43,750	17,651	8,255	5,426,583	1861
54,198	101,030	22,655	55,985	21,575	5,627,734	1862
31,922	51,506	79,550	114,213	22,242	4,953,379	1863
103,175	36,760	49,140	49,367	25,013	3,358,094	1864
60,400	103,548	42,415	13,025	18,776	2,562,565	1865
50,665	91,525	56,065	52,000	6,056	2,586,288	1866
76,664	81,143	11,460	42,222	22,370	3,410,654	1867

Tab. D. Saluvärdet å den af *Allmogen* till olika ståndsklasser (Riddheter m. m.) sålda fasta egendomen på lands-

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1833	7,880	33,747	25,355	71,135	69,063	26,949
1834	63,087	40,464	36,893	96,447	36,768	34,598
1835	60,848	42,644	57,939	119,105	58,146	14,984
1836	45,398	22,545	63,791	175,832	55,352	22,176
1837	59,241	26,246	61,365	170,007	103,262	33,831
1838	83,136	38,400	44,154	117,519	49,219	35,964
1839	79,124	21,927	26,432	157,826	52,409	56,478
1840	98,124	37,025	81,362	125,240	71,547	33,837
1841	69,560	23,282	61,035	164,378	52,284	35,955
1842	95,457	34,463	54,620	142,238	76,260	92,639
1843	52,530	61,473	27,800	190,535	94,563	52,803
1844	43,934	50,667	37,847	243,308	228,032	39,005
1845	49,239	124,466	61,112	275,763	35,273	44,828
1846	83,361	117,512	105,285	186,548	108,771	79,217
1847	206,864	98,435	48,596	237,005	101,988	119,051
1848	57,731	101,231	61,167	239,229	121,316	76,949
1849	88,511	58,356	123,591	242,363	124,350	89,856
1850	107,112	44,864	65,228	266,172	151,535	82,146
1851	46,875	40,446	72,845	218,838	109,430	117,449
1852	55,602	83,486	138,665	396,944	105,417	54,317
1853	60,875	61,151	64,053	412,238	179,430	73,490
1854	74,696	52,755	135,090	312,314	140,258	48,507
1855	139,833	87,860	63,123	254,619	282,561	94,824
1856	329,593	108,764	76,370	525,866	458,465	184,532
1857	343,244	167,950	181,560	444,861	225,854	154,442
1858	118,750	109,900	20,800	305,872	185,766	49,550
1859	130,233	59,798	47,401	263,039	239,897	97,574
1860	118,560	81,598	65,100	291,577	235,985	132,200
1861	231,990	68,918	67,400	325,560	272,696	167,903
1862	54,827	69,250	142,850	238,437	274,114	169,787
1863	129,197	40,050	74,900	305,624	200,875	196,977
1864	41,210	103,700	152,075	265,488	106,560	170,108
1865	76,633	101,092	44,701	570,388	93,016	295,152
1866	686,823	118,285	13,416	379,420	124,031	179,998
1867	99,032	61,001	120,660	506,738	95,516	146,731

¹ Se not sid. 126.

skapet och Adeln, Ofrälse ståndspersoner, Allmänna inrättningar, menig-
bygden. *Länsvi*s och *ettårsvi*s, åren 1833—1867.¹

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristian- stads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
34,899	12,050	42,333	56,531	61,604	7,583	26,730	1833
51,060	9,120	9,600	51,495	29,255	6,854	16,479	1834
36,324	10,125	25,637	58,872	95,427	42,218	13,146	1835
72,894	8,708	26,294	63,856	85,110	7,494	21,870	1836
74,526	5,918	51,215	64,578	89,018	7,827	32,457	1837
49,182	8,849	21,500	30,177	90,590	18,849	22,124	1838
86,456	6,129	47,091	49,481	124,730	31,832	52,577	1839
75,347	6,804	56,406	51,116	61,461	8,801	48,138	1840
34,334	10,687	27,692	68,859	87,495	43,712	20,553	1841
136,215	2,267	65,502	54,651	88,839	33,662	29,844	1842
90,351	726	53,462	55,139	129,996	85,952	24,087	1843
93,503	14,348	55,146	81,911	124,082	27,923	48,380	1844
163,440	19,670	34,362	98,178	91,673	37,112	58,167	1845
110,672	19,770	46,196	96,507	90,600	31,155	77,054	1846
191,031	15,539	62,907	97,097	186,597	73,467	69,273	1847
168,008	21,990	102,771	144,048	207,501	110,109	32,630	1848
197,106	45,281	91,947	165,584	229,355	65,021	77,810	1849
173,934	60,408	67,998	116,924	122,547	57,633	63,858	1850
163,479	44,753	42,342	129,255	146,348	83,531	49,905	1851
162,189	21,183	58,367	105,042	149,790	71,244	122,303	1852
169,872	43,923	160,266	131,804	168,135	100,661	50,510	1853
239,751	45,113	155,727	134,046	197,793	68,511	107,538	1854
329,652	26,970	171,374	84,818	131,543	103,572	151,697	1855
617,954	60,555	121,709	231,716	345,984	141,963	96,054	1856
500,609	48,161	63,567	300,550	378,417	111,161	241,162	1857
370,235	57,616	123,467	156,346	82,288	118,350	76,120	1858
169,000	25,595	120,608	133,465	286,721	19,499	131,269	1859
227,980	22,618	73,200	161,299	241,014	81,128	75,408	1860
365,942	50,490	21,640	133,305	241,743	78,473	166,379	1861
184,997	66,791	130,166	140,315	338,168	106,843	106,400	1862
275,791	28,605	37,883	235,875	161,419	31,642	172,536	1863
186,060	21,664	62,255	159,026	229,521	44,655	176,038	1864
155,451	80,000	65,503	217,386	171,372	89,195	257,890	1865
213,111	41,300	94,767	295,212	323,322	152,900	242,696	1866
193,865	137,772	89,198	154,694	383,386	242,910	171,504	1867

Tab. D. (Forts.) Saluvärdet å den af *Allmogen* till olika ståndsclasser
menigheter m. m.) sålda fasta egendomen på

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Väst- manlands län.	Koppar- bergs län.
1833	22,170	54,422	95,298	73,974	69,810	97,988
1834	29,730	20,690	80,133	78,714	41,376	44,193
1835	31,034	39,108	65,514	82,697	48,666	78,203
1836	24,896	36,713	92,595	78,252	70,592	81,966
1837	44,819	51,837	100,298	119,489	71,564	67,472
1838	22,092	145,917	112,989	115,569	15,636	116,258
1839	70,406	90,332	132,258	164,882	87,845	109,770
1840	44,057	22,122	172,823	94,595	60,951	103,754
1841	51,686	106,899	133,880	139,854	30,900	100,053
1842	122,157	92,522	89,961	134,766	79,538	76,287
1843	86,051	70,878	73,080	144,416	85,350	51,060
1844	129,954	97,704	95,133	148,872	41,636	63,350
1845	60,422	105,224	117,069	157,452	36,249	94,977
1846	93,618	119,420	119,766	191,319	71,091	59,592
1847	143,778	174,479	120,030	188,699	41,975	120,378
1848	190,358	100,341	87,161	61,148	61,259	56,637
1849	60,332	111,573	104,910	290,331	72,420	93,363
1850	68,402	136,020	109,199	154,524	65,550	75,393
1851	124,133	81,915	117,554	89,600	69,526	69,948
1852	135,930	143,693	152,274	148,704	130,608	57,585
1853	152,894	356,942	153,762	156,243	88,683	48,272
1854	121,652	150,806	142,578	300,990	9,810	70,715
1855	116,040	271,260	295,206	287,868	190,622	158,400
1856	256,503	261,839	268,575	513,665	242,460	249,093
1857	201,991	294,307	192,794	279,796	129,589	106,144
1858	180,586	250,607	312,256	151,880	161,479	58,834
1859	236,118	134,275	103,069	181,170	105,750	124,637
1860	181,717	245,912	84,769	276,676	50,269	76,928
1861	313,654	730,512	218,377	139,633	79,081	109,024
1862	231,626	255,863	189,009	91,071	111,135	120,003
1863	196,003	221,813	52,733	154,692	103,475	112,747
1864	143,742	73,649	83,088	123,692	89,720	64,688
1865	211,032	143,503	186,162	131,327	48,153	76,959
1866	319,469	190,983	233,538	225,338	48,000	78,144
1867	259,505	143,513	158,923	140,261	88,546	93,362

¹ Se not sid. 126.

(Ridderskapet och Adeln, Ofrälse ståndspersoner, Allmänna inrättningar, landsbygden. *Länsvi* och *ettårsvi*, åren 1833—1867. ¹

Gäflleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Väster-bottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Åren.
78,326	29,555	2,025	16,502	2,280	1,018,209	1833
26,781	20,942	7,223	10,371	11,055	853,328	1834
26,499	16,845	9,861	17,192	8,858	1,059,892	1835
37,296	26,675	5,571	28,695	6,147	1,160,718	1836
26,180	31,508	2,516	14,877	450	1,310,501	1837
57,761	50,988	3,399	16,178	6,728	1,273,178	1838
43,748	43,121	3,000	20,801	15,409	1,574,064	1839
17,052	24,513	8,499	23,562	12,635	1,339,771	1840
25,053	35,027	6,063	22,170	11,847	1,363,258	1841
21,932	45,516	966	14,807	5,730	1,590,839	1842
25,382	23,979	4,179	9,246	6,827	1,499,865	1843
15,176	45,500	6,326	14,100	5,601	1,751,438	1844
22,089	25,554	10,011	27,873	2,160	1,752,363	1845
28,698	46,797	6,051	25,343	9,195	1,923,538	1846
28,758	65,660	32,067	21,966	5,501	2,451,141	1847
27,695	77,328	30,498	27,501	14,724	2,259,330	1848
54,375	31,013	31,431	24,590	6,854	2,480,323	1849
126,360	49,910	70,001	21,504	6,377	2,263,599	1850
41,462	75,036	14,768	43,179	16,950	2,009,567	1851
42,194	61,572	48,218	41,423	16,155	2,502,905	1852
77,300	59,060	20,289	36,413	30,728	2,856,994	1853
166,451	78,288	37,353	17,411	18,450	2,826,633	1854
177,515	94,880	56,726	37,883	15,363	3,623,709	1855
184,320	99,830	67,935	23,345	27,555	5,494,645	1856
54,245	108,122	29,930	42,836	26,695	4,627,987	1857
34,185	49,172	16,424	24,577	40,934	3,055,994	1858
65,921	132,446	46,280	42,132	43,005	2,938,902	1859
125,954	133,012	45,850	47,087	11,870	3,087,711	1860
49,141	103,378	33,400	48,040	24,942	4,041,621	1861
117,350	195,469	42,000	63,370	86,128	3,525,969	1862
51,042	114,936	17,485	43,980	36,136	2,996,416	1863
170,692	120,875	73,803	39,771	10,225	2,712,305	1864
173,171	82,169	53,465	26,016	44,550	3,394,286	1865
119,776	110,801	49,013	23,706	20,566	4,284,615	1866
119,609	193,578	33,701	66,325	59,959	3,760,289	1867

Tab. E. Saluvärdet å den af *Allmogen* a) från olika ståndsklasser köpta b) till olika ståndsklasser sålda fasta egendomen på landsbygden, länsvis mogen från olika ståndsklasser köpta samt saluvärdet å den af allmogen under ofvannämnda

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
a) Saluvärdet å den af allmogen från olika ståndsklasser köpta fasta egendomen, under						
1833/35	432,499	446,947	252,086	817,988	223,930	111,066
1836/40	629,254	429,094	362,940	1,613,676	657,397	292,519
1841/45	435,401	367,508	313,235	1,847,720	767,199	226,397
1846/50	514,195	271,753	327,220	1,740,562	808,885	310,788
1851/55	524,793	335,967	470,844	2,453,419	936,070	406,274
1856/60	1,071,373	579,004	624,025	5,097,164	1,705,165	596,986
1861/65	797,734	581,665	514,957	1,680,667	1,426,823	447,223
1866/67	233,359	179,268	282,565	445,303	194,150	295,157
b) Saluvärdet å den af allmogen till olika ståndsklasser sålda fasta egendomen, under						
1833/35	131,815	116,855	120,187	286,687	163,977	76,531
1836/40	365,023	146,143	277,104	746,424	331,789	182,286
1841/45	310,720	294,351	242,414	1,016,222	486,412	265,230
1846/50	543,579	420,398	403,867	1,171,317	607,960	447,219
1851/55	377,881	325,698	473,776	1,594,953	817,096	388,587
1856/60	1,040,380	528,010	391,231	1,831,215	1,345,967	618,298
1861/65	533,857	383,010	481,926	1,705,497	947,261	999,927
1866/67	785,855	179,286	134,076	886,158	219,547	326,729
c) Skillnaden mellan de i a) och de i b) anförda siffrorna.						
1833/35	300,684	330,092	131,899	531,301	59,953	34,535
1836/40	264,231	282,951	85,836	867,252	325,608	110,233
1841/45	124,681	73,157	70,821	831,498	280,787	— 38,833
1846/50	— 29,384	— 148,645	— 76,647	569,245	200,925	— 136,431
1851/55	146,912	10,269	— 2,932	858,466	118,974	— 17,687
1856/60	30,933	50,994	232,794	3,265,949	359,198	— 21,312
1861/65	263,877	198,655	33,031	— 24,830	479,562	— 552,704
1866/67	— 552,496	— 18	148,489	— 440,855	— 25,397	— 31,572

fasta egendomen på landsbygden, länsvis och under vissa perioder samt och under samma perioder; c) *Skillnaden* mellan saluvärdet å den af all- till olika ståndsklasser sålda fasta egendomen på landsbygden, länsvis och perioder.

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristian- stads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
----------------	-------------------	------------------	----------------------------	------------------	------------------	--------------------------------	-------

efterföljande perioder.

117,745	55,981	98,486	327,394	249,026	92,350	166,038	1833/35
436,679	50,292	117,651	913,164	941,817	348,654	267,930	1836/40
807,659	44,666	191,126	1,994,904	1,695,358	374,722	278,910	1841/45
597,758	85,991	289,341	1,449,343	3,023,975	298,552	351,805	1846/50
1,341,844	126,516	348,957	1,982,197	2,877,661	475,000	312,901	1851/55
2,180,478	153,069	732,259	4,608,141	3,822,179	460,826	449,232	1856/60
1,180,892	724,532	450,632	1,380,878	3,510,605	540,537	573,203	1861/65
368,898	240,059	52,873	374,654	472,209	198,040	210,850	1866/67

efterföljande perioder.

122,283	31,295	77,570	166,898	186,286	56,655	56,355	1833/35
358,405	36,408	202,506	259,208	450,909	74,803	177,166	1836/40
517,843	47,698	236,164	358,738	522,085	228,361	181,031	1841/45
840,751	162,988	371,819	620,160	836,600	337,385	320,625	1846/50
1,064,943	181,942	588,076	584,965	793,609	427,519	481,953	1851/55
1,885,778	214,545	502,551	983,376	1,334,424	472,101	620,013	1856/60
1,168,241	247,550	317,447	885,907	1,142,223	350,808	879,243	1861/65
406,976	179,072	183,965	449,906	706,708	395,810	414,200	1866/67

— 4,538	24,686	20,916	160,496	62,740	35,695	109,683	1833/35
78,274	13,884	— 84,855	653,956	490,908	273,851	90,764	1836/40
289,816	— 3,032	— 45,038	1,636,166	1,173,273	146,361	97,879	1841/45
— 242,993	— 76,997	— 82,478	829,183	2,187,375	— 38,833	31,180	1846/50
276,901	— 55,426	— 239,119	1,397,232	2,084,052	47,481	— 169,052	1851/55
294,700	— 61,476	229,708	3,624,765	2,487,755	— 11,275	— 170,781	1856/60
12,651	476,982	133,185	494,971	2,368,382	189,729	— 306,040	1861/65
— 38,078	60,987	— 131,092	— 75,252	— 234,499	— 197,770	— 203,350	1866/67

Tab. E. (Forts.) Saluvärdet å den af *Allmogen* a) från olika ståndsklasser samt b) till olika ståndsklasser *sålda* fasta egendomen på landsbygden, af allmogen från olika ståndsklasser köpta samt saluvärdet å den af all-
länsvis och under

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Väst- manlands län.	Koppar- bergs län.
a) Saluvärdet å den af allmogen från olika ståndsklasser köpta fasta egendomen, under						
1833/35	320,734	221,423	162,175	228,252	191,240	61,982
1836/40	598,077	678,775	423,693	624,965	349,595	125,429
1841/45	871,436	789,996	461,011	504,084	268,060	144,856
1846/50	1,140,304	1,271,801	1,113,028	781,505	250,927	294,840
1851/55	1,106,190	1,647,072	1,025,367	1,053,406	613,038	328,353
1856/60	1,194,450	4,094,271	1,522,420	1,822,897	709,933	421,949
1861/65	1,556,967	1,615,360	1,082,921	1,193,342	951,396	473,977
1866/67	344,960	730,171	214,045	275,003	301,659	93,549
b) Saluvärdet å den af allmogen till olika ståndsklasser sålda fasta egendomen, under						
1833/35	82,934	114,220	240,945	295,385	159,852	220,384
1836/40	206,270	346,921	610,963	572,787	306,588	479,220
1841/45	450,270	473,227	509,123	725,360	273,673	385,727
1846/50	556,488	721,833	541,066	886,021	312,295	405,363
1851/55	650,649	1,004,616	861,374	983,405	489,279	404,920
1856/60	1,056,915	1,186,940	961,463	1,403,187	689,547	615,636
1861/65	1,096,057	1,425,340	729,369	640,415	431,564	483,421
1866/67	578,974	334,496	392,461	365,599	136,546	171,506
c) Skillnaden mellan de i a) och de i b) anförda siffrorna.						
1833/35	237,800	107,203	— 78,770	— 7,133	31,388	— 158,402
1836/40	391,807	331,854	— 187,270	52,178	43,007	— 353,791
1841/45	421,166	316,769	— 48,112	— 221,276	— 5,613	— 240,871
1846/50	583,816	549,968	571,962	— 104,516	— 61,368	— 110,523
1851/55	455,541	642,456	163,993	70,001	123,759	— 76,567
1856/60	137,535	2,907,331	560,957	419,710	20,386	— 193,687
1861/65	460,910	190,020	353,552	552,927	519,832	— 9,444
1866/67	— 234,014	395,675	— 178,416	— 90,596	165,113	— 77,957

köpta fasta egendomen på landsbygden, länsvis och under vissa perioder länsvis och under samma perioder; c) *Skillnaden* mellan saluvärdet å den mogen till olika ståndsklasser sålda fasta egendomen på landsbygden, ofvannämnda perioder.

Gäfleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Väster-bottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Åren.
-----------------	-----------------------	----------------	---------------------	-------------------	-------------	-------

efterföljande perioder.

45,185	34,706	19,733	28,934	9,334	4,715,234	1833/35
47,436	44,811	27,564	63,707	13,851	10,058,960	1836/40
51,155	124,290	5,788	113,405	15,729	12,694,615	1841/45
88,889	152,116	65,344	96,752	27,354	15,353,028	1846/50
157,724	255,202	73,646	101,556	60,496	19,014,493	1851/55
370,281	320,206	125,356	140,213	84,204	32,886,081	1856/60
322,945	337,487	237,510	250,241	95,861	21,928,355	1861/65
127,329	172,668	67,525	94,222	28,426	5,996,942	1866/67

efterföljande perioder.

131,606	67,342	19,109	44,065	22,193	2,931,429	1833/35
182,037	176,805	22,985	104,113	41,369	6,658,232	1836/40
109,632	175,576	27,545	88,196	32,165	7,957,763	1841/45
265,886	270,708	170,048	120,904	42,651	11,377,931	1846/50
504,922	368,836	177,354	175,809	97,646	13,819,808	1851/55
464,625	522,582	206,419	179,977	150,059	19,205,239	1856/60
561,396	616,827	220,153	221,177	201,981	16,670,597	1861/65
239,385	304,379	82,714	90,031	80,525	8,044,904	1866/67

— 86,421	— 32,636	624	— 15,131	— 12,859	1,783,805	1833/35
— 134,601	— 131,994	4,579	— 40,406	— 27,518	3,400,738	1836/40
— 58,477	— 51,286	— 21,757	25,209	— 16,436	4,736,852	1841/45
— 176,997	— 118,592	— 104,704	— 24,152	— 15,297	3,975,097	1846/50
— 347,198	— 113,634	— 103,708	— 74,253	— 37,150	5,194,685	1851/55
— 94,344	— 202,376	— 81,063	— 39,764	— 65,855	13,680,342	1856/60
— 238,451	— 279,340	17,357	29,064	— 106,120	5,257,758	1861/65
— 112,056	— 131,711	— 15,189	4,191	— 52,099	— 2,047,962	1866/67

Tab. F. Det genomsnittliga taxeringsvärdet å den fasta egendomen på landsbygden under vissa perioder af tiden 1862—1905.

L ä n.	1862/65.	1866/70.	1871/75.	1876/80.	1881/85.	1886/90.	1891/95.	1896/00.	1901/05.
Stockholms län . . .	83,163,374	78,460,761	77,636,944	85,309,878	90,893,714	90,533,440	93,029,080	95,572,400	100,670,060
Upsala	52,424,483	48,702,688	48,579,672	56,121,633	63,993,024	61,486,740	63,495,020	67,700,920	70,509,800
Södermanlands . . .	74,864,337	71,393,356	71,581,580	79,087,533	87,566,329	88,645,500	91,914,780	94,946,640	97,887,660
Östergötlands . . .	150,295,367	134,006,064	137,239,504	149,532,003	157,535,696	132,070,020	152,251,000	154,131,280	160,556,100
Jönköpings	81,778,590	77,655,400	77,230,880	83,425,580	92,270,060	87,556,700	86,792,140	88,067,500	91,294,420
Kronobergs	55,524,311	49,614,071	50,462,210	59,421,080	66,051,230	63,250,000	63,523,280	65,340,180	71,139,200
Kalmar	96,776,666	91,146,215	92,077,604	103,093,679	115,244,163	112,017,420	110,716,640	112,491,960	117,700,140
Gotlands	25,859,589	26,305,420	27,562,960	33,269,430	34,257,020	32,053,160	31,481,900	32,060,080	33,058,020
Blekinge	40,630,076	38,833,875	38,676,344	45,137,092	47,625,930	47,910,240	47,987,840	49,055,620	50,381,980
Kristianstads	116,011,625	112,212,444	114,682,357	126,533,753	138,817,780	135,805,220	135,623,750	136,784,460	143,253,880
Malmöhus	210,847,975	206,043,090	212,004,550	253,927,140	282,467,920	283,598,180	286,617,000	290,833,860	294,832,040
Hallands	52,940,962	50,223,580	49,887,114	54,646,310	62,244,500	63,754,600	64,816,100	68,027,660	75,202,940
Göteborgs o. Bohus . .	69,212,123	65,905,484	65,954,506	70,024,452	74,037,088	74,642,160	75,154,400	76,352,028	81,467,420
Älfsborgs	98,875,788	90,109,280	88,053,380	104,181,020	109,507,764	101,193,800	99,938,420	101,262,015	106,180,560
Skaraborgs	129,958,716	123,958,996	123,911,103	138,708,860	151,373,749	147,231,040	144,706,720	144,845,860	147,141,760
Värmlands	103,596,338	94,648,531	90,820,882	100,757,817	111,195,768	108,220,300	111,666,120	117,643,920	132,380,520
Örebro	83,888,836	78,754,228	81,944,064	92,262,202	105,007,099	100,859,366	102,215,232	105,606,460	110,181,040
Västmanlands	51,127,306	47,626,702	52,844,454	70,639,452	74,880,574	72,910,700	75,599,900	78,059,400	82,293,600
Kopparbergs	47,146,791	46,024,915	50,683,752	60,886,650	69,824,390	72,859,440	87,558,980	102,100,200	130,347,880
Gäffleborgs	41,455,488	39,108,723	41,927,642	51,428,477	63,774,174	69,142,080	74,408,000	82,090,690	96,578,680
Västernorrlands . . .	49,154,114	45,009,954	45,180,804	53,884,626	64,377,580	70,760,218	77,524,503	82,236,910	94,107,120
Jämtlands	23,818,670	20,552,370	20,149,440	25,370,800	31,311,258	32,690,580	35,372,790	37,148,840	52,097,101
Västerbottens	22,310,070	19,802,630	21,899,105	29,080,930	34,980,785	41,435,070	47,435,040	54,927,220	65,140,670
Norrbottnens	18,623,357	16,622,104	17,106,272	21,743,400	26,144,874	29,377,472	34,403,940	44,526,040	52,546,520
Hela riket	1,779,784,982	1,672,730,881	1,698,154,223	1,951,373,757	2,156,042,469	2,140,005,446	2,192,182,605	2,281,942,143	2,456,949,411

Tab. G. *Salvärdet* å den under nedanstående femårsperioder sålda och lagfarna fasta egendomen på landsbygden *i procent af det genomsnittliga taxeringsvärdet* å samma fasta egendom under motsvarande perioder.

L ä n.	1861 —65.	1866 —70.	1871 —75.	1876 —80.	1881 —85.	1886 —90.	1891 —95.	1896 —00.	1901 —05.
Stockholms län	26	25	27	28	29	29	29	43	75
Upsala	18	19	29	31	20	22	19	19	27
Södermanlands	16	16	25	26	18	18	17	25	31
Östergötlands	18	22	27	27	20	20	18	25	35
Jönköpings	22	24	31	29	21	25	25	31	36
Kronobergs	24	32	40	31	27	28	29	39	39
Kalmar	23	25	33	29	24	29	26	30	34
Gottlands	17	21	26	25	24	22	21	25	33
Blekinge	24	26	34	28	25	26	27	31	30
Kristianstads	21	26	28	27	23	24	24	28	33
Malmöhus	16	16	24	20	19	18	19	26	32
Hallands	19	22	27	29	23	26	26	28	30
Göteborgs och Bohus	22	22	24	26	25	27	35	41	56
Älfsborgs	20	22	28	26	27	28	30	35	39
Skaraborgs	17	21	28	24	24	23	23	21	29
Värmlands	16	20	40	23	24	20	25	31	36
Örebro	19	21	40	29	19	25	24	33	35
Västmanlands	21	17	36	23	17	19	25	25	35
Kopparbergs	22	18	45	34	28	29	24	37	25
Gäflleborgs	29	30	48	36	41	40	31	41	40
Västernorrlands	25	25	53	38	42	41	42	42	39
Jämtlands	26	32	44	42	45	57	55	53	49
Västerbottens	24	20	31	20	28	27	21	31	28
Norrbottens	37	16	33	21	27	18	28	34	52
Hela riket	20	22	31	27	24	25	25	31	36

Tab. H. Skillnaden mellan beviljade och dödade inteckningar,

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1833	171,200	96,549	117,995	391,022	82,943	168,125
1834	263,003	134,147	316,658	222,440	83,652	157,913
1835	785,972	320,865	300,419	— 261,815	378,980	258,252
1836	852,608	493,310	1,172,507	1,794,116	267,309	225,194
1837	674,294	— 6,863	215,351	837,821	464,988	300,150
1838	466,146	229,181	111,125	476,286	516,593	156,780
1839	390,887	457,269	578,870	1,230,159	408,606	222,425
1840	394,608	144,848	260,975	987,723	555,789	249,815
1841	1,328,276	348,939	698,663	1,393,479	552,527	270,386
1842	759,345	291,015	648,911	940,862	351,450	339,210
1843	1,042,835	663,972	468,807	1,548,873	618,503	470,570
1844	1,298,559	244,848	408,261	1,423,782	338,120	445,350
1845	694,016	352,151	560,067	1,773,651	452,531	498,822
1846	1,053,864	986,976	373,082	1,531,259	433,053	438,885
1847	586,589	435,347	424,640	606,759	730,196	531,251
1848	200,243	90,003	242,772	841,265	506,769	508,539
1849	249,222	131,153	542,775	2,326,775	743,624	361,563
1850	813,056	512,721	806,561	1,494,767	949,790	527,520
1851	549,336	283,668	642,860	2,268,101	935,468	470,115
1852	1,034,859	674,124	524,549	2,060,190	1,116,876	681,035
1853	787,731	396,332	1,051,083	1,983,506	956,577	967,206
1854	1,539,158	222,683	316,728	1,629,930	927,795	835,337
1855	1,070,562	316,013	551,888	1,188,420	786,974	804,492
1856	2,225,325	541,549	211,772	1,488,308	1,073,013	871,238
1857	3,282,218	736,531	1,712,356	6,156,287	1,595,551	901,402
1858	1,304,822	1,060,835	1,593,903	3,942,809	1,920,152	1,155,855
1859	1,405,137	751,112	961,848	3,881,584	1,295,636	846,424
1860	938,528	367,675	950,597	1,186,691	890,263	884,878
1861	1,199,456	637,646	853,409	6,221,506	1,773,001	1,623,031
1862	1,037,555	636,304	1,381,807	1,837,321	570,118	1,063,334
1863	1,386,570	408,593	1,497,595	4,120,313	1,902,080	1,423,005
1864	1,652,136	857,732	1,095,351	2,062,286	1,271,777	1,503,276
1865	1,871,172	1,329,007	1,062,502	3,870,038	2,868,420	2,032,732
1866	1,454,529	536,728	1,084,048	1,866,526	1,432,944	1,230,782
1867	380,635	527,056	1,215,953	1,407,888	1,263,274	1,005,143
1868	310,176	479,753	966,499	— 614,499	1,930,061	635,411
1869	132,173	689,119	— 139,351	2,101,791	2,210,957	1,569,158
1870	316,513	792,374	144,277	542,351	638,377	796,076
1871	242,035	1,237,067	— 192,721	1,928,463	824,388	732,378
1872	1,054,146	81,907	772,144	— 114,600	633,414	512,845
1873	1,141,126	539,046	481,696	2,936,328	1,222,131	1,077,431
1874	1,125,487	1,175,088	53,431	1,521,039	1,938,461	1,042,109
1875	1,537,413	1,071,955	1,496,697	1,707,780	1,562,195	1,457,243
1876	1,434,642	705,290	912,258	3,944,959	2,210,803	1,386,598
1877	1,767,806	1,268,661	2,337,009	2,132,921	1,389,835	1,323,741
1878	1,832,543	2,117,429	1,315,512	3,278,742	1,109,359	1,933,024
1879	2,093,614	5,325,937	2,116,033	3,472,272	1,187,491	1,467,507
1880	1,755,479	618,345	1,706,427	2,898,817	1,746,597	1,967,907
1881	993,669	595,548	1,013,696	779,989	1,650,598	1,292,039
1882	1,326,635	732,650	1,425,111	1,966,482	1,363,288	1,268,110
1883	1,218,975	1,369,863	1,847,214	1,833,561	986,725	1,390,031
1884	2,189,068	884,978	1,874,433	2,420,550	1,922,492	1,639,828
1885	2,087,248	812,548	1,396,940	2,715,236	1,645,024	1,245,802

länsvis och ettårsvis, 1833—1907; i kronor. (I: 1833—1885.)

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristian- stads- län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
298,317	65,765	114,984	175,793	262,713	63,546	— 30,887	1833
216,786	47,826	135,994	100,787	309,954	74,090	321,509	1834
552,377	50,795	256,002	415,584	726,551	114,137	214,580	1835
375,987	65,103	348,939	1,321,143	1,257,899	239,202	509,895	1836
763,164	101,270	164,102	466,188	567,210	133,739	— 10,260	1837
475,257	45,330	291,890	294,990	576,164	256,647	239,840	1838
660,776	92,622	291,039	465,347	734,717	167,666	417,077	1839
241,190	47,033	428,573	675,848	647,763	188,670	395,382	1840
445,872	53,427	475,487	1,319,295	1,222,553	289,262	531,185	1841
1,470,752	96,410	383,774	1,145,966	1,136,481	401,433	472,559	1842
487,374	37,344	582,606	437,261	1,829,124	332,433	340,791	1843
456,980	320,027	555,275	986,507	1,277,184	433,593	274,026	1844
673,446	121,113	366,597	1,090,401	1,196,154	291,377	341,570	1845
1,113,449	106,706	303,189	376,932	516,686	308,589	419,139	1846
1,254,017	119,666	412,718	196,343	962,505	503,505	422,274	1847
533,438	53,486	470,051	526,397	519,345	276,056	454,677	1848
610,347	55,029	319,644	770,399	1,737,968	328,929	822,699	1849
1,444,755	92,574	1,065,837	1,035,006	2,032,080	1,140,186	520,928	1850
1,723,889	109,310	799,650	1,247,603	1,478,847	856,172	862,350	1851
867,948	103,490	758,520	1,421,645	929,514	526,655	1,441,686	1852
1,367,000	93,194	729,807	2,068,653	1,323,287	35,742	1,099,238	1853
583,040	167,261	711,849	1,636,157	1,363,026	690,740	562,163	1854
676,956	301,530	742,974	1,963,632	2,105,264	581,301	319,521	1855
890,472	138,950	631,209	2,178,215	2,036,760	547,170	893,292	1856
3,090,891	285,828	741,239	2,166,422	2,116,461	1,673,342	1,382,650	1857
3,057,817	353,862	1,018,629	2,566,779	3,282,295	617,460	1,409,000	1858
1,358,583	325,667	973,130	1,435,182	2,369,321	687,315	1,298,968	1859
952,832	157,749	504,267	1,335,859	1,966,898	737,218	1,474,308	1860
1,093,788	289,648	715,141	175,872	2,514,271	1,539,015	2,102,002	1861
1,573,749	1,125,912	749,561	2,607,926	3,194,199	1,740,904	3,619,914	1862
2,007,921	501,465	1,024,812	3,371,328	4,909,327	1,102,816	763,211	1863
2,301,454	350,388	853,897	3,234,617	3,688,239	2,022,287	1,208,954	1864
1,328,191	43,191	1,334,366	2,734,538	2,789,112	906,591	1,282,942	1865
1,880,522	274,842	705,682	1,212,974	1,825,134	71,724	820,026	1866
851,275	170,718	600,937	1,296,888	1,519,465	735,279	874,167	1867
2,430,690	687,872	767,169	—7,368,016	2,186,008	888,239	1,071,484	1868
2,885,005	957,585	927,152	1,293,607	2,546,486	1,145,377	1,594,246	1869
1,440,661	384,776	365,268	1,323,988	1,722,164	680,992	785,305	1870
1,683,347	442,865	318,923	1,030,700	1,970,556	529,131	375,548	1871
452,106	517,248	697,284	2,206,735	2,612,766	816,865	1,490,195	1872
2,074,130	424,327	1,002,417	1,570,035	2,747,511	433,896	1,346,798	1873
1,209,168	541,454	713,568	1,075,460	2,567,453	947,769	1,148,771	1874
1,227,031	704,944	1,030,894	1,660,397	6,568,664	1,195,356	3,064,109	1875
3,527,716	773,748	1,207,133	2,754,337	5,417,826	1,383,100	1,622,454	1876
1,905,644	1,019,542	1,025,362	3,794,458	5,072,095	1,546,088	1,288,428	1877
3,359,838	831,139	1,587,212	2,826,900	5,845,903	2,084,489	2,014,209	1878
4,340,794	1,685,806	1,757,982	3,329,051	5,059,685	1,490,939	1,992,623	1879
2,405,125	1,347,939	1,316,007	4,013,087	5,761,746	1,744,908	1,839,007	1880
1,863,047	937,856	737,950	3,254,721	6,547,958	1,489,195	1,198,801	1881
2,180,619	907,731	897,770	2,129,012	3,153,817	1,365,842	1,363,898	1882
2,205,168	450,486	1,068,237	3,002,193	3,829,862	1,997,186	1,737,579	1883
1,447,501	567,445	1,437,694	4,074,314	5,053,820	1,249,441	1,338,641	1884
3,540,003	464,635	1,037,525	2,474,884	5,251,785	1,653,552	1,073,663	1885

Tab. H. (Forts.) Skillnaden mellan beviljade och dödade inteck-

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Väst- manlands län.	Koppar- bergs län.
1833	178,277	166,470	221,358	460,152	230,753	353,369
1834	573,135	86,223	209,847	68,744	143,801	280,602
1835	294,158	427,350	1,008,902	948,950	503,702	966,374
1836	496,799	586,095	684,354	1,218,354	758,991	599,046
1837	249,983	243,191	1,226,838	236,435	19,404	17,600
1838	656,699	456,698	782,731	418,296	351,054	243,443
1839	584,297	726,630	757,235	1,242,587	459,360	943,272
1840	739,404	489,546	393,311	647,301	339,804	363,015
1841	583,860	769,962	1,800,731	1,077,812	1,093,154	631,547
1842	346,386	538,710	101,868	672,276	542,859	684,672
1843	606,383	380,963	764,801	1,535,169	439,698	622,236
1844	787,317	630,732	773,331	940,395	446,763	741,857
1845	804,126	228,588	174,123	1,251,672	672,017	335,724
1846	467,451	335,259	11,142	263,226	407,990	212,813
1847	637,320	859,260	384,005	643,986	772,037	314,912
1848	521,420	1,018,851	711,128	438,764	199,542	289,794
1849	873,018	804,023	878,705	325,193	274,076	317,138
1850	469,656	2,080,716	118,928	1,352,265	621,881	560,012
1851	2,533,074	884,370	1,241,514	1,670,823	115,062	371,904
1852	2,144,231	1,392,207	528,177	943,166	612,075	385,331
1853	580,688	2,103,659	503,921	922,487	604,856	658,709
1854	605,354	545,097	1,102,520	1,964,348	137,660	215,351
1855	369,656	779,799	330,597	1,374,429	364,391	258,948
1856	967,244	1,317,876	2,473,899	3,370,524	572,073	568,149
1857	1,650,395	2,817,728	3,238,651	3,666,800	810,607	1,904,013
1858	2,619,067	3,102,641	3,461,400	2,837,436	1,061,447	1,203,690
1859	1,790,439	1,291,879	1,294,206	1,184,635	1,061,500	223,132
1860	1,517,283	1,555,459	324,901	1,988,439	284,925	347,567
1861	2,190,707	2,580,395	1,937,543	1,472,618	965,713	1,916,173
1862	3,442,655	3,505,069	2,311,453	2,521,605	873,835	1,983,176
1863	1,072,689	1,311,528	46,086	1,288,649	1,295,117	624,067
1864	1,577,947	1,503,285	1,205,852	1,668,769	961,528	675,778
1865	1,977,585	2,625,765	2,463,140	853,542	555,831	1,181,433
1866	1,237,266	1,206,497	1,354,733	2,165,099	457,678	690,622
1867	1,183,648	1,039,393	1,408,214	989,733	983,025	1,449,476
1868	1,754,940	1,444,277	1,597,073	2,493,375	914,290	78,885
1869	2,090,598	1,604,562	1,027,007	1,195,242	340,819	527,184
1870	1,348,272	1,391,560	679,057	444,367	88,100	555,532
1871	1,112,430	427,005	179,377	893,893	374,948	245,789
1872	1,781,458	896,019	116,267	693,601	180,024	361,017
1873	775,851	1,314,408	2,381,847	1,617,138	1,864,028	300,337
1874	1,243,254	1,390,903	2,336,941	2,641,324	1,103,795	1,178,004
1875	1,903,765	1,841,332	2,661,473	1,073,254	580,378	2,456,735
1876	1,949,095	2,958,543	547,043	864,296	2,713,444	1,444,127
1877	2,077,462	3,165,207	1,384,586	2,379,431	2,597,252	4,490,324
1878	3,930,491	4,626,718	784,409	2,856,164	2,825,835	1,522,150
1879	3,452,143	3,445,840	3,154,573	1,556,993	2,581,178	1,114,417
1880	2,252,436	3,574,209	409,123	404,405	1,292,895	687,570
1881	1,710,448	1,804,522	2,088,921	1,243,877	1,264,127	716,726
1882	1,817,700	3,621,037	808,790	1,069,681	656,753	186,298
1883	1,588,314	2,645,077	1,130,094	1,414,845	816,901	686,148
1884	3,186,941	3,427,684	958,478	1,001,506	896,046	1,673,850
1885	1,802,004	3,217,669	1,340,029	1,221,491	380,936	974,672

ningar, länsvis och ettårsvis, 1833—1907; i kronor. (I: 1833—1885.)

Gäflborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Åren.
104,934	53,757	62,844	58,953	— 16,821	3,852,111	1833
180,476	189,678	72,597	83,951	47,412	4,325,225	1834
103,934	143,229	87,603	78,645	78,272	8,733,818	1835
461,382	129,095	50,277	109,989	6,335	14,023,929	1836
— 280,803	208,769	55,233	111,842	97,484	6,821,930	1837
161,706	196,650	67,863	113,549	60,413	7,645,331	1838
380,547	274,869	114,638	109,938	74,553	11,785,386	1839
233,223	782,532	84,021	94,611	141,158	9,526,143	1840
198,798	71,271	69,557	66,921	79,805	15,372,769	1841
309,009	543,216	96,530	48,917	68,393	12,391,004	1842
188,783	307,629	107,010	68,855	64,923	13,946,943	1843
244,322	209,481	98,748	107,025	76,599	13,519,082	1844
165,080	290,472	171,641	175,103	118,916	12,799,358	1845
321,308	206,519	132,890	25,092	77,076	10,422,575	1846
193,514	225,482	144,017	115,058	96,258	11,571,659	1847
703,706	385,040	160,548	93,044	121,415	9,866,293	1848
316,829	381,008	215,400	206,646	849,068	14,441,231	1849
263,406	284,682	222,867	217,271	134,532	18,761,997	1850
647,627	1,197,605	165,645	205,892	120,701	21,381,586	1851
535,881	438,753	181,410	162,746	— 1,289,396	18,175,672	1852
389,037	340,505	412,011	175,170	132,800	19,683,199	1853
451,554	282,459	219,098	140,472	96,203	16,945,953	1854
712,091	284,568	204,812	141,194	99,842	16,329,854	1855
927,502	349,257	288,296	208,439	193,631	24,964,163	1856
1,094,029	701,521	664,589	511,322	316,947	43,217,780	1857
928,278	1,359,790	406,187	731,871	2,388,191	43,384,216	1858
667,862	592,914	305,353	414,424	886,313	27,252,564	1859
511,155	848,566	430,545	252,078	983,370	21,392,051	1860
1,690,121	428,334	563,798	530,951	2,370,565	37,384,704	1861
2,681,694	647,167	549,586	867,538	2,038,827	42,561,209	1862
483,110	736,799	661,191	680,914	1,700,630	34,319,816	1863
1,372,891	1,203,016	440,332	478,514	476,187	33,666,493	1864
680,264	526,730	495,631	889,727	281,318	35,983,768	1865
2,246,972	893,253	435,147	323,634	390,850	25,798,212	1866
2,943,704	1,050,536	640,002	909,672	378,484	24,824,565	1867
— 649,884	1,139,338	573,871	632,912	568,383	14,760,537	1868
— 230,816	668,384	498,218	253,359	306,131	26,193,993	1869
71,048	680,815	348,151	176,673	286,798	14,469,181	1870
1,248,313	988,839	307,343	371,916	107,166	14,842,017	1871
1,136,259	703,968	315,743	553,849	296,791	18,768,351	1872
1,982,249	224,246	384,732	609,389	286,086	28,737,183	1873
931,424	890,988	990,912	834,568	101,867	28,703,238	1874
2,036,273	2,402,301	786,384	464,787	463,501	40,954,861	1875
595,939	1,373,644	799,066	578,762	256,642	41,361,465	1876
4,579,010	1,165,786	806,504	289,289	346,565	49,153,006	1877
6,513,342	2,805,868	951,779	262,813	1,042,173	58,258,041	1878
2,926,826	2,441,000	1,256,237	1,064,332	782,937	59,096,210	1879
1,112,410	756,577	933,380	615,704	806,067	41,966,167	1880
3,698,259	1,167,515	643,859	404,457	457,947	35,027,471	1881
— 2,290,585	3,080,685	975,464	592,676	528,952	29,510,836	1882
98,006	1,122,158	1,051,583	237,363	400,464	34,128,033	1883
— 417,874	807,178	1,047,367	536,745	527,426	37,953,460	1884
1,242,562	1,558,450	1,714,101	612,745	428,858	39,130,490	1885

Tab. H. (Forts.) Skillnaden mellan beviljade och dödade inteckningar,

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1886	1,230,934	1,276,873	1,115,056	3,148,890	1,532,455	1,932,438
1887	1,178,931	645,541	825,982	1,698,542	2,554,664	1,682,367
1888	688,682	454,586	1,507,609	386,933	746,695	643,232
1889	632,565	467,833	750,351	875,641	891,048	768,146
1890	1,917,593	463,386	498,870	669,639	1,066,300	638,648
1891	2,077,348	611,476	1,153,751	656,946	734,202	868,253
1892	2,052,158	613,396	991,199	798,334	1,119,605	1,242,683
1893	1,334,003	453,018	1,005,126	1,595,947	701,731	909,737
1894	1,775,268	109,561	694,008	811,735	1,189,475	758,239
1895	1,350,578	391,507	1,013,439	1,044,065	927,873	577,303
1896	2,241,505	701,027	1,487,072	1,218,695	1,003,448	709,480
1897	2,171,765	414,685	1,119,968	1,749,568	994,551	892,243
1898	3,342,085	582,170	2,352,563	1,855,190	1,753,239	542,269
1899	4,521,001	569,846	2,324,197	2,345,436	1,970,982	1,305,338
1900	5,076,488	896,101	1,294,652	3,097,445	2,173,783	1,229,493
1901	5,044,871	747,866	1,868,338	2,541,364	1,416,318	2,118,766
1902	7,289,975	1,365,191	1,586,722	2,600,382	589,722	1,188,309
1903	7,760,836	825,078	1,920,027	1,732,971	1,237,998	4,794,581
1904	9,379,378	884,728	1,562,890	6,704,919	1,580,674	2,824,946
1905	9,068,656	835,555	2,643,759	4,920,273	3,072,667	4,239,853
1906	15,345,044	935,954	3,785,084	5,905,159	4,651,297	3,129,469
1907	24,167,692	1,560,263	1,702,073	4,511,198	3,109,014	1,317,664

Tab. J. Skillnaden mellan beviljade och dödade inteckningar,

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1833/35	1,220,175	551,561	735,072	351,647	545,575	584,290
1836/40	2,778,543	1,317,745	2,338,828	5,326,105	2,213,285	1,154,364
1841/45	5,123,031	1,900,925	2,784,709	7,080,647	2,313,131	2,024,338
1846/50	2,902,974	2,156,200	2,389,830	6,800,825	3,363,432	2,367,758
1851/55	4,981,646	1,892,820	3,087,108	9,130,147	4,723,690	3,758,185
1856/60	9,156,030	3,457,702	5,430,476	16,655,679	6,774,615	4,659,797
1861/65	7,146,889	3,869,282	5,890,664	18,111,464	8,385,396	7,645,378
1866/70	2,594,026	3,025,030	3,271,426	5,304,057	7,475,613	5,236,570
1871/75	5,100,207	4,105,063	2,611,247	7,979,010	6,180,589	4,822,006
1876/80	8,884,084	10,035,662	8,387,239	15,727,711	7,644,085	8,078,777
1881/85	7,815,595	4,395,587	7,557,394	9,715,818	7,568,127	6,835,810
1886/90	5,648,705	3,308,219	4,697,868	6,779,645	6,791,162	5,664,831
1891/95	8,589,355	2,178,958	4,857,523	4,907,027	4,672,886	4,356,215
1896/00	17,352,844	3,163,829	8,578,452	10,266,334	7,896,003	4,678,823
1901/05	38,543,716	4,658,418	9,581,736	18,499,909	7,897,379	15,166,455

länsvis och ettårsvis, 1833—1907; i kronor. (II: 1886—1907.)

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristianstads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
2,971,561	359,391	1,010,880	3,862,432	7,485,509	1,736,801	1,170,724	1886
3,494,885	296,686	1,242,910	2,653,052	5,319,885	2,157,534	1,636,686	1887
1,228,680	440,394	405,077	2,010,259	3,472,540	1,397,678	1,163,147	1888
566,985	242,957	83,850	1,999,489	3,416,202	1,043,595	1,111,894	1889
616,620	367,328	582,810	1,881,136	4,498,594	2,180,169	1,704,624	1890
647,343	385,998	784,296	1,703,545	3,766,545	910,451	1,049,127	1891
298,215	290,972	705,092	2,251,206	6,300,750	1,289,661	2,288,599	1892
877,762	393,784	408,177	1,873,031	4,304,019	793,725	400,075	1893
934,374	815,888	548,729	2,006,594	4,730,516	833,550	— 899,312	1894
922,168	579,312	909,934	1,660,073	5,030,902	899,526	1,482,003	1895
1,967,112	595,816	511,512	2,865,079	6,075,862	1,164,626	2,420,305	1896
1,153,716	534,875	531,634	2,026,265	6,324,174	1,258,511	2,636,121	1897
1,111,809	409,737	429,648	1,940,694	7,449,637	1,143,995	2,324,249	1898
750,360	781,798	745,549	4,214,696	6,149,169	2,520,487	3,161,273	1899
1,474,026	258,060	872,011	2,283,942	5,586,951	2,079,696	2,970,546	1900
1,731,570	459,651	1,097,707	4,981,470	6,874,679	1,456,894	3,292,457	1901
1,188,386	440,059	677,477	3,733,509	9,995,591	1,342,296	3,577,252	1902
2,176,352	372,553	630,331	4,034,248	12,445,867	1,422,962	2,797,244	1903
1,413,180	552,921	995,391	4,616,612	6,439,360	1,350,863	3,665,216	1904
2,563,198	584,671	1,534,301	3,341,655	9,979,247	2,480,736	8,133,380	1905
2,359,244	528,627	2,895,616	4,933,876	8,371,538	3,604,134	3,964,067	1906
2,842,620	503,544	3,676,107	7,557,649	11,111,456	3,097,360	6,192,522	1907

länsvis och femårsperiodvis, 1833—1905; i kronor.

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristianstads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
1,047,480	164,386	510,980	692,164	1,299,218	251,773	505,202	1833/35
2,516,374	351,358	1,524,543	3,223,516	3,783,753	985,924	1,551,934	1836/40
3,534,424	628,321	2,363,739	4,979,430	6,661,496	1,748,098	1,960,131	1841/45
4,956,006	427,461	2,571,439	2,905,077	5,768,584	2,557,265	2,639,717	1846/50
5,218,833	774,785	3,742,800	8,337,690	7,199,938	2,690,610	4,284,958	1851/55
9,350,595	1,262,056	3,868,474	9,682,457	11,771,735	4,262,505	6,458,218	1856/60
8,305,103	2,310,604	4,677,777	12,124,281	17,095,148	7,311,613	8,977,023	1861/65
9,488,153	2,475,793	3,366,208	— 2,240,559	9,799,257	3,521,611	5,145,228	1866/70
6,645,782	2,630,838	3,763,086	7,543,327	16,466,950	3,923,017	7,425,721	1871/75
15,539,117	5,658,174	6,893,696	16,717,833	27,157,255	8,249,524	8,756,721	1876/80
11,236,338	3,328,153	5,179,176	14,935,124	23,837,242	7,755,216	6,712,582	1881/85
8,878,731	1,706,756	3,325,527	12,406,368	24,192,730	8,515,777	6,787,075	1886/90
3,679,862	2,465,954	3,356,228	9,494,449	24,132,732	4,726,913	4,320,492	1891/95
6,457,023	2,580,286	3,090,354	13,330,676	31,585,793	8,167,315	13,512,494	1896/00
9,072,686	2,409,855	4,935,207	20,707,494	45,734,744	8,053,751	21,465,549	1901/05

Tab. H. (Forts.) Skillnaden mellan beviljade och dödade inteck-

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Västmanlands län.	Kopparbergs län.
1886	2,549,693	2,397,134	2,239,957	1,288,843	1,402,947	882,093
1887	1,866,285	4,349,738	1,566,469	1,195,683	2,949,491	3,390,531
1888	1,098,261	1,844,296	1,187,261	819,026	890,316	5,125,192
1889	1,132,579	— 422,012	1,013,770	1,152,030	777,717	1,078,599
1890	909,073	545,808	1,394,454	893,344	—1,379,631	4,198,920
1891	1,551,217	353,609	894,453	— 229,988	1,036,075	— 3,494,413
1892	1,541,419	965,550	1,764,438	1,570,527	774,228	621,737
1893	171,528	— 185,804	872,384	— 244,976	655,960	323,683
1894	1,765,742	525,611	772,399	— 73,679	833,161	1,379,445
1895	647,569	773,857	816,065	1,304,025	1,266,754	1,442,357
1896	1,335,732	532,047	1,304,070	710,188	655,364	1,516,023
1897	2,927,668	1,418,088	1,219,785	463,490	734,027	1,710,035
1898	1,229,846	812,035	1,323,228	1,265,482	355,451	336,902
1899	1,245,663	1,356,547	1,872,662	2,468,973	840,387	6,078,902
1900	3,676,955	1,297,939	3,104,426	1,856,103	1,684,078	10,587,221
1901	2,394,493	1,740,309	2,070,055	1,594,864	3,097,966	7,882,109
1902	3,041,949	1,413,654	2,839,668	2,726,047	2,042,199	8,555,340
1903	2,729,458	9,870,294	4,255,553	5,799,288	3,173,672	4,054,381
1904	3,109,901	1,573,375	5,720,751	2,812,921	1,776,750	2,783,642
1905	3,182,071	1,112,984	7,362,584	3,465,959	2,099,368	4,998,793
1906	2,593,407	1,458,465	9,318,283	7,949,370	3,144,394	7,203,298
1907	4,912,490	3,652,544	8,221,672	4,397,533	1,360,492	— 222,158

Tab. J. (Forts.) Skillnaden mellan beviljade och dödade in-

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Västmanlands län.	Kopparbergs län.
1833/35	1,045,570	680,043	1,440,107	1,477,846	878,256	1,600,345
1836/40	2,727,182	2,502,160	3,844,469	3,762,973	1,928,613	2,131,176
1841/45	3,128,072	2,548,955	3,614,854	5,477,324	3,194,491	3,016,036
1846/50	2,968,865	5,098,109	2,103,908	3,023,434	2,275,526	1,694,669
1851/55	6,233,003	5,705,132	3,706,729	6,875,253	1,834,044	1,890,243
1856/60	8,544,428	10,035,583	10,793,057	13,047,834	3,790,552	4,246,551
1861/65	10,261,583	11,526,042	7,964,074	7,805,183	4,652,024	6,380,627
1866/70	7,614,724	6,686,289	4,707,970	7,287,816	2,607,712	3,143,929
1871/75	6,816,758	5,869,667	7,675,905	5,131,424	3,353,277	4,541,882
1876/80	13,661,627	17,770,517	6,279,734	8,061,289	12,010,604	9,258,588
1881/85	10,105,407	14,715,989	4,708,732	5,951,400	— 1,067,455	4,237,694
1886/90	7,555,891	8,714,964	7,401,911	5,348,926	4,640,840	14,675,335
1891/95	5,677,475	2,432,823	5,119,739	3,325,909	4,566,178	272,809
1896/00	10,415,864	5,416,656	8,824,171	6,764,236	4,269,307	20,229,083
1901/05	14,457,872	15,710,616	22,248,611	16,399,079	12,189,955	28,274,265

ningar, *länsvis* och *ettårsvis*, 1833—1907; i *kronor*. (II: 1886—1907.)

Gäflleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottens län.	Hela riket.	Åren.
1,025,302	1,475,343	1,275,773	618,608	444,054	44,433,691	1886
4,145,841	2,280,312	1,653,053	1,073,151	652,358	50,510,607	1887
1,033,700	1,269,321	1,069,049	911,996	464,659	30,258,589	1888
4,278,844	1,693,897	1,636,851	1,017,314	882,653	27,092,798	1889
1,533,684	1,976,951	933,646	1,216,977	885,755	30,194,698	1890
3,894,230	1,847,997	1,095,576	851,095	2,590,408	25,739,540	1891
1,540,023	1,506,869	1,143,476	911,247	— 656,715	31,924,669	1892
1,950,815	1,569,307	893,195	954,047	1,051,250	23,061,524	1893
1,366,434	2,186,364	636,649	876,500	596,049	25,173,300	1894
1,451,251	1,029,375	778,249	1,099,259	2,660,902	30,058,346	1895
1,593,415	1,104,331	1,972,056	706,242	949,701	35,340,708	1896
1,511,380	1,723,687	655,699	566,637	719,920	35,458,492	1897
407,483	3,640,407	6,788,097	754,051	1,205,778	43,356,045	1898
4,618,849	2,475,210	724,146	398,325	2,240,608	55,690,404	1899
914,066	4,060,192	1,662,990	670,824	4,175,140	62,983,128	1900
2,911,389	2,872,932	1,987,779	1,429,478	4,443,164	66,056,489	1901
3,724,119	2,593,619	2,834,875	1,187,633	4,422,990	70,956,964	1902
6,062,433	5,575,483	2,793,570	1,051,285	3,618,818	91,135,283	1903
1,164,284	3,121,886	2,077,773	1,211,115	1,198,904	68,522,380	1904
4,591,053	4,063,757	3,578,977	843,916	2,611,499	91,308,912	1905
4,840,861	2,806,043	2,203,607	906,551	1,312,523	104,145,911	1906
3,410,448	9,013,899	3,004,755	9,930,431	3,881,774	122,913,042	1907

teckningar, *länsvis* och *femårsperiodvis*, 1833—1905; i *kronor*.

Gäflleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottens län.	Hela riket.	Åren.
389,344	386,664	223,044	221,549	108,863	16,911,154	1833/35
956,055	1,591,915	372,032	539,929	379,943	49,802,719	1836/40
1,105,992	1,422,069	543,486	466,821	408,636	68,029,156	1841/45
1,798,763	1,482,731	875,722	657,111	1,278,349	65,063,755	1846/50
2,736,190	2,543,890	1,182,976	825,474	— 839,850	92,516,294	1851/55
4,128,826	3,852,048	2,094,970	2,118,134	4,768,452	160,210,774	1856/60
6,908,080	3,542,046	2,710,538	3,447,644	6,867,527	183,915,990	1861/65
4,381,024	4,432,326	2,495,389	2,296,250	1,930,646	106,046,488	1866/70
7,334,518	5,210,342	2,785,114	2,834,509	1,255,411	132,005,650	1871/75
15,727,527	8,542,875	4,746,966	2,810,900	3,234,384	249,834,889	1876/80
2,330,368	7,735,986	5,432,374	2,383,986	2,343,647	175,750,290	1881/85
12,017,371	8,695,824	6,568,372	4,838,046	3,329,509	182,490,383	1886/90
10,202,753	8,139,912	4,547,145	4,692,148	6,241,894	135,957,379	1891/95
9,045,193	13,003,827	11,802,988	3,096,079	9,291,147	232,818,777	1896/00
18,453,278	18,227,677	13,272,974	5,723,427	16,295,375	387,980,028	1901/05

Tab. K. Skillnaden mellan beviljade och dödade inteckningar, uti den af
under åren 1833—1867;

Åren.	Stockholms län.	Upsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
1833	107,454	83,567	56,301	134,436	104,535	132,866
1834	— 4,614	81,383	52,940	182,631	111,548	142,251
1835	114,546	90,326	60,657	290,115	131,571	167,486
1836	175,073	203,139	125,075	234,212	130,667	192,044
1837	131,484	93,381	94,487	232,415	172,329	175,742
1838	173,904	123,825	71,063	182,714	172,460	186,717
1839	170,250	184,194	101,715	307,389	237,291	176,357
1840	77,273	119,027	123,164	486,914	216,878	210,164
1841	129,965	259,781	106,362	531,440	194,190	198,311
1842	87,480	237,051	93,151	592,241	249,303	296,312
1843	197,342	173,544	106,050	623,613	310,737	354,639
1844	94,626	130,490	101,616	566,681	309,086	394,830
1845	295,236	210,735	162,680	907,412	323,979	478,002
1846	172,509	228,948	190,815	952,829	249,683	396,053
1847	108,038	146,829	147,821	396,974	274,260	439,613
1848	63,144	36,347	113,093	387,959	294,813	376,071
1849	124,119	109,787	57,530	1,557,452	326,036	266,915
1850	94,389	118,247	70,461	663,534	583,545	356,213
1851	113,196	75,396	121,785	930,206	522,894	347,007
1852	154,613	111,381	150,824	852,528	729,858	480,920
1853	189,639	123,299	220,551	1,163,297	747,276	650,376
1854	107,109	127,323	175,434	648,002	656,436	624,990
1855	108,254	97,352	185,042	523,898	600,645	655,887
1856	175,874	77,631	82,046	736,332	413,249	554,490
1857	117,880	103,024	220,571	2,176,194	491,934	517,775
1858	267,854	126,880	274,053	2,210,824	1,063,213	648,864
1859	166,993	169,723	190,933	1,873,274	730,562	620,921
1860	160,548	110,935	272,946	891,000	481,250	607,712
1861	229,802	191,893	193,042	1,841,999	864,722	1,173,032
1862	218,837	273,409	410,945	1,966,750	668,984	705,612
1863	270,359	368,403	303,525	2,791,474	1,258,677	954,503
1864	433,571	233,651	232,855	1,776,227	803,318	952,929
1865	338,557	253,843	296,266	1,317,841	964,565	1,185,244
1866	238,491	206,907	290,084	1,105,671	633,569	843,328
1867	329,913	178,815	484,272	618,344	986,398	731,145

Allmogens innehafda fasta egendomen på landsbygden, länsvis och ettårsvis i kronor.

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristianstads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteborgs och Bohus län.	Åren.
125,769	11,232	113,409	183,071	221,178	75,356	112,269	1833
156,015	6,789	114,815	84,650	150,482	104,168	127,388	1834
122,106	9,647	183,686	181,586	209,598	108,368	124,010	1835
182,747	21,374	257,154	276,129	431,874	124,157	153,885	1836
217,412	24,905	182,708	207,638	306,611	106,610	184,662	1837
149,799	26,459	182,580	197,175	252,773	167,928	175,154	1838
181,914	24,434	172,022	260,300	206,261	151,260	283,826	1839
209,186	15,503	328,247	233,762	251,471	153,989	305,031	1840
217,649	28,749	329,345	334,559	497,735	155,940	313,679	1841
438,089	27,185	384,848	715,989	642,818	168,753	306,975	1842
395,454	20,429	535,659	434,321	1,154,900	178,451	238,145	1843
389,822	23,027	419,631	548,039	503,348	226,193	277,571	1844
392,192	71,963	372,894	464,661	322,167	177,830	176,118	1845
402,020	74,622	252,303	471,416	345,528	207,107	236,219	1846
849,452	54,060	257,010	328,563	327,291	224,967	253,224	1847
424,461	41,694	380,783	309,237	325,265	214,080	245,885	1848
340,433	27,939	338,753	383,886	687,816	194,519	294,387	1849
565,976	36,635	756,522	518,513	1,026,357	441,686	377,316	1850
735,974	41,496	458,520	609,579	666,326	462,414	627,282	1851
677,927	54,158	717,692	816,081	713,024	358,206	1,206,414	1852
905,351	62,136	645,512	994,694	792,050	387,180	1,085,940	1853
527,445	63,494	528,893	821,429	923,748	453,813	481,892	1854
512,583	88,176	635,078	1,169,406	1,209,113	458,780	333,923	1855
687,540	69,611	361,415	1,685,502	1,125,270	495,089	281,652	1856
1,347,192	91,292	454,089	1,505,406	1,290,642	463,104	281,396	1857
1,631,609	137,972	596,749	1,340,500	1,904,205	365,139	466,881	1858
889,865	124,834	859,808	1,272,190	1,563,373	481,302	955,827	1859
699,623	126,471	412,949	1,089,410	1,067,513	429,165	881,254	1860
775,143	263,719	561,607	1,112,124	1,390,567	1,034,412	1,923,538	1861
833,641	713,971	670,182	2,058,860	2,079,715	888,861	2,929,363	1862
940,840	252,202	866,566	2,718,331	4,035,195	926,466	503,861	1863
738,577	248,668	851,728	2,069,828	2,404,436	667,987	858,637	1864
746,335	358,629	1,110,606	1,788,910	2,184,988	569,179	872,468	1865
987,035	236,668	606,719	945,137	1,339,755	430,361	430,000	1866
1,052,796	185,016	591,330	899,978	888,853	764,549	540,975	1867

Tab. K. (Forts.) Skillnaden mellan beviljade och dödade inteckningar
ettårsvis, under åren

Åren.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Väst- manlands län.	Koppar- bergs län.
1833	129,438	63,969	53,150	267,623	69,338	209,631
1834	242,624	64,907	72,056	216,675	88,265	129,035
1835	170,073	101,748	83,526	253,212	169,308	174,264
1836	170,588	121,859	112,827	326,079	168,272	176,823
1837	198,707	65,838	172,539	227,676	84,824	173,111
1838	324,708	92,202	150,200	257,609	101,138	198,890
1839	331,272	151,787	283,311	362,070	84,776	300,164
1840	349,431	141,920	215,229	297,873	201,956	237,443
1841	294,098	153,386	284,304	351,171	245,486	290,937
1842	306,711	259,214	206,477	360,624	191,385	183,725
1843	326,430	269,444	220,212	396,392	162,846	173,607
1844	493,055	241,247	244,743	471,189	197,864	162,440
1845	386,526	167,781	148,554	417,842	270,579	271,119
1846	319,878	170,976	78,317	277,358	251,579	201,741
1847	358,190	154,778	288,675	272,577	241,538	170,342
1848	446,588	214,400	209,139	299,661	83,655	176,685
1849	465,921	126,672	187,436	212,111	139,785	203,043
1850	417,518	209,301	274,140	821,394	150,693	259,268
1851	1,323,668	374,229	884,715	1,172,888	160,652	229,319
1852	1,225,028	803,426	480,254	649,961	227,067	242,819
1853	614,078	748,638	458,817	572,049	312,978	647,342
1854	583,457	472,919	284,043	636,368	200,738	248,730
1855	414,092	261,777	225,300	272,694	161,297	187,104
1856	399,876	482,699	336,728	373,679	112,707	272,972
1857	727,900	428,847	591,102	973,012	228,086	268,021
1858	1,386,625	1,403,974	651,009	1,548,792	270,884	259,244
1859	1,200,955	1,245,194	445,345	602,713	293,513	212,550
1860	976,756	832,054	205,825	582,304	178,824	230,612
1861	1,425,943	1,090,948	807,149	509,094	329,588	309,449
1862	2,276,737	1,549,504	1,072,730	424,262	168,354	540,907
1863	1,108,832	1,071,462	841,001	779,926	486,461	354,648
1864	1,199,546	826,558	614,949	1,248,141	441,499	315,309
1865	1,664,094	972,321	550,904	837,409	286,143	274,207
1866	902,950	911,302	629,325	561,268	272,897	313,960
1867	920,343	777,542	787,883	644,172	421,476	550,321

i den af *Allmogen innehafda* fasta egendomen på landsbygden, *länsvis* och 1833—1867; i *kronor*.

Gäfleborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottens län.	Hela riket.	Åren.
121,845	85,013	60,045	56,886	47,978	2,626,359	1833
96,735	148,640	69,135	64,350	46,311	2,549,179	1834
120,296	102,830	83,363	51,983	62,006	3,166,311	1835
93,486	125,456	46,797	53,234	36,998	3,939,949	1836
112,133	151,214	63,483	84,617	40,029	3,504,555	1837
139,145	172,457	66,663	64,599	39,087	3,669,249	1838
167,760	199,044	108,230	75,797	66,308	4,607,732	1839
151,248	206,900	84,171	59,414	64,094	4,740,288	1840
156,768	176,312	92,057	73,727	64,356	5,480,307	1841
104,634	114,929	86,555	35,217	58,295	6,152,961	1842
112,244	111,093	89,306	63,465	49,274	6,697,597	1843
97,620	126,734	92,198	52,802	44,678	6,209,530	1844
116,018	149,051	129,624	73,076	75,758	6,561,797	1845
164,712	153,905	117,581	65,244	55,775	6,037,118	1846
171,734	178,830	114,898	74,141	72,291	5,906,096	1847
184,580	193,751	134,919	89,087	81,627	5,326,924	1848
229,356	292,121	187,259	103,061	118,881	6,975,218	1849
165,225	225,321	200,615	146,079	119,559	8,598,507	1850
163,811	239,150	146,925	127,173	107,100	10,641,705	1851
203,790	272,492	171,435	97,389	95,507	11,492,794	1852
232,362	152,468	398,126	84,251	116,162	12,304,572	1853
233,027	195,102	176,444	104,133	81,432	9,356,401	1854
244,572	165,419	201,908	96,343	76,142	8,884,785	1855
133,307	215,163	164,567	175,380	97,889	9,510,668	1856
278,928	294,975	333,339	114,205	137,830	13,436,744	1857
342,607	405,585	303,988	206,107	186,015	17,999,573	1858
323,624	321,110	260,533	228,528	158,595	15,192,315	1859
273,315	320,331	372,061	179,221	128,759	11,510,838	1860
288,058	380,285	495,508	431,364	132,227	17,755,213	1861
612,779	463,303	686,965	495,703	330,708	23,041,082	1862
389,206	492,930	517,957	355,137	227,426	22,815,393	1863
250,352	389,802	391,190	289,609	184,372	18,423,739	1864
517,475	562,101	382,051	421,475	184,889	18,590,500	1865
435,272	769,084	434,549	426,358	206,459	14,157,149	1866
603,079	1,007,035	605,132	783,770	293,409	15,646,546	1867

Tab. L. Skillnaden mellan beviljade och dödade inteckningar i den fasta
 b) *Ofrälse ståndspersoner*, c) *Allm. inrättningar* m. m., d) *Allmogen*; jämte
 af tiden 1833—1867;

Femårsperioder.	Stockholms län.	Uppsala län.	Södermanlands län.	Östergötlands län.	Jönköpings län.	Kronobergs län.
<i>a) Ridderskapet och Adeln.</i>						
1833/35	434,310	192,336	318,015	662,786	137,358	82,653
1836/40	464,639	199,838	1,204,071	1,919,472	525,690	42,699
1841/45	1,960,692	243,387	1,457,954	1,770,542	452,703	146,496
1846/50	891,674	1,241,540	900,569	1,161,690	713,765	356,111
1851/55	1,750,418	438,350	777,621	1,752,411	414,867	499,331
1856/60	2,972,345	1,023,332	2,328,687	2,372,463	746,123	533,561
1861/65	2,290,447	1,583,955	2,485,091	3,256,578	2,168,868	1,475,492
1866/67	532,242	394,539	849,395	292,155	704,585	331,258
<i>b) Ofrälse ståndspersoner.</i>						
1833/35	568,478	103,950	247,158	— 918,321	60,563	59,034
1836/40	1,585,920	394,341	619,253	1,962,990	737,972	170,642
1841/45	2,357,690	645,938	751,896	2,088,720	473,132	155,733
1846/50	1,449,101	274,493	909,542	1,680,387	921,330	176,784
1851/55	2,558,418	919,719	1,455,851	3,259,806	1,051,713	499,674
1856/60	5,069,805	1,842,350	2,204,238	6,295,592	2,862,062	1,177,271
1861/65	3,670,679	964,129	1,968,989	4,911,795	1,578,931	1,173,565
1866/67	734,518	283,523	676,249	1,199,743	371,665	326,994
<i>c) Allm. inrättningar, menigheter, bolag eller andra samfund.</i>						
1833/35	.	.	.	.	.	.
1836/40	.	.	.	.	.	.
1841/45	.	.	.	.	.	.
1846/50	.	.	.	.	.	.
1851/55	.	.	.	.	.	.
1856/60	225,000	3,830	— 143,000	179,400	1,225	—
1861/65	—	—	—	121,400	—	25,000
1866/67	—	—	—	58,500	—	3,200
<i>Summan af siffrorna under a), b) och c).</i>						
1833/35	1,002,788	296,286	565,173	— 255,535	197,921	141,687
1836/40	2,050,559	594,179	1,823,324	3,882,462	1,263,662	213,341
1841/45	4,318,382	889,325	2,209,850	3,859,262	925,835	302,229
1846/50	2,340,775	1,516,033	1,810,111	2,842,077	1,635,095	532,895
1851/55	4,308,836	1,358,069	2,233,472	5,012,217	1,466,580	999,005
1856/60	8,267,150	2,869,512	4,389,925	8,847,455	3,609,410	1,710,832
1861/65	5,961,126	2,548,084	4,454,080	8,289,773	3,747,799	2,674,057
1866/67	1,266,760	678,062	1,525,644	1,550,398	1,076,250	661,452
<i>d) Allmogen.</i>						
1833/35	217,386	255,276	169,898	607,182	347,654	442,603
1836/40	727,984	723,566	515,504	1,443,644	949,625	941,024
1841/45	804,649	1,011,601	574,859	3,221,387	1,387,295	1,722,094
1846/50	562,199	640,158	579,720	3,958,748	1,728,337	1,834,865
1851/55	672,811	534,751	853,636	4,117,931	3,257,109	2,759,180
1856/60	889,149	588,193	1,040,549	7,887,624	3,180,208	2,949,762
1861/65	1,491,126	1,321,199	1,436,633	9,694,291	4,560,266	4,971,325
1866/67	568,404	385,722	774,356	1,724,015	1,619,967	1,574,473

egendom på landsbygden, som innehades af a) *Ridderskapet och Adeln*,
summan af siffrorna under a), b) och c). Allt länsvis och under vissa perioder
i kronor.

Kalmar län.	Gottlands län.	Blekinge län.	Kristian- stads län.	Malmöhus län.	Hallands län.	Göteb. och Bohus län.	Femårs- perioder.
42,362	500	25,175	111,995	390,558	— 26,834	177,284	1833/35
933,036	900	90,575	882,260	2,066,460	130,349	— 44,418	1836/40
874,041	25,659	64,889	1,382,010	3,030,930	322,611	68,774	1841/45
1,237,424	— 14,712	— 17,813	803,594	1,511,103	812,504	88,905	1846/50
308,364	13,470	161,288	1,949,705	1,389,020	78,449	30,401	1851/55
1,751,325	5,000	124,215	1,122,693	1,770,666	589,403	92,910	1856/60
1,913,285	81,301	50,800	841,265	3,467,860	1,755,733	47,601	1861/65
— 9,492	— 5,017	60,050	529,587	866,920	— 585,080	— 26,800	1866/67
601,229	136,218	73,896	130,863	327,402	— 9,285	— 35,748	1833/35
642,281	239,585	311,438	1,166,253	268,304	151,632	493,794	1836/40
827,178	431,310	256,473	1,099,851	509,600	518,321	578,870	1841/45
1,136,241	207,222	603,881	89,868	1,545,218	462,303	1,143,782	1846/50
1,551,189	451,854	595,820	1,976,796	1,506,659	491,768	519,107	1851/55
2,343,443	706,880	1,055,249	1,513,745	2,965,757	1,439,303	3,272,147	1856/60
2,566,633	281,855	536,290	1,584,966	1,509,889	1,468,976	1,678,654	1861/65
726,460	29,754	48,520	135,162	189,071	197,172	612,018	1866/67
.	.	.	.	.	.	.	1833/35
.	.	.	.	.	.	.	1836/40
.	.	.	.	.	.	.	1841/45
.	.	.	.	.	.	.	1846/50
.	.	.	.	.	.	.	1851/55
—	—	4,000	153,000	84,309	—	226,150	1856/60
— 80,000	—	—	—	2,500	—	— 10,000	1861/65
— 25,000	— 860	—	—	60,000	—	138,000	1866/67
643,591	136,718	99,071	242,858	717,960	— 36,119	141,536	1833/35
1,575,317	238,685	402,013	2,048,513	2,334,764	281,981	449,376	1836/40
1,701,219	456,969	321,362	2,481,861	3,540,530	840,932	647,644	1841/45
2,373,665	192,510	586,068	893,462	3,056,327	1,274,807	1,232,687	1846/50
1,859,553	465,324	757,108	3,926,501	2,895,679	570,217	549,508	1851/55
4,094,768	711,880	1,183,464	2,789,438	4,820,732	2,028,706	3,591,207	1856/60
4,399,918	363,156	587,090	2,426,231	4,980,249	3,224,709	1,716,255	1861/65
691,968	23,877	108,570	664,749	1,115,991	— 387,908	723,218	1866/67
403,890	27,668	411,910	449,307	581,258	287,892	363,667	1833/35
941,058	112,675	1,122,711	1,175,004	1,448,990	703,944	1,102,558	1836/40
1,833,206	171,353	2,042,377	2,497,569	3,120,968	907,167	1,312,488	1841/45
2,582,342	234,950	1,985,371	2,011,615	2,712,257	1,282,359	1,407,031	1846/50
3,359,280	309,460	2,985,695	4,411,189	4,304,261	2,120,393	3,735,451	1851/55
5,255,829	550,180	2,685,010	6,893,008	6,951,003	2,233,799	2,867,010	1856/60
4,034,536	1,837,189	4,060,689	9,698,053	12,094,901	4,086,905	7,087,867	1861/65
2,039,831	421,684	1,198,049	1,845,115	2,228,608	1,194,910	970,975	1866/67

Tab. L. (Forts.) Skillnaden mellan beviljade och dödade inteckningar i Adeln, b) Ofrälse ståndspersoner, c) Allm. inrättningar m. m., d) Allmogen; vissa perioder af tiden

Femårsperioder.	Älfsborgs län.	Skaraborgs län.	Värmlands län.	Örebro län.	Västmanlands län.	Kopparbergs län.
<i>a) Ridderskapet och Adeln.</i>						
1833/35	238,322	291,755	167,213	429,776	375,522	227,856
1836/40	267,728	654,879	911,156	852,717	769,484	121,886
1841/45	617,441	670,584	1,378,374	1,977,056	1,177,578	364,445
1846/50	83,879	1,839,936	276,252	382,307	1,203,570	413,198
1851/55	653,439	1,364,127	—	30,479	1,569,507	169,095
1856/60	599,248	2,309,136	3,240,272	5,024,567	666,962	178,550
1861/65	426,376	2,447,154	357,709	1,361,346	903,345	248,550
1866/67	100,126	353,181	64,250	819,475	161,634	205,600
<i>b) Ofrälse ståndspersoner.</i>						
1833/35	265,113	157,665	1,064,163	310,560	175,823	859,559
1836/40	1,084,748	1,273,676	1,999,208	1,438,949	518,166	922,862
1841/45	703,812	787,301	1,132,190	1,503,051	948,753	1,569,764
1846/50	876,893	2,382,047	789,948	758,037	204,705	270,392
1851/55	1,419,242	1,680,018	1,404,078	2,001,786	602,217	266,979
1856/60	3,178,509	3,333,680	4,504,428	3,908,169	1,706,432	2,625,590
1861/65	2,178,935	3,433,097	2,166,322	2,275,581	1,193,560	2,437,567
1866/67	505,910	120,864	954,759	638,816	492,197	775,716
<i>c) Allm. inrättningar, menigheter, bolag eller andra samfund.</i>						
1833/35	.	.	.	.	.	.
1836/40	.	.	.	.	.	.
1841/45	.	.	.	.	.	.
1846/50	.	.	.	.	.	.
1851/55	.	.	.	.	.	.
1856/60	73,360	—	828,350	51,602	383,042	638,013
1861/65	—	90,000	1,509,000	25,000	40,000	717,150
1866/67	— 8,415	83,000	326,740	491,100	92,500	294,500
<i>c</i>						
<i>Summan af siffrorna under a), b) och c).</i>						
1833/35	503,435	449,420	1,231,376	740,336	551,345	1,087,415
1836/40	1,352,476	1,928,555	2,910,364	2,291,666	1,287,650	1,044,748
1841/45	1,321,253	1,457,885	2,510,564	3,480,107	2,126,331	1,934,209
1846/50	960,772	4,221,983	1,066,200	1,140,344	1,408,275	683,590
1851/55	2,072,681	3,044,145	1,373,599	3,571,293	771,312	334,929
1856/60	3,851,117	5,642,816	8,573,050	8,984,338	2,756,436	3,442,153
1861/65	2,605,311	5,970,251	4,033,031	3,661,927	2,136,905	3,403,267
1866/67	597,621	557,045	1,345,749	1,949,391	746,331	1,275,816
<i>d) Allmogen.</i>						
1833/35	542,135	230,624	208,732	737,510	326,911	512,930
1836/40	1,374,706	573,606	934,106	1,471,307	640,966	1,086,431
1841/45	1,806,820	1,091,072	1,104,290	1,997,218	1,068,160	1,081,828
1846/50	2,008,095	876,127	1,037,707	1,883,101	867,250	1,011,079
1851/55	4,160,323	2,660,989	2,333,129	3,303,960	1,062,732	1,555,314
1856/60	4,692,112	4,392,768	2,230,009	4,080,500	1,084,014	1,243,399
1861/65	7,675,152	5,510,793	3,886,733	3,798,832	1,712,045	1,794,520
1866/67	1,823,293	1,688,844	1,417,208	1,205,440	694,373	864,281

den fasta egendom på landsbygden, som innehades af a) *Ridderskapet och jämte summan af siffrorna under a), b) och c).* Allt länsvis och under 1833—1867; *i kronor.*

Gäflborgs län.	Väster-norrlands län.	Jämtlands län.	Västerbottens län.	Norrbottnens län.	Hela riket.	Femårs-perioder.	
84,617	53,501	—	44,301	79,934	4,274,425	1833/35	
1,517	210,537	6,101	68,750	26,073	12,252,453	1836/40	
363,032	243,326	35,750	22,662	249	18,651,185	1841/45	
461,501	4,839	36,900	3,504	717,234	15,109,480	1846/50	
462,333	18,501	9,267	9,912	1,402,592	12,454,755	1851/55	
231,176	60,500	65,700	94,800	8,640	27,894,994	1856/60	
467,454	199,000	1,367	100,900	49,320	27,978,063	1861/65	
236,100	—	2,000	46,200	4,500	5,927,408	1866/67	
—	34,149	103,683	10,502	4,029	32,517	4,294,902	1833/35
290,768	526,308	3,422	133,520	159,500	17,088,688	1836/40	
155,676	500,627	17,997	145,872	116,027	18,275,782	1841/45	
421,655	433,964	83,552	175,995	112,982	17,110,322	1846/50	
1,196,295	1,500,759	78,872	306,263	86,399	27,381,282	1851/55	
2,471,019	1,592,055	589,883	1,102,389	4,044,573	61,804,569	1856/60	
1,835,194	1,066,826	348,173	1,156,231	560,748	42,547,585	1861/65	
1,906,975	197,169	81,968	48,022	220,267	11,377,468	1866/67	
.	.	.	.	.	.	1833/35	
.	.	.	.	.	.	1836/40	
.	.	.	.	.	.	1841/45	
.	.	.	.	.	.	1846/50	
.	.	.	.	.	.	1851/55	
1,123,666	633,829	1,550	17,502	2,075,725	6,560,553	1856/60	
56,000	186,200	—	211,552	58,099	2,579,501	1861/65	
2,009,250	29,500	48,500	25,000	44,700	3,514,215	1866/67	
50,468	50,182	10,502	48,330	47,417	8,569,327	1833/35	
292,285	736,845	2,679	202,270	133,427	29,341,141	1836/40	
518,708	743,953	53,747	168,534	116,276	36,926,967	1841/45	
883,156	438,803	120,452	179,499	830,216	32,219,802	1846/50	
1,658,628	1,519,260	88,139	316,175	1,316,193	39,836,037	1851/55	
3,825,861	2,286,384	657,133	1,214,691	6,111,658	96,260,116	1856/60	
2,358,648	1,079,626	346,806	1,468,683	668,167	73,105,149	1861/65	
4,152,325	167,669	35,468	23,178	269,467	20,819,091	1866/67	
338,876	336,483	212,543	173,219	156,295	8,341,849	1833/35	
663,772	855,071	369,344	337,661	246,516	20,461,773	1836/40	
587,284	678,119	489,740	298,287	292,361	31,102,192	1841/45	
915,607	1,043,928	755,272	477,612	448,133	32,843,863	1846/50	
1,077,562	1,024,631	1,094,838	509,289	476,343	52,680,257	1851/55	
1,351,781	1,557,164	1,434,538	903,441	709,088	67,650,138	1856/60	
2,057,870	2,288,421	2,473,671	1,993,288	1,059,622	100,625,927	1861/65	
1,038,351	1,776,119	1,039,681	1,210,128	499,868	29,803,695	1866/67	

Tab. M. *Beräknad intecknad gäld i fast egendom på landsbygden, åren 1877—1907. Hela riket. I kronor.*

Den 31 december. År.	A) Taxerings- värdet å fast egen- dom å lands- bygden.	B) Beräknad intecknad gäld i fast egendom på landsbygden.	B) i % af A).
1877	2,025,038,402	657,127,151	32·5
1878	2,025,038,402	705,259,885	34·8
1879	2,300,073,789	762,778,161	33·2
1880	2,302,306,035	795,691,446	34·5
1881	2,303,543,696	830,110,806	36·0
1882	2,361,651,350	842,908,878	35·7
1883	2,365,999,864	861,857,762	37·7
1884	2,439,535,965	880,851,675	36·1
1885	2,447,245,976	898,102,233	36·3
1886	2,454,706,203	914,329,380	37·2
1887	2,380,673,060	943,849,188	39·6
1888	2,386,866,890	946,163,366	39·6
1889	2,395,942,890	962,596,491	40·2
1890	2,463,186,845	977,629,214	39·7
1891	2,479,299,762	1,002,904,692	40·8
1892	2,491,886,924	1,031,633,912	41·4
1893	2,564,307,200	1,042,342,898	40·6
1894	2,574,938,850	1,054,166,106	40·9
1895	2,589,281,000	1,061,975,999	41·0
1896	2,645,219,925	1,064,028,228	40·2
1897	2,665,968,100	1,083,752,523	40·6
1898	2,786,049,640	1,111,305,516	39·9
1899	2,821,998,750	1,144,777,180	40·5
1900	2,862,072,050	1,193,540,696	41·7
1901	2,903,362,225	1,235,488,249	42·6
1902	2,939,611,000	1,288,654,659	43·8
1903	3,269,691,600	1,364,661,194	41·7
1904	3,302,232,000	1,410,504,010	42·7
1905	3,344,874,350	1,477,722,032	44·2
1906	3,368,771,400	1,556,751,138	43·2
1907	3,429,203,200	1,657,515,470	48·3

Tab. O. Jordägare och arrendatorer uti vissa län, enligt 1860—1900 års yrkesräkningar.

L ä n.	1 8 6 0.				1 8 7 0.				1 8 8 0.			
	Jord-ägare.	Arren-datorer.	Summa.	*)	Jord-ägare.	Arren-datorer.	Summa.	*)	Jord-ägare.	Arren-datorer.	Summa.	*)
Värmlands län	14,128	1,790	15,918	11·2	14,738	1,725	16,463	10·5	16,193	1,866	18,059	10·8
Örebro	5,541	2,253	7,794	28·9	6,271	2,095	8,366	25·0	6,724	1,887	8,611	21·9
Västmanlands .	3,814	1,315	5,129	25·6	4,096	1,357	5,453	24·9	4,403	1,480	5,883	25·2
Kopparbergs .	15,958	575	16,533	3·5	16,598	539	17,137	3·1	17,145	609	17,754	3·4
Gäflborgs . .	6,191	605	6,796	8·9	6,437	621	7,058	8·8	7,054	754	7,808	9·7
Västernorrlands	6,449	280	6,729	4·2	6,915	374	7,289	5·1	5,150	2,611	7,761	33·6
Jämtlands . .	4,654	167	4,821	3·5	5,287	210	5,497	3·8	5,593	552	6,145	9·0
Västerbottens .	6,022	267	6,289	4·2	7,012	283	7,295	3·9	8,670	491	9,161	5·4
Norrbottnens .	3,957	212	4,169	5·1	4,552	224	4,776	4·7	5,420	543	5,963	9·1

L ä n.	1 8 9 0.				1 9 0 0.			
	Jord-ägare.	Arren-datorer.	Summa.	*)	Jord-ägare.	Arren-datorer.	Summa.	*)
Värmlands län	17,467	1,355	18,822	7·2	16,771	1,799	18,570	9·7
Örebro	7,540	1,829	9,369	19·5	7,756	1,886	9,642	19·6
Västmanlands	4,631	1,475	6,106	24·2	4,713	1,556	6,269	24·8
Kopparbergs	17,906	655	18,561	3·5	16,480	1,003	17,483	5·7
Gäflborgs	7,691	966	8,657	11·2	8,624	1,075	9,699	11·1
Västernorrlands	7,579	878	8,457	10·4	7,308	1,498	8,806	17·0
Jämtlands	5,907	861	6,768	12·7	5,568	1,483	7,051	21·0
Västerbottens	10,600	739	11,339	6·5	11,753	1,207	12,960	9·3
Norrbottnens	7,057	280	7,337	3·8	8,582	333	8,915	3·7

Tab. P. Bondeklassens (hemmansägare- och hemmansbrukareklassens) numerär 1870—1900.

År	Hela Sverige.	Gäflborgs län.	Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens o. Norrbottens län.
1870	1,395,543	49,930	171,054
1880	1,465,753	48,569	192,629
1890	1,479,529	52,947	218,534
1900	1,482,415	55,540	238,399

*) Arrendatorer i % af summan.

Tab. N. Jordbruksfastigheter på landsbygden, till-

L ä n.	1 8 9 0.						
	A) Totala mantalen.	B) Totala taxeringsvärdet.	C) Mantal.	Antal utjordar, ångar o. d. ej imantalt satt jord.	D) Taxeringsvärde.	C) i % af A).	D) i % af B).
Stockholms län . . .	4,050 650	94,836,500	157 668	50	4,281,700	3·9	4·5
Upsala . . .	3,556 740	64,151,900	205 455	59	3,825,100	5·8	6·0
Södermanlands . . .	3,321 615	93,746,100	13 681	7	596,300	0·4	0·6
Östergötlands . . .	5,489 875	157,712,400	135 278	107	5,428,000	2·5	3·4
Jönköpings . . .	3,895 969	90,249,600	7 750	10	243,100	0·2	0·3
Kronobergs . . .	2,787 929	65,762,700	21 868	2	676,900	0·8	1·0
Kalmar . . .	3,382 854	114,626,000	48 514	6	2,743,100	1·4	2·4
Gottlands . . .	1,098 000	31,932,200	0 375	—	3,000	.	.
Blekinge . . .	1,083 688	47,972,200	3 359	4	303,400	0·3	0·6
Kristianstads . . .	2,974 800	140,041,700	5 998	—	336,500	0·2	0·2
Malmöhus . . .	4,083 603	296,473,200	20 928	6	1,769,000	0·5	0·6
Hallands . . .	2,917 171	65,234,800	1 132	3	147,900	.	0·2
Göteborgs och Bohus	2,843 580	78,197,700	12 389	31	779,500	0·4	1·0
Älfsborgs . . .	4,181 375	101,430,350	38 859	11	893,600	0·9	0·9
Skaraborgs . . .	4,722 521	152,955,000	53 805	24	2,304,900	1·1	1·5
Värmlands . . .	1,778 719	109,563,000	165 884	205	18,110,700	9·3	16·5
Örebro . . .	2,875 045	103,619,805	271 265	54	14,935,100	9·4	14·4
Västmanlands . . .	2,855 309	76,208,200	202 639	41	9,711,700	7·1	12·7
Kopparbergs . . .	1,890 388	96,257,800	50 227	24	14,880,700	2·7	14·9
Gäfileborgs . . .	2,191 909	68,878,000	326 458	206	12,638,500	14·9	18·3
Västernorrlands . . .	1,759 076	75,384,450	249 678	191	11,667,800	14·2	15·5
Jämtlands . . .	1,107 776	34,935,000	98 228	115	3,777,600	8·9	10·8
Västerbottens . . .	1,207 816	46,456,200	103 035	57	4,473,100	8·5	9·6
Norrbottnens . . .	942 611	44,734,550	184 978	72	3,462,450	19·6	7·7
Summa	67,001 019	2,251,359,355	2,379 451	1,285	117,489,650	3·6	5·2

L ä n.	1 9 0 0.						
	A) Totala mantalen.	B) Totala taxeringsvärdet.	C) Mantal.	Antal utjordar, ångar o. d. ej imantalt satt jord.	D) Taxeringsvärde.	C) i % af A).	D) i % af B).
Stockholms län . . .	4,052 650	99,671,800	291 192	139	7,670,100	7·2	7·7
Upsala . . .	3,557 052	72,083,500	254 223	90	5,426,100	7·1	7·5
Södermanlands . . .	3,318 583	99,771,800	30 000	10	1,174,200	0·9	1·2
Östergötlands . . .	5,482 719	161,635,100	198 159	173	7,935,700	3·6	4·9
Jönköpings . . .	3,894 344	92,320,700	20 373	19	1,867,200	0·5	2·0
Kronobergs . . .	2,786 454	68,937,700	67 182	10	2,173,100	2·4	3·2
Kalmar . . .	3,398 104	118,724,000	77 545	15	3,844,600	2·3	3·2
Gottlands . . .	1,096 937	32,590,400	17 590	29	1,008,900	1·6	3·1
Blekinge . . .	1,083 000	49,574,400	5 690	10	551,100	0·5	1·1
Kristianstads . . .	2,961 852	143,076,500	22 243	15	1,479,100	0·8	1·0
Malmöhus . . .	4,096 669	304,275,000	77 190	128	7,159,200	1·9	2·4
Hallands . . .	2,917 171	70,436,400	5 033	3	278,500	0·2	0·4
Göteborgs och Bohus	2,863 330	79,956,100	36 773	59	1,923,900	1·3	2·4
Älfsborgs . . .	4,177 750	105,387,300	82 046	18	2,984,400	2·0	2·8
Skaraborgs . . .	4,708 771	153,816,300	81 833	53	3,718,700	1·7	2·4
Värmlands . . .	1,787 594	121,277,400	182 571	208	20,980,600	10·2	17·3
Örebro . . .	2,901 655	110,899,200	352 415	152	21,368,050	12·1	19·3
Västmanlands . . .	2,837 260	83,572,400	201 959	117	11,331,400	7·1	13·6
Kopparbergs . . .	1,891 268	123,580,000	28 203	51	25,559,400	1·5	20·7
Gäfileborgs . . .	2,200 588	89,667,000	428 498	641	23,195,900	19·5	25·9
Västernorrlands . . .	1,790 593	86,797,350	339 768	629	18,857,700	19·0	21·5
Jämtlands . . .	1,108 781	39,592,800	192 128	444	8,548,500	17·3	21·6
Västerbottens . . .	1,230 864	68,859,800	188 373	132	9,733,100	15·3	14·1
Norrbottnens . . .	1 1 1 2 1 6	72,158,800	245 233	83	7,190,400	22·3	10·0
Summa	67,245 305	2,448,661,750	3,426 270	3,228	195,959,850	5·1	8·0

1 Källa: K. bfhdcs femårsberättelser.

hörande inhemska aktiebolag.¹ (Se för hvarje år kol. 3, 4 och 5).

		1	8	9	5.			L ä n.
A) Totala mantalen.	B) Totala taxeringsvärdet.	C) Mantal.	Antal utjordar, ångar o. d. ej i mantal satt jord.	D) Taxeringsvärde.	C) i % af A).	D) i % af B).		
4,052 650	97,701,600	200 017	73	5,430,000	4·9	5·6	Stockholms län.	
3,557 052	68,427,100	241 185	91	4,744,800	6·8	6·9	Upsala.	
3,318 588	97,911,300	19 237	11	767,700	0·6	0·8	Södermanlands.	
5,482 745	159,938,300	153 285	135	6,184,400	2·8	3·9	Östergötlands.	
3,894 344	90,778,300	6 263	11	218,800	0·2	0·2	Jönköpings.	
2,787 429	66,042,900	24 493	2	745,500	0·9	1·1	Kronobergs.	
3,398 104	115,066,300	57 999	7	3,156,500	1·7	2·7	Kalmar.	
1,096 937	32,014,800	6 982	7	468,000	0·6	1·5	Gottlands.	
1,083 135	48,278,100	4 096	5	337,800	0·4	0·7	Blekinge.	
2,961 852	140,616,500	6 513	4	425,500	0·2	0·3	Kristianstads.	
4,096 669	299,845,600	38 755	77	3,521,200	1·0	1·2	Malmöhus.	
2,917 171	66,680,300	3 219	8	212,200	0·1	0·3	Hallands.	
2,863 330	78,588,700	26 959	33	1,114,400	0·9	1·4	Göteborgs och Bohus.	
4,177 750	102,050,000	41 688	11	1,335,900	1·0	1·3	Älfsborgs.	
4,708 769	153,724,400	73 792	43	3,378,400	1·6	2·2	Skaraborgs.	
1,786 946	116,002,900	188 604	198	19,637,000	10·6	16·9	Värmlands.	
2,899 292	105,028,600	332 376	87	18,568,000	11·5	17·7	Örebro.	
2,839 622	77,911,100	209 949	54	10,316,600	7·4	13·2	Västmanlands.	
1,891 268	103,036,800	46 377	39	17,187,300	2·5	16·7	Kopparbergs.	
2,195 814	80,103,600	377 672	327	15,704,350	17·2	19·6	Gälleborgs.	
1,771 291	79,982,100	285 479	347	13,889,300	16·1	17·4	Västernorrlands.	
1,107 919	37,352,050	151 201	285	6,474,600	13·6	17·3	Jämtlands.	
1,218 171	59,564,715	124 345	98	4,856,413	10·2	8·2	Västerbottens.	
993 557	57,869,800	183 875	109	4,088,000	18·5	7·1	Norrbottnens.	
67,100 400	2,334,515,865	2,804 361	2,062	142,762,663	4·2	6·1	Summa.	

		1	9	0	5.			L ä n.
A) Totala mantalen.	B) Totala taxeringsvärdet.	C) Mantal.	Antal utjordar, ångar o. d. ej i mantal satt jord.	D) Taxeringsvärde.	C) i % af A).	D) i % af B).		
4,052 650	107,756,600	259 724	134	7,997,200	6·4	7·4	Stockholms län.	
3,557 052	74,404,100	205 529	86	4,619,700	5·8	6·2	Upsala.	
3,318 588	104,336,900	69 113	59	2,471,200	2·1	2·4	Södermanlands.	
5,482 727	177,739,000	204 617	200	9,097,000	3·7	5·1	Östergötlands.	
3,894 344	96,933,400	35 878	40	1,206,700	0·9	1·2	Jönköpings.	
2,786 454	77,682,700	94 404	25	3,924,100	3·4	5·1	Kronobergs.	
3,397 975	126,449,400	80 919	44	4,238,400	2·4	3·4	Kalmar.	
1,096 937	34,381,300	18 248	30	1,375,900	1·7	4·0	Gottlands.	
1,081 417	51,366,400	6 443	15	542,200	0·6	1·1	Blekinge.	
2,961 852	153,446,300	25 652	52	2,815,200	0·9	1·8	Kristianstads.	
4,096 669	308,443,100	98 908	132	10,078,200	2·4	3·3	Malmöhus.	
2,917 171	81,111,400	10 279	20	549,900	0·4	0·8	Hallands.	
2,862 569	88,012,800	43 512	94	4,523,400	1·5	5·1	Göteborgs och Bohus.	
4,177 750	113,634,400	94 513	40	3,498,100	2·3	3·1	Älfsborgs.	
4,708 771	157,936,500	106 621	63	4,871,500	2·3	3·1	Skaraborgs.	
1,787 594	144,278,300	197 803	227	27,844,700	11·1	19·3	Värmlands.	
2,891 216	116,836,900	338 659	190	21,551,300	11·7	18·4	Örebro.	
2,837 260	88,974,400	202 844	125	12,272,400	7·1	13·8	Västmanlands.	
1,891 268	160,653,900	47 367	69	37,435,200	2·5	23·3	Kopparbergs.	
2,201 877	109,844,400	481 730	1,251	31,809,500	21·9	29·0	Gälleborgs.	
1,806 413	105,721,300	406 399	872	27,967,450	22·5	26·5	Västernorrlands.	
1,110 029	66,557,400	218 978	574	19,510,800	19·7	29·3	Jämtlands.	
1,237 950	91,084,850	228 273	164	15,537,100	18·4	17·1	Västerbottens.	
1,137 976	89,184,500	281 225	81	9,816,300	24·7	11·0	Norrbottnens.	
67,294 504	2,726,770,250	3,757 638	4,587	265,553,450	5·6	9·7	Summa	

